

हिन्दी एकादिक

হিন্দী একাঙ্কিকা

সম্পাদক
চন্দ্ৰগুপ্ত বিদ্যালঙ্কাৰ

অনুবাদ
দুৰ্গেশ্বৰ বৰঠাকুৰ

নেশ্যনেল বুক ট্ৰাষ্ট, ইণ্ডিয়া

ISBN 81-237-2414-4

প্রথম প্রকাশ 1978

প্রথম পুনৰ মুদ্ৰণ 1998 (শক 1920)

মূল © সংশ্লিষ্ট লেখকসকল

অসমীয়া অনুবাদ © নেশ্যনেল বুক ট্ৰাষ্ট, ইণ্ডিয়া, 1978

Hindi Ekankika (Asamiya)

মূল্য : 55.00 টকা

সঞ্চালক, নেশ্যনেল বুক ট্ৰাষ্ট, ইণ্ডিয়া, এ-5 গ্ৰীণ পাৰ্ক

নতুন দিল্লী-110016 ৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত

ভূমিকা

এইখন একাঙ্ক নাটকৰ সংগ্ৰহ। কিন্তু একাঙ্কিকাও নাটকৰে এক শৈলী। সেয়ে প্ৰথমে মই নাটকৰ বিষয়ে দুআঘাৰ কৈ লব খোজোঁ।

প্ৰতিভাৰ সহজ আৰু মুক্ত প্ৰয়োগৰ মাজেদিয়েই শ্ৰেষ্ঠ সাহিত্য সৃষ্টি হয়। কবিতা, উপন্যাস, নাটক, গল্প—এই সকলোবোৰ সাহিত্যিক সৃষ্টি হ'ল শ্ৰেষ্ঠ আৰু প্ৰবল আন্তৰিক আবেগৰেই পৰিণাম। কিন্তু এই সকলো বিষয়ে লিখাৰ বেলেগ বেলেগ কৌশল আছে যাক লেখকসকলে নিজ কুটি আৰু শক্তি অনুসাৰে আয়ত্ব কৰি লয়। সংস্কৃতত এঘাৰ পুৰণি কথা আছে—‘কাৰেয্যু নাটকং বম্যস্’। (কাব্য অৰ্থাৎ সৃজনাত্মক সাহিত্যৰ ভিতৰত নাটকেই অধিক বমণীয়)।

ভাৰতীয় সাহিত্যত নাটকৰ এটা উচ্চ পৰম্পৰা আছে। শতাব্দী জুৰি কালিদাস, ভৰভূতি, দিগ্‌নাগ, ভাস, বিশাখদত্ত আদিৰ নাটকে পৃথিবীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰাচীন নাটকৰ শাৰীত স্থান পাই আহিছে আৰু ভবিষ্যতেও পাই থাকিব। সেই যুগতো অৱশ্যে সৰু নাটক লিখা হৈছিল কিন্তু সেইবিলাকৰ কোনো পৃথক নামাকৰণ কৰা হোৱা নাছিল। সৰু হলেও সেইবিলাক কিন্তু একাঙ্কিকা নাছিল। ‘নট’ ধাতুৰপৰা নাটক শব্দৰ উৎপত্তি। ‘নৃত্য’ শব্দও এই ‘নট’ ধাতুৰপৰাই হোৱা। মোৰ বোধেৰে কলাৰ এই দুই সম্পূৰ্ণ পৃথক মাধ্যমৰ নাম একে ধাতুৰপৰা উৎপত্তি হোৱাটো বিশেষ অৰ্থপূৰ্ণ। নৃত্য লিখা নহয়, কৰা হয়। নাটক লিখা হয় আৰু অভিনয় কৰা হয়। দুয়োটাৰে পোনপতীয়া মন্তব্য মঞ্চত বা বঙ্গমঞ্চত। এইদৰে নাটক একালে যেনেকৈ সাহিত্যৰ অঙ্গ, আনফালে ই দৃশ্যমান কলাৰো অঙ্গ। লিপিবদ্ধ কৰিবপৰা ভাৰতৰ কথাকলি, ওডিচি মণিপুৰী আদি নৃত্য আৰু বিদেশৰ বেলে নৃত্য, পেণ্টোমাইম

আদি বহুত নৃত্যৰ গাথাৰ হ'ল নাটক। এইদৰে নৃত্য আৰু নাটক কলাৰ দুটা বেলেগ মাধ্যম হলেও ইটোৰ লগত সিটোৰ সম্বন্ধ অতি ওচৰ।

বিশেষভাবে মন কৰিবলগীয়া কথা হ'ল এই যে এই ক্ষেত্ৰতে নাটক অলপ সৃজনশীল সাহিত্যৰপৰা পৃথক। নট ধাতুৰপৰা উৎপত্তি হোৱা নাটক শব্দই এই পৃথকতাৰ স্পৰ্শ সংকেত দিয়ে। দৃশ্য আৰু শ্ৰাব্য (আজিকালি যাক পাঠ্য বুলি কোৱা হয়), নাটকৰ এই দুই ৰূপ বহুত সময়ত স্বীকাৰ কৰি লোৱা হৈছে।

ভাৰতত নাটকৰ এটা শক্তিশালী উচ্চ পৰম্পৰা থকা স্বত্বেও পোন্ধৰ শতিকাৰপৰা ঊনৈশ শতিকালৈ এই সময়চোৱাত সাহিত্য আৰু কলাৰ এই শ্ৰেষ্ঠ মাধ্যমটো অধিকাংশ বিভিন্ন ভাষা আৰু ৰাজ্যত কিয় উপেক্ষিত হৈছিল তাৰ কাৰণ স্পৰ্শ। সেই সময়ত ৰাজনৈতিক হেঁচা আৰু সামাজিক উচ্চ-নীচ ভাবনাত ভাৰতীয় জনজীৱন আৰু চিন্তা সঙ্কুচিত হৈ পৰিছিল। বিশেষতঃ উত্তৰ ভাৰতত নাটক, খুছতীয়া আৰু চং দিয়া নাটকতেই সীমাবদ্ধ হৈ ব'ল আৰু সঙ্গীত আৰু নৃত্যক বন্দী কৰা হ'ল বেঙ্গালয়ত। শতাব্দীৰ পিচত যেতিয়া ভাৰতত নৱজাগৰণৰ জোৱাৰ উঠিল তেতিয়া সাহিত্যলৈও আহিল এক নৱচেতনা। আৰম্ভ হ'ল ভাৰতীয় ভাষাত লিখা শ্ৰেষ্ঠ পৰ্যায়ৰ নতুন সাহিত্য।

কিন্তু নাটকতো কেবল লিখা হলেই নহ'ব। তাৰ কাৰণে আৱশ্যক এক সামূহিক প্ৰচেষ্টা (টাম ওৱাৰ্ক)। আৰু সেয়ে, যিটো গতিত কবিতা, গল্প, উপন্যাস আদিৰ বিকাশ হ'ল সেই গতিত ভাৰতীয় নাটকৰ বিকাশ নহ'ল।

নাটক ৰঙ্গমঞ্চৰ কাৰণে সমুচিত বিকাশ নোহোৱাৰ বাবে বহুতৰে ভাব হ'ল যে নতুন নাটক সৃষ্টি নহ'লে ৰঙ্গমঞ্চৰ বিকাশ নঘটে ; গতিকে নতুন নাটক লিখিব লাগে। অৱশ্যে স্বাধীনোত্তৰ কালত পৰিস্থিতি সলনি হল আৰু বৰ্তমান ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত ৰঙ্গমঞ্চৰ বিকাশ আৰু উন্নতি কল্পে প্ৰচেষ্টা চলিছে আৰু তাৰ সফলতা দেখিবলৈও পোৱা গৈছে। অস্থান্য

ভাৰতীয় ভাষাৰ দৰে বৰ্তমান হিন্দী ভাষাৰ শ্ৰেষ্ঠ লিখকসকলেও নাটকত মনোনিবেশ কৰা দেখা গৈছে।

একাঙ্কিকা নাটক নাট্য বিজ্ঞাৰে এটি অঙ্গ। যদি নাটকত স্থান কাল আৰু কাৰ্যৰ সময়ৰ আৱশ্যক বুলি ধৰা হয় তেতিয়া হলে একাঙ্কিকাতো সেই সময়ৰ আৱশ্যক। পুৰণি বা দূৰৰ ঘটনাও আজিকালি চলচিত্ৰৰ সহায়ত মঞ্চৰ পৃষ্ঠভূমিত দেখুওৱা হয়। বহুতো নতুন প্ৰয়োগ বঙ্গমঞ্চত হ'ব ধৰিছে আৰু তাৰ দ্বাৰা পুৰণি কৌশল হয় সলনি হৈছে নহয় সি নতুন ৰূপ পাইছে। এনে প্ৰয়োগ একাঙ্কিকা নাটকতো কৰিব পাৰি আৰু কৰা হৈছেও।

কথা হ'ল, বিদেশত একাঙ্কিকাৰ প্ৰাদুৰ্ভাব হৈছিল ডাঙৰ নাটকৰ অভিনয়ৰ মাজৰ সময়খিনি কটাবৰ কাৰণে। দীঘল নাটকত এটা অঙ্ক শেষ হোৱাৰ পিছত যেতিয়া পট পৰে তেতিয়া পিছৰ অঙ্কৰ দৃশ্য-সজ্জাৰ পৰিবৰ্তনৰ কাৰণে সময়ে সময়ে আধাঘণ্টাৰো অধিক সময়ৰ প্ৰয়োজন হয়। টিকট লৈ অহা যি কোনো দৰ্শকৰ কাৰণে এনে বিৰতি দহ মিনিটৰ কাৰণে হলেও কটোৱা টান। এনে বিৰতি এবাৰ হলে হয়তো চাহ-তাহ খোৱা, বা বিশ্রাম লোৱা বা বন্ধু-বান্ধবৰ লগত কথা পাতিয়েই কটাই দিব পাৰি। কিন্তু ছয় অঙ্কৰ নাটকত বাবে বাবে এনে বিৰতিয়ে দৰ্শকক আমনি দিয়ে। সেয়ে বেছি সময় ধৰি বিৰতি থকা নাটকৰ মাজত দৰ্শকৰ মনোৰঞ্জনৰ কাৰণে একাঙ্কিকা লিখি অভিনয় কৰিবলৈ লোৱা হ'ল। অধিক দৃশ্যসজ্জাৰ প্ৰয়োজন নোহোৱা কেইমিনিটমানৰ কাৰণে কৰা এনে অভিনয় সাধাৰণতে চিনৰ বাহিৰফালে কৰা হয়। নাটকসমূহ প্ৰচলিত হাঁহি-কোতুক আৰু প্ৰহসনৰ নিচিনা। ১৯০৩ চনৰ অক্টোবৰ মাহত একাঙ্কিকাৰ এক নতুন প্ৰয়োগ হ'ল লণ্ডন চহৰৰ স্প্ৰিংফিল্ড 'থিয়েটাৰ'ত। 'দি মংকিজ প' নামৰ লুই এন পাৰ্কীৰ ৰচিত এই একাঙ্কিকা নাটকখিনিয়ে দৰ্শকক ইমান আমোদ দিয়ে যে তাৰ পিছৰপৰা দৰ্শকে মুখ্য নাটকক অবজ্ঞা কৰা হ'ল। লুই এন পাৰ্কীৰে নাটকখন লিখিছিল ডব্লিউ জেকবৰ এটা কাহিনীৰ আলমত। এইদৰে ক্ৰমে

এজন এজনকৈ প্ৰভাৱশালী লিখক, নাট্যপ্ৰেমী আৰু সমীক্ষকসকল এই নতুন শৈলীৰ একাঙ্কিকাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হ'ল আৰু তাৰ পিছত অতি কম দিনৰ ভিতৰতে উচ্চ মানৰ প্ৰভাৱশালী একাঙ্কিকাৰ সৃষ্টি হ'বলৈ ধৰিলে। ক্ৰমে সেইটোৱে আমাকো চুলেহি আৰু এতিয়া বহুতো ভাল ভাল বঙ্গমঞ্চত পূৰ্ণাঙ্গ নাটকৰ পৰিবৰ্তে দুই তিনিখন একাঙ্কিকা একেলগে উপস্থাপন কৰা পদ্ধতি চলিছে আৰু দৰ্শকে তাক সাদৰেৰে গ্ৰহণ কৰিছে।

‘দি মংকিজ্ প’ৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰাত মোৰ এটা বিশেষ উদ্দেশ্য আছে। এই একাঙ্কিকাখন এটা কাহিনীৰ আলমত লিখা। মোৰ বোধেৰে এনে বহুত কাহিনী আছে যাক ভাল একাঙ্কিকালৈ ৰূপান্তৰ কৰিব পাৰি। আনফালে মই এইটোও স্পষ্ট কৰি দিব খোজো যে উপন্যাস আৰু কাহিনী বা গল্প যদিও কথা-সাহিত্য (ফিকশন) ৰূপে গণ্য তথাপি ইয়াৰ প্ৰকাৰ সম্পূৰ্ণ পৃথক। কিন্তু নাটক আৰু একাঙ্কিকা হ'ল একে সাহিত্যৰ দুই ৰূপ। দুয়োবিধৰে কৌশল (টেকনিক) একেই।

নাটক আৰু একাঙ্কিকাৰ মাজত কিছু প্ৰভেদ অৱশ্যে স্পষ্ট। প্ৰথম অৱস্থাত নাট ছয় বা সাত অঙ্কত লিখা হোৱা নাছিল। সংস্কৃত নাটকৰো পৰম্পৰা এয়েই আছিল। বৰ্তমান তিনিটাতকৈ অধিক অঙ্ক থকা নাটক প্ৰায় লিখাই নহয়। একাঙ্কিকাত দৃশ্যান্তৰ থকা অনুচিত। দৃশ্যসজ্জাৰ কোনো পৰিবৰ্তন নঘটোৱাকৈ কেবল মাথোন সময়ান্তৰ বুজাবলৈ হলে কিছুক্ষণৰ কাৰণে মঞ্চ সম্পূৰ্ণ বা অৰ্ধ অঙ্ককাৰ কৰি ৰাখিব পৰা যায় আৰু আৱশ্যক হলে খস্কাকলৈ চিনও পেলাব পাৰি। সাধাৰণতে একাঙ্কিকাত চৰিত্ৰ কম থাকিব লাগে। অৱশ্যে কেতিয়াবা মানুহৰ ভীৰৰ দৃশ্যও একাঙ্কিকাৰ বিষয়বস্তু হ'ব পাৰে। তথাপিও চৰিত্ৰবিলাকে দৰ্শকৰ পূৰ্ণ সহানুভূতি পাবলৈ হলে তেওঁলোকক দেখাশুনা আৰু বুজাৰ পূৰ্ণ সুবিধা দৰ্শকে পাব লাগিব। একাঙ্কিকাৰ কথা-বস্তু বা কাহিনী তেনেকুৱা নহলেও হয়।

আমাৰ দেশত অধ্যৱসায়ী বঙ্গমঞ্চৰ বিকাশ বৰ্তমান হ'ব ধৰিছে। পুৰণি দীঘল নাটকৰ সময় আৰু এতিয়া নাই। প্ৰায় বিশ বছৰৰ আগতে

মাৰাঠী নাটক ইমান দীঘল আছিল যে অভিনয় সম্পূৰ্ণ কৰোতে ৰাতি যায়। একোখন নাটকত সাতোটা তকৈও অধিক অঙ্ক থকাৰ কথা মোৰ মনত আছে। আজিৰপৰা দুই এক পুৰুষৰ আগতে ইংলেণ্ড বা বোম্বাইত যি কাৰণে একাঙ্কিকাৰ আৱশ্যক হৈছিল আজি সেই একে কাৰণেতেই ভাৰতত একাঙ্কিকাৰ আৱশ্যক হৈছে বুলি ক'ব নোৱাৰি। বৰ্তমানতো লিখকসকলে একাঙ্কিকা এই কাৰণেই লিখে আৰু কৰে যাতে তাৰ দ্বাৰা তাৰ কৌশলৰ দ্বাৰা দৰ্শকক কিবা ক'ব পাৰি আৰু দৰ্শকে যাতে তাক চাবলৈ ইচ্ছা কৰে। তৃতীয় দশকত হিন্দীত প্ৰধানতঃ কলেজৰ নাট্য-গোষ্ঠীয়ে অভিনয় কৰিবৰ কাৰণেই এনে একাঙ্কিকা লিখাৰ কাম আৰম্ভ হয়। তাৰ পিছত আকাশবাণীৰ দ্বাৰা প্ৰচাৰ কৰিবৰ কাৰণে একাঙ্কিকাৰ আৱশ্যক হয়। বেডিঅ'ৰ কাৰণে একাঙ্কিকা লিখা হ'ল আৰু বহুতো কাহিনী একাঙ্কিকালৈ ৰূপান্তৰ হ'ল। বেডিঅ'ৰ লোকসকলে ইয়াক বেডিঅ' ৰূপক বুলি ক'বলৈ ল'লে। যশপাল আৰু ধৰ্মপ্ৰকাশ আনন্দ আদিয়ে এনে কিছুমান কাহিনী সম্পূৰ্ণ সংলাপধৰ্মী কৰি লিখিলে যাতে সেইবিলাক বেডিঅ'ত একাঙ্কিকা ৰূপে প্ৰচাৰ হয় আৰু তাক মঞ্চতো অভিনয় কৰিব পাৰি। হলেও কিন্তু মূলতঃ সেইবিলাক কাহিনীহে।

বেডিঅ'ৰ প্ৰভাৱত হিন্দীত যিবিলাক একাঙ্কিকাৰ সৃষ্টি হ'ল সেই-বিলাক শ্ৰাব্য নাটকৰ পৰ্যায়ত পৰে। তাৰপৰা বঙ্গমঞ্চ বিশেষ লাভবান হোৱা নাই। মই ক'বলৈ গ'লে, শ্ৰেষ্ঠ একাঙ্কিকাৰ মূল্যাঙ্কন বঙ্গমঞ্চতহে হৈছে। যি কোনো সাহিত্যৰ বিভিন্ন বিছাৰ মাজত পাৰ্থক্য কথাটো ভাল। সাহিত্যৰ সকলো শাখাতে নতুন নতুন পৰীক্ষা হোৱাটোও বাঞ্ছনীয়। কিন্তু পৰীক্ষায়েই উপলব্ধি নহয়। এশ বছৰৰ আগতে প্ৰধানতঃ ভাৰতৰ গাঁও অঞ্চলত নাট্যকলাৰ যি লোকৰূপ বিকশিত হৈছিল ভবিষ্যতে সি একাঙ্কিকাকো প্ৰভাৱান্বিত কৰিবলৈ পাৰে।

হিন্দীভাষী অঞ্চলত বৰ্তমান বঙ্গমঞ্চৰ বিকাশ হব ধৰিছে। এই বঙ্গমঞ্চ ঊনবিংশ শতাব্দীৰ নাইবা পাৰ্চী-শৈলীৰ বঙ্গমঞ্চৰ দ্বাৰা সমুলি প্ৰভাৱান্বিত নহয়। ইয়াৰ মুখ্য প্ৰেৰণা হ'ল বাস্তবিক অৰ্থত বিশ্বৰ

সাৰ্বজনীন শ্ৰেষ্ঠ নাট্য-সাহিত্যসমূহ। অৰ্থাৎ, মই নাটকৰ আত্মাৰ আৰু তাৰ প্ৰেৰণাৰ কথা কব খুজিছো। বিশ্ব সংস্কৃতি যেনেকৈ ক্ৰমে এক হব ধৰিছে তাৰ প্ৰভাৱো বিশ্বৰ সকলো ভাষাৰ ওপৰত পৰিব ধৰিছে। আৰম্ভণিৰেপৰাই মানবীয় ভাবনাবোৰ সৃষ্টিৰ সোঁত ৰূপে পৰিগণিত হৈ আহিছে। আজিৰ এই বৈজ্ঞানিক যুগত পৃথিবীৰ প্ৰায় ৩৭খন দেশ ৰীতি-নীতি, আচাৰ-ব্যৱহাৰ আৰু চিন্তাত পৰস্পৰৰ ওচৰ চাপি আহিছে। তাৰ প্ৰভাৱতে বিশ্বৰ প্ৰায় চাৰে তিনিশ ভাষাৰ সাহিত্যতো একে ধৰণৰ চিন্তা আৰু শৈলী সৃষ্টি হ'ব ধৰিছে। পশ্চিমীয়া দেশত ১৭০৩ চনত একাক্ষিকাৰ জন্ম হয় বুলি যদি ধৰা হয় তেতিয়া তাৰ বহু আগতে হিন্দীত একাক্ষিকা লিখাৰ প্ৰয়াস কৰা হয়। ভাৰতেন্দুৰ 'অন্ধৰ নগৰী' এখন খুজুতীয়া একাক্ষিকা বুলি কব পাৰি। সেইদৰে বাধাচৰণ গোস্বামী, বালকৃষ্ণ ভট্ট, প্ৰতাপ নাৰায়ণ মিশ্ৰ আৰু জয়শঙ্কৰ প্ৰসাদেও একাক্ষিকা লিখিছিল। কিন্তু ভাৰতেন্দু আৰু প্ৰসাদৰ বাহিৰে আনকেইজন লিখকৰ একাক্ষিকা এটা দিশৰপৰা সংলাপ মাথোন বুলিহে কব পাৰি। কেবল 'কাৰ্টেইন ৰেজৰ' হিচাবে হিন্দীত একাক্ষিকা লিখা হোৱা নাই। ইয়াক নাটকৰ এক নতুন সহজ আৰু ব্যৱহাৰিক শৈলী হিচাবেহে গ্ৰহণ কৰা হৈছে। তাৰ ৰূপো ভাৰতীয়। তাৰ ভিতৰতে কিছুমানৰ ৰূপ সাৰ্বজনীন।

এই সঞ্চলনৰ অধিকাংশ লিখকেই হিন্দী সাহিত্যৰ গণ্যযোগ্য ব্যক্তি। তাৰ ভিতৰত উদয়শঙ্কৰ ভট্টৰহে জন্ম যোৱা শতিকাত (১৮৯৭)। বাকী নজনৰ জন্ম কুৰি শতিকাত। ভট্টজী অত্যন্ত নিষ্ঠাবান কলাসাধক আছিল। যুঁহুৰ সময়লৈকে কিবা এটা গ্ৰহণ কৰা, নতুন কথা জনা আৰু নতুন শৈলী আয়ত্ত কৰাৰ হাবিয়াস আছিল তেওঁৰ। সমৃদ্ধ বিদেশী ভাষাৰ লগত অপৰিচিত হৈও এজন লিখকে নিষ্ঠা, শ্ৰম আৰু সাধনাৰ প্ৰভাৱত কিমান উন্নতি কৰিব পাৰে তাক তেওঁৰ ৰচনাসমূহ এফালৰপৰা অধ্যয়ন কৰিলেই উপলব্ধি কৰা যায়। কবিতা, নাটক, গীতি-

নাটক, একাঙ্কিকা, উপন্যাস—এই সকলো বচনাতে তেওঁৰ ক্ৰমবিকাশ প্রকৃততে প্রশংসনীয়।

হিন্দী একাঙ্কিকাৰ বিকাশ সাধনত বামকুমাৰ বৰ্মাৰ স্থান বিশেষ মহত্বপূৰ্ণ। তেওঁ, তেওঁৰ প্ৰথম একাঙ্কিকাখন লিখে ১৯৪০ চনত। প্রকৃততে এলাহাবাদ বিশ্ববিদ্যালয়ত অভিনয় কবিবৰ কাৰণেই এইখন লিখা হয়। বামকুমাৰ বৰ্মাৰ মতে “জীৱনৰ কোনো এটা বাস্তৱ পৰিস্থিতিক কেন্দ্ৰীভূত কৰি চৰিত্ৰ আৰু ঘটনাক্ৰমৰ মাজেৰে কোঁতুহলেৰে সৈতে উপস্থাপন কৰাকে একাঙ্কিকাৰ লক্ষ্য বুলি কব পাৰি।” বৰ্মা এজন কবি আৰু তেওঁৰ ভিতৰত থকা সহজ কবিজন তেওঁৰ একাঙ্কিকাৰ মাজত স্পৰ্শভাৱে ওলাই পৰিছে। একাঙ্কিকা-বোৰতো গীতিকাৰ কবিৰ শক্তি আৰু সীমাৱদ্ধতা তেওঁৰ মাজত আছে।

সৰ্বপ্ৰথম শেঠজীয়েই একক চৰিত্ৰৰ নাটক লিখা আৰম্ভ কৰে। হিন্দী সাহিত্যত এয়া তেওঁৰে দান। এওঁৰ নিচিনাকৈ আন হিন্দী লিখকসকলে এটি চৰিত্ৰৰে প্ৰথমে নাটক লিখা নাছিল। তেওঁৰ পিছতহে অগ্ৰ নাট্যকাবসকলে এই দিশত কিছু প্ৰগতি লাভ কৰে। ষ্ট্ৰেন্দবাৰ্গ আৰু অ'নিলৰ আৰ্হিত এওঁ ‘প্ৰলয় ঔৰ সৃষ্টি’ ‘শাপ ঔৰ বৰ’, ‘সাদা জীৱন’ আদি একক চৰিত্ৰৰ সফল নাটক (মন'ড্ৰামা) বচনা কৰে। এনে নাটকত চৰিত্ৰৰ চাৰিত্ৰিক বিশ্লেষণ ভালদৰে কৰি দেখুওৱা হৈছে। ইয়াৰ বাহিৰেও—শেঠজীয়ে বচনাত ‘উপক্ৰম’ আৰু ‘উপসংহাৰ’ৰ নতুন নাট-শৈলীও প্ৰয়োগ কৰে।

আনফালে অশ্বক হ'ল জনতাৰ লিখক। অসাধাৰণ পৰিশ্ৰমৰ মাজেদি তেওঁ লিখক হয়। উপন্যাস, কাহিনী, নাটক, একাঙ্কিকা, স্মৃতিগ্ৰন্থ আদি সকলো তেওঁ লিখে। তেওঁ নিজৰ প্ৰত্যেক বচনাকে কেবাবাৰো বিভিন্ন ৰূপত লিখিছে। তেওঁৰ বচনাত গভীৰতা আৰু চিন্তা কিছু হলেও স্পৰ্শতা অৱশ্যে আছে।

তেওঁৰ ‘তৌলিষে’ এখন মঞ্চ-সফল একাঙ্কিকা। উৰ্দু নাটকৰ গুণ আৰু দুৰ্বলতা তেওঁৰ বচনাত পৰিলক্ষিত হয়। পশ্চিমীয়া নাট্যকলা

আট

ভূমিকা

আৰু নাট্যশৈলীৰে অধ্যয়নপূৰ্ণ ভুবনেশ্বৰ মুখ্যতঃ একাঙ্কিকা লিখকহে আছিল। মাথোন ৪৫ বছৰ বয়সতেই তেওঁ মৃত্যুৰ মুখত পৰে। জীৱনৰ শেষৰফালে তেওঁ মানসিক ৰোগত ভোগে। তেওঁৰ ৰচনা সংখ্যাত অধিক নহলেও একাঙ্কিকাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁ বাটকটীয়াৰদৰে কাম কৰিছিল, আৰু এইদৰে হিন্দী একাঙ্কিকা সাহিত্যত তেওঁ বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰিছিল।

বিয়ু প্ৰভাকৰে সাহিত্য জগতত প্ৰবেশ কৰে এজন কাহিনী-লিখক হিচাবে। পিছলৈ তেওঁ উপন্যাস লিখিবলৈ লয়। ৰেডিঅ'ত ৰূপক লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু ৰেডিঅ'ৰ মাধ্যমটো ভালদৰে আয়ত্ত কৰে। তেওঁ নাটক আৰু একাঙ্কিকাও লিখে। তেওঁৰ মতে সাহিত্য উদ্দেশ্যধৰ্মী হব লাগে। তেওঁৰ ৰচনাৰ যোগেদি পাঠকে প্ৰেৰণা পাবৰ কাৰণে তেওঁ চেষ্টা কৰে।

জগদীশচন্দ্ৰ মাথুৰে নাটক আৰু নাট্যকলাৰ অধ্যয়নত বিশেষ মনযোগ দিয়ে। এই ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ অধ্যয়ন আৰু চিন্তা বহুমূলীয়া। নাটক লিখাৰ শক্তিও তেওঁৰ আছিল। কিন্তু ভীষণ ব্যস্ততাৰ মাজত থাকিব লগা হোৱাত সামৰ্থ্য অনুমায়ী তেওঁ সাহিত্য সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ নাটক আৰু একাঙ্কিকা প্ৰধানত মঞ্চৰ কাৰণে। বাস্তৱধৰ্মী লিখক হলেও তেওঁৰ লিখনিত ভাবপ্ৰৱণতা বেছি। 'ভোৰ কা তাৰা' নিঃসন্দেহে ভাল ৰচনা। কিন্তু তাক পঢ়ি বা ৰঙ্গমঞ্চত দেখি পাঠক বা দৰ্শকে স্তম্ভিত পাবে যে শেখৰে নিজৰ মহাকাব্যখন জুইত জ্বলাই দিলে কিয়? বহুবছৰৰ শ্ৰমৰ বিনিময়ত সৃষ্টি হোৱা সেই ৰচনা জুইত নুপুৰি তেওঁ মাতৃভূমি ৰক্ষাৰ বাবে যুদ্ধলৈ যাব নোৱাৰিলেহেঁতেন নেকি? যিদৰে বাংলাদেশৰ সাহায্যৰ কাৰণে আন্দ্রে মাৰ্লো যুদ্ধৰ বাবে সাজু হৈছিল।

মোৰ বোধেৰে হিন্দী সাহিত্যত, নাট্য বিধৰৰ জ্ঞান, চিন্তা আৰু মননশীলতাৰ ক্ষেত্ৰত লক্ষ্মীনাৰায়ণ লাল অসাধাৰণভাবে সমৃদ্ধ। ৰঙ্গমঞ্চ সম্বন্ধীয় তেওঁৰ অন্বেষণ আৰু পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাই তেওঁৰ ভবিষ্যত লিখনি

উজ্জ্বলতৰ কৰি তুলিব। নাটক আৰু বঙ্গমঞ্চৰ প্ৰতি গভীৰ, প্ৰকৃতিগত মনযোগ দিয়া তেওঁৰ নিচিনা লোক হিন্দী সাহিত্যত খুব কমেইহে আছে।

অসাধাৰণ ৰচনাৰ ক্ষমতা থকা লোক হ'ল ধৰ্মবীৰ ভাৰতী। তেওঁ একেধাৰে এজন ভাল কবি, ভাল লিখক আৰু ভাল নাট্যকাৰ। কিবা নতুন দিয়াৰ চেষ্টা তেওঁৰ মাজত বিद्यমান। 'সৃষ্টি কা আখৰী আদমী' তেওঁৰ গীতি-একাঙ্কিকা। আৰু সৰ্বশেষত মই মোৰ এখন বেডিঅ' একাঙ্কিকা এই সংগ্ৰহত সন্নিবিষ্ট কৰিছো।

নতুন দিল্লী

চন্দ্ৰগুপ্ত বিজ্ঞানলঙ্কাৰ

সূচীপত্ৰ

নাটকৰ নাম	পৃষ্ঠা
1. দহ হেজাৰ	1
2. কোমুদী মহোৎসব	11
3. শাপ আৰু বৰ	63
4. টাৱেল	79.
5. ফ্ৰাইক	107.
6. ভগ্ন পৰিবেশ	123
7. বন্দী	159.
8. কফি হাউচত অপেক্ষা	201
9. সৃষ্টিৰ শেষ মানুহ	227
10. হিন্দুস্থানলৈ গৈ কৰা	249.
লেখক পৰিচয়	270#

দহ হেজাৰ

উদয়শঙ্কৰ ভট্ট

চৰিত্ৰ

বিসাখা বাঁম

সুন্দৰ লাল

ৰাজু

ৰাজুৰ মাক

মুনীম

(সময় : সন্ধিয়া পাঁচ বজাত)

(সীমান্ত প্ৰদেশৰ এখন নগৰৰ এটি ঘৰ। সেই ঘৰৰে এটা কোঠা।
দুৱাৰ দুখন। এখন দুৱাৰ খটখটিৰ কাষত আৰু আনখন দুৱাৰেদি
ঘৰটোৰ ভিতৰলৈ যাব পাৰি। গলিৰ ফালে দুখন খিড়িকী আছে।
ভিতৰৰ কোঠাত এখন বিচনা পৰা আছে। বিচনাৰ কাপোৰ-কানি
অলপ লেতেৰা। কোঠাটোৰ পূব ফালে এখন খাট পৰা আছে। তাৰ
সমুখৰ বেৰত গোঁসাঁইৰ থাপনা। আৰু তাত থকা পিতলৰ মূৰ্ত্তিৰ ওপৰত
নাৰ্জি ফুলৰ মালা। থাপনা থকা বেৰত গজালত এডাল কদ্ৰাঙ্গৰ
মালা, হাতে লিখা দুখন পুথি। কোঠাটোত কেইখনমান ছবি আছে।
তাৰে এখনত বাম লক্ষ্মণ ভৰত শত্ৰুঘ্ন আৰু হনুমানৰ ছবিৰে বামৰ
ৰাজ-অভিষেকৰ দৃশ্য অঙ্কিত। হনুमानে মালা ছিটি আছে। আন খন
ছবি কালীৰ। কোঠাটোত এটা মুঢ়া আৰু ভগা চকী। এটা কোণত
এখন সৰু মেজৰ ওপৰত গিলাচেৰে ঢাকি থোৱা এলোটা পানী।
কোঠাত থকা ব্ৰেকেটৰ এডালত এটা পাণ্ডুৰি আৰু আনডালত এটা
লেতেৰা কোট আৰু এখন চাদৰ। খাটত অস্থিৰ ভাৱে পৰি আছে লাল
বিসাখাৰাম। তেওঁৰ চুলি আউলি-বাউলি। চেহেৰা দেখি ভাব হয় তেওঁ
যেন বৰ চিন্তাত পৰিছে। হাতত এখন চিঠি, বাৰে বাৰে তেওঁ সেইখন
পঢ়িবলৈ লয় আৰু মূৰ-শিতানত থৈ দিয়ে। পুনৰ হাতত তুলি লয়,
পঢ়ে, আকৌ থৈ দিয়ে। হঠাৎ উঠি বহে, ওপৰলৈ চায় আৰু ঢাঁচকৈ
বিচনাত পৰি যায়।)

বিসাখাৰাম : হে ভগৱান, এনে এটা দিন আহিব বুলিতো মই ভবা
নাছিলোঁ। মোক বচোৱা প্ৰভু! বৰ বিপদত পৰিছোঁ। মই।
কোনো উপায়েই মোৰ নাই।

(চকু মুদি ভগৱানক হাত যোৰ কৰে; পুনৰ চকু
মেলি চিঠিখন হাতত লৈ পঢ়িবলৈ ধৰে)

কি কৰেঁ! ? বাজু, অ' বাজু!

(ভিতৰৰ দুৱাৰেদি চৌধ বছৰীয়া ছোৱালী বাজু
উধাতু খাই সোমাই আহে)

বাজু : কি হ'ল দেউতা ?

বিসাখাম : হেৰ' মুনীমজী এতিয়াও অহা নাই ? মই ক'ত মৰেঁ !
কি বিপদ।

বাজু : দাদা কেতিয়া আহিব বাক ?

(একেবাৰে ওচৰলৈ আহি)

দাদাক লৈ আহাঁ না। কিছু টকাহে লাগে মাথোন।

(চকুপানী টুকি)

হে প্ৰভু ! এই মানুহবোৰ কি নিষ্ঠুৰ। টকা পঠিয়াই দিয়ঁ
না। কি চাই আছা ?

বিসাখাম : (বহি) কি কৰিম আই ! নিজৰ কপাল ধিয়াই কান্দিছেঁ।
ক'তনো টকাবোৰ জমা আছে ? ইপিনে ধান-চাউলো কিনিব
লাগে। মহম্মদ বক্সে কালি টকাত এক অনা সূদে দুহেজাৰ টকা
ধাৰে বিচাৰি আহিছিল, তাকো তো দিব লাগে। দহ হেজাৰ
টকাৰ চৰকাৰী বণ্ড কিনিব লাগে। হেৰ' এনে সুবিধা আৰু
ক'ত পাম ? ইমান সূদ কি এৰি দিব পাৰি আই ? দহ হেজাৰ
দিব লাগিব।

(খাটৰ ওপৰত টা'চকৈ পৰি যায়)

বাজু : (ল'ৰি আহি) দেউতা তোমাৰ কি হৈছে। মা, মা, চোৱাঁহিটোন
দেউতাৰ কি হৈছে !

(বাজুৰ মাক গৈছেঁ। বুলি ওলাই আহে)

বাজুৰ মাক : ইমান বিয়াকুল হ'ব লাগিছে কিয় ? দি দিয়ঁ। দহ হেজাৰ
টকা। টকা আকৌ পাবা। ল'ৰাক তো পুনৰ.....হে প্ৰভু মই

কি কৈছেঁ! মোৰ গোসাঁই! (গোসাঁই খাপনালৈ চাই)

এয়েই কৰিলা প্ৰভু। দয়া কৰাঁ।

বিসাখাৰাম : (চকু মুদি) মুনীমজী অহা নাই?

ৰাজু : আহিছে চাগে, তোমাৰ গা কেনে লাগিছে এতিয়া দেউতা?

ৰাজুৰ মাক : কৈছেঁ নহয় চিন্তা কৰিছাঁ কিয়? মোৰ ল'ৰাক ওভোতাই দিয়াঁ ঈশ্বৰ, মোৰ যি আছে সকলো লোৱাঁ। মোৰ সোণক মোক দিয়াঁ ভগৱান!

(কান্দিবলৈ ধৰে)

ৰাজু : (মাকৰ ডিঙিত সাৰটি ধৰি) কান্দিছা কেলেই মা? দেউতাক কোৱাঁ দাদাক লৈ আনক।

ৰাজুৰ মাক : (চকুপানী মোহাৰি) কেনেকৈ আনো আই। তোৰ বাপেৰে তো কেৱল টকাৰ কথাৰে ভাবি থাকে। ভগৱানে এটাই মাথোন ল'ৰা দিলে.....হে ভগৱান!

(কান্দিবলৈ ধৰে)

বিসাখাৰাম : আই ৰাজু! মুনীমজী অহা নাই? (চকু মেলি)

ৰাজু : নাই অহা চোন।

বিসাখাৰাম : নাজানো মুনীমজীয়ে গুৰুৰ দৰ ভাও কিবা ঠিক কৰিলেনে নাই? গুৰু কিনাৰ তো এইটোৱেই আচল সময়। শিছত দাম বাঢ়ি যাব। কি বিপদ। ইব্ৰাহীমক বা টকাৰ ওগি দা দিছেনে নাই? চাৰি বছৰ হ'বৰ হ'ল এতিয়ালৈকে সুদৰ নামেই নাই। মকদ্দমা তৰিলেহে যদি বেইমানে টকা দিয়ে। (চিঠি হাতত লৈ) কিন্তু এইখনৰ কি ব্যৱস্থা কৰোঁ?

(ৰাজু ৰাজু বুলি চিৰিয়েদি খট খট শব্দ কৰি মুনীমজী সোমাই আহে)

বিসাখাৰাম : সেয়া মুনীমজী আহিল। (একেবাৰে উঠি বহে) আহাঁ মুনীমজী বৰ পলম কৰিলা আজি। (ৰাজু আৰু মাক আনখন দুৱাৰেদি ভিতৰলৈ যায়)

মুনীমজী : জয়বাম শেঠজী ! পলম হৈ গ'ল। দিনটোৰ হিচাপ-নিকাচ কৰিব লগা আছিল তো। তেব অনা হিচাপত এশ বস্তা গুৰ লোৱা হ'ল। মহম্মদ বক্সৰ মানুহ অহিছিল। মই কৈ দিলোঁ বোলোঁ শেঠজী আহিলেহে ফয়চলা হ'ব। শুনিছোঁ ইব্রাহীম বোলে পলাইছে। দেনা-পাওনাৰ হিচাপ কৰোঁতেই পলম হৈ গ'ল। অ' পাঠানৰপৰা কিবা চিঠি আহিছেনেকি ?

বিসাখাৰাম : গুৰব দাম তো আছিল বাৰঅনা চাৰি পাই ; তেব অনাকৈ কিয় কিনিলা ? এইটো তো বৰ বেয়া কথা হ'ল মুনীমজী ! নগদ চাৰি হেজাৰ টকা। কেনেকৈ এৰি দিওঁ। চৌধুৰীৰ হতুৱাই নোকোৱালা কিয় ? তেওঁ জামিনদাৰ নাছিল জানো ? চৰকাৰী বণ্ডৰ কিবা চিঠি পাইছা ? টকা মজুত ৰাখা। বণ্ড তো কিনিবই লাগিব।

মুনীমজী : পাঠানৰ ফালৰ পৰা কিবা চিঠি আহিছেনেকি শেঠজী ?

বিসাখাৰাম : খাটাত কিমান বাকী ? চৌধুৰীৰ ওচৰলৈ তাগিদা দি এতিয়াই মানুহ পঠিওৱা। (খাটত পৰি) সকলো ফালৰ পৰাই বিপদ। টকা লৈ কোনেও দিয়াৰ নামকে নলয়। (চকু মুদি) হে প্ৰভু ! কি দুৰ্দিন আহিল মোৰ। (উঠি) যাওঁ, এতিয়া দেহাৰ কথাই ভাবোঁনে টকাৰ কথাই ভাবোঁ ? (বহি পৰে)

মুনীমজী : নহয় শেঠজী ! অসুস্থ হোৱাটো ঠিক নহয়। পাঠানে একো লিখা নাইনে শেঠজী ? সুন্দৰলালৰ কাৰণে ভবা দৰকাৰ। নাজানো বেচেৰাক বা কিমান কৰ্ম দিছে। (শেঠজীলৈ চায়)

বিসাখাৰাম : হোৱা এইখন পঢ়া। ইমান দুৰ্ঘট ল'ৰা। অলপো যদি চেষ্টা কৰি চালেহেঁতেন। মোক কৰ্ম দিব লাগে নহয়, দোলাত নিয়া কইনাৰ নিচিনাকৈ সিহঁতৰ লগত সুৰ সূৰকৈ গুচি গ'ল। (মুনীমৰ হাতত চিঠি দি) ক'ৰ পৰা গোটাওঁ দহ হেজাৰ ? দহ হেজাৰ ? পঢ়া সেইখন। সকলো শেষ কৰিলে সি। সি নো বাক বাহিৰলৈ গৈছিল কিয় ? (আকৌ খাটত পৰি যায়)

মুনীমজী : সুন্দৰলালৰ কি দোষ শেঠজী ? পাওনা আদায় কৰিবলৈ
তো আপুনিয়েই তাক পঠিয়াইছিল। (চিঠি পঢ়ে)

বিসাখাৰাম : মই শেষ হৈ গৈছোঁ। মুনীমজী ! কি কৰিছা অলপ
ডাঙৰকৈ পঢ়া।

মুনীমজী : (চ'ক খায়) হেঃ এইখন তো সুন্দৰলালে লিখা ? লিখিছে,
“পিতা ! মই যদি জীয়াই থকাটো বাঞ্ছা কৰে তেন্তে কাৰোবাৰ
হাতত আজি সন্ধিয়া ঠিক আঠ বজাত কাবুলী ফাটেকৰ বাহিৰত
পোৱাকৈ দহ হেজাৰ টকা পঠিয়াই দিয়ক। খানে কৈছে, পুলিচ
বা আন কাৰোবাৰ সহায় লৈ যদি কোনোবা আহে তেতিয়াহলে
ল'ৰা মৰিল বুলি জানিব। ইহঁতে মোক বৰ কষ্ট দিছে। সম্ভৱ
নৰকৰ যাতনাও কিজানি ইয়াতকৈ বেছি কষ্টকৰ মহয়। মোৰ
বিশ্বাস আপুনি মোক বক্ষা কৰিব।

আপোনাৰ ল'ৰা
সুন্দৰলাল।”

তলত খানে লিখিছে—

“হম তুমকো ইতলা দেতা হৈ, তুম আজ বুধবাৰ শাম কে আঠ
বজে দস হাজাৰ ৰূপয়া কাবুলী ফাটক কে বাহৰ পছটা দো,
নহী তো তুমহাৰা লড়কা কো মাৰ ডালেগা।

অমীৰ আলী খাঁ।”

(মুনীমে চিঠি থৈ বিসাখাৰামৰ ফালে চায়)

মুনীমজী : শেঠজী ! দহ হেজাৰ নো কি ডাঙৰ কথা। আজিয়েইতো
বুধবাৰ। আপুনি যদি কয় মহম্মদ বক্কক নিদি দহ হেজাৰ
টকাৰ ব্যৱস্থা কৰি দিওঁ। টকাতো আছেই।

বিসাখাৰাম : (উঠি) টকাত যে এক অনাকৈ সুদ মুনীমজী ! (ধমক দি)
নিজৰ ঘৰৰপৰা দিয়া হলে গম পালাহেঁতেন। কপালৰ ঘাম
মাটিত পেলাই ঘটা টকা। দহ হেজাৰ কি এনেয়ে ঘাৰ ? হে
ভগৱান ! মোক দেৱলীয়া কৰি দিলে সি।

(বাজু আৰু বাজুৰ মাক কোঠালৈ সোমাই আহে)

বাজুৰ মাক : এনেযে ঘাব ? মুনীমজী তুমি শুনিলা নহয়। এওঁৰ মূৰত তো একোৰেই নেখেলায়। একো নাভাবে, খালী টকা আৰু টকা। মোৰ ল'ৰাটো যেনে তেনে আনি দিয়া মুনীমজী ! মোৰ স্তন্দৰ অ'ই ! মোৰ সোণটো অ' !

(ওৰণি টানি মাটিত বহি পৰে। লৰা-মাৰি আহি বাজুৰে বাপেকক সাবটি ধৰে আৰু আতুৰ ভাৱে মুখলৈ চায়)

বিসাখাৰাম : চোৱাঁচোন মুনীমজী ! মই কি কৈছোঁ নেকি যে স্তন্দৰ আহিব নালাগে। মই নিজেও তো ল'ৰাটো যেনে তেনে অহাটোকে বিচাৰোঁ। মই কি স্তন্দৰৰ বাপেক নহয় নেকি ? তুমিয়েই কোৱাঁচোন। সি নোহোৱাত ঘৰ তেনেই নিজান পৰি আছে। আনহাতে দহ হেজাৰ টকা !

মুনীমজী : (মূৰ জোকাৰি) সেইটো তে হয়েই। কিন্তু এইটো কামোতো কৰিব লাগিব।

বাজুৰ মাক : আজি চাৰি দিন ধৰি এওঁৰ বেহকপ চাই আছোঁ। কৈছোঁও বোলো টকাৰ লগত লাগি ল'ৰাটো হাতচাবা নকৰিবা। টকা হাতৰ মলি। দহ হেজাৰ নো কি ডাঙৰ কথা। কিন্তু এই মানুহটোৰ কি হৈছে মই ক'ব নোৱাৰো। ওৰ আৰু স্তন্দৰ বাহিৰে আন চিন্তা কৰিলেহে ? মুনীমজী, মই তোমাৰ ভৰিত ধৰিছোঁ। মোৰ স্তন্দৰক আনি দিয়।

মুনীমজী : আই আপুনি চিন্তা কৰিছে কিয় ? স্তন্দৰ আপোনাৰ ঘৰতে আছে বুলি ধৰি লওক।

বাজুৰ মাক : ঘৰতে আছে বুলিনো কেনেকৈ ধৰি লওঁ মুনীমজী ? চিন্তা নকৰাকৈয়ে বা থাকোঁ কেনেকৈ ? এওঁৰ চেহেৰা দেখিতো মোৰ ভাব হৈছে যেন মই ল'ৰা হেৰুৱাম গৈছে এতিয়া। কয় কি, যি হ'ব লগা আছিল হ'ল। কিন্তু মোৰ ল'ৰা ! হে ভগৱান ! নাজানো কোন সতে এনে কথা তেওঁৰ মুখত ওলায়।

ৰাজু : মুনীমজী, মোৰ দাদাক সোনকালে আনি দিয়া না। কেবা-
 বাতিও মাৰ টোপনি নাই। খালী কান্দি থাকে, চকু উথহি
 গৈছে। দাদাক সোনকালে আনি দিয়া মুনীমজী ! (কান্দিবলৈ
 ধৰে)

ৰাজুৰ মাক : কৈছে। নহয় মোৰ গহনা-পাতি বিক্ৰি কৰি হলেও
 ল'ৰাটো আনি দিয়া, তাক বচোৱা।

মুনীমজী : বিচলিত হ'বলৈ কি হৈছে আই ; শেঠজীয়েওতো
 আপোনাতকৈ কম চিন্তা কৰা নাই।

বিসাখাৰাম : ঠিকেই তো, মইনো বাতি ক'ত শুইছে। হো ? দিনে-ৰাতিয়ে
 চিন্তা। সুন্দৰ যেন মোৰ চকুৰ আগত ঘূৰি ফুৰিছে। তাৰ
 সৰু কালৰ কথাবোৰ মনলৈ আহিছে। ইপিনে ইত্ৰাহীমেও
 টকা দিবলৈ অহা নাই। তুমি তাৰ সুন্দৰ হিচাপটো কৰিলানে
 মুনীমজী ? কিমান পাব লাগে ? গুৰু ক'ত ৰাখিছা, গুদামত
 তো ? চোৱা তলাচাবি কিন্তু নিজৰ লগত ৰাখিবা। নহলে
 মোক দি যাব।

মুনীমজী : শেঠজী ! সুন্দৰলালৰ বিষয়ে কি কয় কওক। টকাৰ যোগাৰ
 কৰোঁ ? সময় কিন্তু তেনেই কম। (শেঠলৈ চায়) চন্দুকত
 অলপ আগতে পোন্ধৰ হেজাৰ টকা ভৰাই থৈ আহিছে।

বিসাখাৰাম : দহ হেজাৰ ! তাৰ কম বেচ নহ'ব আৰু। হেৰা, আৰু
 বেলেগ ব্যৱস্থা কিবা কৰিব নোৱাৰিনে ? পুলিচক খবৰ দি
 নিদিওঁ কিয় ?

মুনীমজী : পুলিচে নো কি কৰিব শেঠজী ! পুলিচেও তো ভয় কৰে !
 আৰু সিহঁতে কিবা নাজানে নেকি ? কিবা যদি ব্যৱস্থা ললে-
 হেঁতেন তেতিয়াহে। শেঠজী ! মই হলে আপোনাক বেলেগ
 ব্যৱস্থা কৰিবলৈ নকওঁ। তেনে কৰিলে হয়তো আপুনি ল'ৰা
 হেৰুৱাব লাগিব—ভগৱানে নকৰক।

ৰাজুৰ মাক : তুমি কি ভাবি আছা মুনীমজী ? লৈ যোৱা মোৰ গহনা।

(গহনা খুলি সমুখত বাথে) হোৰাঁ, মোৰ ল'ৰাক আনি দিয়াঁ।

ব'লা, ময়ো যাম তোমাৰ লগত।

বিসাখাৰাম : আটাইবোৰ মিলি মোক শেষ কৰোঁ। বুলি লাগিছা
কেলেই ? গহনা কিবা ঘৰৰ নহয় নেকি ?

মুনীমজী : শেঠজী ! পলম হৈছে কি কয় কওক।

ৰাজুৰ মাক : কৈছোঁৱেই, এয়া লোৰাঁ আৰু পাঠানক দি দিয়াঁগৈ।

বিসাখাৰাম : কিন্তু মই কৰোঁ কি ? মুনীমজী ! আলীবক্সে তাৰ
গহনা মোকোলাই নিলেনেকি ?

মুনীমজী : দেবী হৈ গৈছে মুনীমজী। একেবাৰে কাবুলী ফাটেক
পাবগৈ লাগিব। কি কয় কওক।

[দহ হেজাৰৰ কথা ভাবি বিসাখাৰাম খাটত পৰি
যায়]

মুনীমজী : আদেশ দিয়ক শেঠজী ! সোনকাল কৰিছোঁ এই কাৰণেই
যে মই দোকানৰপৰা আৰু মানুহ লগত লৈ যাব লাগিব।

ৰাজুৰ মাক : মই কৈছোঁ নহয় লৈ যোৱাঁ টকা। (দৃঢ়তাৰে) মই কি
এই ঘৰ, এই দোকানৰ কোনো নহয় ? যোৱাঁ পলম নকৰিবা।
হে ভগৱান !

মুনীমজী : যি কৈছে আই। (যায়গৈ)

ৰাজু : (মাকক) দাদা এতিয়া আহিব মা ?

ৰাজুৰ মাক : ওঁ আহিব আই। মুনীমজী গৈছে আনিবলৈ। ভগৱানক
খাট আই সন্দৰলাল যেন ভালে কুশলে উভতি আহে।

বিসাখাৰাম : (চেতন পাই) মুনীমজী গ'ল ?

ৰাজু : গ'ল দেউতা।

বিসাখাৰাম : ঘৰ ধ্বংস কৰি দিলে সি। কিহৰপৰা কি হ'লগৈ অ'।
সি এটা কুলাঙ্গাৰ জন্মিল। হায় হায় কিমান কষ্টত মই
পইচা উপাৰ্জন কৰিলোঁ ! দহ হেজাৰ ! হে ভগৱান ! (পুনৰ
খাটত পৰি যায়) ৰাজুৰ মাক, মই মৰিলোঁ।

ৰাজুৰ মাক : কৈছেঁ নহয় কিমান টকানো ? ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰলৈ আহিলে
তেনে টকা আকৌ আহিব ! ভগৱানেনো আমাক কি দিয়া
নাই ? হে ভগৱান ! দয়া কৰা। তুমি ইমান চিন্তা কৰিছা-
কেলেই ?

বিসাখাৰাম : চিন্তা নকৰিম কিয় ? (বহি) মূৰৰ ঘাম মাটিত পেলায়
ঘটা টকা। আজি চলিছ বছৰে বাতিয়ে দিনে খাটি এটা
এটাকৈ ঘটা টকা। (শুই পৰে)

ৰাজুৰ মাক : টকা ঘটিনো কি লাভটো হৈছে ? হয় বোলে তীৰ্থ কৰিছা,
জপ-তপ কৰিছা, ধৰ্ম কৰিছা তাকো নাই। কেতিয়াবা
হৰিদ্বাৰলৈ নিছানে ? তোমাৰ পইচাৰ কথাতো মই নাজানোৱেই।
চাৰিটাকৈ প্ৰকাণ্ড ঘৰ আছে আৰু আমি পৰি আছেঁ। এই
গলিত। তিনি-চাৰি লাখ টকাৰ মালিক হৈছা অথচ এক
পইচা দান নকৰা। তেনে টকা কেলেই ?

বিসাখাৰাম : (উঠি) জুই লগাই দে ঘৰত। মুনীমে আজি বিক্ৰি-বাৰ্তাৰ
কোনো হিচাপেই দিয়া নাই। শিয়ান হৈ পৰিছে। হে
ভগৱান ! (বিচনাত পৰি) সেই অধমটোৰ কাৰণে দহ হেজাৰ
টকা.....মুনীম কত গ'ল ৰাজু ?

ৰাজুৰ মাক : আৰু টকানো লাগে কিহলৈ ? ইয়াত নো সুন্দৰৰ
অপৰাধ কি বাক ?

বিসাখাৰাম : মুনীম ক'ত ? টকা তুলিবলৈ গৈছে চাগে। হে ভগৱান !
দয়া কৰা।

[সুন্দৰলাল আৰু মুনীমৰ প্ৰৱেশ। সুন্দৰলালক
দেখি মাকে কান্দিবলৈ ধৰে। ৰাজুৱে ককায়েকক
সাবটি ধৰে। সুন্দৰলালে দৌৰি গৈ প্ৰথমে
বিসাখাৰাম আৰু তাৰ পিছত মাকৰ ভৰিত ধৰি
সেৱা কৰে]

বিসাখাৰাম : (পুতেকলৈ চাই) আহিলি ? বৰ আনন্দ পালোঁ।

বাজুৰ মাক : তোক পায় আজিহে মোৰ বুকু শীতল পৰিছে।

(পুতেকক সাবটি) মোৰ চকুৰ মণি অ'ই।

বাজু : দাদা ! (ডিঙিত সাবতি)

বাজুৰ মাক : এই কেইদিনতে ইমান ক্ষীণাই গলি।

সুন্দৰলাল : হয় মা, ভগৱানে যেন কাকো এই ৰাক্ষসহঁতৰ হাতত
নেপেলায়। চোৰাঁচোন মাৰি মাৰি গোটেই শৰীৰ উথহাই
দিছে। (গাটো দেখুৱায়) হাড়ে হাড়ে বিষ।

বিসাখাৰাম : বৰ ভাল কৰিলি বোপাই। কেনেকৈ আহিলি ? সিহঁতে
তোক এনেয়ে এৰি দিলেনে ? মুনীমজী, আজি বাকী টকা
কিমান উঠিল ?

সুন্দৰলাল : (মুনীমজীলৈ চাই) দহ হেজাৰ টকা দিয়া হ'ল নহয় ?

মুনীমজী : (খতমত্ খাই) ওঁ আইদেৱে দিবলৈ ক'লে তো !

বিসাখাৰাম : কি ! পূৰা দহ হেজাৰ ?

[টোচকৈ খাটত পৰি যায়। সুন্দৰলাল, মুনীম

আৰু বাজুৱে বিসাখাৰামৰ ফালে চাই বৈ যায়]

বাজুৰ মাক : (সুন্দৰলালৰ গাত থপৰিয়াই) তেওঁৰ টোপনি ধৰিছে
সোণ ! আহ।

(পট পৰে)

কৌমুদী মহোৎসব

বামকুমার বৰ্মা

চবিত্ৰ

সত্ৰাট চন্দ্ৰগুপ্ত	: কুসুমপুৰৰ মৌৰ্য্য সত্ৰাট
চাণক্য	: সত্ৰাট চন্দ্ৰগুপ্তৰ মহামন্ত্ৰী
বসুগুপ্ত	: কুসুমপুৰৰ সমাহৰ্তা
যশোবৰ্মন	: কুসুমপুৰৰ অন্তপাল
পুষ্পদন্ত	: কুসুমপুৰৰ কাৰ্য্যান্তিক
অলকা	: ৰাজ নৰ্ত্তকী
সৈনিক আৰু গ্ৰহৰী	

(সময় ঋঃ পৃঃ ৩২২)

(বাহিৰত মানুহৰ কোলাহল । মাজে মাজে তুৰাহীৰ
শব্দ । শংখ, ঘণ্টাৰ শব্দও শুনা যায় । লাহে লাহে
সেই ধ্বনি ক্ষীণ হৈ আহে ।)

(ৰাজকক্ষত সমাহৰ্তা বসুগুপ্ত আৰু অন্তপাল
যশোবৰ্মনে কথা পাতি থাকে)

বসুগুপ্ত : কুসুমপুৰৰ জনতাৰ এই কোলাহল কিমান উলাহেৰে ভৰা ।
ই যেন এখন ঢালৰ মধ্য ভাগৰ দৰে যি কোনো তৰোৱালৰ
আঘাতক বাধা দিবৰ বাবে আগবাঢ়ি আহিছে । কুসুমপুৰৰ
উৎসাহো এখন ঢালৰ দৰে, তাৰ সমুখত বিদ্ৰোহৰ তৰোৱালো
ব্যৰ্থ হৈ পৰিব । এতিয়াতো অন্তপাল যশোবৰ্মনৰ সন্দেহ
নিশ্চয় দূৰ হৈছে ।

যশোবৰ্মন : বসুগুপ্ত ! সন্দেহ পানীৰ বুৰবুৰণি নহয় যে সি নিমিষতে
ভাগি যাব । সন্দেহতো আকাশৰ এমুৰৰপৰা সিমূৰলৈ বিয়পি
পৰা ধুমকেতুৰ বেখাৰ নিচিনা আৰু ধুমকেতু কিহৰ প্ৰতীক
জানা ? ভয়ৰ, আশংকাৰ আৰু অমঙ্গলৰ ।

বসুগুপ্ত : কিন্তু ভয় আশংকা আৰু অমঙ্গলতো আৰু নাই । নন্দবংশ
ধ্বংস হোৱাৰ লগে লগে সেইবোৰ ছিন্ন-ভিন্ন হৈ পৰিছে ।

যশোবৰ্মন : ছিন্ন-ভিন্ন হলেও আছেতো ?

বসুগুপ্ত : এতিয়া তাৰ অস্তিত্বও নাই । শক যবন পাৰ্চী আৰু বাহলীক
ৰজাৰ সৈতে মহাৰাজ চন্দ্ৰগুপ্তই কুসুমপুৰত প্ৰৱেশ কৰাব
লগে লগে সকলো প্ৰজাই তেওঁক স্বাগতম জনালে । এই
কোলাহলত প্ৰজাৰ উৎসাহ উদ্দীপনা তুমি লক্ষ্য কৰা নাই ?

যশোবৰ্মন : লক্ষ্য কৰিছোঁ। কিন্তু এই উৎসাহৰ মাজত ব্যঙ্গ আৰু পৰি-
হাসৰ ধ্বনিওতো মিহলি হৈ আছে কাবোৰৰ বৰ্ণনত। নন্দৰ
প্ৰতি থকা বাজভক্তি এতিয়াও শেষ হৈছে বুলি কব নোৱাৰি।
সেউজীয়া ঘাঁহৰ মাজত কুশ কৰ্ণক দুয়োটাই থাকিব পাৰে।

বসুগুপ্ত : তেতিয়াহলে তাক নিৰ্মূল কৰা হ'ব।

যশোবৰ্মন : কিন্তু গুপ্তভাৱে যে মহাৰাজ নন্দৰ মন্ত্ৰী বাক্ষসৰ নীতিয়ে
কাম কৰি আছে তাক জানো আপুনি নাজানে? নন্দ
নাথাকিব পাৰে কিন্তু কুসুমপুৰৰ বাহিৰত গুপ্তভাৱে থকা
নন্দৰ মন্ত্ৰীতো আছে।

বসুগুপ্ত : তাক চিনিব পৰা দৃষ্টিওতো আমাৰ আছে। (কোলাহল পুনৰ বৃদ্ধি
পায়) দেখিছা, কোলাহল বাঢ়ি গৈছে। খিড়িকী বন্ধ কৰি দিয়োঁ।

যশোবৰ্মন : এতিয়া যেতিয়া সম্ৰাট চন্দ্ৰগুপ্ত কুসুমপুৰ আহি পালেহি,
ইয়াৰ শাসন ব্যৱস্থা ঠিক কৰাই তেওঁৰ প্ৰথম কাম হ'ব।

যশোবৰ্মন : আচাৰ্য্য চাণক্যৰ মুৰত প্ৰতিদিনে কিমান ৰাজনীতিৰ বেছ
স্থিতি হৈছে, ভাগিছে তাৰ ঠিক নাই। তেওঁতকৈ অধিক ৰাজ-
নীতিৰ ব্যৱস্থা কোনে কৰিব পাৰে?

বসুগুপ্ত : তেতিয়াহলে সম্ৰাট চন্দ্ৰগুপ্তৰ মন্ত্ৰীক কেৱল বাহুবলৰে কেন্দ্ৰ
নেকি ?

যশোবৰ্মন : নিশ্চয়, চন্দ্ৰগুপ্তৰ বাহুবল আৰু চাণক্যৰ নীতিয়েইতো নন্দ
বংশ ধ্বংস কৰিলে। নন্দবংশৰ বিলাসিতাৰ সন্ধ্যা চন্দ্ৰগুপ্তৰ
যশঃচন্দ্ৰিকাৰ সমুখত বেছি পৰলৈ বৰ্তি থাকিব নোৱাৰিলে।
(নেপথ্যত 'সম্ৰাট চন্দ্ৰগুপ্তৰ জয়'ৰ ধ্বনি)

বসুগুপ্ত : (আগ্ৰহেৰে) সম্ৰাট আহিলেই হবলা ? তেওঁক স্বাগতম
জনাবৰ বাবেই তেতিয়াহলে জনতাৰ ইমান কোলাহল ?
খিড়িকী খুলি চোৱাচোন যশোবৰ্মন !

যশোবৰ্মন : চাইছোঁ ৰ'ব। (খিড়িকী খোলাৰ লগে লগে জনতাৰ
কোলাহল বেছিকৈ শুনা যায়) হয়, আনন্দত জনতাই তেওঁলৈ

ফুলৰ মালা দলিয়াইছে। সিংহ দ্বাৰেদি মহাৰাজ ৰাজকক্ষত
প্ৰৱেশ কৰিছে। তেওঁৰ বেশভূষা সঁচাই দৰ্শনীয়। বিস্তীৰ্ণ
ললাট, দীঘল নাক, ডাঙৰ ডাঙৰ উজ্বল চকু! নাগৰিকসকলক
তেওঁ কিবা কৈছেও। তেওঁৰ বাণীত বীৰত্ব এনেদৰে প্ৰকাশ
পাইছে যেন চাৰিও দিশৰপৰা অহা প্ৰতিধ্বনি একেলগ হৈ
অন্তিম স্বৰত মিলিত হৈছে। সংকুচিত ক্ৰ এনে লাগিছে যেন
তাত তেওঁৰ আকাংখ্যাবোৰ দুগুণে প্ৰকাশ পাইছে। কেঁকোৰা
উন্মুক্ত চুলিৰ ওপৰত থকা মুকুটৰ আগ মূৰ অলপ লবালেই
যেন লাজুকী নাৰীৰ দৃষ্টিৰদৰে দোঁ খাই যায়। বাহুত তেওঁৰ
অফুৰন্ত শক্তি, যেন সেয়া ৰাজ্যৰ মেৰুদণ্ডহে। সৈনিকৰদৰে
পোচাক, বক্ষত মুকুতাৰ মালা, কঁকালত মথমলৰ খাপৰ
ভিতৰত তৰোৱাল! বৰ উৎসাহপূৰ্ণ তেওঁৰ বেশ বিহ্বাস।

বল্লুগুপ্ত : (আনন্দত) প্ৰকৃততেই সম্ৰাট বীৰ ৰসৰ প্ৰতীক। সৌৱা
প্ৰহৰী আহিছে।

(প্ৰহৰীৰ প্ৰৱেশ)

প্ৰহৰী : মহাৰাজৰ জয় হওক। সম্ৰাট আহিব ধৰিছে।

বল্লুগুপ্ত : আমিও তেওঁক স্বাগতম জনাবলৈকে আশাৰে বৈ আছোঁ।

তুমি যোৱা, বাহিৰৰ দুৱাৰত সম্ৰাটক পুষ্পবৰ্ণন কৰাগৈ।

প্ৰহৰী : যিবা আদেশ। (প্ৰস্থান)

যশোবৰ্মন : সম্ৰাটে তক্ষশীলাত যি গ্ৰীক সৈন্য সঞ্চালনৰ কৌশল আয়ত্ত
কৰিলে তাৰ বলতেই তেওঁ সমস্ত ভাৰতত নিজ সাম্ৰাজ্য
বিস্তাৰ কৰিব পাৰে। বিদেশী ৰাজনীতি স্বীকাৰ কৰি তেওঁ
ভৱিষ্যত কাৰ্য্যক্ৰমৰ ভেটি স্থাপন কৰিছে। এই কথা অতি কম
লোকেহে জানে।

বল্লুগুপ্ত : ৰাজনীতিৰ লগত নাৰী। তোমাৰ বক্তব্যৰ তাৎপৰ্য্য
এয়েইতো? (মুহূৰ্ত্ত হাঁহি। সম্ৰাটক জয়ধ্বনি দিয়াৰ পিছত
চন্দ্ৰগুপ্ত কাৰ্য্যান্তিক পুষ্পদন্তৰ সৈতে প্ৰৱেশ)

বসুগুপ্ত আৰু যশোবৰ্মন : (একেলগে) সত্ৰাটৰ জয় হওক।

চন্দ্ৰগুপ্ত : সমাহৰ্তা বসুগুপ্ত। কুসুমপুৰৰ ঐশ্বৰ্য্য মই দেখিছোঁ। মোৰ এনে লাগিছে যেন গেকুৱা বসন পৰিধান কৰি যুদ্ধৰ ভৈৰৱী সন্তাসিনী হৈ পৰিছে। নগৰৰ শোভা গ্লান হৈ পৰিছে। যেন তৰোৱালৰ বনবননি বায়ুত বিলীন হৈ গ'ল। নাগৰিকৰ এই উল্লাস শিয়ালৰ হোৱা যেন লাগিছে। তেওঁলোকক আমি মনুষ্যত্ব দিব লাগিব। নাগৰিকসকলক এতিয়া ঘৰাঘৰি যাবলৈ কোৱা হওক।

বসুগুপ্ত : যি আদেশ সত্ৰাট। (প্ৰস্থান) (লাহে লাহে কোলাহল ক্ষীণ হৈ পৰে)

চন্দ্ৰগুপ্ত : আৰু অন্তগাল যশোবৰ্মন! গ্ৰীক সৈন্যৰ সেন্যসকলৰ গাত মই যি বল দেখা পাইছিলোঁ, সেই বল কুসুমপুৰৰ প্ৰতিষ্ঠিত নাগৰিকৰ গাতো নাই। ইয়াৰ মানুহৰ স্পৰ্শ কথো কোৱাৰ সাহস নাই। এক চক্ৰান্ত, এক বিড়ম্বনাই শোন নদীৰদৰে কুসুমপুৰক ঘেৰি ধৰিছে। তাক বন্ধনমুক্ত কৰা যশোবৰ্মন!

যশোবৰ্মন : সত্ৰাট! মোৰ বিশ্বাস আচাৰ্য্য চাণক্যৰ এই নীতিৰ দ্বাৰা কুসুমপুৰ এপাহ ফুলৰদৰে সুন্দৰ আৰু আপোনাৰ কীৰ্ত্তিৰদৰে নিৰ্মল হৈ পৰিব।

(বসুগুপ্তৰ প্ৰৱেশ)

চন্দ্ৰগুপ্ত : অৱশ্যে। আৰ্য্য চাণক্যৰ নীতিয়ে কুসুমপুৰৰ ৰাজনীতিত যি চক্ৰবেছ ৰচনা কৰিছে তাত অৰাজকতাৰ পথ অনুসৰণ কৰা মানেই মৃত্যুৰ দুৱাৰডলিত থিয় হোৱা। আৰু সেই মৃত্যু দুৱাৰৰ ভেটিত কি কি আছে জানা? সমস্ত নন্দবংশ টিৰ-নিদ্ৰাত মগ্ন।

বসুগুপ্ত : আৰু সেই নন্দবংশৰ চকুত বিলাসিতাৰ গৰ্ব অন্তিম কাললৈকে শেষ হোৱা নাছিল।

চন্দ্ৰগুপ্ত : দুখ লাগে, কিন্তু ৰাজনীতি হ'ল তৰোৱালৰ খাৰৰ মিচিনা

এটা পথ। বিলাসিতাৰ বোজা শিৰত লৈ আগবঢ়াজনে সেই তৰোৱালকেই আমন্ত্ৰণ কৰে নিজক ধ্বংস কৰিবলৈ। মই আচাৰ্য্য চাণক্যৰ চক্ৰবেহুৰ মৃত্যু দুৱাৰক জীৱনৰ আলোক স্তম্ভ কৰিব খোজেঁ।

বস্তুগুপ্ত : সম্ৰাটৰ বাহুবল আৰু আচাৰ্য্য চাণক্যৰ নীতিত সেই ক্ষমতা আছে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : আচাৰ্য্য চাণক্যৰ সহায়ত এতিয়ালৈকে যি হৈছে তাত নাগৰিকৰতো অসন্তোষ হ'ব নালাগে। তক্ষশীলাৰ অভিজ্ঞতাৰে মই কুস্থমপুৰৰ সকলো বাধা আঁতৰাব খোজেঁ। প্ৰজাৰ সুখ আৰু সন্তোষেই শাসনৰ মানদণ্ড হোৱা উচিত।

যশোবৰ্মন : সম্ৰাটে সত্য কথাকেই কৈছে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : সেই কাৰণেই মই এক মহোৎসৱৰ আয়োজন কৰিব খুজিছোঁ, কৌমুদী মহোৎসৱ। আজি শবৎ পূৰ্ণিমা। সমাহৰ্তা বস্তুগুপ্তৰ প্ৰস্তাৱ অনুসাৰে মধ্যাহ্ন বেলা মই এই সিদ্ধান্তৰ ঘোষণা কৰিছোঁ। প্ৰকৃতিৰ এই চন্দ্ৰময়ী নিৰ্মলতাই যেন জনতাৰ অন্তৰৰ সকলো পাপ বাসনা ধুই নিকা কৰি নিয়ে। কৌমুদী মহোৎসৱৰ সেয়ে কুস্থমপুৰৰ মহান ৰাজনৈতিক উৎসৱ।

বস্তুগুপ্ত : সম্ৰাট। কুস্থমপুৰৰ সিংহদ্বাৰে ইমান দিনে শিয়ালকেই স্বাগতম জনাই আহিছিল। আপোনাৰ প্ৰৱেশে সিংহদ্বাৰৰ নাম সাৰ্থক কৰিলে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : তুমি দেখিছোঁ বেছ আনন্দদায়ক কথা কব পাৰা বস্তুগুপ্ত। সেই কাৰণে, কুস্থমপুৰৰ নাগৰিক হলেও মই তোমাক কৰ সংগ্ৰহকাৰী সমাহৰ্তাৰ নতুন পদ অৰ্পণ কৰিছোঁ। মধুৰ কথাবে তুমি সুন্দৰভাৱে কৰ আদায় কৰিব পাৰিবা।

বস্তুগুপ্ত : এয়া সম্ৰাটৰ ৰূপা।

চন্দ্ৰগুপ্ত : তথাপি প্ৰজাৰ সন্তোষহে কিন্তু মোৰ সুখৰ অগ্ৰদূত।
(কাৰ্য্যান্তিক পুষ্পদন্তক সম্বোধন কৰি) কাৰ্য্যান্তিক পুষ্পদন্ত।

কৌমুদী মহোৎসৱৰ কাৰণে কুসুমপুৰৰ নাগৰিকৰ উৎসাহ কেনে ?

পুষ্পদন্ত : কৌমুদী মহোৎসৱৰ বতৰা জনতাৰ ওচৰ পোৱাৰ পিছৰ পৰাই প্ৰত্যেক নাগৰিকে মহাপদ্ম নন্দৰ ক্ৰুৰতাৰ অন্তত আপোনাৰ উদাৰতাৰ 'ভৰত বাক্য'ৰ নাম লৈছে। সম্ৰাটে আৰ্য্য চাণক্যৰ সহায়ত ৰাষ্ট্ৰ উদ্ধাৰ কৰিছে। কুসুমপুৰত আপোনাৰ এই প্ৰৱেশে যি সশস্ত্ৰ বিজয়ৰ সূচনা কৰিছে তাত শাস্ত্ৰই সন্তোষ পাব আৰু ৰাষ্ট্ৰৰ কল্যাণ হ'ব।

যশোবৰ্মন : প্ৰজাবৰ্গৰ মাজত হয়তো নন্দবংশৰ সমৰ্থক লোকো থাকিব পাৰে আৰু নন্দবংশ বিনাশ হোৱাৰ কাৰণে তেওঁলোক গ্লুক হোৱাটোও স্বাভাৱিক। সেয়ে সম্ৰাটৰ কৌমুদী মহোৎসৱৰ ঘোষণাই তেওঁলোকৰ অসন্তোষক স্তম্ভ আৰু ঐশ্বৰ্য্যেৰে পূৰ্ণ কৰি ৰাজভক্তিৰ ঢৌ তুলিব পাৰে। কৌমুদী মহোৎসৱত কুসুমপুৰৰ নিৰাসীসকলে নিজ নগৰীৰ শোভা দেখি নিজৰ ভিতৰত থকা বিৰোধ ভাব পাহৰি যাব। নগৰীৰ ঐশ্বৰ্য্য দেখি তেওঁলোকৰ ঘিচাৰ বিবেচনাবো পৰিৱৰ্তন ঘটাব পাৰে। কিন্তু আমি এই উৎসৱ সতৰ্কতাৰে পালন কৰিব লাগিব।

বসুগুপ্ত : সতৰ্কতাৰে চাবলগীয়া এনে কোনো বিশেষ আৱশ্যকতা নাই। নগৰীৰ ঐশ্বৰ্য্য মাতৃভূমিৰ ঐশ্বৰ্য্য। নিজ মাতৃৰ ঐশ্বৰ্য্য দেখি কোন পুত্ৰ আনন্দিত নহ'ব? সম্ৰাট! অপৰিচিত ব্যক্তি সকলৰপৰা অহা কল্যাণ কামনাই যেতিয়া আনন্দ দিব পাৰিছে তেনে ক্ষেত্ৰত আপোনাৰ নিচিনা এজন উদাৰমনা সম্ৰাটে কৰা কল্যাণ কামনাই নাগৰিকৰ হৃদয়ত ভক্তি আৰু শ্ৰদ্ধাৰ মন্দাকিনী নোবোৱাকৈ নাথাকে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : সেইটোতো হয়েই। (কাৰ্য্যান্তিক পুষ্পদন্তক) কি কোৱা কাৰ্য্যান্তিক! কৌমুদী মহোৎসৱৰ কেনে আয়োজন কৰিছা?

পুষ্পদন্ত : সম্ৰাট! কৌমুদী মহোৎসৱৰ সময়ত কুসুমপুৰখন সজাই

তুলিব কাৰণে নায়কে তেওঁৰ সৰ্বশক্তি প্ৰয়োগ কৰিছে।
শোন আৰু গঙ্গা নদীৰ সঙ্গমত সম্ৰাটৰ শুভ নামেৰে এশখন
নাও সজাই তাত চলিছ হাত ওখকৈ আলোক বস্তিৰ ব্যৱস্থা
কৰা হৈছে যাতে শৰতৰ জোনৰ হাঁহিৰ লগতে সম্ৰাটৰ
নামেও, বস্তিৰ আলোক মণ্ডল হৈ নাগৰিকৰ হৃদয়ত প্ৰৱেশ
কৰে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : এয়া হ'ল মনোবৈজ্ঞানিক চাতুৰ্য্য ! আৰু ?

পুষ্পদন্ত : নগৰৰ কাষ্ঠ প্ৰাচীৰৰ চৌষষ্ঠিখন দুৱাৰত ঢৌৰ দৰে সজোৱা
হ'ব মঙ্গল কলহ। দুৰৰপৰা এনে লাগিব যেন চাৰিওপিনে ঢৌ
খেলি থকা পোহৰেৰে কুসুমপুৰখন এখন পোহৰৰ সৰোবৰ।

চন্দ্ৰগুপ্ত : এই সৌন্দৰ্য্যসৃষ্টি সঁচাই প্ৰশংসনীয়।

পুষ্পদন্ত : সম্ৰাট। প্ৰাচীৰত থকা পাঁচশ সত্তৰখন খিড়িকীত প্ৰত্যেকতে
এজনীকৈ মণি মুক্তাবে সুসজ্জিত নৰ্ত্তকীয়ে উজ্জল পোহৰত
নৃত্য কৰি থাকোঁতে যেতিয়া তেওঁলোকৰ মণি মুক্তা পোহৰত
জিলিকি উঠিব তেতিয়া এনে লাগিব যেন পোহৰৰ পদুমত
প্ৰকাশ বিন্দুৰ ভোমোবাইহে খেলি আছে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : সঁচাই বৰ সুন্দৰ হ'ব।

পুষ্পদন্ত : আৰু সম্ৰাট। প্ৰাচীৰৰ চাৰিওফালে যি গড়খাৱৈ আছে,
তাত থাকিব হেজাৰ হেজাৰ দীপদানি। এনে লাগিব যেন
নগৰৰ চাৰিওফালে বস্তিৰ আকাশ গঙ্গাহে বৈছে।

বসুগুপ্ত : সম্ৰাট ! নায়ক পুৰস্কাৰৰ পাত্ৰ।

চন্দ্ৰগুপ্ত : নিসন্দেহে ! আৰু কাৰ্য্যান্তিক পুষ্পদন্ত ! তুমি ঘোষণা কৰি
দিয়াঁ যে এই মহোৎসৱত যিমান অৰ্থ ব্যয় হ'ব সকলো যেন
মোৰ চন্দ্ৰকোষৰপৰা ব্যয় কৰা হয়, ৰাজকোষৰপৰা নহয়।
প্ৰজাৰ মনোৰঞ্জনৰ বাবে এই উৎসৱ পতা হৈছে যদিও ইয়াৰ
খৰচৰ ভাৰ মইহে বহন কৰিম।

বসুগুপ্ত : সেয়া সম্ৰাটৰ উদাৰতা। শূদ্ৰ ৰজা মহাপদ্মইতো সহস্ৰ অৰ্থ

লৈ নিজ বিলাসৰ কাৰণেই ব্যয় কৰিছিল আৰু তাৰ বিনিময়ত
প্ৰজাই পুৰস্কাৰ পাইছিল প্ৰাণদণ্ড। এক বাষ্ট্ৰ, এক জাতি,
ঘোষণা কৰিও তেওঁ প্ৰজাৰ হৃদয়ত বিন্দুমাত্ৰ স্থান অধিকাৰ
কৰিব পৰা নাছিল। তেওঁৰ পুত্ৰ ধননন্দৰ সময়ৰ অৱস্থাও
একেই আছিল।

চন্দ্ৰগুপ্ত : বসুগুপ্ত ! এনে কচিহীন সমালোচনাৰে নিজ সমাৰোহ নষ্ট
হ'বলৈ নিদিবা।

বসুগুপ্ত : ক্ষমা কৰক সত্ৰাট। মোৰ ভুল হৈছে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : আৰু কাৰ্য্যাস্তিক পুস্পদন্ত। প্ৰজাভৱন সজোৱা হ'ব কি
দৰে ?

সত্ৰাট : প্ৰজা ভৱনতো বিভিন্ন বঙৰ শাৰী শাৰী প্ৰকাশ-তোষণ
থাকিব। ৰাতি এনে লাগিব যেন সত্ৰাটৰ ৰাজধানীত বিভিন্ন
নৃত্য মুদ্ৰাৰে সাত বঙৰ ইন্দ্ৰ ধনুহে সজোৱা হৈছে।

বসুগুপ্ত : আৰু সেই সময়ত সত্ৰাটৰ আগত নন্দবংশৰ ৰাজনৰ্ত্তকীৰ
নৃত্যৰো আয়োজন হোৱা উচিত।

যশোবৰ্মন : এয়া নগৰীৰ শোভা দেখাৰ সময়, ৰাজনৰ্ত্তকীৰ শোভা
চোৱাৰ সময় নহয়।

বসুগুপ্ত : নগৰীৰ শোভা দেখাৰ পিছত সত্ৰাটক বিশ্ৰামৰতো প্ৰয়োজন
হ'ব। বিশ্ৰামক্ষণক নিদ্ৰালু কৰি ৰাখিবৰ কাৰণে ৰাজনৰ্ত্তকীৰ
নৃত্যৰো প্ৰয়োজন।

চন্দ্ৰগুপ্ত : কাৰ্য্যাস্তিক পুস্পদন্ত ! যোৱাঁ, আৰু নায়কক কোঁমুদী
মহোৎসৱৰ ব্যৱস্থা সোনকালে কৰিবলৈ কোৱাঁগৈ। মোৰ
চন্দ্ৰকোষৰপৰা তেওঁক পাঁচ হেজাৰ মুদ্ৰা পুৰস্কাৰ দিয়াৰ
কথাও জনাব। কোঁমুদী মহোৎসৱৰ আৰম্ভণিৰ সংকেত মই
তুৰাহীৰ শব্দেৰে পাব লাগিব।

পুস্পদন্ত : যিবা আজ্ঞা। সত্ৰাট ! (প্ৰস্থান)

চন্দ্ৰগুপ্ত : নায়ক প্ৰকৃততে পুৰস্কাৰৰ পাত্ৰ। এনে সৌন্দৰ্য্য সৃষ্টি

সস্তৰ কুসুমপুৰত এয়েই প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে হ'ব। কি কোৱা
বস্তুগুপ্ত !

বস্তুগুপ্ত : নিসন্দেহে সত্ৰাট। কুসুমপুৰততো মই বহুত দিনেই থাকিলোঁ,
কিন্তু মহাৰাজ নন্দই বিলাসিতাৰ মাজত থাকিওতো নিজ
নগৰী এনেদৰে সজোৱা নাছিল। আপোনাৰ শাসনকালতেই
মাথোঁ। কুসুমপুৰ প্ৰকৃততে এগাহ সৌন্দৰ্য্যৰ কুসুম হ'বলৈ
পালে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : বস্তুগুপ্ত ! তোমাৰ অতিশয়োক্তিৰে ভৰা প্ৰশংসা শুনি মোৰ
মাজে মাজে সন্দেহ হয়।

বস্তুগুপ্ত : কিহত সত্ৰাট ?

চন্দ্ৰগুপ্ত : তুমি যি কৈছা তাৰ যথার্থতাত।

বস্তুগুপ্ত : সত্ৰাটে পৰীক্ষা কৰি চাওক। সত্যক স্বীকাৰ কৰাটো
অতিশয়োক্তি নহয় সত্ৰাট। সত্ৰাট নিজেওতো স্পৰ্শবাদী।
সত্ৰাটে নিশ্চয় এই কথা বুজি পাব।

চন্দ্ৰগুপ্ত : সত্ৰাটে ৰাজনীতিৰ বাহিৰে আন একো বুজিবলৈ ইচ্ছা নকৰে,
বস্তুগুপ্ত ! সমাহৰ্তাৰ নতুন পদত তোমাৰ নিযুক্তিৰ যোগ্যতাৰ
বিষয়ে মহামন্ত্ৰী চাণক্যইহে বেছি বুজিব। এই বিষয়ে তেওঁৰ
লগত আলোচনা কৰিবলৈ অৱকাশেই পোৱা নাই।

যশোবৰ্মন : আচাৰ্য্য চাণক্যক সোধাটো অতি আৱশ্যক আছিল সত্ৰাট।

বস্তুগুপ্ত : যশোবৰ্মন। মোক অপমান কৰাৰ তোমাৰ কোনো অধিকাৰ
নাই। তুমি মোক যুদ্ধৰ বাবে আহ্বান দিছা।

যশোবৰ্মন : সত্ৰাটৰ সেৱক আৰু মহামন্ত্ৰী চাণক্যৰ শিষ্য হোৱা বাবে
মই দ্বন্দ্ব যুদ্ধৰ বাবে প্ৰস্তুত আছোঁ। বস্তুগুপ্ত। সত্ৰাট ! এই যুদ্ধৰ
বাবে মোক অনুমতি দিয়ক।

চন্দ্ৰগুপ্ত : যশোবৰ্মন। এয়া ৰাজকক্ষ, সমৰক্ষেত্ৰ নহয়। কৌমুদী মহোৎসব
ৰত্নৰ অভিষেক নহয়। আৰু তুমিও ইমান সোনকালে উত্তেজিত
হোৱা অনুচিত।

বসুগুপ্ত : মোক ক্ষমা কৰক সত্ৰাট। কিন্তু সত্য বক্ষা হ'ব লাগে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : নিশ্চয়। আৰু আজি কোঁয়ুদী মহোৎসৱততো সৌন্দৰ্য্যকেই
বক্ষা কৰা হ'ব। অ' তুমি ৰাজনৰ্তকীৰ সম্বন্ধে কি কৈছিল।

বসুগুপ্ত : সেৱকৰ নিবেদন আছিল এই যে সত্ৰাটৰ বিশাৰমৰ সময়কণ
নিদ্ৰালু কৰি ৰাখিবৰ বাবে ৰাজনৰ্তকীৰ নৃত্যৰ আৱশ্যক।

চন্দ্ৰগুপ্ত : সঁচাই আৱশ্যক।

বসুগুপ্ত : সেই কাৰণেই সত্ৰাট! মই তেওঁক সজাই পৰাই ৰাখিবৰ
কাৰণে বিশেষ ব্যৱস্থা কৰাইছোঁ। ৰাজপ্ৰাসাদৰ উত্তৰ কক্ষত
তেওঁ বেষাভূষাৰে সূদক্ষিত হৈ আছে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : মোৰ ইচ্ছা প্ৰকাশৰ আগতেই কাৰ্য্যৰ আয়োজন কৰা বসুগুপ্ত!
মই তোমাৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন। কোঁয়ুদী মহোৎসৱত সদায় তুমি
মোৰ লগত থাকিবা।

বসুগুপ্ত : সেয়া মোৰ সৌভাগ্য সত্ৰাট।

চন্দ্ৰগুপ্ত : আজি মোৰ তক্ষশীলাৰ কথা মনত পৰিছে, য'ত ওঠৰটা বিষয়ত
শিক্ষা দিয়া হৈছিল। হেজাৰ হেজাৰ বিছাৰ্থী আছিল তাত।
তাৰ ভিতৰতে এজন মোৰ বন্ধু আছিল। তুমি হয়তো তেওঁৰ
নাম শুনিছা। প্ৰসিদ্ধ সংস্কৃতজ্ঞ কাত্যায়ন।

বসুগুপ্ত : তেওঁতো ব্যাকৰণ প্ৰণেতা পাণিনিৰ প্ৰসিদ্ধ শিষ্য বুলি
জনাজাত সত্ৰাট।

চন্দ্ৰগুপ্ত : ওঁ, মই আয়ুৰ্বেদ, ধনুৰ্বেদ আৰু শল্য চিকিৎসাৰ অধ্যয়ন
কৰিছিলোঁ আৰু কাত্যায়নে চৰ্চা কৰিছিল বেদ আৰু ব্যাকৰণ।
ভাষা আৰু সাহিত্যৰ বহু আগৰে পৰাই পাণিনিৰ ব্যাকৰণৰ
সূত্ৰ প্ৰচলিত আছিল। সেইদৰে তোমাৰ কাৰ্য্যও মোৰ ইচ্ছাৰ
আগতেই হয়।

বসুগুপ্ত : আপুনি মোক সন্মান দিছে সত্ৰাট।

চন্দ্ৰগুপ্ত : তাতেই আচাৰ্য্য চাণক্যৰ সৈতে মোৰ বন্ধুত্ব হয়। নীতি
বিশাৰদ আচাৰ্য্য চাণক্যৰ সন্মান বুদ্ধি আৰু অন্তৰ্দৃষ্টি থকা

ব্যক্তি সমস্ত আৰ্য্যাবৰ্তত আজি এজনো নাই। মোৰ সৌভাগ্য যে তেওঁ মোৰ আচাৰ্য্য আৰু মহামন্ত্ৰী।

বসুগুপ্ত : সম্ৰাট! আচাৰ্য্য চাণক্যৰ নীতি চিৰস্মৰণীয়। ৰাজনীতিৰ লগতে আয়ুৰ্বেদ আদিতো আচাৰ্য্য নিপুণ। চীন দেশৰ এজন ৰাজকুমাৰ চকু দেখুৱাবৰ কাৰণে তক্ষশীলালৈ আহিছিল। আচাৰ্য্য চাণক্যই এসপ্তাহ চিকিৎসা কৰি তেওঁক দৃষ্টি দান কৰে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : সেইটো মই জানো। তেওঁৰ ৰাজনীতিত মুগ্ধ হৈ তক্ষশীলাৰ শাসক আন্ত্ৰীকে তেওঁক তক্ষশীলাতে ৰাখিবলৈ বিচাৰিছিল। কিন্তু তেওঁ মান্তি নহ'ল। তেওঁ মোক আশ্বাস দিছিল এইদৰে যে আমি দুয়ো স্বতন্ত্ৰ ৰাজ্য স্থাপন কৰিম।

যশোবৰ্মন : আৰু চাওক সম্ৰাট! তেওঁৰ কথা অৱশেষত কিদৰে সত্যত পৰিণত হ'ল।

চন্দ্ৰগুপ্ত : নহ'ব কিয়? মানুহৰ মন বুজিব পৰা অন্ত দৃষ্টি তেওঁৰ ইমান বেছি যে মুহূৰ্ততে তেওঁ মানুহৰ সম্পূৰ্ণ কাৰ্য্যক্ৰম স্পষ্টকৈ কৈ দিব পাৰে। তেওঁ কাম কৰাৰ শৈলী জানে। অপূৰ্ব সাহস, শক্তি আৰু বুদ্ধিৰ বিচিত্ৰ সমন্বয় ঘটিছে তেওঁৰ জীৱনত।

যশোবৰ্মন : তেওঁ নৰ-বত্ত সম্ৰাট। আপোনাৰ সহযোগত তেওঁ ৰাজ্যখন নিষ্কণ্টক কৰি তুলিব।

চন্দ্ৰগুপ্ত : মোৰ অনুভৱো সেয়েই। কিন্তু কৌমুদী মহোৎসৱৰ বিষয়েও মই আচাৰ্য্য চাণক্যৰ লগত পৰামৰ্শ কৰিব নোৱাৰিলোঁ। যুদ্ধৰ চিন্তাই অৱকাশেই নিদিলে। কিন্তু ইয়াৰ খবৰ তেওঁ পাইছে চাগে।

বসুগুপ্ত : তেওঁ আপোনাৰ ইচ্ছাকে সমৰ্থন কৰিব। অন্তৰ্দৃষ্টিৰে কৌমুদী মহোৎসৱৰ সমৰ্থোপযোগিতা তেওঁ নিশ্চয় দেখা পাইছে। সময় তো যথেষ্ট হ'ল সম্ৰাট! ৰাজনৰ্তকীৰ কি ঠিক কৰিলে?

চন্দ্ৰগুপ্ত : তাইৰ নাম?

বসুগুপ্ত : ‘অলকা’ সত্ৰাট! অনিন্দ্য সুন্দৰী আৰু অদ্বিতীয় নৃত্যকলাৰ
সম্ৰাজ্ঞী।

চন্দ্ৰগুপ্ত : প্ৰথমে তাইক চাব খোজোঁ।

বসুগুপ্ত : নিশ্চয় সত্ৰাট! তাই ৰাজ প্ৰাসাদৰ উত্তৰ বক্ষত মাজ-
পোচাকেৰে সুসজ্জিত হৈ আছে। আজ্ঞা হলে সত্ৰাটৰ আগত
তাইক উপস্থিত কৰোঁ।

চন্দ্ৰগুপ্ত : সেয়ে হওক।

বসুগুপ্ত : যি আদেশ। মই এতিয়াই তাইক সত্ৰাটৰ আগত উপস্থিত
কৰিছোঁ। (প্ৰস্থান)

চন্দ্ৰগুপ্ত। অন্তপাল যশোবৰ্মন। ৰাজনৰ্তকী অলকাৰ নৃত্য চাই আজি
কুসুমপুৰৰ উৎকৃষ্ট নৃত্যকলাৰ পৰিচয় পোৱা যাব।

যশোবৰ্মন : সত্ৰাটৰ ওচৰত মোৰ এটা নিবেদন আছে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : কৰা।

যশোবৰ্মন : বিলাসী নন্দবংশৰ ৰাজনীতিৰ অলকাই হ’ল এই ৰাজনৰ্তকী
অলকা।

চন্দ্ৰগুপ্ত : এই ৰাজনৰ্তকী অলকা?

যশোবৰ্মন : হয় সত্ৰাট। ৰাজনৰ্তকীৰ জীৱনৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ
অভিশাপ হ’ল তাই নন্দবংশৰ ধ্বংসৰ কাৰণ হোৱাটো আৰু
সেয়ে তাইক নিৰ্দোষী বুলি কব নোৱাৰি।

চন্দ্ৰগুপ্ত : নিৰ্দোষী? সকলো ফালৰপৰাই তাইক দোষী বুলি কব
লাগিব। গোতমে অহল্যাক শাপ কিয় দিছিল? অহল্যাই
জানো নিজ সৌন্দৰ্য ৰক্ষা কৰি অহা নাছিল? কিন্তু ইন্দ্ৰক
চিনিব নোৱাৰিলে কিয়? যি ইন্দ্ৰই শতীৰ সৌভাগ্য অপসৰাৰ
মাজত বিলাই দিব পাৰে সেই ইন্দ্ৰৰ লালসাৰ পৰিচয় জানো
আৰু লাগে? ঠিক তেনেকৈয়ে অলকায়ে কি মহাৰাজ নন্দক
বুজিব পৰা নাছিলনেকি? তাইৰ প্ৰসাধন আৰু ৰূপ যোৱনে
জানো নন্দৰ চকুত বিদ্যুতৰ বাণ মৰা নাছিল? যশোবৰ্মন।

তুমি জানা যে আকাশৰ ধুমকেতু পোহৰৰ সমষ্টি। কিন্তু যেতিয়া সি উদয় হয় সমস্ত পৃথিৱীত অমঙ্গলৰ আশংকা হয় কিয় ?

যশোবৰ্মন : সম্ৰাটে যদি তাকেই ভাবিছে তেতিয়া হলে তাইক নৃত্য কৰিবলৈ অনুমতি দিছে কিয় ?

চন্দ্ৰগুপ্ত : কেৱল কৌমুদী মহোৎসৱৰ শোভা বৰ্ধনৰ কাৰণে আৰু কুসুমপুৰৰ প্ৰজাৰ মনত এই সন্তোষৰ ভাব জগাবৰ কাৰণে, যাতে তেওঁলোকে ভাবে যে সম্ৰাট চন্দ্ৰগুপ্তই মহাৰাজ নন্দৰ আশ্ৰিতসকলক সহানুভূতিৰেহে চায়। জানা যশোবৰ্মন ! মহাৰাজ নন্দৰ কাৰণে যি বিষ আছিল তাক মই অমৃতত পৰিণত কৰিব খোজোঁ।

যশোবৰ্মন : সম্ৰাট নিজেই তক্ষশীলাৰ স্নাতক। ৰাজনীতিত ৰাজনৰ্তকীৰ স্থান কি তাক সম্ৰাটে জানে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : তৰোৱালৰ তীক্ষ্ণতা লুকুৱাই ৰখাত ফাকৰ যি স্থান সেই-স্থান। ৰাজনীতিকপী কঠোৰ তৰোৱালৰ আতংক ঢাকি ৰাখিবৰ কাৰণে ৰাজনৰ্তকীকপী আৱৰণৰ আৱশ্যক। অৱশ্যে সেই আৱৰণে তৰোৱালৰ তীক্ষ্ণতাক নষ্ট নকৰে। ৰাজনীতিৰ কঠোৰতা প্ৰজাৰ দৃষ্টিৰ আঁতৰত থকাই শ্ৰেয়।

যশোবৰ্মন : সঁচা সম্ৰাট ?

চন্দ্ৰগুপ্ত : কিন্তু মহাৰাজ নন্দৰ ৰাজনীতি ধ্বংস কৰিলে ৰাজনৰ্তকীয়ে। ৰাজনীতি তৰোৱালৰ ফাক হৈয়েই থাকি গ'ল। মই ৰাজনৰ্তকীক কেৱল আৱৰণ হিচাপেহে ৰাখিব খোজোঁ। (বৈ) কি হ'ল ? কৌমুদী মহোৎসৱৰ আৱন্তণিৰ সূচনা মই তুৰাহীৰ শব্দেৰে শুনা নাই কিয় ?

(বসুগুপ্তৰ প্ৰৱেশ)

বসুগুপ্ত : সম্ৰাট ! ৰাজনৰ্তকী উপস্থিত।

চন্দ্ৰগুপ্ত : লৈ আনা। তাইৰ নৃত্য-গীতেৰে মুখৰিত হওক মোৰ কক্ষৰ বাতাবৰণ।

বসুগুপ্ত : যি আদেশ সম্ৰাট। (প্ৰস্থান)

চন্দ্ৰগুপ্ত : অন্তপাল যশোবৰ্মন। নৃত্য গীতেই হ'ব কোঁমুদী মহোৎসৱৰ আনন্দ উল্লাস আৰু মঙ্গলৰ বঙেৰে বঙীন শুভাৰম্ভ। নৃত্য হ'ল মোৰ মনৰ মধুৰ ভাব আৰু তাতেই সুখৰ বহন।

(বসুগুপ্তৰ লগত ৰাজনৰ্তকী অলকাৰ প্ৰৱেশ)

অলকা : সম্ৰাটে অলকাৰ প্ৰণাম গ্ৰহণ কৰক। (নম্ৰতাৰে প্ৰণাম কৰে।)

চন্দ্ৰগুপ্ত : (হাত দাঙি) কুম্ভমপুৰৰ শ্ৰী আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ অধিকাৰিণী হোৱাঁ। (যশোবৰ্মনৰ প্ৰতি) তুমি যাব পাৰা।

যশোবৰ্মন : যিবা আজ্ঞা সম্ৰাট। নিবেদন হ'ল, এই নৃত্য সমাৰোহত আচাৰ্য্য চাণক্যও যেন উপস্থিত থাকে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : (হাঁহি) আচাৰ্য্য চাণক্য? ৰাজনীতিক কবিতাৰ লগত সাঙুৰিব খুজিছা? মোৰ কোনো আপত্তি নাই। যদি ইচ্ছা কৰা তেওঁক ইয়ালৈ পঠিয়াই দিব পাৰা। তেওঁ হয়তো ৰাজনীতিৰ কুচক্ৰত পৰি ভাগৰি পৰিছে, তেওঁকো বিশ্ৰামৰ প্ৰয়োজন। নৃত্যৰ কবিতাৰে ৰাজনীতিৰ মস্তিষ্কই আজি হৃদয়ৰ সহানুভূতি পাওক।

যশোবৰ্মন : যি আদেশ সম্ৰাট। (প্ৰস্থান)

চন্দ্ৰগুপ্ত : ৰাজনীতি আৰু কবিতা। (ৰাজনৰ্তকীৰ প্ৰতি) কি ৰাজনৰ্তকী, তুমি ৰাজনীতিৰ তালে তালে নৃত্য কৰিব পাবানে নোৱাৰা?

অলকা : সম্ৰাট। এতিয়ালৈকেতো ৰাজনীতিয়েই মোৰ নৃত্যৰ তাল আছিল কিন্তু ৰাজনীতিৰ প্ৰতি কোনোদিনেই মই মন দিয়া নাছিলোঁ। ৰাজনীতিৰ লগত ৰাজনৰ্তকীৰ কি সম্বন্ধ থাকিব পাৰে সম্ৰাট! ৰাজনৰ্তকী হ'ল ৰাজ্যৰ দাসী।

চন্দ্ৰগুপ্ত : এনে ছদ্মবেশী কথাৰে কিন্তু দাসী গৰাকিয়নী হয়গৈ ৰাজনৰ্তকী। মহাৰাজ নন্দ তোমাৰ ৰূপত মোহ গৈছিল নে তুমি তেওঁৰ ৰূপত মোহ গৈছিলি?

অলকা : মোক ক্ষমা কৰক সন্মিটি। প্ৰকৃত নাৰীয়ে মোহত আসক্ত হ'বলৈ নিবিচাৰে, বিচাৰে আত্মসমৰ্পণ কৰিবলৈ। যি নাৰী মোহত আসক্ত হয়, তাই ৰূপৰহে পোহাৰ মেলে, হৃদয় সমৰ্পণ নকৰে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : তুমি কোনটো ব্যৱসায়ত বিশ্বাস কৰা—ৰূপৰ ব্যৱসায়ত নে হৃদয়ৰ ব্যৱসায়ত ?

অলকা : হৃদয়ৰ ব্যৱসায় হ'ব নোৱাৰে সন্মিটি।

চন্দ্ৰগুপ্ত : হৃদয়ৰ সমৰ্পণ হয়তো ?

অলকা : সেই সমৰ্পণৰ কোনো ভাষা নাই সন্মিটি ! যি সমৰ্পণক ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰিব পাৰি সি ব্যৱসায়ত পৰিণত হয়, আৰু হৃদয়ৰ ব্যৱসায় কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : তথাপি মহাৰাজ নন্দই হৃদয়ৰ ব্যৱসায়তেই তো গোটেই সাম্ৰাজ্য হেৰুৱালে। কি এই কথা সত্য নহয়নেকি ?

অলকা : সত্য সন্মিটি। কিন্তু পুৰুষ মানাই হ'ল ব্যৱসায়ী। তেওঁলোকে এনে ব্যৱসায়ত সকলো উৰাই দিব পাৰে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : পুৰুষৰ প্ৰতি দেখিছোঁ তোমাৰ দৃষ্টি অতি হীন ৰাজনৰ্তকী।

অলকা : হয় সন্মিটি। ঠিক সেইদৰে, যিদৰে—পুৰুষৰো নাৰীৰ—প্ৰতি দৃষ্টি হীন। নাৰীক বিলাসিতাৰ সামগ্ৰী কৰাই হ'ল পুৰুষৰ স্বভাৱ।

চন্দ্ৰগুপ্ত : কিন্তু কোনো নাৰীক বলেৰে বিলাসিতাৰ সামগ্ৰী কৰিব নোৱাৰি। নিজ বিজয়ৰ কাৰণে নাৰী হয় বিলাসিতাৰ সামগ্ৰী আৰু দোষ দিয়ে পুৰুষক।

অলকা : সন্মিটি। আপুনি হ'ল ৰাজনীতিৰ পণ্ডিত আৰু সেৱিকা হ'ল ৰাজনীতিৰ গছকত পৰা ধূলি। মইনো কি কম ?

চন্দ্ৰগুপ্ত : কিন্তু ৰাজনৰ্তকী ! ধূলিও গৈ কেতিয়াবা মূৰত উঠে।

অলকা : হয় সন্মিটি। যেতিয়া তাক ভৰিৰে উৰুৱাই দিয়া হয়। কিন্তু সেৱিকাৰ সেই অধিকাৰ নাই।

চন্দ্ৰগুপ্ত : অধিকাৰ নহয় ৰাজনৰ্তকী। সেইটো হ'ল তাৰ গতি। গতিত অধিকাৰ থকা নথকাৰ কথা নুঠে, তাত থাকে এক শক্তিশ

বিদ্যুত। তোমাৰ সেই শক্তি বিদ্যুৎ আছে, যাৰ দ্বাৰা আকাশৰ হৃদয় বিদৰা বিজুলী টেৰেকনি হৈ নন্দৰ নিচিনা বিশাল শাল বৃক্ষক ধৰাশায়ী কৰি দিলা।

অলকা : তেতিয়াহলেতো মই বিজুলীৰ দৰে পৃথিৱীৰ বুকুত বিলীন হৈ যাব লাগিছিল সত্ৰাট।

চন্দ্ৰগুপ্ত : কিন্তু ৰাজনৰ্তকীতো আৰু বসুমতীৰ বুকুত বিলীন হৈ যাব পৰা মহাসতী সীতা হ'ব নোৱাৰে। ৰাজনৰ্তকীৰ কাম হ'ল ৰাজ্যৰ শোভা বৰ্দ্ধন কৰা।

অলকা : ইয়েই হ'ল মোৰ জীৱনৰ অভিশাপ সত্ৰাট। যি কোনো মৃত দেহৰ ওপৰত দলিয়াই দিব পৰা এনেকুৱা ফুলৰ কি সৌন্দৰ্য্য আছে? আপোনাৰ চৰণত পৰি আজি সেই জীৱনৰ পৰা মুক্ত হ'ম সত্ৰাট।

চন্দ্ৰগুপ্ত : নৈৰাশজনক কথা নকবা ৰাজনৰ্তকী। তুমি জানা যে আজি কোঁমুদী মহোৎসৱ। কুসুমপুৰৰ জনতাই মোৰ লগতে আনন্দ-বিভোৰ হ'বলৈ বিচাৰে। গধুৰ গীতেৰে তুমি পৰিৱেশ মুখৰিত কৰা।

অলকা : সত্ৰাটৰ যি আদেশ, কিন্তু আজিৰপৰা মই ৰাজনৰ্তকীৰ পদ ত্যাগ কৰিম আৰু আপোনাৰ চৰণধূলিত শয়ন কৰি অমৰত্ব লভিম।

চন্দ্ৰগুপ্ত : ৰাজনৰ্তকী। তোমাৰ এই বাৰ্তালাপ মহাৰাজ নন্দৰ লগত হোৱা নাই। হৈছে সৈনিক চন্দ্ৰগুপ্তৰ লগতহে। মোৰ চৰণধূলি বীৰৰ পৰম্পৰাৰ কাৰণেহে, ৰাজনৰ্তকীৰ পৰম্পৰাৰ বাবে নহয়। কিন্তু মই তোমাত সন্তুষ্ট। কুসুমপুৰৰ নাগৰিকক তুমি নৃত্য শিক্ষা দিয়া, আৰু তাৰ শুভাৰম্ভ আজি কোঁমুদী মহোৎসৱত তোমাৰ নৃত্যৰেই হওক। এনে নৃত্য আৰম্ভ কৰা যাতে কুসুমৰ বায়ুগুলে তোমাৰ নূপুৰৰ ধ্বনি কঢ়িয়াই নি কোঁমুদী মহোৎসৱৰ আগমুখ চোঁ দিশে বিয়পাই দিয়ে।

বসুগুপ্ত : অলকা, তুমি কুসুমপুৰৰ শ্ৰেষ্ঠ নৃত্যৰ পৰিচয় সত্ৰাটক দিব লাগে। এই সময়ত তুমি এনে নৃত্য কৰা যাতে সত্ৰাটে নৃত্য বিভোৰ হৈ জীৱনৰ সকলো বিষাদ পাহৰি যায়।

চন্দ্ৰগুপ্ত : মোৰতো কোনো বিষাদ নাই বসুগুপ্ত।

বসুগুপ্ত : সত্ৰাটৰ নো বিষাদ হ'ব কিয় ? সত্ৰাট তো সৈনিক। সৈনিকৰ আকৌ বিষাদ হ'ব কেনেকৈ ? মই কব খুজিছোঁ। ইয়াকেই যে কুসুমপুৰৰ নাগৰিকৰ হিত চিন্তাত লাগি আপোনাৰ মন হয়তো ভাগৰি পৰিছে—

চন্দ্ৰগুপ্ত : ঠিক আছে। ৰাজনৰ্ত্তকী। নৃত্য আৰম্ভ হওক।

অলকা : যি আদেশ সত্ৰাট! (প্ৰণাম কৰি নৃত্য আৰম্ভ কৰে।

কিছু সময় নৃত্য কৰাৰ পিছত সুললিত কণ্ঠেৰে গীত গায়)

আজি মধুময় কুসুম দুৱাৰ—

দুৱাৰত অলিৰ গুঞ্জন!

সুসজ্জিত মধুন পথ,

ধীৰে ধীৰে বয় সমীৰণ,

ফুলৰ কাষতে এটি ফুলিলে কলি,

আকাশৰ পৰা আহি নামি সন্ধিয়াই

চকুত দিলেহি অঞ্জন।

আজি মধুময় কুসুম দুৱাৰ

দুৱাৰত অলিৰ গুঞ্জন!

(কিছু সময় নৃত্য চলি থাকে আৰু শেষত সত্ৰাটৰ মুখেদি প্ৰশংসাৰ বাণী ওলায়)

চন্দ্ৰগুপ্ত : অতিকৈ সুন্দৰ, ৰাজনৰ্ত্তকী অলকা। তুমি যিমান সুন্দৰ সিমানেই সুন্দৰ তোমাৰ নৃত্য। এয়া লোৱাঁ তোমাৰ পুৰস্কাৰ।

(সত্ৰাটে নিজৰ ডিঙিৰ পৰা মকুতাৰ মালা খোলে।

তেনেতে আচাৰ্য্য চাণক্যৰ প্ৰৱেশ)

চাণক্য : পুৰস্কাৰ দিয়া নহ'ব সত্ৰাট।

চন্দ্ৰগুপ্ত : (আচৰিত হৈ বৈ) মহামন্ত্ৰী চাণক্য !

চাণক্য : সত্ৰাট। জুই নুমালেও তাৰ ছাই গৰম হৈয়ে থাকে, তাক তুমি হাতত তুলি লব নোৱাৰা। এই কম সময়ৰ ভিতৰতে এইটো তোমাৰ কেনেকৈ মনত খেলাল যে কুসুমপুৰত জ্বলা জুই কুৰা নুমাই ইমান শীতল ভঙ্গ হ'ল যে তাত তুমি ফুলনি সজাব পৰা হ'ল।

চন্দ্ৰগুপ্ত : মহামন্ত্ৰী ! চন্দ্ৰগুপ্তই নিজ জীৱনৰ বৈভৱ, শাৰী শাৰী ফুলৰ মাজত দেখা নাই, দেখিছে সমৰ ক্ষেত্ৰত, তেওঁ জীৱনৰ গীত গায় তবোৱালৰ বংকাৰত নুপুৰৰ ধ্বনিত নহয়। আপুনি এইটো কেনেকৈ ভাবি ললে যে চন্দ্ৰগুপ্তৰ ক্ষণিক মনোবিনোদনতে তেওঁৰ বণাঙ্গন ফুলনিত পৰিণত হ'ল। আপুনি এইটো বুজা উচিত যে ক্ষণিবৰ এই বিশ্ৰাম হ'ল ভৱিষ্যত যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতি।

চাণক্য : আৰু চন্দ্ৰগুপ্ত। এই ক্ষণিক বিশ্ৰামতেই যদি জীৱনৰ অন্ত পৰে, তেতিয়া ? তোমাৰ ভৱিষ্যত বৈভৱৰ যুদ্ধক্ষেত্ৰ যদি তোমাৰ মৃত দেহৰ শ্মশানত পৰিণত হয়, তেন্তে এই বিশ্ৰামৰ মুহূৰ্তক তুমি কি বুলি আখ্যা দিবা ?

চন্দ্ৰগুপ্ত : আৰ্য্য ! বিশ্ৰামক্ষণৰ পৰিধি কি আৰু কিমান তাক বুজিবৰ কাৰণে চন্দ্ৰগুপ্তৰ যথেষ্ট জ্ঞান—

চাণক্য : (ওপৰতে কয়)—নাই। তাকে উপলব্ধি কৰিয়েই মই মোৰ লগত সৈনিক লৈ আহিছোঁ। (সৈনিকক মাতি) সৈনিক ! ৰাজনৰ্তকী আৰু সমাহৰ্তক বন্দী কৰা।

(ভিতৰৰপৰা সৈনিক ওলাই আহে)

বসুগুপ্ত : সত্ৰাট ! ৰাজ মৰ্যাদা ভঙ্গ কৰা হৈছে, ৰক্ষা কৰক।

চন্দ্ৰগুপ্ত : মহামন্ত্ৰী ! বসুগুপ্ত আমাৰ সমাহৰ্তা !

চাণক্য : কিন্তু বৰ্তমান তেওঁ বন্দী। সৈনিক ! দুয়োকে বন্দী কৰা আৰু যদি বাধা দিয়ে তেন্তে বল প্ৰয়োগ কৰিবা।

বস্তুগুপ্ত : (কৰুণভাৱে) মই নিৰ্দোষী সত্ৰাট। মই নিৰ্দোষী। মহামন্ত্ৰী,
মই নিৰ্দোষী।

অলকা : (অত্যন্ত কৰুণভাৱে) কোনেও মোৰ গাত হাত নিদিবা,
মই নাৰী। নাৰীৰ মৰ্যাদা ৰক্ষা কৰক সত্ৰাট। নাৰীৰ মৰ্যাদা
ৰক্ষা কৰক। মই নিজেই বন্দী হৈছোঁ।। হায়. নাৰী বন্দী,
সদায় বন্দী, সমস্ত জীৱন বন্দী। (বিহ্বল হৈ পৰে)

চন্দ্ৰগুপ্ত : (আগুৱাই আহি) আৰ্য্য চাণক্য—

চাণক্য : এই সময়ত একো নকৰা চন্দ্ৰগুপ্ত ! চাণক্যই নিজ কৰ্তব্য
ভালকৈয়ে জানে। সৈনিক ! দুয়োকে বন্দী কৰি সিটো
কক্ষলৈ লৈ যোৱা।

সৈনিক : যি আদেশ। (দুয়োকে বন্দী কৰি লৈ সৈনিকৰ প্ৰস্থান।)

চন্দ্ৰগুপ্ত : বৰ গুৰুতৰভাৱে ৰাজমৰ্যাদা হানি কৰা হৈছে মহামন্ত্ৰী !
ৰক্তেৰে আমি যি ৰাজমৰ্যাদাৰ পূজা ইমানদিনে কৰি আহিছোঁ।
তাক সাধাৰণ সৈনিকে ভৰিৰ ধূলিৰে কলংকিত কৰে, ই কেনে
ৰাজনীতি ? আজি কৌমুদী মহোৎসৱৰ সময়ত—

চাণক্য : কৌমুদী মহোৎসৱ ?

চন্দ্ৰগুপ্ত : হয় কৌমুদী মহোৎসৱ। কিয় আপুনি মোৰ ঘোষণা শুনা নাই ?

চাণক্য : সেইটো কোনো শুনিবলগীয়া ঘোষণা নহয়।

চন্দ্ৰগুপ্ত : আপুনি ৰাজমৰ্যাদাক ইমান অপমান কেনেকৈ কৰিছে
মহামন্ত্ৰী ! কুতুম্পুৰত, কৌমুদী মহোৎসৱৰ ঘোষণাই হ'ল
মোৰ প্ৰথম ঘোষণা।

চাণক্য : সেই ৰাজ-ঘোষণা প্ৰচাৰ হোৱাৰ আগতেই বন্ধ হ'ল।

চন্দ্ৰগুপ্ত : (আচৰিত হৈ) বন্ধ হৈ গ'ল ? কাৰ ইমান সাহ ?

চাণক্য : মোৰ, আৰ্য্য চাণক্যৰ।

চন্দ্ৰগুপ্ত : অ' এই কাৰণেই মই ঘোষণাৰ তুৰাহীৰ শব্দ শুনা নাই।
তেতিয়াহলে, আপুনি কৌমুদী মহোৎসৱৰ ঘোষণা হ'বলৈ
নিদিলে।

চাণক্য : ওঁ, ময়েই সেই ঘোষণা হবলৈ নিদিলোঁ।

চন্দ্ৰগুপ্ত : মই কাৰণ জানিব খোজোঁ।

চাণক্য : মই কাৰণ জনাব নোৱাৰোঁ।

চন্দ্ৰগুপ্ত : তেন্তে সম্ৰাট কোন, চন্দ্ৰগুপ্ত নে চাণক্য ?

চাণক্য : চন্দ্ৰগুপ্ত !

চন্দ্ৰগুপ্ত : তেন্তে সম্ৰাটৰ আদেশ অৱজ্ঞা কৰা হৈছে কিয় ?

চাণক্য : এই কাৰণেই যে সেই আদেশ এক শিশুৰ আকোৰ গোজালিৰ বাহিৰে একো নহয়।

চন্দ্ৰগুপ্ত : তথাপিওতো সেই আজ্ঞা পালন হ'ব লাগে।

চাণক্য : হ'ব নোৱাৰে। ল'ৰাই জুইত হাত দিবলৈ গৈছে, তাক সেই স্তুবিধা দিব নোৱাৰি।

চন্দ্ৰগুপ্ত : এয়া তোমাৰ গৰ্ব মহামত্ৰী !

চাণক্য : আৰু এয়া তোমাৰ অজ্ঞানতা সম্ৰাট।

চন্দ্ৰগুপ্ত : (দ্ৰুত হৈ) মহামত্ৰী। কুসুমপুৰ বিজয়ত তুমি সহায় কৰিছিলি, কিন্তু ইমান সাধাৰণ বিজয় এটাই তোমাৰ গৰ্বৰ স্ফুলিংগক ফুৰাই অগ্নিশিখাত পৰিণত কৰিব লাগেনে ? এই গৰ্বৰ চিত্তা জুইত তোমাৰ গৰ্ব জ্বলি ভস্ম হ'ব।

চাণক্য : মোৰ সেই চিন্তা নাই সম্ৰাট ! গৰ্ব কৰিব পৰা অধিকাৰ মোৰ হৃদয়ত আছে। সি ৰাজ্যৰ দ্বাৰা অনুশাসিত নহয়। কিন্তু মই এইটো স্পৰ্শ কৰি দিব খোজোঁ যে স্বৰ্গৰাজ্য পালেও চাণক্যৰ গৰ্বৰ স্ফুলিংগ অগ্নিশিখাত পৰিণত নহয়। কিন্তু অপমানৰ এছাটি বতাহতেই সেই গৰ্ব দাবাগিত পৰিণত হৈ তোমাৰ বৈভৱৰ নন্দন বন নিমিষতে চাৰখাৰ কৰি দিব পাৰে। কি, তুমি নন্দবংশ ধ্বংসৰ পুনৰাবৃত্তি চাব খোজানে কি ?

চন্দ্ৰগুপ্ত : আৰ্য্য চাণক্য ! সৈনিক চন্দ্ৰগুপ্ত ধ্বংসৰ মুখত থিয় হৈ ৰাজনীতিৰ এটা মূঢ় ঠেলাৰ বাবে প্ৰতীক্ষা কৰি থকা বিলাসী নন্দ নহয়। মোৰ্য্য চন্দ্ৰগুপ্ত হিমালয়ৰ দৰে স্তূঢ়। মহামত্ৰী

চাণক্যৰ কুটিল ৰাজনীতিকপী ধুমুহাৰ কোবে তাক বিন্দুমাত্রও বিচলিত কৰিব নোৱাৰে।

চাণক্য : মোৰ্য্য চন্দ্ৰগুপ্ত ! ক্ষত্ৰিয়ত্ব কি ইমানেই তললৈ গ'লনে যে সি ব্ৰাহ্মণত্বৰ ওপৰত পদাঘাত কৰিব পৰা হ'ল ? মোৰ্য্য হিমাদ্ৰীৰদৰে স্তূঢ় হ'বলৈ পালে কেনেকৈ, তুমি জানানে ? এই ব্ৰাহ্মণৰ ৰাজনীতিয়েই হ'ল তাৰ স্তূঢ়তাৰ হিমাদ্ৰীক ধাৰণ কৰা পৃথিৱী। সেই শক্তি যদি মুহূৰ্তৰ বাবেও আতৰি যায় তেতিয়া সেই হিমাদ্ৰী ইমান বেগেৰে খহি আহিব যে সি নিজৰ লগতে কাষৰ গছ-গছনিকো সামৰি সমুদ্ৰৰ গৰ্ভত বিলীন হ'বহি। আৰু তেতিয়া সেই সমুদ্ৰৰ তৰঙ্গই এই ব্ৰাহ্মণৰ চৰণ ছুবলৈ আহিলে ব্ৰাহ্মণে তাৰ পিনে উভতিকে নাচাব।

চন্দ্ৰগুপ্ত : আৰ্য্য চাণক্য ! পৃথিৱীত যিমানবিলাক প্ৰতাপী ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা হৈছে সেই সকলোবিলাক কি মহামন্ত্ৰী চাণক্যৰ ৰাজনীতিৰ বলতেই হৈছে ? আৰু য'ত মহামন্ত্ৰী চাণক্য নাই তাত কি কোনো ৰাজ্যই প্ৰতিষ্ঠা হোৱা নাই ? সমস্ত ৰাজ্যই কি মহামন্ত্ৰী চাণক্যৰ শক্তিৰ ভিক্ষাৰী হৈয়েই বৰ্তি আছে ? আৰু চন্দ্ৰগুপ্ত নো ইমান হীন হ'লনে যে তেওঁ সেই শক্তিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিহে বিজয়ী হ'ব লগা হ'ল ? তেতিয়াহলে প্ৰয়োজন নাই সেই শক্তিৰ। সেই শক্তি মই আজিয়েই ত্যাগ কৰিছোঁ। মহামন্ত্ৰী চাণক্য ! তোমাক মহামন্ত্ৰী পদৰপৰা মুক্তি দিয়া হৈছে।

চাণক্য : মোৰ্য্য ! লোৱাঁ তোমাৰ অস্ত্ৰ। (অস্ত্ৰ পেলাই দিয়ে) এই কলংক মই এতিয়াই আঁতৰ কৰিছোঁ। ৰাজমন্ত্ৰী ৰাক্ষসৰ কুচক্ৰত পৰা চন্দ্ৰগুপ্ত ! কি, মই শিখা খুলি পুনৰ বিনাশৰ প্ৰতিজ্ঞা কৰিব লাগেনেকি ? যি ব্ৰাহ্মণৰ শিখা সৰ্পিনীৰ এক দংশনত নন্দবংশ শেষ হৈ গ'ল, মোৰ্য্যইও কি সেই সৰ্পিনীৰ ওপৰতেই হাত থব খোজে ? নিজৰ আপোনজন ভাবি যি চন্দ্ৰগুপ্তক কুসুমপুৰৰ সিংহাসনত বহুৱালোঁ সেই চন্দ্ৰগুপ্তৰ

বিনাশেৰেই কি মই শাসন সজাম ? হায় ব্রাহ্মণ ! ব্রহ্মজ্ঞানৰ বলত জীয়াই থাকি আজি ৰাজ্যৰ কুচক্ৰৰ দ্বাৰা লাঞ্চিত হ'ব লগা হ'ল ! নিজ স্মৃতি সাগৰৰ বিষ আজি নিজেই পান কৰিব লগা হ'ল ! কিন্তু চন্দ্ৰগুপ্ত ! তুমি জানানে যে তীব্ৰ হলাহল পান কৰিব পৰা শক্তিও মোৰ আছে ? .

চন্দ্ৰগুপ্ত : জানো চাণক্য ! (অস্ত্ৰ তুলি লৈ) এই অস্ত্ৰ এতিয়া মোৰ অধিকাৰত । আজিৰপৰা মই সমস্ত ৰাজনীতি নিজ বাহুবলত কেন্দ্ৰীভূত কৰি কুস্থমপুৰ শাসন কৰিম আৰু বিদ্ৰোহৰ সৰ্পক পুৰি শেষ কৰিবৰ কাৰণে মহাযজ্ঞ পাতিম ।

চাণক্য : পাতা, এতিয়াৰপৰাই পাতা সেই মহাযজ্ঞ । আৰু তাতে তুমিও ভস্ম হোৱা । পাতা, কোঁমুদী মহোৎসৱ পাতি তোমাৰ নতুন সমাহৰ্তা আৰু ৰাজনৈৰ্তকীৰ বেশেৰে তোমাৰ মৃত্যুক আমন্ত্ৰণ জনোৱা ।

চন্দ্ৰগুপ্ত : মোৰ আনন্দোৎসৱত ঈৰ্ষান্বিত হোৱা চাণক্য ! তুমি ইয়াকে নোকোৱা কিয় যে এই ঐশ্বৰ্য্যৰ বাবে ব্ৰাহ্মণৰ বিদ্বেষ ভাব ওপজাটো স্বাভাৱিক ।

চাণক্য : স্মত্ৰিয় ! আত্মচিন্তাত যি ঐশ্বৰ্য্য আছে সেই ঐশ্বৰ্য্য নিজৰ লগতে মৃত্যু কঢ়িয়াই অনা এই তুচ্ছ উত্তেজনাপূৰ্ণ বৈভৱত নাই । বিদবে একে জাপতে দীপ শিখাৰ ভিতৰৰ জ্বলন্ত মৃত্যুত পৰি পতঙ্গ ভস্ম হয় ঠিক সেইদৰে শত্ৰুৰ গুপ্তচৰ আৰু বিষকণ্টাক বিশ্বাস কৰা সন্দ্ৰাটেও এক পদক্ষেপতে মৃত্যুক আলিঙ্গন কৰে । তুমিও ভস্ম হোৱা, আৰু জ্বলি জ্বলি শেষ হোৱা তোমাৰ ঐশ্বৰ্য্যৰ ক'লা ধোঁৱা তোমাৰ পিছত এৰি যোৱা ।

চন্দ্ৰগুপ্ত : নিজ ৰাজনীতিতে বিশ্বাস হেৰুওৱা চাণক্য ! তুমি প্ৰত্যেক ব্যক্তিকে গুপ্তচৰ আৰু প্ৰত্যেক নাৰীকে বিষকণ্টাক বুলি ভাবিব পাৰা ! মাথোন ৰাজ্যৰ সীমা বৰ্দ্ধনতে আবদ্ধ থকা তোমাৰ

দৃষ্টিয়ে কেবল নিবীহ প্রাণীক হিংসা কৰাটোৱে জানে। মহা-
মন্ত্ৰীৰ বিশেষত্ব—

চাণক্য : মহামন্ত্ৰী বুলি নকৰা মোৰ! মই বৰ্তমান তোমাৰ মহামন্ত্ৰী
নহয়। ময়ো তোমাক সম্ৰাট বুলি সম্বোধন কৰা নাই। মই
কেৱল এক ব্ৰাহ্মণ, যি ব্ৰাহ্মণে বহুত দিন ধৰি খুলি ৰখা শিখা
নিজ প্ৰতিজ্ঞা অনুসৰি নন্দবংশ ধ্বংস কৰাৰ পিছতহে বান্ধিছিল।
এতিয়া তেওঁৰ সন্মুখত ছুটাই পথ। হয় পুনৰ শিখা খুলি
মৌৰ্যবংশ ধ্বংসৰ প্ৰতিজ্ঞা কৰা, নহয় দিগন্তৰ দৰে বাহুমেলি
নক্ষত্ৰৰ দৃষ্টিৰে বিশ্বস্ততা পৃথিৱীক নিজৰ কৰুণা আৰু শাস্তিৰে
প্লাবিত কৰা। তেতিয়া সমস্ত সৃষ্টিয়েই হ'ব তেওঁৰ ৰাজ্য
আৰু পশু-পখীয়েই হ'ব তেওঁৰ সহচৰ। আৰু তেতিয়া
মলয়াৰ ছন্দিত নৃত্যত সামগীত গাই তেওঁ তোমাক ক্ষমা
কৰিব।

চন্দ্ৰগুপ্ত : এইখন তপোবন নহয় আৰ্য্য! আৰু চন্দ্ৰগুপ্ত, না ক্ষমাৰ
পাত্ৰ না অভিলাষী। তপোবনৰ হোম কুণ্ডত তুমি হিংসাই
কৰা বা বননিত চৰি থকা হৰিণাক ক্ষমাই কৰা, কিন্তু যোৱাৰ
আগতে তোমাৰ নবীন সমাহৰ্তা বসুগুপ্ত আৰু ৰাজনৰ্তকী
অলকাৰ ওপৰত জাপি দিয়া লাঞ্ছনাৰ সত্যতা প্ৰমাণ কৰি
যোৱা। আৰু যদি সেই লাঞ্ছনা অসত্য প্ৰমাণিত হয়,
তেতিয়াহলে ৰাজ্যৰ দণ্ড বিধানত অপৰাধীক কি কি শাস্তি
দিব লাগে তাক জানে। এয়া মোৰ শেষ আদেশ।

চাণক্য : তোমাৰ নবীন মহামন্ত্ৰীক প্ৰথমে আদেশ দিয়া মোৰ্য্য! মই
তোমাৰ সন্মুখত সত্য উদ্ঘাটনৰ কাৰণে বাধ্য নহয়।

চন্দ্ৰগুপ্ত : যি ব্ৰাহ্মণে সত্য উদ্ঘাটনক নিজ ধৰ্ম বুলি গণ্য নকৰে তেওঁক
মই কি বুলি সম্বোধন কৰিম।

চাণক্য : মই নিজ ইচ্ছাৰে সত্য উদ্ঘাটন কৰিব পাৰোঁ। কিন্তু এই
উদ্ঘাটনৰ পিছত এক মুহূৰ্ত্তও মই ইয়াত থাকিব নোৱাৰোঁ।

অভিশাপৰূপী এই বাতাবৰণে মোৰ সিৰাই সিৰাই তীব্ৰ প্ৰতি-
হিংসাৰ জুই জ্বলাব ধৰিছে।

চন্দ্ৰগুপ্ত : প্ৰথমে প্ৰমাণ দাঙি ধৰা হওক।

চাণক্য : (সৈনিকক মাতে) সৈনিক ! (সৈনিকৰ প্ৰৱেশ)

সৈনিক : আদেশ কৰক মহাৰাজ !

চাণক্য : সমাহৰ্তা বস্তুগুপ্ত আৰু ৰাজনৰ্তকী অলকাক আন।

সৈনিক : যি আদেশ ! (প্ৰস্থান)

চাণক্য : চন্দ্ৰগুপ্ত ! প্ৰজাৰ মন সোনকালে সংস্কাৰমুক্ত নহয়। এতিয়াও
কুস্তমপুৰত বিদ্ৰোহৰ একো একোটি জুই শিখাৰ ফিৰিঙতি
স্বৰূপ মহাৰাজ নন্দৰ প্ৰতি সহানুভূতি থকা লোক আছে।
ৰাজমন্ত্ৰী বান্ধসে, কুস্তমপুৰৰ বাহিৰত থাকিও কুস্তমপুৰৰ
জনতাৰ মাজত থকা অবিধাসৰ বীজৰ গজালি মেলাবলৈ নিজ
নীতিৰে চেষ্টা কৰি আছে। কুস্তমপুৰৰ সমস্ত কাৰ্য্যৰ ওপৰত
ষড়গুপ্তৰ জাল পেলাই ছদ্মবেশেৰে তেওঁ চাৰিওফালে ঘূৰি
ঘূৰিছে আৰু তুমি অসাৱধান হৈ কোমুদী মহোৎসৱত বিষকণ্টাক
স্পৰ্শ কৰিবলৈ ওলাইছা। চন্দ্ৰগুপ্ত ! মই মুক্ত দৃষ্টিৰে সকলো
দেখি আছোঁ, আৰু তুমি দেখিও কোমুদী মহোৎসৱৰ শীতল
ছায়াত হলাইল পান কৰিবলৈ আগবাঢ়িছা। মই পুনৰ ইয়াকে
কব খোজোঁ।—

[সৈনিকে বস্তুগুপ্ত আৰু অলকাক লৈ আহে]

অ' সমাহৰ্তা বস্তুগুপ্ত আৰু ৰাজনৰ্তকী অলকা ! সৈনিক !
তুমি ভুৱাবত গৈ অপেক্ষা কৰা। (সৈনিকৰ প্ৰস্থান) (বস্তুগুপ্তক
সন্মোদন কৰি) সমাহৰ্তা বস্তুগুপ্ত ! তোমাক সৈনিকৰ নিয়ন্ত্ৰণত
ৰাখিবলগা হোৱাত মই দুখ পাইছোঁ। মই জানো যে তুমি
সম্ৰাট চন্দ্ৰগুপ্তৰ বিখ্যাসভাজন নবীন সমাহৰ্তা।

বস্তুগুপ্ত : মই সমাহৰ্তা নহওঁ মহামন্ত্ৰী ! সমাহৰ্তা হোৱা হলে সমাহৰ্তাৰ
অপমান সম্ৰাটে এইদৰে চাই থাকিব নোৱাৰে।

অলকা : (কৰুণ স্বৰত) আৰু কুসুমপুৰৰ ৰাজকন্ত আজিলৈকে নাৰীক এইদৰে অপমান কৰা হোৱা নাছিল। মই অপমানিত হৈছোঁ সন্নাট।

চন্দ্ৰগুপ্ত : (দৃঢ়তাৰে) নিসন্দেহে, মই দুয়োৰে এই অপমানৰ প্ৰতিকাৰ কৰিম।

চাণক্য : (বস্তুগত) সন্নাটৰ পৰাতো তুমি আশ্বাস পলাই সমাহৰ্তা। আৰু (ৰাজনৰ্তকীক) ৰাজনৰ্তকী। তুমি সন্নাটৰ হাতৰ শীতল ছাঁ পাইছা, কিন্তু (বস্তুগত) সমাহৰ্তা। মই জানিব খুজিছোঁ। ৰাজনৰ্তকীৰ লগত তোমাৰ পৰিচয় কিমান দিনৰ ?

বস্তুগত : মই ৰাজনৰ্তকীৰ নামেই শুনা নাছিলোঁ মহামন্ত্ৰী ! কৌমুদী মহোৎসৱৰ ঘোষণাৰ আগে আগে মাথোঁ মোৰ ৰাজনৰ্তকীৰ লগত পৰিচয় হয়।

চাণক্য : তুমি কুসুমপুৰৰ নিবাসী, সমাহৰ্তা ?

বস্তুগত : কুসুমপুৰৰে এখন গাঁও অমৰাৱতীৰ নিবাসী। মই তাৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিলোঁ।

চাণক্য : তেতিয়াহলে তুমি কুসুমপুৰত কেতিয়াৰপৰা নিবাস কৰিবলৈ ল'লা ?

বস্তুগত : মই কৈছোঁ নহয় মহামন্ত্ৰী ! মই কুসুমপুৰৰ নিবাসী নহওঁ। অমৰাৱতীৰ নিবাসী।

চাণক্য : সন্নাট চন্দ্ৰগুপ্তই তোমাক পালে ক'ত ? কুসুমপুৰত, নে অমৰাৱতীত ? কুসুমপুৰৰ নাগৰিক বুলি গণ্য কৰিয়েই সম্ভৱ তেওঁ তোমাক নিজ সমাহৰ্তা পাতে ?

বস্তুগত : মই কুসুমপুৰত থকা নাই মহামন্ত্ৰী। অৱশ্যে অমৰাৱতীৰপৰা অহাযোৱা কৰিছিলোঁ।

চাণক্য : বহুত কিমানবাৰ অহাযোৱা কৰা ?

বস্তুগত : নোৱাৰোঁ কব।

চাণক্য : (কঠোৰতাৰে) প্ৰশ্ন উলাই নকৰিবা। সঠিক উত্তৰ দিয়ঁ।

বস্তুগুপ্ত : মহাৰাজ নন্দৰ প্ৰধান উৎসৱবোৰত আহিছিলোঁ।

চাণক্য : যোৱা বছৰত বসন্ত উৎসৱত অম্বাৱতীৰ অন্তপাল তেতিয়াহলে উপস্থিত আছিল ?

বস্তুগুপ্ত : আছিলোঁ, মহামন্ত্ৰী।

চাণক্য : বসন্ত উৎসৱত ৰাজনৰ্তকী অলকাই নৃত্য কৰিছিল। তুমি তেওঁক দেখিছিলি তেতিয়াহলে ?

বস্তুগুপ্ত : হয়, মহামন্ত্ৰী।

চাণক্য : তেতিয়াহলে অলকাৰ নামৰ লগত তোমাৰ পৰিচয় আছে ?

বস্তুগুপ্ত : হয়, মহামন্ত্ৰী।

চাণক্য : এতিয়াই তুমি কলা যে মই অলকাৰ নামেই শুনা নাছিলোঁ। আৰু কোঁমুদী মহোৎসৱৰ আগে আগে মাথোঁ ৰাজনৰ্তকীৰ লগত মোৰ পৰিচয় হয় ?

বস্তুগুপ্ত : মই ৰাজনীতিৰ কথা প্ৰকাশ নকৰোঁ।

চাণক্য : (হাঁহি) বৰ ডাঙৰ ৰাজনীতিজ্ঞ দেখিছোঁ ! বাৰ ৰাজনীতিৰ কথা কব নালাগে। পোন পোন উত্তৰ দিবা। তুমি ৰাজমন্ত্ৰী ৰাক্ষসৰ গুপ্তচৰ কেতিয়াৰপৰা হলা ?

বস্তুগুপ্ত : মহামন্ত্ৰী ! মই সেই দুৰ্ঘট ৰাক্ষসক চিনিকে নাপাওঁ।

চাণক্য : যিদৰে তুমি ৰাজনৰ্তকীক চিনি পোৱা নাছিলি ?

বস্তুগুপ্ত : (চন্দ্ৰগুপ্তক) সন্মতি ! মোৰ সন্মান ৰক্ষা কৰক।

চন্দ্ৰগুপ্ত : কৰা হ'ব। প্ৰথমে মহামন্ত্ৰী চাণক্যৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ঁ।

বস্তুগুপ্ত : মই উত্তৰ দিবলৈ অসমৰ্থ সন্মতি ! কোঁমুদী মহোৎসৱৰ এই সময়ত মই অধিক স্তৰাপান কৰিছোঁ। সেয়ে মই সঠিক উত্তৰ দিব পৰা নাই।

চাণক্য : কোনো কথা নাই সমাহৰ্তা। কোঁমুদী মহোৎসৱ যাতে তোমাৰ কাৰণে আৰু মঙ্গলময় হয় তাৰ বাবে মই তোমাক আৰু স্তৰাপান কৰিবলৈ দিম।

বসুগুপ্ত : অধিক স্ৰূপান কৰাটো মই ৰাজধৰ্মৰ বিৰোধী বুলি গণ্য কৰোঁ।

চাণক্য : এইমাত্ৰ কলা অধিক স্ৰূপান কৰাৰ বাবে মই সঠিক উত্তৰ দিব পৰা নাই আৰু এতিয়া কৈছা অধিক স্ৰূপান কৰাটো ৰাজধৰ্মৰ বিৰোধী বুলি গণ্য কৰোঁ।

বসুগুপ্ত : আপোনাৰ সমুখত মই ৰাজনীতিৰ বহুস্ত ভেদ কৰিবলৈ অসমৰ্থ।

চাণক্য : বাৰে বাৰে ৰাজনীতি। প্ৰত্যেক প্ৰশ্নতেই ৰাজনীতি! ৰাজ্যৰ মহামন্ত্ৰীৰ আগত ৰাজ্যৰ সমাহৰ্তাই ৰাজনীতিৰ বহুস্ত ব্যক্ত কৰিবলৈ ইচ্ছা নকৰে! স্ৰূপান কৰাতো তোমাৰ ৰাজনীতি। অ' তোমাৰ নহয় মোৰ, সমাহৰ্তা! যদি তুমি ইচ্ছা নকৰাই তেতিয়াহলে মই তোমাক ৰাজনীতিৰ বহুস্ত ভেদ কৰিবলৈ নকওঁ। মই কবিতাৰ কথা কম। কবিতাৰ বিষয়ে কব পাৰিবা? উত্তৰ দিয়াঁ, যি স্ৰূপা বহু কুস্তমৰ স্ৰংগক্ষিপৰা তৈয়াৰ হয় সি ইমান মাদকতাপূৰ্ণ কিয় হয়?

বসুগুপ্ত : মই নাজানো মহামন্ত্ৰী!

চাণক্য : তুমি নাজানিব পাৰা কিন্তু মই জানো। বহু কুস্তমৰ বসেবে তৈয়াৰী সেই স্ৰূপাত এই কাৰণেই ইমান মাদকত। যে তাক সুন্দৰীয়ে নিজ হাতেৰে পান কৰায়, আৰু সুন্দৰীও এনে, যে তেওঁৰ চকুতেই স্ৰূপা। তেওঁ তোমাৰ স্ৰূপা দেখাৰ লগে লগেই তাত তেওঁৰ চকুৰ স্ৰূপা ঢালি তাক আৰু মাদকতাপূৰ্ণ কৰি তোলে।

বসুগুপ্ত : আপুনিতো কবিতা আৰু ৰাজনীতি দুয়ো বিষয়ে পাৰ্গত মহামন্ত্ৰী।

চাণক্য : চাণক্যৰ শুকান হৃদয়ত কবিতা ক'ত? কিন্তু তোমাৰ ইচ্ছানুযায়ী মই তোমাক ৰাজনীতিৰ সলনি কবিতাৰ কথা

সুধিছেঁ।। বাৰু আৰু এটা কথা সোধেঁ।। মাদকতা, স্তন্দৰীৰ
চকুত বেছিনে ওঁঠত বেছি ?

বস্তুগুপ্ত : এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া কঠিন মহামন্ত্ৰী !

চাণক্য : তুমি ব'ত পাৰ্গত তেনে ৰাজনীতিৰ বহুতকৈ কঠিন নে
সমাহৰ্তা ? অমৰাৱতীৰ অন্তপাল আৰু মহাৰাজ নন্দৰ বসন্ত
উৎসৱত উপস্থিত থকা বস্তুগুপ্তৰ কাৰণে এই প্ৰশ্ন কঠিন হ'ব
নোৱাৰে। মহাৰাজ নন্দৰ বসন্ত উৎসৱত 'অনঙ্গক্ৰীড়াৰ'
আয়োজন হৈছিল নহয় ?

বস্তুগুপ্ত : হৈছিল মহামন্ত্ৰী।

চাণক্য : আৰু তুমি তাত উপস্থিত আছিল। তেতিয়াহলেতো স্তন্দৰীৰ
চকুত কৈ যে ওঁঠত মাদকতা বেছি সেইটো তুমি নিশ্চয়
জান। হয়নে নহয় সমাহৰ্তা ? (জোৰে) উত্তৰ দিয়।।

বস্তুগুপ্ত : হয় মহামন্ত্ৰী।

চাণক্য : এতিয়া আৰু তোমাক সুধিবলগীয়া মোৰ কোনো প্ৰশ্ন নাই।
ইমানবোৰ প্ৰশ্ন সুধি তোমাক যি কষ্ট দিলোঁ তাৰ বাবে মই
তোমাক এটা পুৰস্কাৰ দিব খোজেঁ।। আৰু সেই পুৰস্কাৰ হ'ল
এই যে তুমি ৰাজনৰ্তকী অলকাই ওঁঠেৰে স্পৰ্শ কৰি দিয়া
মাদকতাপূৰ্ণ সুৰাৰ এসোহা—

অলকা : (বিহ্বল হৈ) ক্ষমা কৰিব মহামন্ত্ৰী। মই সুৰা স্পৰ্শ নকৰেঁ।।
সুৰাপান আজিলৈকে মই কৰাও নাই আৰু কৰোৱাও নাই।
মই ক্ষমা ভিক্ষা মাগিছেঁ। মহামন্ত্ৰী।

চাণক্য : কোয়ুদী মহোৎসৱত পুৰস্কাৰ হে পোৱা যায় দেবী। ভিক্ষা
নহয়। (চিয়ঁৰি) সৈনিক ! (সৈনিকৰ প্ৰৱেশ) এপিয়লা
সুৰা আনা।

সৈনিক : যিবা আজ্ঞা। (প্ৰস্থান)

অলকা : (কান্দো কান্দো হৈ) মহামন্ত্ৰী ! এক অভিশপ্ত জীৱন মোৰ।

ৰাজনৰ্তকী হৈ নাৰীভূষণপৰাও বঞ্চিত হ'ব লগা হ'ল। মই সংসাৰৰ এক বিড়ম্বনা মাথোন, পাপৰ কালিমা মই, বোঁ বোঁ নৰকৰ জুই মই! মই.....

চাণক্য : নহয় দেৱী ! তুমি হলা মহাৰাজ নন্দৰ ৰাজনৰ্তকী। অনিন্দ্য সুন্দৰী কলা কুশলী নৃত্যৰ সম্ৰাজ্ঞী। মই দুখিত যে তোমাৰ জীৱন.....(সৈনিকে সুৰাৰ পিয়লা লৈ আহে) কি, আনিলা পিয়লা ? অ' মইতো পিয়লা আৰু সুৰা লগতে লৈ আহিছিলোঁ। লোৱাঁ, এয়া পান কৰা ৰাজনৰ্তকী !

অলকা : মহামন্ত্ৰী-মোক সুৰাপান নকৰাব, মোক বিহ দিয়ক। মোক তীব্ৰ হলাহল পান কৰিবলৈ দিয়ক। মই শাস্তি পাম। মোৰ জিভাত সৰ্প দংশন হওক, সৰ্প দংশন ! মহামন্ত্ৰী ! সৰ্প দংশন।

চাণক্য : সৰ্প দংশন তোমাৰ কাৰণে নহয়, আন এজনৰ কাৰণেহে আৱশ্যক। (সৈনিকক) সৈনিক ! বলেৰে ৰাজনৰ্তকীক সুৰাপান কৰোৱা। (বলেৰে ৰাজনৰ্তকীক সুৰা পান কৰায়। উশাহত সুৰাপান কৰাৰ শব্দ) হৈছে আৰু নালাগে। (সৈনিকে সুৰাৰ পিয়লা ৰাজনৰ্তকীৰ গুঁঠৰপৰা আঁতৰাই আনে) ৰাজনৰ্তকীৰ গুঁঠৰ পৰশত এই সুৰাৰ মাদকতা আৰু বাঢ়িল। এতিয়া পুৰস্কাৰ দিয়া হওক কৌমুদী মহোৎসৱৰ সমাহৰ্তা বস্তুগুপ্তক। সৈনিক : এই অৱশিষ্ট সুৰা পান কৰিব সমাহৰ্তা বস্তুগুপ্তই।

বস্তুগুপ্ত : সম্ৰাট। মোক বন্ধা কৰক। মই এই সুৰাপান কৰিব নোৱাৰোঁ, নোৱাৰোঁ মই।

চাণক্য : সৈনিক ! জোৰেৰে এই অৱশিষ্ট সুৰা বস্তুগুপ্তক পান কৰোৱা। (সৈনিকে জোৰেৰে বস্তুগুপ্তক সুৰাপান কৰায়। পান কৰোঁতে উশাহ প্ৰায় বন্ধ হৈ যোৱাৰ শব্দ।)

বস্তুগুপ্ত : (অস্পষ্ট মাতাবে) উস, কি হলাহল—জুয়ে পোৰাদি পুৰিছে।

সৰ্প দংশন—সৰ্প দংশন—মহামন্ত্ৰী চাণক্য তুমি—ৰাজমন্ত্ৰী—
ৰাক্ষসক—জয় কৰিলা। কোঁমুদী—মহোৎসৱ—হ'বলৈ—
নাপালে। অলকা! মোক—ক্ষমা—। কোঁমুদী—মহোৎসৱ
—কোঁমুদী মহোৎসৱ—। (প্ৰাণ যায়)

চন্দ্ৰগুপ্ত : উস বিষকণ্ঠা! ৰাজনৰ্তকী বিষকণ্ঠা! তাই ওঁঠেৰে স্পৰ্শ কৰা
সুৰ। বিষ হৈ গ'ল।

চাণক্য : সমাহৰ্তা বৰ্তমান ইহ সংসাৰত নাই চন্দ্ৰগুপ্ত। এতিয়া আছে
অলকা—

অলকা : সম্ৰাট! মোক ক্ষমা কৰক। মহামন্ত্ৰী। মোক প্ৰাণ ভিক্ষা
দিয়ক। মই নিৰ্দোষী। মই নিৰ্দোষী। মই আপোনাৰ চৰণত
ধৰি—(চৰণত ধৰিবলৈ আগবাঢ়ে)

চাণক্য : পিছুৱাই যোৱা চন্দ্ৰগুপ্ত। (চন্দ্ৰগুপ্ত পিছুৱাই যায়) তোমাৰ
ভৰিত তাই দাঁতেৰে কামুৰি তোমাক মৃত্যুৰ মুখলৈ ঠেলি দিব।
এয়েই হ'ল তাইৰ অন্তিম কোঁশল। নাৰীকণ্ঠী ভয়ানক স্পিণী
বিষকণ্ঠা। ৰাজমন্ত্ৰী ৰাক্ষসে বসুগুপ্তৰ যোগে কোঁমুদী মহোৎ-
সৱৰ প্ৰস্তাৱ দি অসাৱধান চন্দ্ৰগুপ্তক বিষকণ্ঠাৰ দ্বাৰা নাশ
কৰিবলৈ চক্ৰান্ত কৰিছিল। সৈনিক! ৰাজনৰ্তকীক বন্দী
কৰা। এইৰ প্ৰয়োগ হ'ব শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে। (সৈনিকে ৰাজ-
নৰ্তকীক বন্দী কৰে) সমাহৰ্তা বসুগুপ্ত হ'ল ৰাক্ষসৰ গুপ্তচৰ।
আৰু ৰাজনৰ্তকী অলকা বিষকণ্ঠা। এই সত্য উদঘাটন মই নিজ
ইচ্ছাত কৰিছোঁ। আৰু ইয়াৰ পিছত মই এখন্তেকো ইয়াত থাকিব
নোৱাৰোঁ। তপোবনে মোৰ প্ৰতীক্ষা কৰি আছে চন্দ্ৰগুপ্ত।
যোৱা, তোমাৰ বিশ্বাসভাজন সমাহৰ্তা বসুগুপ্তৰ অন্তিম সৎকাৰ
আৰু কোঁমুদী মহোৎসৱৰ আয়োজন দুয়োটা একেলগে কৰাওঁ।
আৰু তুমি তোমাৰ নিজ ৰাজ্যৰ দায়িত্ব লোৱা।

(প্ৰস্থান)

চন্দ্ৰগুপ্ত : (কাতৰ ভাৱে) আৰ্য্য চাণক্য। মহামন্ত্ৰী চাণক্য। চন্দ্ৰগুপ্তই তোমাক বিচাৰে। মহামন্ত্ৰী চাণক্যৰ অবিহনে এই ৰাজ্য ধ্বংস হৈ যাব, চন্দ্ৰগুপ্ত নিঃশেষ হৈ যাব। মহামন্ত্ৰী চাণক্য! কৌমুদী মহোৎসৱ আৰু নহ'ব। (চাণক্যৰ পিছে পিছে ব্যগ্ৰতাৰে যাব ধৰে। কণ্ঠ ক্ৰমে ক্ষীণ হৈ যায়) কৌমুদী মহোৎসৱ আৰু নহ'ব।।।

যবনিকা

শাপ আৰু বৰ

(১ম ভাগ)

শেঠ গোবিন্দ দাস

চৰিত্ৰ

স্বামী

জী

স্থান : শ্ৰীৰ প্ৰসূতি গৃহ

সময় : সন্ধ্যা

(প্ৰসূতি গৃহ) আধুনিক ধৰণৰ এটা কোঠা। কেবাখনো দুৱাৰ আৰু খিড়িকী আছে কোঠাটোত। কিন্তু পিছফালৰ সকলো দুৱাৰ আৰু খিড়িকী বন্ধ। কোঠাটোত মুকলি বতাহ সোমাবৰ কাৰণে সোঁ ফালৰ আৰু বাওঁফালৰ দেৱালৰ কিনাৰত থকা এখন খিড়িকী খোলা আছে। দেৱালবোৰ ক্ৰীম ডিম্বেস্পৰ ৰঙৰ আৰু তাত গ্ৰে ৰঙৰ লাইন দিয়া আছে। তাতে কেইখনমান চিত্ৰও লগোৱা আছে। ওপৰৰপৰা ধুনীয়া চেদ থকা বিজুলীবাতি ওলোমাই থোৱা আছে। লাইট নুমাই থোৱা আছে। মজিয়াখন মাৰ্বল পাথৰৰ আৰু তাত কোনো দলিছা নাই। পিছফালৰ দেৱালৰ ওচৰত আধুনিক ধৰণৰ এখন ডাঙৰ পালেঙত এখন শুভ্ৰ বিচনা। এই পালেংখনৰ ওচৰতে বগা ৰঙৰ লোহাৰে তৈয়াৰী আধুনিক ধৰণৰ এখন দোলনা। তাৰ ওপৰত এখন পাতল আঁঠুৱা। অৱশ্যে আঁঠুৱাৰ ভিতৰত কি আছে তাক স্পৰ্শকৈ দেখা নাযায়। পালেংখনৰ ওচৰত এফালে এখন টেবুলত দৰবৰ বটল, থাৰ্মমিটাৰ আদি থোৱা আছে। এটা সুন্দৰ টাইম পীচ বড়ীও আছে। পালেঙৰ ওচৰত আনফালে দুখন কুচন থকা চকী আৰু তাত মখমলৰ গাৰু। চকীৰ মাজতে বেচমী টেবুলক্লথৰে ঢকা এখন সৰু টেবুল। তাৰ ওপৰতে ফুলসহ এটি ফুলদানি। সোঁফালৰ দেৱালৰ ওচৰত এডাল কাঠৰ আলনাত কাপোৰ ওলোমাই থোৱা আছে। পালেঙৰ ওপৰত ডিঙিলৈকে মাটিয়া ৰঙৰ দামী কম্বল লৈ এগৰাকী শ্ৰী চিহ্ন হৈ পৰি আছে। হাত দুখন তেওঁৰ কম্বলৰ বাহিৰত। মুখ আৰু হাতৰ বাহিৰে তেওঁৰ শৰীৰৰ আৰু কোনো অংশ দেখা নাযায়। তেওঁৰ বয়স প্ৰায়

৩০ বছৰ, বং বগা আৰু দেখাত সাধাৰণ ভাবে ধুনীয়া। তেওঁৰ পালেওৰ ওচৰত থকা দুখন চকীৰ এখনত এজন পুৰুষ বহি আছে। তেওঁৰো বয়স প্ৰায় ৩২-৩৩ বছৰ। তাম বৰণীয়া দেহাৰে তেওঁ এজন সুন্দৰ সাধাৰণ জোখৰ মানুহ। বাটাবফ্লাই মোচ, আৰু পোচাক ইংৰাজী ধৰণৰ। স্ত্ৰীৰ মুখ মুদ্ৰাত অত্যন্ত দুখৰ লগতে খং আৰু নিৰাশাৰ ভাব ফুটি উঠিছে। পুৰুষৰপিনে চাই তেওঁ কিবা কৈছে। কণ্ঠ ক্ষীণ যদিও তাত এক বিশেষ ধৰণৰ দৃঢ়তা আছে। তেওঁৰ কণ্ঠৰ উত্তৰত কাৰোবাৰ মুখৰ মাত 'ওলোৱাটো' অসম্ভৱ নহলেও কিন্তু কঠিন। পুৰুষৰ মুখৰ কোনো মাত নাই। তেওঁ অলপো লবচৰ নকৰাকৈ চাৰিওফালে চাই মাগোন বহি আছে। তেওঁক দেখিলে এনে লাগে যেন তেওঁ চাৰিওপিনে চাইছে যদিও একো দেখা নাই। তেওঁৰ বহা, চোৱাৰ ধৰণ আৰু মুখ মুদ্ৰাত কেৱল শূন্যতাৰ ভাবহে দেখা যায়। তেওঁৰ চকুৰ গনি দুটা অস্থিৰ, 'ওপৰৰ ওঁঠেৰে তলৰ ওঁঠটো' জোৰেৰে কামুৰি ধৰিছে।

স্ত্ৰী : আজি তুমি শুনিবই লাগিব। মৰাৰ আগতে হেপাহ পলুৱাই এবাৰ কৈ লবলৈ দিয়া। মাথোন এই কাৰণেই ইমানদিন বাচি আছেঁ। (খন্তেক বৈ) বাৰ বছৰে আজি এক যুগ তুমি একোকে নুশুনিলা। কিন্তু আজি শুনিব লাগিব, মনে মনে বিনা বাধাৰে শুনিব লাগিব। বাৰ বছৰৰ তপস্বী, এক যুগিত তপস্বীৰ পিছত কেতিয়াবা এনে ফল পোৱাটো বৰ ডাঙৰ কথা নহয়। (দেৱালৰপিনে চাই থকা পুৰুষজনে স্ত্ৰীৰ ফালে চায় আৰু এটা দীঘল উশাহ লয়)

স্ত্ৰী : ইমান কষ্ট হৈছেনে? দীঘলকৈ উশাহ লব পাৰিছাতো? কষ্ট হৈছে যদি হওক দিয়া। বাৰে বাৰে তেনেকৈ উশাহ লোৱা, কিন্তু নুশুনাকৈ নোৱাৰা।

(পুৰুষে আৰু মনোযোগেৰে স্ত্ৰীৰ ফালে চাবলৈ ধৰে, তেওঁৰ ওঁঠত এটা শুকান হাঁহি বিৰিঙি পুনৰ নাইকিয়া হয়)

স্ত্ৰী : ইমান শুকান—ইমান প্ৰাণহীন, ইমান ক্ষন্তেকীয়া এই হাঁহি !
 সদায় এটা প্ৰাণভৰা মধুৰ হাঁহিৰ আশাৰে আৰু সেই
 হাঁহিতেই নিজৰ সৰ্বস্ব সঁপি দিয়াৰ অভিলাষেৰে তোমাৰ
 ঘৰত ভৰি দিছিলোঁ। (ক্ষন্তেক বৈ) নাজানো বিয়াৰ আগতে
 মা, দেউতা, বন্ধু-বান্ধৱী আৰু ওচৰচুবুৰীয়াই যে কিমান কি-
 ভাবিছিল। দেউতাইতো এই সম্বন্ধৰ বাবে নিজৰ জীৱনকে
 ধন্য মানিছিল, মই যে কিমান ডাঙৰ মানুহৰ ঘৰলৈ পৰিলোঁ,
 এই কথা ভাবি ভাবি মাৰ চকুৱেদি কিমানবাৰ যে আনন্দৰ
 চকুলো ওলাইছিল, বন্ধু বান্ধৱীবিলাকৰ মাজত কাৰো আনন্দ,
 কাৰো ঈৰ্ষা, ওচৰ চুবুৰীয়াই কৈছিল মইতো মহা সুখত দিন
 কটাম। চাৰিওপিনে অতি সুখেৰে ভৰা মোৰ ভৱিষ্যত সুখী
 সংসাৰৰ কি যে মধুৰ কল্পনা। (ক্ষন্তেক বৈ) ময়ো ভাবিছিলোঁ
 সঁচাই মই বৰ ভাগ্যৱতী। এই দেশততো আৰু কোটিপতিত-
 কৈ ধনী মানুহ নাই। মই আহিছোঁ। কোটিপতিৰ ঘৰলৈ।
 শুনিছিলোঁ তুমি বৰ সুন্দৰ আৰু শিক্ষিতো। তেতিয়া জানো
 কিবা এটা অভাবৰ সম্ভাৱনা মনলৈ আহিব পাৰে ? (ক্ষন্তেক
 বৈ) মোৰ দেউতাৰ ঘৰ তোমাৰ নিচিনা ধনী নহয় অৱশ্যে।
 কিন্তু নাথাইতো থকা নাই। ভালদৰে মোক পঢ়াশুনা
 কৰাইছিল। কেতিয়াবা পাহাৰৰ ফালে ডাঙৰ নগৰলৈ ফুৰাবলৈ
 নিছিল। প্ৰায়ে মই কালিদাস আৰু ওৱদচৰ্যৰ প্ৰকৃতিৰ
 বৰ্ণনা পঢ়িছিলোঁ। কেতিয়াবা ভৱভূতি আৰু খেলীৰ প্ৰেমৰ
 ৰচনা। কেতিয়াবা বুৰ গৈছিলোঁ সুৰদাসৰ প্ৰেম যমুনাত আৰু
 কেতিয়াবা—তুলসীদাসৰ কৰ্তব্য গঙ্গাত। কবি গুৰু ৰবীন্দ্ৰনাথৰ
 ৰচনা মই ঢুকি নাপাওঁ, কিন্তু মাইকেলৰ শাৰী শাৰী কবিতাৰ
 হিন্দী অনুবাদ মোৰ কণ্ঠস্থ। গালিব আৰু জোকৰ ভাষানু-
 বাদো মই অলপ অচৰপ পঢ়িছিলোঁ আৰু পল্টু আৰু মহাদেবীও
 মোৰ অধ্যয়নৰ বাহিৰত নাছিল। জীৱনটো লৈ যে কি

ভাবনা! কেনেকুৱা এখন সংসাৰৰ কথা মনতে পাঙিছিলোঁ। আমি ছয়ো কেনেকৈ থাকিম, ঋতু অনুযায়ী আমাৰ আহাৰ-
 বিহাৰ, পুৱা গধূলি আন্ধাৰ আৰু জোনাক ৰাতিবোৰ
 অতিবাহিত কৰাৰ কি যে পৰিকল্পনা! বন উপবন, পাহাৰ,
 সাগৰৰ তীৰ আৰু কেতিয়াবা ডাঙৰ নগৰত আমাৰ কামনা-
 বোৰ কিদৰে জীৱন্ত হৈ উঠিব তাৰ কল্পনা কৰিছিলোঁ মই।
 সমস্ত সৃষ্টিয়ে আমাৰ চৰণ বন্দনা কৰিব আৰু সমস্ত পৃথিৱীখন
 থকা সন্তোষ মোৰ কাৰণে কেৱল তুমি আৰু তোমাৰ কাৰণে
 কেৱল মই—এই ভাবনাই আছিল মোৰখন সংসাৰৰ আধাৰ-
 শিলা। (খন্তেক বৈ) কি কি যে ভাবি আহিছিলোঁ, কিন্তু
 হয়! ইয়ালৈ আহিয়েই মোৰ পুষ্পিত কাননত তুষাৰপাত
 হ'ল। এনেকৈ পাত সৰিবলৈ ধৰিলে যে তাৰ পিছত আৰু
 কোনো বসন্তৰেই মুখ দেখা নগ'ল। (পুনৰ খন্তেক বৈ)
 কাৰণ? কাৰণ মাথোন এটা,—তুমি,—তুমি তেনেকুৱা নহলা
 মই যিদৰে ভাবিছিলোঁ। (পুৰুষৰ মুখত ভয়ৰ ভাব। সমুখৰ
 দেৱালত থকা এখন ছবিলৈ চাব ধৰে। এনে লাগে যেন
 নিৰ্জীৱ ছবিখনে তেওঁক কিবা স্মৰিছেহে)

স্ত্ৰী : ক'লৈ চাইছা, এইপিনে চোৱাঁ। এয়া আৰম্ভণিহে। মোৰ যে আৰু
 বহুত কবলৈ বাকী। এটা যুগৰ ইতিহাস নহয় জানো? ইয়াৰ
 ওপৰততো এখন পুৰাণ ৰচনা কৰিব পাৰি, পুৰাণ।

(পুৰুষে পুনৰ স্ত্ৰীৰফালে চাবলৈ ধৰে)

স্ত্ৰী : তোমাৰ প্ৰেম—তোমাৰ অকণমান প্ৰেম পোৱা হলে মোৰ
 সংসাৰখন ৰচনা হ'লহেঁতেন। সেই মনোৰম পাহাৰ, জান জুৰি,
 ধুনীয়া ফুলনি, জীৱন্ত নগৰ, সলনি হৈ থকা ঋতু, জোনাকৰে
 ভৰা ৰাতি—এইবোৰ মোৰ কাৰণে সুন্দৰ হ'লহেঁতেন, যদিহে
 মই তোমাৰ পৰা অকণমান প্ৰেম এক বিন্দু ভালপোৱা
 পালোহেঁতেন। মৰম কৰা আৰু সেই মৰমত মজি যোৱাতো

দূৰৰে কথা, তোমাৰপৰা মই এটি প্ৰেমৰ চাৰনিও নাপালোঁ।
বিৰাগ—ইমান বিৰাগ!

(পুৰুষে চকীৰপৰা উঠিব খোজে)

স্ত্ৰী : নোৱাৰা, কেতিয়াও নোৱাৰা। তুমি যাব নোৱাৰা (কাতৰভাবে)
মোৰ কথা নুশুনাকৈ আজিও গুছি যাবা?

(পুৰুষ বহে। কিন্তু বহিছে যদিও তেওঁ হাত আৰু
মুৰ এনেকৈ লৰচৰ কৰি আছে যেন তেওঁক কিছুমান
মহ-ডাহেহে চাৰিওফালৰপৰা আমনি দিছে)

স্ত্ৰী : তোমাৰ প্ৰেমৰপৰা বঞ্চিত হৈ এই ঘৰ মোৰ শ্মশান যেন লগা
হ'ল। আৰু এটুকুৰা এটুকুৰা জোঙা শিলৰ টুকুৰাৰ দৰে ইয়াৰ
ধন-সোণ, মণি-মুকুতা—এই আটাইবোৰে যেন মোৰ ভৰিত
বিক্ৰিৰ ধৰিছে। সমস্ত ঐশ্বৰ্য্য যেন একুৰা চিতাৰ জুই।

(পুৰুষে দীঘলকৈ উশাহ লয়)

স্ত্ৰী : লোৱাঁ, আৰু ঘন ঘনকৈ উশাহ লোৱাঁ, হুমুনিয়াহেৰে ভৰাই
পেলোৱা, কিন্তু সেই হুমুনিয়াহত আজি উত্তাপ নাই, সি শেষ
হৈ গৈছে, চিৰদিনৰ কাৰণে নাইকিয়া হৈ গৈছে। (খন্তেক বৈ)
কি হ'ব, মোৰ সংসাৰখনত কেৱল 'নাই'ৰ বাহিৰে আৰু একো
নাই। কিন্তু তোমাৰ এনেকুৱা নাছিল। মোৰ সেই শূন্যতাৰে
ভৰা সংসাৰতো তুমি, মাথোন তুমিয়েই আছিলি, কিন্তু পৃথিৱীৰ
এনে কি বস্তু আছে যি তোমাৰ সংসাৰত নাছিল। হয়তো
মোৰ ইপ্সিত প্ৰেমৰদৰে বস্তু হয়তো ধনেৰে কিনিবলৈ নোপোৱা
কিন্তু লালসাৰতো অন্ত নাই। তোমাৰ সেই লালসাকে চৰিতাৰ্থ
কৰিবৰ কাৰণে তুমি ৰুৰা বিনোদ বিলাসত—সেই গাভৰু-
বিলাক। (খন্তেক বৈ) যেতিয়া এইবিলাক মই গম পাব
তেতিয়া মোৰ অৱস্থা, বুকুত কি জ্বালা। মোৰ উত্তপ্ত
হুমুনিয়াহে যেন গোটেইখন ভস্ম কৰি পেলাব। কেতিয়াবা
কেতিয়াবা শাহ-শহুৰে পাহাৰৰপিনে ফুৰাবলৈ লৈ যায় কিন্তু

তোমাৰ অবিহনে সূৰ্য্যৰ কিৰণত জিলিকি উঠা বৰফেৰে ঢকা পাহাৰৰ টিংবোৰো জ্বালামুখী যেনহে লাগে। কেতিয়াবা নিয়ে সমুদ্ৰৰ পাৰলৈ। কিন্তু এনে লাগে সমুদ্ৰ যেন ভয়ানক জলচৰৰহে বাসস্থান। দিল্লী কলিকতা বোম্বাই আদি নগৰলৈ নিয়ে কেতিয়াবা, কিন্তু তোমাৰ পৰা আঁতৰত থাকি অনুভৱ হয় গোটেইখন যেন শূন্য। সকলো যেন এক নিৰ্জীৱ পুতলাৰ খেল। তুমিয়েই আছিল মোৰ প্ৰকৃত জীৱন, তুমি থকাহলে এই শূন্যতা পূৰণ নোহোৱাকৈ নাথাকিলহেঁতেন। প্ৰাণ নহলে শৰীৰৰ মৃত্যু নহৈ আৰু কি হ'ব পাৰে? (খন্তেক বৈ) তোমাক সন্তোষ দিব নোৱাৰি নিজৰ ভাগ্যকেই দৃষ্টিছোঁ। এই জন্মততো একো পাপ কৰা নাই। পূৰ্বজন্মৰ পাপৰ কথাই মনলৈ আহিছে। কিন্তু কি হ'ব? পূৰ্বজন্ম আৰু ভাগ্যৰ কথা ভাবি দুখী জীৱনত সান্ত্বনা দিয়াৰ বাহিৰে আৰু একো নহয়। বাৰে বাৰে শংকাৰ উদয় হয়, তোমালৈ খং উঠে, হঠাতে মনলৈ ভাব আহে—মইনো তোমাৰ দৰে বিলাসিতাতে মতলীয়া হৈ নপৰোঁ। কিয়, মই—ময়ো—

(পুৰুষৰ মুখত খঙৰ ভাব প্ৰকাশ পায় আৰু তেওঁ
দাঁতেৰে তলৰ ওঁঠ চেপি ধৰে)

স্ত্ৰী : (স্বৰ্ণাৰ হাঁহিৰে) খং উঠিছে নহয়? মোৰ ভাবনাৰ কথা শুনিয়েই খং উঠিল? কিয় নুঠিব? স্ত্ৰীতো হ'ল অত্যাচাৰ বস্ত্ৰৰ দৰে পুৰুষে কিনি অনা নহয় জানো? জীৱিত অৱস্থাতেই তোমালোক পুৰুষবিলাকে তিৰোতাক নিৰ্জীৱ পদাৰ্থ বুলি ধৰি লোৱা। স্ত্ৰীৰ হৃদয়ত কাম ভাব উদয় হোৱাটো পাপ, খং উঠাটোও অক্ষমণীয়, কিন্তু কিয়? মইতো তোমাৰ নিচিনা এটা জীৱন যাপনৰ কথা ভাবিছিলোঁহে মাথোন। তোমাৰপৰা নিৰাশ হৈ, তোমাবোৰো এনেকুৱা জীৱন দেখি আৰুনা কি ভাবিব পাৰো? মই ভাবোঁতেই তোমাৰ খং উঠে। কিন্তু

তোমাৰ কীৰ্তি-কলাপৰ ওপৰত মোৰ কিমান খং উঠিব পাৰে
সেইটো চিন্তা কৰি নোচোৱা কৈলেই ?

(পুৰুষ থিয় হয়)

স্ত্ৰী : (হাতেৰে বহিবলৈ ইঙ্গিত দি) ভয় কৰিব নালাগে, বহাঁ। মই
ভবা কথা ভবাতেই থাকিল। (পুৰুষ পুনৰ বহে আৰু চকীৰ
বালু মোহাৰিবলৈ ধৰে)

স্ত্ৰী : জজ জুৰী, অসেসৰৰ নিচিনা ভাও জুৰিব নালাগে। তোমাৰ
ইচ্ছা অনুযায়ীয়েই মই মোৰ সিদ্ধান্ত কৰি লৈছোঁ। হিন্দুৰ
সংস্কাৰতো! ৰামায়ণ পঢ়িছিলোঁ নহয়, পুৰাণ শুনিছিলোঁ,
সেইবোৰলৈ শ্ৰদ্ধা আছিল নহয়! সেই সকলোবোৰে অদৃশ্য
শিকলিৰে মোৰ মন আৰু বুদ্ধি বান্ধি পেলালে। আকৌ
সমাজ! পতিত সমাজৰ আকৌ বদনামৰ ভূত এটা আছে
নহয়। পুৰুষে লাগিলে যিয়েই নকৰক কিন্তু স্ত্ৰীয়ে ? যিখন
ঘৰ বা পৰিয়ালে মোৰ জীৱন ধ্বংস কৰিলে সেইখন ঘৰৰ
আকৌ সন্মান। সেই সন্মানৰ ভূতটো!—তুমি যেনেকুৱা হল
মই তেনেকুৱা হ'ব নোৱাৰিলোঁ। দিন যোৱাৰ লগে লগে
মোৰ দুখৰ মাত্ৰা বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। আৰু মোৰ সন্তান হ'বলৈ
বুলি পতা বজ্জত দিয়া ঘিউৰ আলতিয়ে মোৰ সেই দুখ, আৰু
বঢ়াই তুলিলে। তথাপিও যেতিয়া মোৰ সন্তান নহ'ল যেতিয়া
দয়ালু শল্লৰ-শাল্লৰ ব্যৱহাৰ সলনি হ'ল তেতিয়া মোৰ এনে
লাগিল যেন জীৱনটো এক অদ্ভুত বিড়ম্বনা। সন্তান নোহোৱাৰ
কাৰণে কি ময়েই দোষী, তুমি দোষী নহয় ? শাল্লৰে বলকিবলৈ
ধৰিলে 'বাজী' 'অপুত্ৰিকা'। তাৰ পিছত তো শত্ৰুৰেও কবলৈ
ললে "মাকৰে যেতিয়া মাথোন এজনী ছোৱালী ল'ৰাৰ সঁচ
নাই আমাৰ বংশনো এইৰ পৰা কেনেকৈ বৃদ্ধি পাব। এই
মাকতকৈও একোৰ চৰাহে।" কেৱল মোকো নহয় মোৰ আই

বোপাইৰ ওপৰতো গালি গালাজ আৰম্ভ হ'ল। (অলপ বৈ)
তেতিয়া মোৰ কি ভাৱ হৈছিল জানা ?

(স্ত্ৰীৰ ফালে চাই পুৰুষে যেন কিবা কব, স্ত্ৰীয়ে মনে
মনে যেতিয়া দেখিলে যে পুৰুষে কওঁ নকওঁ কৰি
থাকোঁতেই গৈছে তেতিয়া স্ত্ৰীয়ে কবলৈ আৰম্ভ
কৰিলে।)

স্ত্ৰী : মুখৰ মাত নোলায়—নহয়! কেনেকৈ ওলাব? মোৰ মনলৈ
এই ভাব আহিছিল যে সন্তান নোহোৱাৰ কাৰণে দায়ী তুমি
নে মই তাকতো মই অতি সোনকালেই প্ৰমাণ কৰি দিব
পাৰোঁ। মহাভাৰতত বিচিত্ৰবীৰ্য্য আৰু চিত্ৰাঙ্গদাৰ দোষ
তেওঁলোকৰ মৃত্যুৰ পিছত বেদব্যাসে প্ৰমাণ কৰি গৈছে। পাণ্ডু
আৰু ধৃতৰাষ্ট্ৰতো নিয়োগ প্ৰথাৰে জন্মলাভ কৰা। সেই বাণী-
সকল আৰু ব্যাসমুনিকতো কোনেও পাপী বুলি কোৱা নাই।
ভাব হৈছিল—ময়ো, তুমি জীয়াই থাকোঁতেই কোনো আধুনিক
মহৰ্ষিক বিচাৰি বন্ধ্যাস্ত্ৰৰ পৰা মুক্ত হওঁ আৰু তোমাৰ বংশ
বৃদ্ধি কৰোঁ।

(পুৰুষে থিয় হৈ ইফালে সিফালে যাবলৈ ধৰে যদিও
তেওঁৰ শৰীৰত স্থিৰতা নোহোৱা হয়।)

স্ত্ৰী : বহাঁ, নবহা কিয়। কিন্তু সেই ভাবনা মই কাৰ্য্যত পৰিণত কৰিবলৈ
নহ'ল। আই-বোপাইৰ কাতৰতা দেখি তোমালৈ দয়া উপজিল।
কেৱল সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰী লাগে কাৰণেই সন্তানৰ প্ৰতি
ইমান অভিলাষ! তুমি মোৰ কাষলৈ অহা আৰম্ভ কৰিলা।
—কৈছোঁ নহয় বহাঁ।

(থিয় হৈ থকা পুৰুষে বহিবলৈ উপক্ৰম কৰে।
বহাৰ আগতে চকীত চেপেতা লগা গাৰুটো ঠিক
কৰে।)

তোমাৰ অনুপস্থিতিৰ বাবেই মোৰ সংসাৰ সূদা সূদা লাগিছিল

অথচ সেই সময়ত তোমাৰ সঙ্গ পাইও মই আনন্দ পোৱা নাছিলোঁ। সেই লেতু সেতু হোৱা গাৰুটো হয়তো তুমি ঠিক কৰি লব পাৰিবা, কিন্তু মোৰ ভগ্ন হৃদয়খন জানো যোৰাবা পাৰিবা? নোৱাৰা। কাৰণ কি জানা?

(পুৰুষে কিবা কবলৈ চেষ্টা কৰিও কব নোৱাৰে
স্ত্ৰীয়ে কবলৈ আৰম্ভ কৰে।)

স্ত্ৰী : তোমাৰ কণ্ঠ ৰোধ হৈ গৈছে। ঠিক আছে, শুনা, কাৰণ মই কৈছোঁ। তোমাৰ আহ যাহে এই কাৰণই মোক আনন্দ দিব নোৱাৰিলে, কাৰণ মই জানো তোমাৰ সেই আহ যাহ কিহৰ কাৰণে। তোমাৰ মা দেউতা আৰু তুমি গুণগুণাই পতা কথা মোৰ কাণত নপৰাকৈ থকা নাছিল। মই জানো, তোমাৰ অহাৰ উদ্দেশ্য হ'ল প্ৰেমবিহীন ভাৱে মোৰ তেজমাংসৰে গঢ়া এটি পুতলাৰ জন্ম দিয়া। তাক লাগে তোমালোকৰ বংশৰ নাম ৰাখিবলৈ। সেইখন ঘৰ, সেইটো পৰিয়ালৰ সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰী কৰিবলৈ যিখন ঘৰ আৰু পৰিয়ালৰ প্ৰতি মোৰ লেশ মানো স্নেহ অনুৰাগ নাছিল। সেই সময়ত, তোমাৰ সেই আগমনে মোক বিৰক্তি দিয়াৰ বাহিৰে আৰু একো দিয়া নাছিল।

(আচৰিত হৈ পুৰুষে দুৱাৰৰ ফালে মুখ মেলি ৰৈ থাকে।)

স্ত্ৰী : আচৰিত হৈছা? কিয় নহবা? পুৰুষতো! মোক এখন মৰুভূমিত পৰিণত কৰি বিনায়ুষ্টিৰে তাৰপৰা ফচল পাবলৈ বিচাৰা? তোমাৰ সেই যান্ত্ৰিক ব্যৱহাৰে মোক যন্ত্ৰৰ এটা অংশ হিচাপে পালে হয় কিন্তু প্ৰকৃত স্ত্ৰীৰূপে নাপালে। আৰু সেয়ে, যেতিয়া এই যন্ত্ৰৰ অংশই তোমাক কাম নিদিলে তেতিয়া তোমাৰ মেথিনেই অচল হৈ পৰিল। আৰু তেতিয়া নতুন অংশ অনাৰ কথা আৰম্ভ হ'ল। তোমাৰ দ্বিতীয় বিবাহ। এনে

ভ্ৰষ্ট চৰিত্ৰ এনে অধম, এনেকুৱা পিশাচ এটাৰ হাতত এখন নতুন হৃদয়, এটি আত্মা বিনাশৰ কি আয়োজন ! ধনবানসকলৰ মাজত সন্তানৰ এই কামনা আৰু তাৰ বাবে কি হৃদয় বিদৰা বলিদান। সমাজত কিমান কোমল অন্তৰৰ চৰিত্ৰবান যুৱক অবিবাহিত হৈয়েই বৈ যায় অথচ ধনবানসকলে বিবাহিত হৈও পুনৰ বিয়া কৰাব পাৰে। কিয় নোৱাৰিব? সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰীক জন্ম দিয়া স্ত্ৰীও তো এক জীৱ থক। সম্পত্তিহে। ধনেৰে তো তাক কিনি লব পাৰি। হায় পতিত সমাজ ! তোমাত জীৱ জড়ৰ কাৰণে, জড় জীৱৰ কাৰণে নহয়। মোৰ নিচিনা এজনী নাৰীৰ বিনাশৰ পিছত আৰু এজনী কোমলাঙ্গী অবলা নাৰী এই সৰ্বনাশী যন্ত্ৰত আক্ৰান্তি যাব। এইভাৱে মোৰ বুকু কঁপাই তুলিলে। মাথোঁ এই কাৰণেই, কেৱল এই কাৰণেই সেই সময়ত মই সন্তান সন্তৱা হ'ব লগা হ'ল।

(পুৰুষে অলপ শাস্তিৰে চকীত হেলন দি বহে।)

স্ত্ৰী : মোৰ এই কথাত শাস্তি পাইছাতে। কিয় নাপাবা? ভাবিছা চাগে, ময়ো শাস্তি পাইছোঁ। কিন্তু ব'বা, শুনা, প্ৰথমে হঠাতে সেই মুহূৰ্তত মোৰ প্ৰতি হোৱা আদৰ আৰু মোৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ কথা আৰু তাৰ পিছত শুনা মোৰ মনৰ কথা। (অলপ বৈ) অপুত্ৰী সুন্দৰ পুত্ৰৱতী হৈ পৰিল। সি ফুলতকৈও অধিক কোমল হৈ পৰিল। অপুত্ৰীৰ ভৰি দুখনি হৈ পৰিল লক্ষ্মীৰ চৰণ। মোৰ প্ৰতি শালু-শলুৰ মৰমৰ এনে জোৱাৰ উঠিল যে তাত ভাটা নায়েই। প্ৰতি মিনিট, প্ৰতি মুহূৰ্ত, প্ৰতি চেকেণ্ডত এই মৰমৰ জোৱাৰ বঢ়িবলৈ ধৰিলে। ডাক্তৰ আৰু লেডী ডাক্তৰে দৈনিক মোক চাবলৈ অহা হ'ল। মোৰ স্বাস্থ্যৰ কাৰণে দুনীয়াত এনে কি বস্তু থাকিল যিটো মগাই অনা নহ'ল। নাজানো, ইউৰোপ আমেৰিকালৈ কিমান ধৰণৰ দৰব আৰু পথ্যৰ কাৰণ অৰ্ডাৰ গ'ল। সেইবোৰ ভাৰতত

পোৱা নাযায়তো আৰু পালেও পুৰণি। চিহ্ন বিলাতৰপৰা অহাবোৰৰ নিচিনা 'ফ্ৰেছ' নহয়। নিত্য নতুন আহাৰ, নতুন নতুন নিমখীয়া বস্তু, নাজানো কিমান ৰুচিকৰ আহাৰ মোৰ বাবে বনোৱাত লাগি গ'ল। ৰাতিপুৱা যদি এবিধ, দুপৰীয়া আৰু ৰাতিৰ কাৰণে বেলেগ। মোৰ শূন্যতাৰে ভৰা তোমাৰ হৃদয়তো মোৰ প্ৰতি অনুৰাগ সৃষ্টি হ'ল।

(কমট কৰি পুৰুষে স্ত্ৰীৰফালে চায়। কিবা কবলৈকো বিচাৰে কিন্তু মুখত একো নোলায়। আঙুলিৰে চকীৰ হাত মোহাৰিবলৈ ধৰে।)

স্ত্ৰী : (শুকান হাঁহিৰে) কি হ'ল, এইটো কথা শুনি আনন্দ লাগিছে হ'ব পায়। আৰু সেয়ে আঙুলি নাচি আছে। কিয় নাথাকিব? কমচে কম এবাৰলৈ হলেও তোমাৰ হৃদয়ত মোৰ প্ৰতি অনুৰাগ জন্ম হৈছিল বুলি মোৰ মুখত শুনি তোমাৰ আনন্দ লাগিবই। (বৈ) সন্তানৰ কাৰণে স্ত্ৰীৰ কিমান ইচ্ছা কিমান আৰু হেপাহ হ'ব পাৰে এই কথা মই শুনিছিলোঁ, আৰু পঢ়িছিলোঁও। কিন্তু শাহু-শাহুৰ আৰু তোমাৰ এই উৎসাহ দেখি মোৰ কি অৱস্থা হৈছিল জানা?

(পুৰুষে গম্ভীৰ ভাৱে স্ত্ৰীৰফালে চায়।)

স্ত্ৰী : কি প্ৰতিক্ৰিয়া হৈছিল জানা? তুমি আৰু তোমাৰ মাৰা আৰু বাপেৰাই মোৰ সকলো সম্ভাৱনা মৰিমূৰ কৰি পেলালে। এই ধন-সম্পত্তি মোৰ হৃদয়ৰ কাৰণে হ'ল এটা বোজা। তোমাৰ বংশ পৰিয়ালৰ গোঁৱৰ মোৰ বাবে হ'ল মাথোন বিড়ম্বনা। এই ধন-সম্পত্তি আৰু বংশ গোঁৱৰৰ উত্তৰাধিকাৰী মোৰ পেটত জন্ম লব সেইটো মোৰ কাৰণে আনন্দ উৎসাহৰ কথা নহয়, দুখ আৰু উদ্ভাদৰ কথা। মই এই সকলোবোৰৰ নাশ বিচাৰিছিলোঁ, ৰক্ষা নহয়।

(পুৰুষ কঁপি উঠে।)

কঁপিছা আৰু কঁপা। এই সমাজ আৰু সংসাৰে তোমাৰ কঁপনি দেখক। (অলপ বৈ) এই মৃতপ্ৰায় অৱস্থাত মোৰ এটা জীৱিত সন্তানৰ প্ৰতি ইচ্ছাই নোহোৱা হৈ পৰিছিল। তোমাৰ মাৰে কৈছিল নহয় মোক পাথৰ বুলি। যেতিয়া মোৰ গৰ্ভত সন্তানটো বাঢ়িবলৈ ধৰিলে তেতিয়া মোৰ এনে লাগিল যেন এটা পাথৰহে মোৰ গৰ্ভত ডাঙৰ দীঘল হ'ব ধৰিছে।

(পুৰুষে পুনৰ থিয় হৈ ইফাল সিফাল কৰিবলৈ ধৰে। কিন্তু তেওঁ যেন নিজৰ শৰীৰটোকে চম্ভালিব নোৱাৰে।)

স্ত্ৰী : (অত্যন্ত কক্ষ স্বৰে) বহঁ।

(এই কথাষাৰত পুৰুষ আৰু থিৰেৰ থাকিব নোৱাৰিলে। তেওঁ বহিবলৈ বাধ্য হয়।)

স্ত্ৰী : প্ৰসবৰ সময় আহিল। কি যে কৰ্ম, আৰু সেই সময়তে ডাক্তৰে ক'লে যে মোক বচাবলৈ হলে সন্তানৰ মূৰ কাটি তাক বাহিব কৰিব লাগিব আৰু সন্তান বচাবলৈ হলে তাক প্ৰসব কৰাব লাগিব মোৰ পেট ফালি যিটোত মোৰ প্ৰাণ হানি হ'ব। তেতিয়া তোমালোক সকলোৰে কি আনন্দ। প্ৰথমেতো বিচাৰিছিলো যে সন্তান আৰু মাক কিবা উপায়েৰে দুয়ো বাচক। কিন্তু ধনবানসকলে কোনো এটা বস্তুত লাগিলে তাক সহজে নেৰে। আৰু এৰিবলৈ হলেও তাৰ পৰিৱৰ্তে অলপ কোনো ডাঙৰ বস্তু পাই বা পোৱাৰ অভिलाষেৰেহে এৰে। অৱশেষত ঠিক হ'ল মোৰ অস্ত্ৰোপচাৰ হ'ব। অধমহঁত, পতিতহঁত! সন্তান পাবলৈ এনে নাৰকীয় ইচ্ছা। সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰীৰ বাবে এনে যিণ লগা লালসা। মই অস্ত্ৰোপচাৰৰ বাবে অমান্তি হলেঁ। গুপ্ততে পৰামৰ্শ চলিল। মোক, সন্তানৰ মূৰ কাটি প্ৰসব কৰোৱা হ'ব। ফাকি দি মোক

বেহুচ কৰি পেলালে। কিন্তু যেতিয়া মোৰ চেতনা আহিল তেতিয়া গম পালোঁ। যে মোক আন্তোপচাৰ কৰা হ'ল। আৰু ডাক্তৰ। পুৰুষ ডাক্তৰেতো, আৰু লেডী ডাক্তৰজনীওনো কি ! এনে শিশু দৈনিক কিমান উপজিছে মৰিছে তাৰ ঠিক নাই, তাই নিজে এজনী মহিলা হৈও এটা শিশুৰ কাৰণে মোৰ দৰে এজনী লিখা পঢ়া ভদ্ৰ মহিলাৰ পেট ফালিবলৈ এইদৰে টকাৰ লোভত আগবাঢ়ি আহে! (খন্তেক বৈ) মই জানো যে এজনী স্ত্ৰীৰ মন আৰু শৰীৰ লৈ যিখন ধেমালি কৰা হ'ল তেনে ধেমালি এজন পুৰুষক লৈ কৰিব নোৱাৰে। চেতন অহাৰ পিছতে মই প্ৰথমে যাৰ মাত শুনিলোঁ সেইটো হ'ল তোমাৰ মাৰাৰ—“ছোৱালী হ'ল”। কি বেদনা আৰু বিড়ম্বনাৰে ভৰা সেই মাত। ছোৱালী হোৱা মানে যেন ভূমিকম্পহে হ'ল। যেন অগ্নিবৰ্ষণহে হ'ল, বজ্ৰপাত পৰিল। যেন সমুদ্ৰত উত্তাল তৰঙ্গই এই ঘৰত উত্তৰাধিকাৰীৰ এক প্ৰলয় সৃষ্টি কৰিলে। হঠাতে মোৰ প্ৰতি হোৱা সন্মান মুহূৰ্ততে নাইকিয়া হ'ল। মোৰ মাৰোতো মই ছোৱালীহে আছিলোঁ, মোৰনো আৰু কি হ'ব? মোৰ যে কাঠ বাঁহ শিল কাউৰী এনেকুৱা কিবা এটা জন্ম নহ'ল সেইটোহে আচৰিত কথা! ছোৱালী ইমান বেয়া, ইমান ভিৰস্কাৰৰ পাত্ৰ যে কোনেও মূৰ তুলিয়েই তাইৰপিনে নাচায়। মোৰ শুশ্ৰৱাৰ কিন্তু ত্ৰুটি হোৱা নাছিল। বাঁজী হৈ নাথাকিলোঁতো, কিজানি ইয়াৰ পিছত ল'ৰাই জন্ম হয়। মোৰ নিজৰ কোনো মূল্য নাই। মই ল'ৰা জন্ম দিয়াৰ মেন্থিন তো, সেয়ে মোৰ প্ৰতি আদৰ আৰু শুশ্ৰৱাৰ অন্ত নাই। কিন্তু মই আৰু নাবাছোঁ। এই যাওঁ যাওঁ। জ্বৰ বেছি হৈ গৈ আছে।

(পুৰুষে ভয় খাই থিয় হয়।)

স্ত্ৰী : নহয়, এতিয়াই মই নমৰোঁ, অলপ সময় লাগিব। আৰু মৰিলেও

তুমি মোৰ সমুখত বহি আছা বুলি ভূত হৈ তোমাক মই
হেঁচা মাৰি নধৰোঁ। ভূত হৈ তোমাৰ মূৰৰ ওপৰত উঠিব
খুজিলে কিন্তু পলায়ো সাৰিব নোৱাৰা। (জোৰেৰে) বহাঁ
বুলিছোঁ নহয়।

(ভয়ে ভয়ে পুৰুষ বহে। তেওঁৰ মুখৰ বৰণ সলনি
হয়।)

স্ত্ৰী : এই সময়ত মোৰ সকলোতকৈ কাক ভাল লাগিছে জানা?
(খন্তেক বৈ দোলনাৰফালে আঙুলিয়াই) সোঁ ছোৱালীজনী,
জানা কিয় ?

(যেন বহুত দূৰত কাৰোবাক চোৱাৰদৰে তাইক
চায়। তাইৰ মাতো শুনে কিন্তু বহুত দূৰৰপৰা
অহা শব্দৰ দৰে।)

স্ত্ৰী : তাইৰ প্ৰতি কাৰো অকণো অনুৰাগ নাই কাৰণেই মোৰ ইমান
মৰম ! তাইক কোনেও নিবিচাৰে। মোৰ হৃদয়ত আজি মাতৃত্বৰ
ভাব উদয় হৈছে। তাইক মই মোৰ নিজৰ গাখীৰ খুৱাই
চকুৰ পানীৰে গা ধুৱাই বলী আৰু পবিত্ৰ কৰিবলৈ বিচাৰোঁ।
(অলপ বৈ) কিন্তু মই জানো, মই তাইৰ কাৰণে বাচি
নাথাকোঁ। তোমাক, তোমাৰ মা, দেউতা ধন ঐশ্বৰ্য বংশ
পৰিয়াল এইবোৰৰ কাকো এৰি যোৱাত মোৰ দুখ নাই।
কিন্তু সঁচাকৈ কৈছোঁ এই ছোৱালীজনী এৰি যাবলৈ মোৰ কিন্তু
দুখ লাগিছে। তোমালোক আটাইবোৰ মিলি মোৰ হৃদয়,
মোৰ আত্মাক বহু আগতেই হত্যা কৰিলা আৰু আজি সন্তানৰ
লালসাত মোৰ পেট, ফালি মোৰ শৰীৰটোকো হত্যা কৰিলা।
(খন্তেক বৈ) মৃত্যুৰ ক্ষণ গণি মই ভগৱানক ইয়াকেই অনুৰোধ
কৰিছোঁ যেন মোৰ হিন্দুৰ ঘৰত জন্ম নহয়, আৰু যদি হয়ো,
যেন ধনী মানুহৰ ঘৰত নহয়, ধনীৰ ঘৰত হলেও যেন ধনী
পৰিয়ালত মোৰ বিয়া নহয়। আৰু যদি সেয়েই হ'বলৈ হয়

তেতিয়া পঢ়াশুনা নকৰি মুৰ্থ হৈ সন্তান জন্ম দিয়াৰ মেধিনেই হম। মোৰ যি হৈছে ধনী মানুহৰ ঘৰৰ সবহভাগ তিৰোতাৰ মই সেই অৱস্থাই দেখিছোঁ। আৰু যদি লিখাপঢ়া কৰি শিক্ষিত হওঁ তেতিয়াহলে ধৰ্ম, সমাজ, আৰু পৰিয়ালৰ কোনো বন্ধনেই মই নামানিম। যেনেকৈ তোমাৰ দৰে ধনী পুৰুষে মোৰ নিচিনা স্ত্ৰীক হত্যা কৰি তাইৰ শৰ ওপৰত তাণ্ডৰ নৃত্য কৰিছা। ঠিক তেনেকৈ যেন ময়ো তোমাৰ বক্তৃপান কৰি প্ৰলয় নাচোন নাচিবলৈ পাওঁ।

(ফোপাই ফোপাই খন্তেক বৈ)

সম্ভৱ দৰিদ্ৰ সকলেই সুখী। অৱশ্যে তিৰোতাবোৰে হয়তো বনুৱাৰ দৰে ঘৰৰ কাম কৰিব লগা হ'ব পাৰে, কিন্তু পুৰুষেওতো এইদৰে অতৈবধ ভোগবিলাসত মতলীয়া হ'বলৈ নাপায়। তোমাৰ নিচিনা ধনবানসকলে কৰা তাণ্ডৰৰ সলনি তাত আছে প্ৰেম পতি-পত্নীৰ মাজত, প্ৰেম আছে শাহু-বোৱাৰীৰ মাজত। তাত উত্তৰাধিকাৰীৰ বাবে এনে অদ্ভুত চিন্তা নাই, আৰু মোৰ নিচিনা কাৰোবাৰ প্ৰসব যাতনা হলে হাস্পতাললৈ নি সন্তানৰ মুণ্ডচ্ছেদহে কৰা হয়, অট্টালিকাৰ ভিতৰত মোৰ দৰে পেট ফলা নহয়। (খন্তেক বৈ) ভগৱানলৈ অনুৰোধ—হে ভগৱান! মোৰ ঠাইত আন এজনীৰ এই ভীষণ আহুতি নহয়তো। আৰু যদি হয়, মোৰ ঠাইত যি আহিব তাই যেন ফুলৰ দৰে কোমল নহয়, শুকান গছৰ ডালৰ দৰে যেন বিছাৰ সুৰভি নোহোৱা। সংস্কাৰৰ কোমলতা নথকা হয়। এইখনতো মৰিশালী, ইয়াত জীয়া মানুহ নালাগে—মৰা মানুহ। সকলোৰে জীৱনত এন্ধাৰ আৰু পোহৰ বুলি এটা কথা থাকে কিন্তু মোৰ জীৱনত মই নামমাত্ৰগু পোহৰৰ মুখ নেদেখিলোঁ। জীৱনৰ সমস্ত বং যেন চকুৰ পানী হৈয়েই বৈ শেষ হ'ল। না কিবা দেখিলোঁ, না কিবা শুনিলোঁ, না কিবা কবলৈ পালোঁ। মোৰ চকু কাণ আৰু

জিভা স্পন্দনহীন হৈ ব'ল মৰা শব্দ দৰে। জীৱনৰ ঘণ্টা, দিন, নাহ, নহয়—বছৰ, বছৰৰ পিছত বছৰবোৰ অপ্রয়োজনীয় কাগজৰ পৃষ্ঠাৰ দৰে মই ফালি ফালি শেষ কৰিলোঁ আৰু মই হলোঁ তোমাৰ উপহাসৰ বস্তু। কাৰোবাৰ মৰ্মান্তিক দুখ যদি কাৰোবাৰ উপহাসৰ বস্তু হয়—তেতিয়াতো—

(ফুলদানিৰপৰা এটা ফুল সৰি পৰে আৰু পুৰুষে তাক তুলি ফুলদানিত থয়)

স্ত্রী : (অত্যন্ত শুকান হাঁহি এটি মাৰি ক্ষীণ কণ্ঠস্বৰে) মৰহি সৰি পৰা ফুলপাহ হয়তো ফুলদানিত পুনৰ গুজি থব পাৰিবা কিন্তু এই মৰহি যোৱা জীৱন—

(হঠাতে স্ত্রী স্তব্ধ হৈ যায় যেন নিজৰ মাততেই নিজে ভয় খায়। কেইটেকেওমান নিস্তব্ধতা।)

স্ত্রী : (হঠাতে ডাঙৰকৈ কবলৈ চেষ্টা কৰি) চোৱাঁ মোৰ শেষ হৈ আহিছে। মৰাৰ আগতে তোমাক মই শাও দিছোঁ।। তুমি নিৰ্বংশ হোৱাঁ। এই মৃত্যুকুণ্ডত পৰিবলৈ কাৰো জন্ম নহওক। সোণ, ৰূপ, হীৰা, মুকুতা এই নিজীৱ বৈভৱ, এই হৃদয়হীন নীচ আয়োজন—(অতি ক্ষীণ কণ্ঠে) ইমানব পিছত যদি মই ধৰ্মত সতী হৈ আছোঁ তেতিয়াহলে মোৰ শাপত—ভস্ম—ভস্ম—ভ—(স্ত্রীৰ চকু মূদ খায়। দোলনাৰপৰা কেঁচুৱাৰ কান্দোন ভাহি আহে। পুৰুষৰ মুখত শংকাৰ ভাব। মুহূৰ্ততে উঠি ভয়ত থৰক বৰককৈ নপৰাকৈ অ'ত ত'ত ধৰি ছুৱাৰ খুলি বাহিৰলৈ যাবলৈ ধৰে।)

ব্যবনিকা

শাপ আৰু বৰ

(২য় ভাগ)

শেঠ গোবিন্দ দাস

চবিত্র :

পতি

অ।ক

পত্নী

(স্থান : পত্নীৰ প্ৰসূতি গৃহ)

সময় : সন্ধ্যা

[গাঁৱলীয়া ধৰণৰ মাটিৰে লিপা পৰিষ্কাৰ এটা ঘৰৰ কোঠা।
ছুই এখন দুৱাৰ আৰু সৰু সৰু খিৰিকী। তেল-পানী দি
দুৱাৰ আৰু দুৱাৰডলি পৰিষ্কাৰকৈ ৰখা হৈছে। দুৱাৰ-
খিৰিকীবোৰ বন্ধ আছে। কোঠাটোৰ ওপৰত চতি কাপোৰেৰে
দাঁতিত বজা কাপোৰ লগাই তৈয়াৰ কৰা এখন চন্দ্ৰতাপ তৰা
হৈছে। মাটিৰে লিপি থোৱা মজিয়াৰ ওপৰত শন ৰছীৰে
তৈয়াৰী এখন চাবপয়ত, এখন বিচনা। বিচনাখন চাফা।
ইয়াৰ কাষতে এখন খাটত প্ৰসূতিৰ কাৰণে লগা কিছুমান বস্তু
থোৱা আছে। তাৰ ওচৰতে এটা মাটিৰ চৌকাত জুইৰ অঙঠা
ৰখা হৈছে। খাটৰ সমুখৰ মাটিত এখন ফুলাম সতৰঞ্চি।
সতৰঞ্চি আৰু প্ৰসূতিৰ খাটৰ মাজত এটা হালধীয়া বঙৰ আৰু
মৰা আছে। যাতে সেই আঁক পাৰ হৈ সতৰঞ্চিত বহা মানুহে
বস্তু ছুই গাত চুৱা নলগায়। বিচনাত এফলীয়া হৈ পৰি আছে
এগৰাকী স্ত্ৰী। তেওঁৰ দৃষ্টি সতৰঞ্চিৰ ওপৰত। এখন বঙা
লেপেৰে তাইৰ গা ডিঙিলৈকে ঢাক খাই আছে। মুখ আৰু
হাত ওলাই আছে। তাইৰ কাষতে আন এখন সৰু লেপৰ
তলত এটি নবজাত শিশু শুই আছে। লেপেৰে ঢাক খাই থকাৰ
কাৰণে তাক দেখা নাযায়। তাম বৰণীয়া দেহাৰে সাধাৰণ-
ভাৱে ধুনীয়া স্ত্ৰীৰ বয়স প্ৰায় ৩০ বছৰ। সতৰঞ্চিত বহি আছে
এজন ৪২-৪৪ বছৰীয়া স্ত্ৰীৰ পুৰুষ। গাত বগা বঙৰ এটা ফটুৱা
আৰু ধুতী। ডিঙিত এখন বঙা আঁক-বাঁক থকা গামোচা।

স্ত্রী আৰু পতিৰ মুখ পিতলৰ গছাৰ ওপৰ জ্বলাই থোৱা ঢাকিব পোহৰত দেখা যায়। স্ত্রীৰ মুখমণ্ডল মৰমিয়াল। চকুত চকুপানী লৈ তেওঁ যেন কিহবাৰ সপোনত। এটি ক্ষীণ অথচ গহীন মাতাবে তেওঁ পুৰুষজনলৈ চাই কৈছে আৰু কণ্ঠৰ গহীনতাৰে চকুৰ পানীক বাধা দিয়াৰ পূৰ্ণ ৰূপ প্ৰকাশ পায়। কোৱাৰ শক্তি যাতে হেৰাই নাযায় তাৰ কাৰণে তেওঁ খুব লাহে লাহে প্ৰতিটো শব্দ জোৰ দি এটা এটাকৈ কথাবোৰ কৈছে। অত্যন্ত দুখত পুৰুষজনে মুখেৰে একো নমতাকৈ মাথোন শুনি আছে। চকুত প্ৰকাশ পাইছে হিয়াৰ বেদনা।]

স্ত্রী : শেষ বাৰলৈ, আজি শেষ বাৰলৈ মোৰ কথা শুনি লোৱাঁ নাথ। যাৰ কথা ইমানদিনে তুমি প্ৰাণতকৈও অধিক ভাল পাই আহিছিল, দেখিবলৈ অতি সাধাৰণ হোৱা সত্ত্বেও সংসাৰত যাক তুমি অত্যন্ত ধুনীয়া দেখিছিল, বিশেষ একো নথকাকৈয়ে যাৰ কণ্ঠৰ প্ৰতিটো শব্দ তোমাৰ মিঠা লাগিছিল—তাইৰ কথা নাথ। (পুৰুষৰ চকুৱেদি অশ্ৰু বাগৰি আহে আৰু তাক মচি পেলায়)

স্ত্রী : তুমি তেনেকুৱাখন কিয় কৰিছা প্ৰাণনাথ ! তেনেকৈ তুমি ভাগি পৰিলে কোৱাৰ আগতেই মোৰ কণ্ঠ ৰোধ হৈ যাব। সকলোবোৰ কথা তোমাক আকৌ এবাৰ কৈ লোৱাৰ হেপাহ মনতেই মাৰ যাব। প্ৰেমিক প্ৰেমিকা এনেকুৱাই, সিহঁতে একেটা গল্প, একেটা ঘটনাকে বাৰে বাৰে তাৰ নতুনত্ব নেহেৰুৱাকৈ কব পাৰে। কিন্তু এই সময়ততো—

(হঠাতে একো নোকোৱাকৈ কাতৰ দৃষ্টিৰে পুৰুষলৈ চায়। ক্ষন্তেক পিছত)

কি, তুমি মোৰ মোৰ শেষ ইচ্ছা পূৰণ কৰিবলৈ নিদিয়ানেকি ?
(পুৰুষে গল-হেৰাৰি মাৰি বহে)

স্ত্ৰী : ওঁ—তেনেকৈ ? এই সময়ত মনত বল বান্ধিব লাগে। সকলো শুনি লোৱাঁ। তুমিতো মোৰ সকলো ইচ্ছাই পূৰণ কৰি আহিছা, এইটোও পূৰ্ণ কৰিবলৈ দিয়াঁ। (ক্ষন্তেক বৈ কণ্ঠ পৰিষ্কাৰ কৰে) ইয়ালৈ আহি আজি বাৰ বছৰে এটা যুগ তোমাৰ চৰণ সেৱা কৰি অতিবাহিত কৰাৰ প্ৰতিটো মুহূৰ্ত কথাছবিৰ একোটা দৃশ্যৰ দৰে মোৰ মনত ভাহি উঠিছে প্ৰাণনাথ ! বাৰ বছৰৰ আগতে এনেকুৱা এটা বসন্তকালতে যেতিয়া পৰ্বত পাহাৰ বন উপবন শস্ত্ৰৰ পথাৰ নতুন নতুন কুহিপাত, আৰু নতুন নতুন ফুল-ফলেৰে জাতিষ্কাৰ হৈ পৰিছিল, তেতিয়া প্ৰথমে মোৰ আঙঠি পিন্ধোৱা আৰু তাৰ কিছু দিনৰ পিছত তোমাৰ লগত বিয়া। সেই অঞ্চলৰ সকলো কৃষক পৰিয়ালৰ ভিতৰতে তোমালোকৰ ঘৰখন আছিল জনাজাত। আনহাতে তুমিয়েই আছিলো তেওঁলোকৰ মাজত ধুনীয়া আৰু সুশিক্ষিত। নাজানো মানুহে মোকো কিয় ধুনীয়া বুলি কৈছিল। (পুৰুষে এটা শুকান হাঁহি মাৰে আৰু মূৰ জোকাৰে)

স্ত্ৰী : (শুকান হাঁহিৰে) মই কৈছোঁৱেই নহয়, তোমাৰ দৃষ্টিততো সংসাৰত মোৰ নিচিনা সুন্দৰীয়েই নাই। (খন্তেক বৈ) আয়ে মোক বৰ আলফুলকৈ তুলিছিল আৰু আশা কৰিছিল কাৰো হাতত যেন মই কৰ্ফ নাপাওঁ। পিতাই তো মোক চতুৰ্থ শ্ৰেণীলৈকে পাঠশালাত পঢ়ুৱাইছিল। অকল সেয়ে নহয়, পিতা আছিল এজন পণ্ডিত। তেওঁৰ নিচিনা সংস্কৃত আৰু ভাষা জনা লোক সেই অঞ্চলত নাছিলেই, আৰু সেয়ে পিতাই সংস্কৃত আৰু ভাষা সাহিত্যৰ সাধাৰণ জ্ঞান মোক ঘৰতেই দিছিল। সঙ্গীতৰ বিষয়েও অলপ-অচৰপ শিক্ষা দিছিল।

(পুৰুষে গামোচাৰে কপাল আৰু ডিঙিৰ ঘাম মচে আৰু গামোচাৰ এটা আগৰে কাণ চাফা কৰে)

স্ত্রী : (সেই একে ক্ষীণ হাঁহিৰে) কাণখন এৰাটোন। মোৰ মাত
হে তোমাৰ সকলোতকৈ সুৰীয়া লাগে। মইটোন কৈছোঁৱেই।
(খন্তেক বৈ) কিমান অভিলাষেৰে আই বোপায়ে মোক
তোমাত সপি দিছিল। কন্যাদানৰ সময়ত, পিতা নিজে পণ্ডিত
আছিল কাৰণে শুদ্ধ আৰু শুৱলাকৈ দানৰ সংকল্প উচ্চাৰণ
কৰিছিল। আমাৰ দুয়োৰে, দুয়োৰো প্ৰতি থকা কৰ্তব্যৰ
প্ৰতিজ্ঞা কিমান দৃঢ়তাৰে কৰাই লৈছিল। (খন্তেক বৈ) নাথ !
অগ্নিক সাক্ষী কৰি কৰা সেই প্ৰতিজ্ঞা মই কিমান দূৰ পালন
কৰিব পাৰিছোঁ কব নোৱাৰোঁ।

(পুৰুষে সোঁ হাতৰ নখেৰে বাঁও হাতৰ তলুৱা
খজুৱাই আৰু এক বিচিত্ৰ চাৰনিৰে স্ত্ৰীৰ ফালে
চায়)

স্ত্ৰী : (সেই একে হাঁহিৰে) তুমিতো মোৰ কোনো দোষেই
নেদেখা। মই যেতিয়া কওঁ একমাত্ৰ ভগৱানেই নিৰ্দোষী,
তেতিয়া সদায় তুমি মোক যি উত্তৰ দিয়া তাক মই জানো
পাহৰিব পাৰোঁ? তুমি কোৱা ‘আৰু এগৰাকী নিৰ্দোষী
আছে’। কেতিয়াবা মইতো সুধিয়েই পেলাইছিলোঁ—‘কোন’।
আৰু তুমি কৈছিলোঁ—‘তুমি’। সেই কাৰণে পিছলৈ মই সেই-
বোৰ কথা তোমাক নোসোধাই হলোঁ। (খন্তেক বৈ) আৰু
নাথ ! সেই—সেই সংকল্পৰ সময়ত, সেই প্ৰতিজ্ঞাৰ মুহূৰ্তত
মোৰ সখীসকলে যি গীত গাইছিল, কিমানবাৰ যে সেই গীত
মোৰ কাণত বাজি আছিল, আৰু আজিও সেই গীত ঠিক
প্ৰথমবাৰৰ দৰেই যেন মোৰ কাণত বাজি উঠিছে।

(পুনৰ খন্তেক বৈ)

সেই সময়তেই মই তোমাক প্ৰথম দেখোঁ। ওৰণিৰ তলেদি
কোনো নেদেখাকৈ টিপতে কিমান বাৰ যে তোমাক চাইছিলোঁ।
আৰু তোমাৰ সেই ৰূপ দেখি মোৰ যে কি শিহৰণ

উঠিছিল ! সেই দিনটো মোৰ জীৱনৰ সম্পত্তি স্বৰূপ। (পুনৰ
 খন্তেক বৈ) অৱশ্যে বিয়াৰ পিছত নিজৰ আই বোপাই,
 পৈতৃক ঘৰ, সেই পৰিৱেশ এৰি আহিবৰ সময়ত মনত দুখ
 লাগিছিল সঁচা। কান্দিছিলোঁও, কিন্তু সেই সময়ত গৰু-গাড়ী-
 খনত মোৰ দুখী হৃদয়ৰ অৱলম্বন স্বৰূপে তুমি আহি মোৰ
 সোঁহাতে বহিলাহি। লাহে লাহে যেতিয়া তোমাৰ গাঁও আৰু
 ঘৰৰ ওচৰ পাবলৈ ধৰিলোঁ তেতিয়া মোৰ মনত এক নতুন
 আনন্দ, এক নতুন উল্লাসৰ লহৰ উঠিবলৈ ধৰিলে। যিখন
 গাঁও, যিখন ঘৰত তুমি জন্ম লৈছা, লালন পালন হৈ ডাঙৰ
 হৈছা, শিক্ষা পাইছা, তাক চাবৰ কাৰণে অন্তৰ বিয়াকুল হৈ
 পৰিল। শত্ৰুৰ দেউতাক মই দেখিছোঁ, পূজনীয় তেখেত—
 মোৰ মনৰ প্ৰতিটো কোণ তেখেতৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাৰে ভৰি
 পৰিল। কিন্তু মন উদ্ভাৱল হৈ পৰিল শাহু আইৰ দৰ্শন
 পাবলৈ। (খন্তেক বৈ) তেতিয়া বাৰে বাৰে স্মৃতিৰ মন
 গ'ল, তোমাৰ গাঁও আৰু কিমান দূৰ, কিন্তু তোমাৰ লগত
 কাহানিও এঘাৰ কথা নপতাকৈ কেনেকৈ সোধোঁ, জিভা জঠৰ
 হৈ যায়। যেতিয়া আমাৰ গাড়ীখন এখন গাঁৱৰ কাষেৰে যুৰি
 লাহে লাহে চলিবলৈ ধৰিলে তেতিয়া অনুমান হ'ল যে তোমাৰ
 গাঁও পালোঁ। এই গাঁৱতেই তোমাৰ জন্ম, তুমি ডাঙৰ হৈছা,
 শিক্ষা লৈছা—এই ভাবে হিয়া শাঁত পেলাই দিলে। নাজানো
 সেই গাঁৱৰ প্ৰতিটো বস্তুত মই কিমান যে স্নন্দৰতা, কি
 পৰিত্ৰতা দেখিলৈ পালোঁ। তাৰ প্ৰতিটো ধূলিকণা, প্ৰতি-
 খিলা গছৰ পাতত কি যে সৌন্দৰ্য আৰু সবলতাৰ প্ৰকাশ
 মই অনুভৱ নকৰিলোঁ ! গাড়ী আহি তোমাৰ ঘৰৰ আগ
 পোৱাৰ পিছত যেতিয়া তিৰোতাসকলে মধুৰ গীতেৰে
 মোক আদৰিলেহি তেতিয়া মোৰ হৃদয়ত সেই গীতৰ কি যে
 প্ৰতিধ্বনি ! শাহু আহি মোক আদৰি নিয়া, মোৰ সন্মুখত

পানীৰ পাত্ৰ ঘূৰোৱা আৰু তেতিয়া মই শালু আইৰ চৰণ
 ছুই তেখেতক সেৱা কৰা, আৰু শালুৱে মোক বুকুত সাৰটি
 লোৱাৰ সময়ত মই যি সুখ শান্তি আৰু আনন্দ অনুভৱ
 কৰিছিলোঁ তাক জানো কেতিয়াবা মই পাহৰি থাকিব পাৰোঁ,
 নাথ ! শলুৰ দেউতাৰ প্ৰতি মোৰ শ্ৰদ্ধাৰ সীমা নাই। যি
 বঙ্গশূলত শালুৱে মোক সানটি ললে সি যেন এখন সীমাহীন
 আকাশ, যেন এখন সাগৰ। (খন্তেক বৈ) আৰু—আৰু—
 তাৰ পিছত—সেই

(পুৰুষৰ চকুত চকুলো বাগৰে)

স্ত্ৰী : নহয় নহয়, তেনেকুৱাখন কৰিছা কেলেই ? তোমাৰ চকুৱেদি
 যদি এটোপালো চকুলো বাগৰে মোৰ আৰু কোৱা নহ'ব, মোৰ
 আশা বুকুতেই মাৰ যাব।

(খন্তেক বৈ পুৰুষৰ পিনে কাতৰ দৃষ্টিৰে লক্ষ্য
 কৰি)

ঠিক আছে বাৰু, নালাগে, ফুলশয্যাৰ বাতিৰ কথা নকওঁ,
 সেইবোৰ তুমি জানাই। নৌৰৰ স্ত্ৰৰ বুলি তাক বুকুতে সামৰি
 কওঁ শুনা। (খন্তেক বৈ) যি অভিলাষ লৈ ইয়ালৈ আহি-
 ছিলোঁ সি এটা এটাকৈ পূৰণ হ'বলৈ ধৰিলে। অকল সেয়েই
 নহয়, মই নভবা নিচিন্তা নতুন নতুন অভিলাষো মোৰ পূৰণ
 হ'ল। পূজনীয়া শালুৰ হলোঁ মই প্ৰাণৰ পুতলি, শলুৰ দেউতাৰ
 মানত মই হলোঁ সৰ্বস্ব, আৰু তোমাৰ মানত নো মই নহলোঁ কি ?

(পুৰুষে হাতৰ ওপৰত হাত থৈ জমুনিয়াহ পেলায়)

স্ত্ৰী : এই সময়ত তোমাৰ এই দীঘল জমুনিয়াহে মোৰ উশাহ বন্ধ
 কৰি পেলাব নাথ !

(পুৰুষ পোণ হৈ বহে)

অঁ, সেইদৰে, এই সময়ত তুমি মনত বল বান্ধিব লাগিব,
 প্ৰাণনাথ ! (খন্তেক বৈ) শালু বুঢ়ী হ'ল, অথচ মোক ঘৰৰ

কাম কৰিবলৈ নিদিয়। তেওঁৰ হাতবগৰা কাম-বন কাঢ়ি লোৱা
কি যে মস্তিল ! যেতিয়াই মই কাম কৰিবলৈ লওঁ তেখেতে
কয়—“তোমাৰ ভাগৰ লাগিব বোৱাৰী !” কিন্তু তেখেতৰ
সেই মৰম লগা মাতে মোক কাম-বনবগৰা বিৰত থকাৰ
পৰিৱৰ্তে নতুনকৈ উৎসাহহে যোগালে। শহুৰে আহি যেতিয়া
মোক কাম কৰা দেখে, তেতিয়া কয়—“এইৰ এতিয়া খাই বৈ
খেলাধুলা কৰাৰ সময়, কামৰ নহয়”। তেখেতৰ সেই কথাত
মোৰ এনে লাগে যেন মোৰ জীৱনলৈ এক নতুন জীৱনৰ
বৰষা নামি আহিছে। আৰু তুমি—তুমিতো তেতিয়া মোক
নেদেখিলে থাকিবই নোৱৰা, অকল ৰাতিয়েনেকি কিবা,
দিনতো। তুমিতো তেতিয়া যুৱক,—অথচ ল’ৰালিৰদৰে মোক
শুনাই স্নেহৰ মাৰা, শাহুৰে নেদেখাকৈ চকুৰে ইঙ্গিত দিয়া,
দুৱাৰ-খিৰিকী খুলি তাৰ ফাকেদি জুমি জুমি, নহলে দুৱাৰতে
ঢকিয়াই যেন যেন মোক তোমাৰ কোঠালৈ মাতি নিবলৈ
কিমান যে বুদ্ধি সন্ধি নকৰিছিল ! কেতিয়াবা তাৰ মাজতে
স্বৰ্দ্ধা উলিয়াই আহি যেতিয়া তোমাৰ লগত দুআবাৰ কথা
পাতিয়েই মই লব মাৰিব লগা হয়, আৰু তেতিয়া যে তুমি
খাপ মাৰি মোৰ শাড়ীৰ আগটো টানি ধৰি সতৃষ্ণ নয়নে
মোঁলৈ চাই থাকা—তোমাৰ সেই অনুপম চাৱনি—

(পুৰুষে ঘূৰি আনফালে চায়)

(আবেগেৰে) এইফালে চোৱাঁ প্ৰাণনাথ, এইফালে।

(তৎক্ষণাত পুৰুষে মূৰ ঘূৰাই স্ত্ৰীৰ ফালে চায়
আৰু পোণ হৈ বহে)

স্ত্ৰী : শহুৰ দেউতাক অকণমান সকাহ দিবৰ কাৰণে গয়েইতো কৈ
কৈ তোমাক কামত লগাবলৈ ললোঁ। এইদৰে তোমাৰে মোৰে
কাম বাঢ়ি যোৱাত আমি দুয়ো দুয়োকে লগ পোৱাই টান হৈ
পৰিল। কিন্তু তাৰ মাজতে যেতিয়া আমাৰ দুয়োৰো মিলন

হয়, তেতিয়াতো কথাই নাই। বাহিৰলৈ ওলাবলৈ মোৰ লাজ লাগে, জোনাকৰ সেই আনন্দ কণ আমি আমাৰ সেই সৰু কোঠাটোতেই লওঁ। স্দয়ত উলাহৰ নতুন লহৰ তুলি জোনাকৰ বশ্মি সোমাই আহে আমাৰ কোঠালীলৈ। আমাৰ কি আনন্দ ! (খন্তেক বৈ) কিছুদিনৰ পিছত আমি বাহিৰলৈ ওলোৱা হলোঁ। তুমি গীত গাই মোকো জোষ কৰি গীত গোওৱা। মোৰ গীতত তোমাৰ মন-ময়ূৰৰ নাচোন। জোনাকতো মাহে মাহে আহিযেই থাকে। কিন্তু বুলন হয় বছৰৰ মাথোন এটা মাহত আৰু হোলি আহে বছৰত এদিন। আঃ—গাঁৱৰ এই উৎসৱবোৰ ! শাওনৰ ‘কজলী’ আৰু হোলিৰ ‘ধমাৰ’ উৎসৱৰ সেই আনন্দমুখৰ পৰিৱেশত তুমি আছিল। মোৰ আৰাধ্য দেৱতা—

(হঠাতে থিয় হৈ পুৰুষে ইফাল সিফাল কৰিবলৈ ধৰে। এনে লাগে যেন তেওঁৰ শৰীৰ অৱশ হৈ পৰিছে। কিবা কবলৈ যত্ন কৰিও যেন শব্দ বিচাৰি পোৱা নাই। স্ত্ৰীয়ে তেওঁৰ ফালে মনে মনে চাই থাকে। কিছুসময় নিৰৱতাৰ পিছত)

স্ত্ৰী : জানো প্ৰাণনাথ ! তোমাক আজি মই বৰ কষ্ট দিছোঁ। কিন্তু সেইকণ কষ্ট তুমি আজি সহিব লাগিব। বহাঁ, বহাঁ মোৰ বুকুৰ ধন !

(পুৰুষ বহে আৰু তাতৰ আঙুলিবোৰ মোটোকাবলৈ ধৰে।)

এই আনন্দৰ লগতে আমাৰ খোৱা-বোৱা বা কাপোৰ-কানিৰতো কোনো অভাৱ নাছিল। গাইব গাখীৰ, ম'হৰ দৈ, ঘোল, মাখন, ঘী, বজ্জা, জোৱাৰ, বেছৰ কৰ্টা, বহৰ, মণ্ড, মাটি আদি বিভিন্ন দাইল, সেউজীয়া বুট আৰু কেঁচা শাক-পাচলি। পুহ-মাঘ মাহত হোৱা বুট আৰু ঘেঁহু, আহিন-কাতি মাহৰ জোৱাৰ

আৰু পোৱা মাকৈ। দৈনন্দিন এই আহাৰৰ লগত পিছনত আছিল মোটা অথচ বগা পৰিষ্কাৰ কাপোৰ। কেতিয়াবা বজীৰ। শাওনত বুটাবাচা, বসন্তকালত বাসন্তী ৰঙৰ আৰু দেওৱালীৰ সময়ত ৰঙা শাড়ীত শাহুৰে লগাই দিয়া জিলিকি থকা গুণাৰ পাৰি। সমুৱাৰ কোনো জমিদাৰ বা লাখপতি কোটিপতিয়েও আমাৰ নিচিনা সুখভোগ কৰিবলৈ পোৱা নাছিল। (খন্তেক বৈ) দুখ যে আমাৰ নাছিল এনে নহয়। সুখ-দুখৰ চকৰিতো ঘূৰিয়েই আছে, কিন্তু সেই দুখৰ মাজতো আমি আমাৰ প্ৰেমৰ সূতাডাল পাক লাগিবলৈ দিয়া নাছিলোঁ। কিন্তু শাহু ঢুকুৱাৰ লগে লগে ঘৰখন অন্ধকাৰ অন্ধকাৰ লগা হ'ল। শহৰ ঢুকুৱাৰ পিছত এনে লাগিল যেন আমাৰ গোটেই সংসাৰখনকে অন্ধকাৰে ছাটি পেলালে। খেতিবাতি নোহোৱা হ'ল, সময়ে সময়ে টকা পইচাৰ নাটনি, কিন্তু এই দুৰ্দিনৰ দিনতো মোৰ কাৰণে আছিলোঁ তুমি, আৰু তোমাৰ কাৰণে— তোমাৰ কাৰণে—(বৈ যায়)

(পুৰুষে চকুলোক বাধা দিব নোৱৰা হয়। তৎক্ষণাৎ চকুলো মটি প্ৰকৃতিস্থ হ'বলৈ চেষ্টা কৰে। আৰু অতি যত্নেৰে তলৰ ওঁঠ দাঁতেৰে হেঁচি ধৰে।)

(লাহে লাহে) শাহু ঢুকুৱাৰ পিছত মোৰ, আৰু শহৰ ঢুকুৱাৰ পিছত ঘৰৰ কাম বাঢ়ি গ'ল তোমাৰ। ৰাতিটো অৱশ্যে আমাৰ আছিল—কিন্তু দিনততো আমি সমূলি জিৰণি নোপোৱা হালোঁ। ৰাতিপুৱাই তুমি ওলাই যোৱা পথাৰলৈ আৰু তোমাকে সূঁতৰি মই ব্যস্ত হৈ পৰোঁ। ঘৰৰ কামত। গাখীৰ খীৰাবৰ সময়তো গৰু ম'হৰ ওহাৰপৰা ওলাই অহা গাখীৰৰ ধাৰাত মই তোমাৰ প্ৰেমকেই দেখিবলৈ পাপোঁ। বাচনত ঢালিবৰ সময়ত হোৱা শব্দও যেন তোমাৰ প্ৰেমেৰে ভৰপূৰ। দৈ মথি মথি উলিওৱা মাখনতো দেগোঁ তোমাৰ স্নেহৰ স্নিগ্ধতা। জাত

ঘূৰাই ঘূৰাই আটা, দাইল দলাৰ সময়ত হোৱা সেই ভয়ংকৰ ঘৰঘৰণি আৰু মেঘৰ গাজনিৰে মোক মনত পেলাই দিয়ে তোমাৰ প্ৰেমালিঙ্গনলৈ। কটী তৈয়াৰ কৰাৰ সময়ত ফুলি উঠা কটীত দেখা পাওঁ ফুলে ফুলে জাতিফাৰ বসন্তৰ ৰূপ, মনত পৰে বসন্তকালৰ তোমাৰ এটি চুমালৈ। বাচন মাজোঁতেও মোৰ কি আনন্দ। কাৰণ, চিকচিকীয়া হৈ থকা সেই বাচনত তো তোমাৰ কাৰণেই আহাৰ তৈয়াৰ কৰিম। এইবোৰ তো মই পাহৰিব নোৱাৰোঁ। আৰু সেই বাচনত বন্ধা আহাৰ যেতিয়া গাখীৰ মাখনেৰে সৈতে কাঁহীত সজাই লৈ তোমাক দিবৰ কাৰণে খেতিৰ পথাৰলৈ লৈ যাওঁ, আৰু তাকে খাই খাই তুমি যেতিয়া মৰমৰ চকুৰে মোলৈ চোৱা, মোৰ তেতিয়া এনে লাগে যেন মোৰ জীৱন সাৰ্থক হৈছে।

(খন্তেক বৈ)

সন্ধিয়া মই খুব সোনকালেই তোমাৰ কোঠাটো সাৰি থওঁ। ঠাই সবাৰ শব্দতো মোৰ হৃদয়ত প্ৰেমৰ উদয় হয়। কোঠাটো এই কাৰণেই মই অতিপাত পৰিফাৰকৈ ৰাখোঁ যাতে পথাৰৰ-পৰা আহি ভৰি-হাত ধোৱাৰ পিছত তোমাৰ ভৰিত যেন আৰু ধূলি-মাকতি নালাগে। আৰু ৰাতি! ভাগৰি পৰা হাত দুখনেৰে যেতিয়া—তোমাৰ ভাগৰুৱা ভৰি দুখন পিটিকিবলৈ ধৰোঁ। তেতিয়ানো মোৰ হাত আৰু দেহাৰ ভাগৰ ক'লৈ পলায় মই নিজেই কব নোৱাৰোঁ। সেই—সেই—

(পুৰুষে নিচালগা মানুহৰ দৰে থিয় হৈ ইফাল সিফাল কৰিবলৈ ধৰে। বাৰে বাৰে চকু মোহাৰে, মুখৰ ৰং ঘনে ঘনে সলনি হয়।)

স্ত্ৰী : এতিয়া আৰু—এতিয়া আৰু বেছি পৰ তুমি কষ্ট সহ কৰিব নালাগে প্ৰাণেশ্বৰ! মোৰ জ্বৰ বেছি হৈ আহিছে।

(পুৰুষে আতংকত স্ত্ৰীৰ ফালে চায়)

(ক্ষীণ কণ্ঠেৰে) বহা প্ৰাণনাথ । মাথোন কেইটামান কথা শুনা ।

(পুৰুষে তেওঁৰ বুকুখন দুয়ো হাতেৰে হেঁচি ধৰে
যেন বুকু ভাগি গৈছে)

স্ত্ৰী : তোমাকে মোকেতো কোনোৱে কৈছিল—এই দুটা পুতলাৰ
নিচিনা। কোনোৱে কৈছিল—ইহঁত ল'ৰা হৈয়েই আছে।
হয়েইতো, বয়স হলে ল'ৰালিৰ সবলতা, আপোনভোলা ভাব,
পৰিত্ৰতা আঁতৰি যায় যদিও, আমাৰ প্ৰেমে আমাক সেই অৱস্থা
পাবলৈ নিদিছিল তোমাৰে মোৰে সম্বন্ধ মোৰ সদাই ফুলশয্যাৰ
ৰাতিৰ সেই মিলনৰ নিচিনাই লাগিছিল। আমি যেন দুয়ো
সদায় এহাল নতুন দৰা-কইনা। (লাহে লাহে) কিমান যে
কথা কবলৈ আছে মোৰ, বাৰ বছৰেও জানো মোৰ কথাৰ
কেতিয়াবা অন্ত পৰিল ? সম্ভৱ এই কাহিনীৰ অন্ত নাই। কিন্তু,
কিন্তু সময়োত্তো আৰু বেছি নাই। (খন্তেক বৈ) এটা মাথোন
মোৰ দুখ থাকি গ'ল। মই এটা কথাত শালু শল্লৰকো সন্তোষ
দিব নোৱাৰিলোঁ। নাতিৰ মুখ দেখাৰ তেওঁলোকৰ প্ৰৱল ইচ্ছা
আছিল। ধূলি-মাকতিৰে ভৰা ভৰিৰে নাতিয়ে তেওঁলোকৰ
কোঁচত উঠি কাপোৰ-কানি লেতেৰা কৰিব, তাৰ কিৰিলিত
তেওঁলোকৰ মন শান্ত পৰিব—কি যে অভিলাষ আছিল
তেওঁলোকৰ ! মোৰ মাতৃ হ'বৰ কাৰণে দৈনন্দিন ইচ্ছা বাঢ়ি
গৈছিল। শালুৱে কিবা মন্ত্ৰ মাতি মোক তাবিজ দিছিল
পিন্ধিবলৈ। শল্লৰেও সেইদৰে কিবা পূজা-পাতলো কৰাইছিল।
কিন্তু যেতিয়া দেখিলে যে তেওঁলোকৰ সেই ইচ্ছা পূৰণ কৰিব
নোৱৰা কাৰণে মোৰ দুখ হৈছে, তেতিয়া সেই বিষয়ে কোনো
কথাকেই তেওঁলোক নপতা হ'ল। অকল সেয়েই নহয়, শালুৱে
তেতিয়া মোক আন কথা কৈ কিমান যে বুজনি দিবলৈ লাগিল।
কিন্তু তেওঁলোকৰ সেই ইচ্ছা আজি পূৰণ হ'ল। তেওঁলোক
পুণ্যাত্মা আছিল, হয়তো এতিয়া স্বৰ্গত। তেওঁলোকে তাত

হয়তো আনন্দ পাইছে। (খন্তেক বৈ) তোমাৰ এই তেজ মঙহৰ অংশটুক গৰ্ভত তাৰ বৈ মই যি আনন্দ পাইছিলোঁ তাক কিদৰে কথাৰে প্ৰকাশ কৰোঁ। মাক হোৱাৰ ভাবনাই মোক কিমান আনন্দ আৰু মনত কিদৰে উৎসাহ যোগাইছিল তাৰ বৰ্ণনা মই দিব নোৱাৰোঁ। মোৰ গৰ্ভত যেতিয়া তাৰ স্থিতি মই অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিলোঁ মোৰ এনেকুৱা লাগিল যেন মই চৈতন্য লাভ কৰিলোঁ। এনে লাগিবলৈ ধৰিলে যেন সমস্ত ত্ৰিলোকেই যেন মোৰ উদৰত বৃষি ফুৰিছে। প্ৰসব কালত এফালে যেনেকৈ কষ্ট অনুভৱ কৰোঁ আনফালে তেনেকৈ হৃদয় আনন্দৰে ভৰি পৰে। তাৰ মুখ দেখিম, আৰু সেই মুখ হ'ব তোমাৰ নিচিনা।—

(স্ত্ৰীৰ চকুৱেদি চকুলো বাগৰি আহে। পুৰুষৰ দুধাৰে চকুলো বয়)

মোৰ অশ্লথৰ সময়ত তুমি যে কিমান কষ্ট নকৰিলা প্ৰাণনাথ ! ডাক্তৰ, কবিৰাজ, হেকিমৰে ঘৰ ভৰাই দিলা। কিন্তু যাব যাবৰ সময় আহে, তাক কোনে ৰাখিব পাৰে ? সকলোৱেই এদিন যাবগৈ লাগিব। কোনো যায় বয়সত, কোনো যায় ডেকাতে, কোনো সোনকালে যায় আৰু কোনো পলমকৈ যায়। মোৰ আনন্দ ইয়াতেই যে মই যুৱতী অৱস্থাতেই যাবলৈ ওলাইছোঁ। (চিন্তা কৰি) বুৱাৰস্থাত মৃত্যু হোৱাটো এই কাৰণেই ভাল যে সেই সময়ত হিয়া কঠোৰ আৰু মন কলুষিত হোৱাৰ আগতেই মানুহে এই লেতেৰা পৃথিৱীখন এৰি যাব পাৰে। মৰাত মোৰ অকণো দুখ নাই, দুখ লাগিছে তোমাক এৰি যাব লগাতহে। মইতো শিৰৰ সেন্দূৰেৰেই যাবলৈ ওলাইছোঁ, আৰু এই যাবৰ সময়ত ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা জনাইছোঁ। তেওঁ যেন জনমে জনমে যোক তোমাৰ নিচিনা স্বামী, তোমাৰ মা-দেউতাৰ নিচিনা শালু-শলুৰ আৰু তোমাৰ ঘৰৰ নিচিনা এখন ঘৰকে দিয়ে আৰু—আৰু মোৰ বুকুৰ ধন ! তোমাক

এটা বৰ ভিক্ষা কৰেঁ। যদি নিদিয়া, তেতিয়াহলে ইমান দিনে তোমাৰ লগত থাকি যি স্নুথ পাই আছিলোঁ সেই স্নুথেৰে মই যাব নোৱাৰিম।

(কান্দি কান্দি পুৰুষে আশাৰে স্ত্রীলৈ চায় আৰু
মূৰে কপালে হাত দিয়ে)

স্ত্রী : বৰ দিয়ঁ নাথ ! কোৱাঁ এই ঘৰ খালী নাৰাখোঁ বুলি। কোৱাঁ, এটা অকলশৰীয়া জীৱন যাপন নকৰোঁ, 'শিশুটিক মাতৃহীনা কৰি নাৰাখোঁ।—মই নৰকলৈ যাবলৈ ওলোৱা নাই নাথ ! স্বৰ্গলৈ যাওঁ। স্বৰ্গৰপৰা তোমাৰ বিবাহ চাই শালু-শলুৰ আৰু মই যি স্নুথ অনুভৱ কৰিম তাক তুমি কল্পনা কৰিব নোৱাৰা। ৪২-৪৫ বছৰত সন্ন্যাস ধৰ্ম লোৱাতো অসম্ভৱ নাথ। আৰু শাস্ত্ৰৰ মতে তো বাণপ্ৰস্থ গ্ৰহণৰ সময় ৭৫ বছৰত। (অত্যন্ত ক্ষীণ কৰ্ণেৰে যেন তেওঁ নিজে নিজেই কথা পাতিছে) তুমি অকলে থাকিলে স্বৰ্গতো মোৰ চিন্তা লাগি থাকিব। কোনে তোমাক খুৱাব—কোনে তোমাৰ কাৰণে খেতিৰ পথাৰলৈ আহাৰ লৈ যাব, কোনে বাতি তোমাৰ ভৰি পিটিকি দিব ?

(চকু মেলিবলৈ যত্ন কৰিও নোৱৰা হৈ পৰে)

কোনে এই শিশুটিক লালন—পালন—কৰিব—বৰ দি—

(স্ত্রীৰ চকু জাপ খাই যায়। হঠাতে উশাহ ডাঙৰ হৈ নাইকিয়া হৈ পৰে)

ଭିକ୍ଷୁକ

ଉପେକ୍ଷନାଥ ଅଶ୍ କ

চৰিত্ৰ

বসন্ত

মধু

সুৰ

চিত্ত

বঙিলী

(স্থান : নতুন দিল্লী)

(পৰ্দা উঠাৰ লগে লগে বসন্তৰ মধ্যম ধৰণৰ দ্ৰয়িং কম দেখা যায়। বসন্ত, মাহিলি আটেশ টকা দৰমহা গোৱা দিল্লীৰ এখন ফাৰ্মৰ মেনেজাৰ। বাঁওফালৰ দেৱালৰ কাষত কাগজ-পত্ৰেৰে সৈতে এখন টেবুলত এটা টেলিফোন। কোঠাটো চাফ-চিকুণকৈ ৰখা হৈছে।

টেবুলৰ ফালে ভিতৰলৈ যোৱা এখন দুৱাৰ। টেবুলৰ সিম্বালে একোণত এটা জুই পুওৱা চিমনি। বৰ্তমান তাত জুই ধৰা হোৱা নাই। কাৰণ চিমনিৰ ওপৰত যি কাপোৰ পৰা আছে সি অত্যন্ত ধুনীয়া। সেই কাপোৰৰ ওপৰতে ধুনীয়াকৈ বস্ত্ৰ সজাই থোৱা আছে।

চিমনিৰ দুয়ো কিনাৰত থোৱা আছে দুটা পিতলৰ ফুলদানি। চিমনিৰ অলপ দূৰত এখন টেবুলৰ ওপৰত এটা ৰেডিঅ'। ৰেডিঅ'ৰ ওপৰত পৰা কাপোৰ আৰু চিমনিৰ ওপৰত পৰা কাপোৰ একে ধৰণৰ। চিমনিৰ ওপৰৰ দেৱালত চকুত পৰাকৈ লগোৱা আছে এখন কেলেণ্ডাৰ। নভেম্বৰ মাহৰ তাৰিখ জিলিকি আছে। চিমনিৰ কাষতে পাক-ঘৰলৈ যোৱা দুৱাৰ। দুৱাৰৰ অলপ আঁতৰতে আছে এটা বেতৰ চোফা চেট আৰু এখন টিপয়। চোফা চেটৰ কুচনৰ কাপোৰ সূৰুচিপূৰ্ণ। টিপয়ৰ ওপৰত পৰা কাপোৰৰ বঙো চিমনিৰ ওপৰত পৰা কাপোৰৰ সৈতে মিলা। সমুখলৈ চোফা চেটৰ অলপ দূৰত দেৱালৰ বাঁওফালে গা ধোৱা ঘৰলৈ যোৱা দুৱাৰ। বাঁওফালৰ দেৱালৰ গাতে লাগি আছে বসন্ত আৰু মধুৰে ব্যৱহাৰ কৰা ড্ৰেচিং টেবুল আৰু কাষত দুই এখন চকী। ড্ৰেচিং টেবুলৰ ওপৰফালে খুঁটিত ওলোমাই থোৱা আছে এখন টাৱেল। সোঁ-ফালৰ দেৱালৰ ইফালে এখন দুৱাৰেদি বাহিৰলৈ যাব পাৰি। পৰ্দা উঠাৰ লগে লগে ড্ৰেচিং টেবুলৰ আগত বসন্তই দাঢ়ি খুৰুৱাৰ পিছত টাৱেলেৰে মুখ মচি থকা দেখা

যায়। ঠিক তেনেতে বান্ধনি ঘৰবপৰা চুৰেটাৰ গুঠি গুঠি ওলাই আহে মধু।)

মধু : আপুনি আকৌ মদনৰ টাৰেলখন ললে নহয়! আপুনি নো বান্ধ.....

বসন্ত : (মুখ মোহৰা বন্ধ কৰি) ছিঃ, সেই লেভেৰা টাৰেলখন। মোৰ খেয়ালেই নাই। মানে কথা হ'ল কি জানা—টাৰেলখন সৰু তো, আৰু দাঢ়ি খুৰাই উঠি.....

মধু : (বিবৰ্ত্ত হৈ) ইস, যি হে দাঢ়ি খুৰাওঁতে ব্যৱহাৰ কৰা টাৰেল। এনে কামত ব্যৱহাৰ কৰা টাৰেল দেখিলেহে গম পাব সি কিমান বঙীন আৰু তাঁক-বাঁক থকা, আৰু মদনৰ সেইখন তো তেনেই উকা।

বসন্ত : তথাপিও নোমাল তো !

মধু : (ব্যঙ্গ কৰি) চকু মুদি ললে তো নোমাল বঙীন দুয়োটাকে পাব। মই কৈছোঁ.....

বসন্ত : (নিকণ্ডৰ হৈ) আচল কথা কবলৈ গলে মই অলপ কথা ভাৱি আছিলোঁ। দিয়', টাৰেলখন দিয়'চোন। ক'তা ; দেখাই নাই চোন।

মধু : (খুটিত ওলোমাই খোৱা টাৰেলখন আনি) এইখন চোন সমুখতে আঁৰি খোৱা আছে, তথাপি নেদেখে।

বসন্ত : চশ্ মা থুলি থৈছোঁ তো, চশ্ মা নহ'লে মোৰ দুনীয়া খনৰ কথাতো তুমিতো জানাই.....।

মধু : (ঠাট্টাৰ হাঁহিৰে) যিহে আপোনাৰ দুনীয়া ! আপুনিহে জানে আপুনি কোনখন দুনীয়াত থাকে। এতিয়াতো বান্ধ চশ্ মা থুলি থৈছে, চশ্ মা থাকোঁতেও জানে আপুনি কিবা বস্তু দেখে !

(মুখ ওফোন্দাই চকীত বহে আৰু চুৰেটাৰ গোষ্ঠাত লাগে। বসন্তই দাঢ়ি খুৰুৱা সজুলি সামৰি অলপ আচৰিত হৈ মধুৰ ফালে চায়।)

বসন্ত : আকৌ মুখ ওফোন্দাই পেলালা। খং উঠিলেই ?

মধু : (ব্যঙ্গ হাঁহিৰে) নাই উঠা।

বসন্ত : তুমি মোক ইমান মূৰ্খ বুলি ভাবিছানে যে মই তাকো বুজি
নাপাম।

মধু : (সেই একে হাঁহিৰে) মই কেতিয়া কৈছোঁ ?

বসন্ত : (দাঢ়ি খুৰুৱা সঁজুলি সেইদৰেই এৰি চকীৰ সিফালে ঘূৰা-ঘূৰি
কৰি।)

মই তোমাক কিমান বাৰ কৈছোঁ। যে মনৰ ভাব লুকুৱাই ৰখা
নিপুণতা তোমাৰ নাই। তোমাৰ খং, তোমাৰ উপেক্ষা, তোমাৰ
মনৰ সকলো ভাৱ তোমাৰ মুখৰ চেহেৰাতেই প্ৰতিফলিত হৈ
পৰে। মোৰ আদৰ-কাঁদাবোৰ তোমাৰ বেয়া লাগে। কিন্তু
মইতো তোমাৰ পৰা একো লুকুৱাই ৰখা নাই। মোৰ নিজৰ
বিষয়ে, মোৰ স্বভাৱৰ বিষয়ে মইতো তোমাক সকলোবোৰ
কৈছোঁ। মোৰ সকলো চৰ্ত.....

মধু : মেজৰ ওপৰত থৈ দিছে। (সেই একে ব্যঙ্গ হাঁহিৰে) মই কিবা
নাই কোৱা বুলি কৈছোঁ নেকি ?

বসন্ত : তোমাৰ এই হাঁহি কিন্তু বৰ বিষাক্ত ! এইদৰে হাঁহি হাঁহিয়েই
তুগি তোমাৰ স্বাস্থ্য হানি কৰিছা।

মধু : (মনে মনে থাকে)

বসন্ত : মই কেনেকৈ তোমাক বুজাওঁ যে চাফ-চিকুণকৈ থকাটো ময়ো
বিচাৰোঁ।

মধু : (হাঁহি) তাত তো কোনো সন্দেহেই নাই।

বসন্ত : আৰু লেতেৰাকৈ থকাটো মই নিজেও সমূলি পচন্দ নকৰোঁ।

মধু : (মাথোন হাঁহে)

বসন্ত : কিন্তু তোমাৰ নিচিনাকৈ মই এৰিষ্টক্ৰেটিক (Aristocratic)
বাতাবৰণত ডাঙৰ হোৱা মানুহ নহয়, আৰু মই টিপ-টাপকৈ
থাকিবও নাজানো। আমাৰ ঘৰত তো আমি ছটা ভাই-
ককায়ে একেখন টাবেলকে ব্যৱহাৰ কৰোঁ।

মধু : আপুনি গোক এৰিষ্টক্ৰেটিক বুলি কৈ উপহাস কৰিছে। মই কেতিয়াবা কৈছোঁনেকি যে আমাক দহখন টাৱেল লাগে ?

বসন্ত : দহখন নহয় নো কি ? গা ধুবলৈ এখন, দাঢ়ি আদি খুৰাওঁতে এখন, হাত মুখ মচিবলৈ এখন, তাৰ পিছত তোমাৰ আৰু মদনৰ কাৰণে.....

মধু : (সুৰ সলনি কৰি) কিন্তু মই আপোনাক সুধিব খুজিছোঁ। ইয়াত কি ভুলটো হ'ল ? কিনাৰ শক্তি আছে যেতিয়া দহখন টাৱেল বাখিলোঁৱেই জানিবা। ভগৱানে নকবক, কাইলৈ হয়তো আমাৰ এই অৱস্থা নাথাকিবও পাবে, কিন্তু দুখীয়া হৈও যে চাকু-চিকুণকৈ থাকিব পাৰি সেইটো মই আপোনাক দেখুৱাব নোৱৰা নহয়। টাৱেল নহলেও, খাদী কাপোৰৰ টাৱেল, কোনো পুৰণি-চুৰণি কাপোৰ, ধুতীৰ আগ, এইবোৰৰ এডোখৰো তো বাখিব পৰা যায়। কিন্তু যিখন টাৱেলেৰে আনে গা মোচে সেইখন টাৱেলেৰে কোনোবাই নিজৰ গা মচিব পাৰেনেকি ?

বসন্ত : মই কৈছোঁ যে আমি ছটা ভাই-ককায়ে একেখন টাৱেলেৰে গা মচিছিলোঁ।

মধু : কিন্তু বেমাৰ.....

বসন্ত : আমাৰ তো কাৰো একো বেমাৰ হোৱা নাই।

মধু : কিন্তু ছালৰ বেমাৰ.....

বসন্ত : তোমাৰ আৰু মদনৰো তো কোনো বেমাৰ হোৱা নাই, আৰু কবলৈ গলে ৰোগ সেইদৰে নিবিয়পে। ৰোগ হয় দুৰ্বলতাৰ কাৰণে। যেতিয়া আমাৰ শৰীৰত ৰোগৰ সৈতে যুদ্ধ কৰিব পৰা কীটগণ কম হৈ পৰে তেতিয়া। চুহা সৈদনশাহৰ কথা জানা ?

মধু : চুহা সৈদনশাহ.....

বসন্ত : চিকাৰ কৰিবৰ কাৰণে কেইজনমান বিষয়া চুহা সৈদনশাহলৈ গৈছিল। দলটোত আমেৰিকাৰ ৰকফেলৰ ট্ৰাষ্টৰ কেইজনমান

ডাক্তৰো আছিল। লাঞ্চৰ সময়ত তেওঁলোকক খাবলৈ পানীৰ প্ৰয়োজন হ'ল। বেহেৰাই আহি ক'লে যে গাঁৱত ক'তো এটা কুঁৱাও নাই আৰু তাৰ মানুহে খাল-বিলৰ পানীকে খায়। খাল-বিলৰ পানীত অসংখ্য বেমাৰৰ বীজাণু থাকে কাৰণে ডাক্তৰৰ প্ৰথমে বিশ্বাসেই নহৈছিল। এনে কোনো এটা বেমাৰ নাই যিটোৰ বীজাণু তাত নাই। আনহাতে আকৌ তাৰ জাত মানুহসকল দেখাত ফৰ্ষপুৰ্ট আৰু ওখ-পাখ।

মধু : তেতিয়াহলে আমিও খাল-বিলৰ পানী খাবলৈ আৰম্ভ কৰাটোকে আপুনি বিচাৰেনেকি ? (হাঁহে)

বসন্ত : (উঠি কোঠাটোত ঘূৰি) এই কথাত তোমাৰ মুখত সেই কুটিল হাঁহিটো ফুটি উঠা স্বাভাৱিক, কিন্তু (মধুৰ সমুখত থিয় হৈ) তুমি জনা দৰকাৰ যে আমেৰিকাৰ ডাক্তৰসকল তাতেই থাকিল। এজন জাত মানুহৰ বক্তৃতা আনি তেওঁলোকে পৰীক্ষা কৰি দেখিলে যে তাত ৰোগৰ সৈতে যুদ্ধ কৰিব পৰা বীজাণুৰ পৰিমাণ ৰোগ বিস্তাৰিত কৰা বীজাণুতকৈ অনেক বেছি। তাৰ পিছত তেওঁলোকে তলতলকৈ পৰীক্ষা কৰিলে জাত-সকলে খোৱা আহাৰ। দেখিলে যে তেওঁলোকে অধিক পৰিমাণে দৈৰ ঘোল আহাৰত ব্যৱহাৰ কৰে। দৈ-ত বহুত বেমাৰৰ বীজাণু ধ্বংস কৰিব পৰা শক্তি থাকে। আলফুল আৰু টিপ-টাপত থকা মানুহে বেমাৰৰ লগত যুঁজিব নোৱাৰে। আচল কথা হ'ল শৰীৰত এনে শক্তিৰ প্ৰয়োজন যি, যি কোনো বেমাৰৰ আক্ৰমণক প্ৰতিৰোধ কৰিব পাৰে। (পুনৰ ঘূৰিবলৈ ধৰে)

মধু : চুহা সৈদনশাহৰ কথাতো শুনি লোৱাৰেই। মোৰ কথা হ'ল লেতেৰা টাৰেলত ৰঙা বীজাণু থাকেনে শ্বেত বীজাণু থাকে মই নাজানো। মই মাথোন ইয়াকেই কওঁ যে মই সৰু কালৰ-পৰাই চাফ-চিকুণকৈ থকাটো ভাল পাওঁ। মোমাইদেৱে...

বসন্ত : (মেজৰ একাষত থিয় হৈ) উলিয়ালানে মামা মহাৰৰ কথা !
 মানি লৈছোঁ বাৰু তেওঁলোক বিলাত-ফেৰত, কিন্তু তেওঁলোকে
 যিহকে কয় সেয়েই তো আৰু বেদবাক্য হ'ব নোৱাৰে।
 সিদিনা যে তোমাৰ মহাৰ আহিছিল ; মুখ-হাত ধোৱাৰ পিছত
 ভুলতে মই তেওঁক টাৱেলখন দিলোঁ। (মধুৰ কাষলৈ আহি)
 তেওঁ দাঁত নিকটাই কি ক'লে মোক— (তেনে দেখুৱাই) “মই
 আন কাৰো টাৱেলেৰে হাত নোমোচোঁ।” আৰু তাৰ পিছত
 তেওঁ নিজৰ কমাল উলিয়াই হাত মচিবলৈ ধৰিলে। মোৰ
 কথা হ'ল, সেইখন টাৱেলেৰে তেওঁ হাত মোচা হলে কোনটো
 বেমাৰে তেওঁক হেঁচা মাৰি ধৰিলেহেঁতেন ?

মধু : সেইটো হ'ল.....

বসন্ত : আৰু তোমাৰ মামা... (যুৰি গৈ মেজত বহে) তুমি যোৱাৰ
 পিছত এদিন তেওঁৰ তালৈ গলোঁ। ৰাতিও থাকিলোঁ তাতে।
 পিছ দিনা মই অফিচলৈ আহিব লাগে সোনকালে। তেওঁ
 ক'লে—“দাঢ়ি-চাৰি ইয়াতে খুৰাই যোৱা।” মই কলোঁ—
 “তেনে কোনো আৱশ্যকতা নাই, মই এদিন এৰি এদিন হে
 দাঢ়ি খুৰাওঁ।” তেওঁ বৰকৈ টানি ধৰাত কলোঁ—“ঠিক আছে
 বাৰু খুৰায়ে লওঁ।” তেতিয়া তেওঁ নিকৃষ্ণ বিধৰ বেজৰ চেট
 এটা আনি দি মোক ক'লে—(তেওঁ কোৱাৰ দৰে) “মই মোৰ
 বেজৰ আনক ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ নিদিওঁ, সেয়ে আলহীৰ কাৰণে
 মোৰ বেলেগ বেজৰ আছে।” খঙত মোৰ তেজ গৰম হৈ
 গৈছিল, কিন্তু খঙ সামৰি কলোঁ—“থাওক দিয়ক, মই ঘৰলৈ
 গৈয়েই খুৰামগৈ।”

মধু : মামাই.....

বসন্ত : (নিজৰ কথা শেষ নকৰি) তেওঁ বুজি পালে যে তেওঁৰ কথাত
 মই বেয়া পাইছোঁ। তেতিয়া তেওঁ নিজৰ বেজৰেৰেই মোক
 দাঢ়ি খুৰাবলৈ দিলে। কিন্তু দাঢ়ি খুৰোৱাৰ পিছতে দেখিলোঁ

তেওঁ ব্লেডখন মোৰ সমুখতে ল'নলৈ দলিমাৰি দি চাকৰক ক'লে—“ৰেজৰ চেটটো ফেবিলাইজ কৰি আন” (মামাই কোৱাৰ দৰে) মামা...

মধু : আপুনি মানে মামাৰ কথা নাজানে তো, সেই কাৰণে আপোনাৰ বেয়া লাগিছে। পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্নতাও কাব্য আৰু কলাৰে...

বসন্ত : (মধুৰ কাষলৈ আহি) এই ঘৃণাৰ মাজলৈ কাব্য আৰু কলাক টানি আনিছা কিয়? তোমাৰ নিচিনা বাতাবৰণত ডাঙৰ হোৱা মানুহৰ চৌখিনতাত ঘৃণাৰ ভাবেই বেছি। তোমালোকে কি শৰীৰ, কি জীৱন, কি লেতেৰা, সকলোকে ঘৃণাৰ চকুৰেহে চোৱা।

মধু : (মনে মনে থাকে)

বসন্ত : মোৰ সেই চব নাই। মোৰ জীৱনৰ প্ৰতিও ঘৃণা নাই, শৰীৰৰ প্ৰতিও ঘৃণা নাই, আৰু সঁচা কথা কবলৈ হলে মই লেতেৰাকো ঘৃণা নকৰোঁ।

মধু : তেতিয়াহলে যোৱাঁ, গেলা জাবৰৰ দ'গৰ ওপৰত বহি থাকাঁগৈ।
[পুনৰ বসন্ত গৈ চকীত বহে আৰু চকীখন টোঁচোৰাই আনি মধুৰ কাষ পায়হি।]

বসন্ত : লেতেৰাক মই ঘৃণা নকৰোঁ। কিন্তু সেইবুলি মই লেতেৰা পচন্দো নকৰোঁ। এই ঘৃণা নকৰা আৰু পচন্দ নকৰাৰ মাজত অৱশ্যে পাৰ্থক্য অতি কম। জীৱন যুঁজত প্ৰতি দিনে লেতেৰাৰ সন্মুখীন হ'বই লাগিব। ঘৃণা কৰিলে কি হ'ব? সমাজৰ দুখীয়া শ্ৰেণীৰ যিবোৰ মানুহক তুমি তোমাৰ বাৰান্দাতো ভৰি দিবলৈ নিদিয়া, মই সিহঁতৰ লগত ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টা কটাই দিব পাৰোঁ।

মধু : (হাঁহে)

বসন্ত : আৰু বছৰ বছৰ ধৰি জীৱনত মই যেনেকুৱা লেতেৰা এলেকাত থাকি আহিছোঁ। তাত তোমাৰ এই স্বচ্ছলতাৰ পাংলামি নচলে, বুজিছা!

মধু : (একেদৰে চুৰেটাৰ গুঠি থাকে) কিন্তু এতিয়াতো তুমি তেনে
বিপদত পৰা নাই। তুমিতো এতিয়া তেনে লেতেৰা ঠাইত
থাকিব লগা হোৱা নাই ! বাধ্যত পৰি থাকিব লগা হোৱাটো
মই বুজিছোঁ, কিন্তু কথা হ'ল এই লেতেৰা স্বভাৱটো দূৰত
ৰখাই ভাল।

বসন্ত : তাৰ মানে তুমি ক'ব খুজিছা যে মোৰ স্বভাৱ লেতেৰা !

মধু : (সেই বিষাক্ত হাঁহিৰে) মই কেতিয়া কৈছোঁ ?

বসন্ত : (থিয় হৈ) হেৰা, এনেকুৱা দিনো মোৰ আছিল যি সময়ত
একেটা বনিয়নেৰেই মই দিনৰ পিছত দিন কটাব লগীয়া
হৈছিল; আৰু আজি দিনত দুবাৰকৈ বনিয়ন সলনি কৰোঁ,
ইয়াকো যদি লেতেৰা স্বভাৱ বুলি কোৱা তেতিয়া হলে...

মধু : (সেই একে হাঁহিৰে) মই কেতিয়া কৈছোঁ ?

বসন্ত : চাফ-চিকুণ কৈ থকাটো বেয়া কথা নহয়, কিন্তু তাকে লৈ তোমাৰ
বলিয়ালিৰ সীমা ইমানকৈ চেৰাই গলে মোৰ খঙ উঠে।
(কোঠাটোতে ঘূৰি ফুৰে) বনিয়ন আৰু টাৱেলৰ ক্ষেত্ৰত তুমি
যি বাধা আৰোপ কৰিছা মই মানি লৈছোঁ। বাৰু, কিন্তু ভুলতে
যদি মই বনিয়নটো সলাবলৈ পাহৰোঁ বা আন এখন টাৱেল
ব্যৱহাৰ কৰোঁ। তাতেই তুমি মুখ ওফোন্দাই বহি থাকিব
লাগেনেকি ? সেইবোৰ মই ভাল নাপাওঁ।

মধু : (মনে মনে থাকে)

বসন্ত : (ৰেডিঅ'ৰ কাষলৈ আহি) তুমি নিজকে এই মিছা বান্ধোনত
এনেদৰে সাঙ্গুৰি লৈছা যে মোৰ নামমাত্ৰ স্বচ্ছন্দতাও তোমাৰ
ভাল নালাগে। তোমাৰ সিদ্ধান্ত বলিয়ালিৰ শেষ সীমা
পাইছেগৈ। উষা আৰু নিমু.....

মধু : (চুৰেটাৰ গুঠিবলৈ এবি) আকোঁ উষা আৰু নিমুৰ কথা !

বসন্ত : (হাঁহি) কালি পাইছিলো বজাৰত। স্নুধিলোঁ বোলো তোমালোক

চোন নহাই হলা। ক'লে বোলে আমাৰ খুড়ীলৈ ভয় লাগে।
(হাঁহে)

মধু : (সেই বিষাক্ত হাঁহিৰে) মই সিহঁতক খাম নেকি ?

বসন্ত : (টিপয়ৰ কাষলৈ আহি) খাবা কিটো! সৰু ছোৱালী তো...

মধু : (ব্যঙ্গ হাঁহিৰে) সৰু ছোৱালী !

বসন্ত : (অন্যমনস্ক ভাৱেৰে টিপয়ত বহে) হাঁহি থকাটো সিহঁতৰ স্বভাৱেই। সিহঁতে তো বিনা কথাতে হাঁহে আৰু তোমাৰ এটিকেট হ'ল সিহঁত চুপ-চাপ থাকিব লাগে। (টিপয়ৰপৰা উঠি) যি মানুহে জীৱনত প্ৰাণভৰি খোৱা-বোৱা কৰিব নোৱাৰে, নিজে হাঁহি আনক ইহঁৱাব নোৱাৰে সি জীৱনতেই বা কৰিব কি? চিন্তাও জানো কম! শিফাচাৰৰ শিকলিত বান্ধ খাই এইটো নকৰ, সেইটো নকৰ, এনেকৈ নকৰা, তেনেকৈ নকৰা—এই আদেশৰ জানো অন্ত আছে!

মধু : (মনে মনে থাকে)

বসন্ত : আৰু তোমাৰ সেই শিফাচাৰত স্নিগ্ধতাই বা ক'ত? তুমি ইয়ালৈ অহাৰ আগতে দেব আৰু নাৰায়ণৰ সৈতে মই একেখন লেপ লৈয়েই ইয়াত বহিছিলোঁ। অলপ কল্পনা কৰি চোৱাঁচোন—জাৰকালি পুৱা গধূলি একেখন চাবপয়তে আঁঠুলৈকে লেপ লৈ আমি চাৰি পাঁচোটা বন্ধু একেলগে বহি কথা গতোটো। গল্প চলি আছে, সুখ-দুখৰ কথা পাতি আছে, তাতেই চাহ আহিছে, কথাও কৈছে, চাহতো সোহা মাৰিছে, চোৱাঁচোন কিমান আনন্দ কিমান স্নিগ্ধতা আছিল! এতিয়া মোৰ বন্ধু আহে—বহে আঁতৰে আঁতৰে। আমি যেন প্ৰত্যেকেই প্ৰত্যেকৰ কাৰণে এটা বোজাহে এতিয়া। (আবেগত) এতিয়াতো তুমি চৰাই-চিৰিকতি এটাকো বিচনাৰ কাষ চাপিবলৈ নিদিয়া। তোমাৰ এই শিফাচাৰৰ কোবত মোৰ দম বন্ধ হৈ যাব খোজে।

(গৈ চকীত বহে আৰু বেজৰ আদি সামৰেগৈ)

মধু : সেইটো ময়ো পচন্দ নকৰোঁ, কিন্তু চাফ-চিকুণকৈ থকাৰ প্ৰতি আনৰ খেয়াল নাথাকিলে তেনে কৰিবলৈ বাধ্য হওঁ। আপুনি-য়েই কওকচোন, এই চাফ-চিকুণ স্বভাৱটো কেইজনৰ গাত আছে? কিমানজনে মোৰ নিচিনাকৈ ভৰি ধুই লেপৰ তলত সোমায়।

বসন্ত : সেইদৰে ভৰি-চৰি ধুই লেপৰ তলত সোমাবলৈ হলে লেপৰ তলত সোমোৱা আনন্দ কণেই নোহোৱা হৈ পৰিব।

মধু : হেৰি, কুকুৰেও বহিবৰ সময়ত নেজডাল জোকাৰি লয়। আক চাফ-চিকুণতা ভাল পোৱাটো হ'ল মানুহৰ স্বভাৱ। মই লেতেৰাক ঘৃণা কৰোঁ।

(পুনৰ চুৱেটাৰ গুঠিবলৈ ধৰে)

বসন্ত : (ঘূৰি) মইতো তাকেই কৈছোঁ, ঘৃণা! তুমি মোক ঘৃণা কৰা, মোৰ স্বভাৱক ঘৃণা কৰা, তোমাৰ বাতাবৰণে মোৰ বাতাবৰণক ঘৃণা কৰে।

মধু : (সেই বিধাক্ত হাঁহিটো মাৰি) ভাবিব পাৰে আপুনি!

বসন্ত : মোৰ খাৱন-শোৱন, উঠা-বহা, কথা-বতৰা, হাঁহি-ধেমালি প্ৰত্যেকটো কামতে তোমাৰ ঘৃণা। কিন্তু মই যেতিয়া হাঁহো বুকু ফুলাই হাঁহো। সেই কাৰণে নিমু আৰু উষাই.....

মধু : (চুৱেটাৰ থৈ) আকোঁ উষা আৰু নিমুৰ কথা উলিয়ালেনে আপুনি! হাঁহি-ধেমালি মোৰ ভাল নলগা নহয়, কিন্তু সময় অসময় বুলি তো কথা এটা আছে। সেই দিনা পাৰ্টিলৈ আহি চিধাই মোৰ কাণত হাত দিছেহি উষাই আৰু নিমুৱে মোৰ চকু বন্ধ কৰি দিছেহি। এনে ধৰণৰ ধেমালিৰ সময় নেকি সেয়া? মই হাঁহি-ধেমালিক ঘৃণা কৰা নাই, কৰিছোঁ অভদ্ৰতাক।

বসন্ত : উষাই.....

মধু : অত্যন্ত অশিষ্ট আৰু অভদ্ৰ ছোৱালী। মদনৰ জন্মদিনৰ দিনা আহি কি কৰিলেহি! নিমু চঞ্চল যদিও তাই জানিবা এঠাইত

আহি বহিল, কিন্তু উষা নবাবৰ বেটিয়ে চেন্দেলে তেন্দেলে
আহি মোৰ আগত বহি ভৰি জোকাৰিবলৈ ধৰা নাই ! আনকি
তাইৰ চেন্দেল আহি মোৰ ভৰিত লাগিছেহি। আপুনি সেই-
বোৰ পচন্দ কৰিব পাৰে, মই কেতিয়াও সহ কৰিব নোৱাৰেঁ।।
যাৰ উঠা-বহা কথা কোৱাত কোনো শালীনতা নাই সি মানুহ
নে পশু !

বসন্ত : (খঙত) পশু ! তেতিয়াহলে তুমি মোক পশু জ্ঞান কৰা ?
তুমি তোমাৰ কঠিন সিদ্ধান্তৰ শিকলিৰে মানুহৰ প্ৰকৃতিগত
চিন্তাধাৰাক বান্ধি ৰাখিব খোজা যাতে সেই চিন্তাধাৰাৰ
মূলেই ধ্বংস হৈ যায়। মই তাকে পচন্দ নকৰেঁ। কাৰণে তুমি
মোক ঘৃণা কৰা। তোমাৰ এই কুটিল হাঁহিত কিমান কুটিল
ঘৃণা লুকাই আছে তাক মই নজনা নহয়, আৰু মোৰ ভয় হয়
কেতিয়াবা হয়তো মই সঁচাসঁচিকৈয়ে পশু হৈ পৰিম। এতিয়া
মোৰ এনে লাগিছে যেন মই এই লেতেৰা টাৱেলখন দলিয়াই
পেলাই দিওঁ আৰু.....আৰু তোমাৰ এই বিষাক্ত হাঁহিটো
গলা টিপি নোহোৱা কৰি দিওঁ। ঘৃণা ! মোৰ প্ৰতিটো
কথাতে তোমাৰ ঘৃণা, মোক পশু বুলি ভাবা !

মধু : (চুৱেটাৰ তুলি লৈ গভীৰ মাতেৰে) আপুনি অনাহকত সকলো
কথা গাত পাতি লৈছে। যিটো মই সপোনতো ভবা নাই
তাক আপুনি আপোনাৰ কল্পনাৰে মোৰ অন্তৰত দেখা
পাইছে। আপোনাৰ প্ৰতি মোৰ ঘৃণা আছেন নাই সেইটো
মইহে জানো। কিন্তু মোৰ প্ৰতি যে আপোনাৰ ঘৃণা আছে
সি ধুকপ। আপুনি মোক বিয়া কবালে। কিয় কবালে ?
মই তাকো জানো। মোক বিয়া কৰাবলৈ মান্তি হোৱা মানৈ
এইটো নুবুজায় যে আপুনি মোক ভাল পায়। আৰু এতিয়া
সেই খঙৰে পোতক তুলিছে মোৰ চাফ-চিকুণতাৰ ওপৰত,
মোৰ পোচাক, মোৰ স্বভাৱৰ ওপৰত।

বসন্ত : তুমি.....

মধু : ভাবিছিলোঁ মই আপোনাক সুখ দিব পাৰিম। আপোনাৰ এই
বিশৃঙ্খল জীৱনলৈ শৃঙ্খলতা আনিম, কিন্তু এতিয়া দেখিছোঁ।
মোৰ সকলো চেষ্টা বিফলে গ'ল.....। আপোনাক এই
লেতেৰা, এই বিশৃঙ্খলাইহে সুখ দিয়ে। মোৰ সকলো ব্যৱস্থা
চাফ-চিকুণতা আপোনাৰ বেয়া লাগে। ঠিক আছে, ময়েই বা
থাকোঁ কিয় আপোনাৰ জীৱনত, মই আজিয়েই গুটি যাম।
(থিয় হয়—টেলিফোনৰ ৰিং বাজি উঠে। বসন্তই খৰকৈ
গৈ ৰিচিভাৰ তুলি লয়।)

বসন্ত : হেল্ল'—হেল্ল'—

মধু : (চাকৰণীক মাতে) ৰঙিলী !

ৰঙিলী : (গা-ধোৱা ঘৰলৈ যোৱা দুৱাৰৰ ফালৰপৰা আহি) কি হ'ল
বাবুৱনী !

মধু : মোৰ বিচনাখন বন্ধ.আৰু ট্ৰান্সটো ইয়ালৈ লৈ আহ।

ৰঙিলী : বাবুৱনী, আপুনি.....

মধু : মই যি কৈছোঁ তাকে কৰ।

(ৰঙিলী ভিতৰলৈ যায়গৈ—বসন্তই “হয় হয়, ঠিক আছে”
ইত্যাদি কৈ ফোনৰ ৰিচিভাৰটো থৈ দ্বিধা আৰু হাঁহি হাঁহি
মধুৰ কাষলৈ আহি কয়)

বসন্ত : হেৰা, প্ৰথমে মোৰ বস্ত্তবাৰিবোৰ ঠিক কৰি দিয়াঁচোন, তাৰ
পিছত তোমাৰ বিচনা বন্ধাৰ কথা ভাবিবা। প্ৰথম গাড়ীতে
মই যাব লাগে, চাহাবৰ আদেশ। তোমাৰ বস্ত্ত পিছত
সামৰিবা-যোৱা। (হাঁহে)

[পট পৰে]

(কিছু সময়ৰ পিছত চিন পুনৰ দাং খায়। সেই একেই কোঠা যদিও
তাত থকা বস্ত্ত-বাৰিবোৰৰ স্থান পৰিৱৰ্তন হয়। য'ত মেজখন আছিল
তালৈ পালেঙখন আহিল। টেলিফোন আছে মূৰৰ শিতানত থকা এখন

টিপয়ত। মেজ গ'ল ড্ৰেচিং টেবুল থকা ঠাইলৈ আৰু ড্ৰেচিং টেবুল আহিল সোঁফালে চুকলৈ। পালেঙৰ ওপৰত আঁঠুলৈকে লেপ লৈ মধু আউজি বহি আছে। ক্ষন্তেক পিছতে কেলেকাৰখনলৈ চাই দেখে জানুৱাৰী মাহ। মধুক দৰ্শকে পূৰা দুমাহৰ পিছতে দেখিছে। বাহিৰৰ দুৱাৰ খোলা আছে আৰু সেই দুৱাৰেদি ভিতৰলৈ বতাহ সোমাইছে জোৰেৰে। লেপখন ডিঙিলৈকে টানি লৈ মধুৱে চাকৰণীক মাতো—
“ৰঙিলী—ৰঙিলী!”

(কিন্তু মাত ইমান সৰু যে ৰঙিলীৰ ওচৰকে নাপায়গৈ।

মধুৱে লেপেৰে সৈতে শুই পৰিল আৰু ক্ষন্তেক পিছত আহি হাজিৰ হ'ল ৰঙিলী।)

ৰঙিলী : বাবুৱনী। কি হ'ল, মনটো চোন মাৰি আছে!

মধু : (শুই) ভিতৰলৈ ঠাণ্ডা বতাহ আহিছে, এই দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দে।

ৰঙিলী : (দুৱাৰ বন্ধ কৰি) বাবুৱনী! আপুনি চোন মোৰ কথাৰ উত্তৰকে নিদিলে।

মধু : এনেয়ে গাটো সিমানে ভাল লগা নাই।

ৰঙিলী : বাবুৰ কিবা চিঠি-পত্ৰ আহিছে নেকি ?

মধু : আহিছে, সস্তৰ আজি-কালিতে পাবহি।

ৰঙিলী : তেতিয়াহলেতো.....

মধু : (বিষাদৰ হাঁহিৰে) মূৰটো কিবা গধুৰ গধুৰ লাগিছে। হয়তো পানী লগাৰ কাৰণে.....

(দুৱাৰত কোনোবাই খট খট কৰে)

মধু : কোন ?

সুৰ : (বাহিৰৰ পৰা) দুৱাৰখন খোলচোন।

মধু : (বহে) ৰঙিলী, দুৱাৰখন খুলি দেচোন। (ৰঙিলীয়ে দুৱাৰ খোলে আৰু লগে লগে চিন্তা আৰু সুৰ সোমাই আহে)

মধু : (লেপ আঁতৰাই) আবে সুৰ! চিন্তা! তহঁত হঠাৎ যে!

স্বৰ : আজি বাতিপুৰা আহি পালোঁহি।

চিন্তা : মা প্ৰয়াগলৈ গৈছে, সবিতাই ক'লে এই ছেগতে দিল্লী চোৱা
যাওক।

মধু : আছ ক'ত ?

চিন্তা : কনট প্লেচত মালিক খুড়াৰ তাত। বহুত দিনৰেপৰা তেখেতে
কৈ আছিল যে দিল্লীলৈ আহিলে.....

মধু : আৰু মোলৈ চিঠি এখনো লিখিব নোৱাৰ নহয়। ইমানদিন মই
ক'ত আছোঁ, দিল্লীলৈ আহিলে অন্ততঃ.....

স্বৰ : প্ৰথমেই তোৰ ইয়ালৈকে আহিছে।। মাই কৈছিল কুটুব
মীনাৰৰ.....

চিন্তা : মই কৈছিলোঁ বোলো কুটুব মীনাৰ এমুৰে আৰু মধু বাইদেউৰ ঘৰ
এমুৰে.....(মধুৱে হাঁহে)

স্বৰ : আৰু দুঘণ্টা ধৰি তোৰ ঘৰ বিচাৰি হাৰবাণ।

মধু : কিন্তু মোৰ ঠিকনাতো.....

চিন্তা : স্বৰই পাহৰি গ'ল। টাঙ্গাৱালাক ক'লে ভৈৰব মন্দিৰৰ ফালে
যাবলৈ।

মধু : (আচৰিত হৈ) ভৈৰব মন্দিৰ.....

চিন্তা : আৰু টাঙ্গাৱালাই লৈ গ'ল সজী-মণ্ডিৰ ফালে, একেবাণ্ডে
তীস্হাজাৰী গীৰ্জাৰ ওচৰলৈ।

মধু : (জোৰেৰে হাঁহি) গীৰ্জাৰ ওচৰ পালিগৈ ?

চিন্তা : (নিজৰ কথা শেষ নকৰি) তেতিয়াহে তাইৰ মনত পৰিল যে
আচলতে হনুমান মন্দিৰৰ ফালেহে। বচ, আকৌ নতুন দিল্লীলৈ
ঘূৰি আহোঁ.....।

(মধুৱে জোৰেৰে হাঁহে)

স্বৰ : তেতিয়াহে আমাৰ খেয়াল হ'ল যে আমি এনেয়ে হাবাখুৰি খাই
ফুৰিছোঁ। ঘৰচোন তোৰ ওচৰতেই।

মধু : তহঁতিও আৰু ! মই কৈছোঁ মানে.....

(খুব জোৰেৰে হাঁহে)

সুৰ : অ'ই, তই কেতিয়াৰ পৰা ইমানকৈ হাঁহা হলি ! সৰুৰে পৰাই
তই চোন হাঁহিব নজনা আছিলি অ'।

চিন্তা : ভাই, চাহাবে শিকাই দিলে চাগে ইমান জোৰকৈ হাঁহিবলৈ।
তেওঁ কত ?

মধু : বানাবমলৈ গৈছে, আজি দুমাহ হ'ল। তাৰ ফাৰ্মৰ মেনেজাৰজনৰ
অস্থখ। আজি-কালিতে পাবহি।

চিন্তা : ভাল তো ?

মধু : ভাল, বেছ ফুৰ্তিত আছে। কিন্তু তহঁত থিয় হৈ আছ কেলৈ ?
এইপিনে বিচনালৈকে আহ। (চাকৰণীক মাতে) বঙিলী।
বঙিলী !

(সুৰ আৰু চিন্তা চকীত বহিব খোজে)

মধু : চকীত নহয়, এইপিনে পালেঙলৈ আহ—লেপ লৈ বহোঁ।

সুৰ : কিন্তু মোৰ ভবি যে একেবাবে... (হাঁহি) আৰু মই এতিয়া ধুবও
নোৱাৰোঁ দেই।

মধু : একো নহয় দে, জোতা তো পিন্ধিয়েই আহিছ !

চিন্তা : কিন্তু তোৰ বিচনা যে.....

মধু : মোৰ বিচনাৰ একো নহয়। বিচনাৰ কথা বাদ দে। আহ, সেই
দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দে, ঠাণ্ডা বতাহ আহিছে।

(বঙিলী সোমাই আহে)

বঙিলী : মোক মাতিছিল বাবুৱনী ?

মধু : বঙিলী ! চাহ আনচোন।

(চিন্তাই দুৱাৰ মাৰে আৰু তাৰ পিছত আঁঠুলৈকে লেপ লৈ
তিনিও বিচনাত বহে।)

সুৰ : অহা মাহত পুষ্পাৰ বিয়া।

মধু : (আচৰিত হৈ) লেফটেনেণ্ট বীৰেন্দ্ৰৰ লগত ?

চিন্তা : (হাঁহি) চব তোৰ নিচিনা বুলি ভাবিছ নে কি ? তাই জীৱনভৰ
প্ৰেম কৰিছে বীৰেন্দ্ৰৰ লগত কিন্তু বিয়া কৰাব তাইৰ প্ৰফেছাৰ
মুন্সিৰামক।

মধু : কিন্তু মুন্সিৰাম যে.....

সুৰ : হলে কি হ'ব ! লেফটেনেণ্ট মহাশয় তো বছৰেকত এবাৰ বা
দুবাৰ হে আহে, কিন্তু প্ৰফেছাৰ চাহাবক যেতিয়াই যোৱা
তেতিয়াই পাবা তাত।

চিন্তা : যি হে ক্ষীণকায় মানুহ, অলপ জোৰকৈ বতাহ মাৰিলেই উৰি
যাব যেন লাগে। মইতো ভাবিয়েই আচৰিত, পুষ্পাৰ নিচিনা
শকত-আৱত ছোৱালী এজনীয়েনো সেইটোৰ লগত প্ৰেমত
পৰিলে কেনেকৈ ?

মধু : পুষ্পাইনো পচন্দ কৰিলে কেনেকৈ ? মইতো পাঁচ মিনিটলৈও
সহ কৰিব নোৱাৰো সেইডালক। এনে শুকান উদাসীন
উদাসীন লাগে।

চিন্তা : গা-পা ধোৱাৰ অভ্যাস নায়েইনেকি জানো !

সুৰ : সহ নকৰি তাই কৰিব কি ? বাপেক প্ৰফেছাৰে মুন্সিৰামক
ভাল পায়। তাতে তেওঁ লিখা-পঢ়া কৰোৱাই নিজৰ কলেজতে
চাকৰিত সুমুৱাই দিছে। বীৰেন্দ্ৰই তো চাৰি বছৰে বি. এ,
টোকে পাছ কৰিব নোৱাৰিলে। আন হাতে মুন্সিৰাম হ'ল
শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত নাম থকা লোক।

(বঙিলীয়ে ট্ৰেত চাহ লৈ আহে)

বঙিলী : চাহ ক'ত দিওঁ বাবুৱনী !

মধু : মেজতে থ আৰু একাপ একাপ বাকি আগাক ইয়াতে দে। বিস্কুট,
এই টিপয়খন টানি তাৰ ওপৰতে থ।

সুৰ : (আচৰিত হৈ) মধু !

মধু : ধেং, ক'ত উঠি যাবি বহ। এই গৰম বিচনা এৰি ডাইনিং টেবুললৈ
গলে চাহৰ আমেজটোৱেই নাইকিয়া হৈ যাব।

চিন্তা : (উঠিবলৈ চেষ্টা কৰি অলপ খঙেৰে) মধু.....

মধু : বাদ দে, বহ ইয়াতে।

চিন্তা : (ব্যঙ্গ কৰি) তেতিয়া হলে বিয়াৰ পিছত ৰাণী মধুমালতীয়ে
তেওঁৰ সকলো আচাৰ ব্যৱহাৰ সলনি কৰি পেলালে।
বিচনাতেই চাহ-তাহ খোৱা-বোৱা সকলো ?

সুৰ : পানী এগিলাচ খাবলৈ হলেও আগতে ডাইনিং টেবুললৈ যাব
লাগে, আৰু এতিয়া ?

মধু : আবে এইবোৰ আচাৰ ব্যৱহাৰত নো আছে কিটো ? ক-চোন
বাৰু বিচনাৰ এই উম এৰি ডাইনিং টেবুললৈ যায় কোন ?
ল ল, চাহ বিস্কুট ল। খা, ঠাণ্ডা হৈ যাব।

(সকলোৱে চাহৰ কাপ লৈ খোৱা আৰম্ভ কৰে আৰু
কথা পাতে)

সুৰ : অ'ই, বিচনাত যদি চাহ পৰে ?

মধু : কিটো হ'ব ? বিচনা চাদৰ ধুই পেলাম। কেতিয়াবা তেনেকৈ
বিচনা চাদৰ নফট হ'ব বুলিতো আৰু দৈনন্দিন সুখ কণৰপৰা
বঞ্চিত হমনে ?

সুৰ : সুখ আৰু আৰাম ! (ব্যঙ্গ কৰি) তোৰ মতে তেতিয়া হলে
বিচনাতে চাহ খোৱাটো খুব সুখ আৰু আৰামৰ কথা। (হাঁহে)

চিন্তা : কিন্তু তোৰ সভ্যতা সংস্কৃতি.....

মধু : মানুহে চিৰাচৰিত প্ৰৱৃতিৰে দৈনন্দিন যি বাটেৰে খোজ লৈছে
সেয়েই সংস্কৃতি। সমাজৰ এক শ্ৰেণী মানুহৰ বাবে আন এক
শ্ৰেণীৰ মানুহ সদায়েই অসভ্য আৰু অসংস্কৃত। কিন্তু এই
সংস্কৃত সভ্যতাৰ পিছত কিমান চাপলি মেলিবি ?

সুৰ : তই কৈছ কি ? ইমান পঢ়া-শুনা কৰি মানুহ আগৰ দৰে বৰ্বৰ
হৈ থকাটোকে তই বিচাৰনেকি ?

মধু : বৰ্বৰ হ'বলৈ কোনে কৈছে ? মানুহে নো সীমা চেৰাই যাব
লাগিছে কিয় ? আমিতো এটা মধ্যম পন্থাও অৱলম্বন কৰিব

পাৰেঁ। মোৰ কথা হ'ল, বৰ্বৰেঁ। হ'ব নালাগে বন্ধনৰ মাজতো থাকিব নালাগে। মহাত্মা বুদ্ধই কি কৈছিল.....

সুৰ : (হাঁহি) মহাত্মা বুদ্ধ। তোৰ হৈছে কি? আওপুৰণি নীতি-নিয়ম কিছুমান এই আজিৰ সভ্যতাৰ ওপৰত জাপি দিব খুজিছ কিয়?

চিন্তা : দিনে দিনে মানুহ আগবাঢ়িছে প্ৰগতিৰ পথত। আজিৰ যি নীতি কাইলৈ সি অচল আৰু কাইলৈৰ এটা পৰহিলৈ। বান্নাড শ্বই...

মধু : (ব্যঙ্গ হাঁহিৰে) বান্নাড শ্ব : বাদ দে, বাদ দে সেইবোৰ বেবসিক তৰ্ক। বঙিলী, আৰু একাপ একাপ চাহ দে।

চিন্তা : হৈছে দে নালাগে আৰু, আমি যাওঁ। বহুত দেৰি হৈ গ'ল। বঙিলী, হাত ধুবলৈ পানী.....

মধু : একাপ একাপ আৰু চাহ খা না।

সুৰ : নাই মধু, যাওঁ দে এতিয়া। তাত চাগে আটাইবোৰ চিন্তা কৰি বৈ আছে। আমি মাথোন কৈ আহিছিলোঁ যে মধুৰ তালৈ যাম আৰু আধা ঘণ্টা এঘণ্টাৰ ভিতৰত উভতি আহিম। এতিয়া ইয়াতেই দুঘণ্টাৰ ওপৰ হ'ল।

চিন্তা : বাথৰুম ক'ত, হাত ধোওঁ।

মধু : এই ঠাণ্ডাত নো কি হাত ধুবি?

সুৰ : নাই নাই, কিবা এঠা এঠা লাগি আছে, ধুবই লাগিব।

মধু : তেতিয়াহলে মৰ ধুই। বঙিলী, হাত ধুবলৈ পানী দে।

সুৰ : বাথৰুম.....

মধু : বাথৰুমলৈ গৈ কি কৰিবি! এই পিনে বাৰাণ্ডাতে ধো।

(দুৱাৰ খুলি চিন্তা আৰু সুৰই হাত ধোৱে, মধুৰে চাহৰ শেষ সোহাটো মাৰি লয়)

সুৰ : (ধোৱা হাতেৰে) টাৱেল ক'ত?

মধু : ৰঙিলী, টাৰেল নিদিলিনেকি ? ঠিক আছে, আলনাৰ মূৰত থকা সৌখনকে ল।

স্বৰ : (খঙত) মধু তই ভালদৰে জান যে.....

মধু : ৰঙিলী, ইহঁতক ভিতৰত থকা ধোৱা টাৰেলখন আনি দে।

(চিন্তাও হাত ধুই আহে আৰু ৰঙিলীয়ে আনি দিয়া টাৰেলেৰে দুয়ো হাত মোচে)

মধু : মই কৈছোঁ। মানে আৰু অলপ সময় বহিলেনো কি হয় ?

চিন্তা : নালাগে দে, কাইলৈ আহিবলৈ চেষ্টা কৰিম। (হাত মোহাৰি টাৰেলখন চকীৰ ওপৰতে থয়)

মধু : চেষ্টা নহয়, আহিব লাগিব। নাপাহৰিবি কিন্তু। ইয়াতে ভাত খাবিহি।

স্বৰ : নিশ্চয় আহিম।

(মধু বিচনাৰপৰা উঠিব খোজে)

স্বৰ : সেইবোৰ শিফটাচাৰ বাদ দে। বহ বহ, লেপৰ উম লৈ বহি থাক।

ঠাণ্ডা বতাহ মাৰিছে। দুৱাৰ আমিয়েই বন্ধ কৰি গৈছে।।

(সিহঁত হাঁহি হাঁহি ওলাই যাওঁতে দুৱাৰ বন্ধ কৰি যায়)

মধু : ৰঙিলী, মোক আৰু একাপ চাহ দে।

ৰঙিলী : (চাহ দি) এয়ানো কোন বাবুৱনী ?

মধু : মোৰ বান্ধৱী। আমি কলেজত একেলগে পঢ়িছিলোঁ আৰু হোফেলতো আছিলোঁ একেলগে।

(কিছু সময় মধুৱে মনে মনে বহি চাহ খায়। তাৰ পিছত.....)

মধু : ৰঙিলী।

ৰঙিলী : কওক বাবুৱনী !

মধু : মোৰ ফালে চাই কচোন বাৰু মই সঁচাকৈয়ে সলনি হৈ গৈছোনেকি ?

ৰঙিলী : (একো নামাতে)

মধু : (যেন নিজে নিজে কয়) বন্ধু-বান্ধৱীয়ে কয় মই সলনি হৈ গৈছেঁ, ওচৰ-চুবুৰীয়াইও কয়। মোৰ ফালে চাই সঁচাই কটোন বঙিলী সঁচাকৈয়ে কি মই মানুহজনী সলনি হৈ পৰিছেঁ?।

বঙিলী : মইতো সকলো সময়তে আপোনাৰ ওচৰতেই আছোঁ। বাবুৱনী! মই কেনেকৈ কওঁ?

মধু : (পুনৰ জোৰ দি কয়) মোৰ চকুলৈ চাই কটোন মই সলনি হোৱা নাইনে? মোৰ চকুত ঘৃণাৰ চাৱনি জানো দেখিবলৈ পাইছ?

বঙিলী : (আচৰিত হৈ) ঘৃণা... ..

মধু : মোৰ ব্যৱহাৰত কৃত্ৰিমতা আৰু শিফাচাৰ আছে জানো আজিকালি?

বঙিলী : (আচৰিত হৈ) কৃত্ৰিমতা! শিফাচাৰ!

মধু : ঘৃণা কৃত্ৰিমতা শিফাচাৰ এইবোৰ মই বিসৰ্জন দিব খুজিছোঁ। (নিজে নিজে কয়) এইবোৰৰ কাৰণেই মোৰ লগত দন্দ কৰি আজি দুমাহৰ আগতে তেওঁ ঘৰৰপৰা ওলাই গৈছে।

বঙিলী : আপুনি সেইবোৰ কি কৈছে বাবুৱনী। বাবু তো.....

মধু : (শূণ্য দৃষ্টিৰে) তেওঁৰ খং এতিয়াও মাৰ যোৱা নাই। আজি দুমাহে চিঠি এখনো দিয়া নাই মোলৈ।

বঙিলী : চিঠি লিখা নাই হয়, কিন্তু.....

মধু : (বান্ধ কৰি) “মই ভালে আছোঁ, তোমাৰ ভাল বেয়া জনাবা”— বা “মেনেজাৰৰ অসুখ ভাল হলেই মই যাম”—এইবোৰক চিঠি বোলে নেকি? জানো নহয় মোৰ ওপৰত তেওঁৰ খং। তেওঁ ভাবে মই তেওঁক ঘৃণা কৰোঁ।।

বঙিলী : জানো আপুনি কি ঘৃণা ঘৃণা কৰি আছে!

মধু : সৰুৰেপৰাই মই এনে চাফ-চিকুণতাৰ মাজত ডাঙৰ হৈছোঁ।। ইয়াত বাৰু মোৰ দোষ ক’ত! (অলপ দুখেৰে) পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্নতাৰে মই থাকিবলৈ বিচৰাটোতে তেওঁ ঘৃণাৰ ভাব

দেখে। চেফ্টাও কৰিছে। এইবোৰ বাদ দিওঁ, শিফ্টাচাৰ সমূলে
বিসৰ্জন দিওঁ। তাকে কৰিবলৈ যাওঁতে মাজে মাজে নিজৰ
ওপৰতে ধিক্কাৰো হৈছে। কিন্তু কি হ'ব। সৰুৰেপৰাই
সংস্কাৰৰ মাজত ডাঙৰ হৈছে, ইমান সহজে সেইবোৰৰপৰা
মুক্তি পাওঁ কেনেকৈ? (দৃঢ়তাৰে) ঠিক আছে; এইবোৰ বাদ
দি মই পুৰণা নীতি-নিয়মেৰেই চলিবলৈ লম। তেওঁ ভাবে
মই তেওঁক ঘৃণা কৰোঁ।

ৰঙিলী : আপুনি কি কৈ আছে বাবুৰনী!

মধু : নহয় ৰঙিলী, তেওঁৰ স্তৰ তেওঁৰ ধৰণ-কৰণ, তেওঁৰ সকলো
কথাত মই ঘৃণা কৰোঁ। (কান্দো কান্দো ভাৱ) মইতো এই
দুমাহত যথেষ্ট সলনি হৈ গৈছে। নিজকে একেবাৰে সলনি
কৰি পেলাইছোঁ।

(হঠাৎ বাহিৰৰ দুৱাৰ খুলি বসন্ত সোমাই আহে)

বসন্ত : কি হে মধু খবৰ কি তোমাৰ! (ৰঙিলীক) ৰঙিলী, টাঙ্গাৰপৰা
মোৰ বস্ত-বাৰিবোৰ আন। আৰু শুন (জেপৰপৰা পইচা
উলিয়াই) এই ডেৰ টকা দিবি তাক। (ৰঙিলীয়ে পইচা লৈ
ওলাই যায়)

বসন্ত : (মধুৰ কাষলৈ আহি) কোৱাঁচোন তোমাৰ খবৰ! এনেকৈ
কন্দনামুৱা হৈ আছা কিয়? কিবা অসুখ নেকি?

মধু : (পালেঙৰপৰা নামি হাঁহিবলৈ চেফ্টা কৰি) খুব ঠাণ্ডা পৰিছে
তো, তাতে পানীও লাগিছে আজি তিনি চাৰি দিন।

বসন্ত : মই তোমাক নকওঁ নে বোলো স্বাস্থ্যৰ কাৰণে যত্ন লবা। দেহা
থাকিলেহে বেহা। পৃথিৱীত দেহাই হ'ল আচল কথা। দেহা
ভালে থাকিলে যি কাম হয় সেই কাম তোমাৰ এই চাক-
চিকুণতা, শিফ্টাচাৰৰ দ্বাৰা নহয়। দেহা যদি ভালে থাকে
সেইবোৰৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। (নিজৰ কথাত তেওঁ
আনন্দ লভে আৰু কোঠাটো প্ৰথমবাৰ দেখাৰ দৰে) আবে,

কোঠাৰ ৰূপ এনেকৈ সলনি হ'ল কেনেকৈ ? ড্ৰয়িং ৰুমত
পালেং, ট্ৰে কাপ প্লেট ?

মধু : আপোনাৰ আৰু আপোনাৰ বন্ধু-বান্ধৱৰ যাতে ক'ট নহয় তাৰ
কাৰণে ময়েই পালেংখন ইয়ালৈ অনালোঁ। আৰামেৰে লেপৰ
উম লৈ বহিব পাৰিব। টেলিফোন থাকিব আপোনাৰ
মূৰ শিতানত।

বসন্ত : (আনন্দত) বাঃ এয়েহে, আমাৰ মধু নে কোন !

মধু : মইতো মোৰ বান্ধৱীৰ সৈতে এই লেপৰ উম লৈয়েই বহা
কৰিছোঁ।

বসন্ত : (আচৰিত আৰু আনন্দৰ মাজত) সঁচা ?

মধু : (আৰু প্ৰশংসা পোৱাৰ আশাৰে) আমি চাহ-তাহো ইয়াতেই
খাইছোঁ।

বসন্ত : (আনন্দেৰে) বাঃ—তাৰ মানে তুমি এতিয়া বুজি পালা যে
বাহিৰৰ জাকজমকতাত জীৱনৰ অৰ্থ নাই, তাৰ অৰ্থ হ'ল
অন্তৰৰ দৃঢ়তাত। আমাৰ যদি প্ৰতিৰোধ শক্তি থাকে অৰ্থাৎ
power of resistance থাকে.....

মধু : আপুনিও এতিয়া এই কোমল বিচনাত বহিয়েই চাহ খাব।

বসন্ত : (খুব আনন্দত) কথাই নাই, তুমি ৰঙিলীক মোৰ কাৰণে চাহ
কৰিবলৈ কোৱাই।

মধু : এতিয়াতো আপোনাৰ খং পাতলিছে নিশ্চয় ?

বসন্ত : (আচৰিত হৈ) খং।

মধু : আপুনি যে ইমানদিন মনত খং লৈ থাকিব পাৰে মই সপোনতো
ভাবিব নোৱাৰোঁ।

বসন্ত : (আৰু আচৰিত হৈ) খং ?

মধু : আজি দুমাহে আপোনাৰ চিঠি এখনো নাই।

বসন্ত : কিন্তু মই...

মধু : লিখিছিল চিঠি। “মই ভালে আছোঁ, তোমাৰ কেনে জনাবা”—
সেইখনক চিঠি বোলে নেকি ?

বসন্ত : (জোৰেৰে হাঁহি) অ’ তাৰ মানে তুমি মই খঙতে চিঠি দিয়া নাই
বুলি ধৰি লৈছা। পাগলী জনী ক’ববাৰ ! তোমাৰ ওপৰত নো
কোনোবাই খং কৰিব পাৰেনে ?

মধু : কিন্তু ঢুলাইন লিখিলেই...

বসন্ত : সেই ঢুলাইনকে যে লিখিবলৈ সময় পাইছোঁ। তাকে বহুত বুলি
ধৰিবা।

মধু : ঠিক আছে, আপুনি হাত-মুখ ধোৱক মই চাহ কৰোঁ।

বসন্ত : তুমি যে কিমান সুন্দৰ !

মধু : (মিচিকিয়া হাঁহিৰে) আহক আহক, প্ৰথমে হাত-মুখ ধুই কাপোৰ-
কানি বদলাওক।

বসন্ত : উলিয়ালা আৰু কাপোৰ বদলোৱাৰ লেঠা এটা ?

মধু : কিয়, কাপোৰ নবদলায় নেকি ? এৰাতি এদিন বেলত আহিছে,
তাতে বাটৰ ধূলি গোটেইবোৰ গাত লাগি আহিছে। ব’লক
ব’লক, সোনকালে হাত-মুখ ধুই কাপোৰ বদলাওক। ইতিমধ্যে
মই চাহ কৰোঁ। (বসন্তক বাথৰুমৰ ফালে ঠেলি দিয়ে আৰু
চাকৰণীক মাতে) ৰঙিলী !

ৰঙিলী : (আনটো কোঠাৰপৰা আহি) কওক বাবুৱনী !

মধু : বস্ত্ৰ-বাৰিবোৰ আনি থলি ?

ৰঙিলী : থলোঁ।

মধু : এই ট্ৰে আৰু কাপ প্লেট উঠা। চাহৰ পানী চাগে ঠাণ্ডাই হ’ল।
তই এই টি-পট আৰু কাপ-প্লেটবোৰ সোনকালে ভালকৈ ধুই
আন, মই পানী তুলি দিছোঁ। (ৰঙিলীয়ে ট্ৰে আদি লৈ যায়
এখন চামুচ মাটিত পৰে)

মধু : (অলপ জোৰেৰে) চামুচখন আকোঁ পেলালি নহয় মাটিত।
কিমান বাৰ কব লাগে যে চামুচ মাটিত নপেলাবি—গোটেইখন

খিচখিচীয়া হয়। যা এতিয়া—ট্রে এতিয়া বাহিৰতে থৈ তিতা
কাপোৰ এখনেৰে এই ডোখৰ মচি দেহি।

বসন্ত : (বাথৰুমৰপৰা) হেৰা, চাবোন ক'তহে ?

মধু : ভালকৈ চাওকচোন সেই তক্তাৰ ওপৰতে আছে।

বসন্ত : আৰু টাৱেল ?

মধু : বাথৰুমৰপৰা ওলাই আহকচোন আগতে। ইয়াত শুকান টাৱেল
আছে তাৰেই মুচিবহি।

(বঙিলীয়ে তিতা কাপোৰেৰে গজিয়া চাফা কৰে)

মধু : তই এইডোখৰ আগতে চাফা কৰি টি-পট আৰু কাপ-প্লেটবোৰ ধুই
লৈ আহ, মই চাহত লাগোঁ।

(মধু পাকঘৰৰ দুৱাৰেদি সোমাই যায়। অলপ সময়ৰ পিছত
বঙিলীও যায়। বসন্তই মুখ-হাত ধুই শাৰ্টৰ কলাৰ ঠিক কৰি
কৰি গুণ-গুণাই আহে।)

“হিয়া ডোলেৰে মোৰ

মন ডোলেৰে”

(কব নোৱৰাকৈয়ে চিন্তা আৰু সুৰই হাত-মুখ মোহাৰি চকীৰ
ওপৰত থৈ যোৱা টাৱেলেৰে মুখ মোহাৰে।)

মধু : (বান্ধনি ঘৰপৰা) ছিঃ ছিঃ এই কেটলিটো কি কৰি ৰাখিছ
বঙিলী ? এমোণ মান মলি লাগি আছে তলিত। (কেটলি
হাতত লৈ ওলাই আহে) তইনো কেতিয়াকৈ বাচন চাফা কৰিবলৈ
শিকিবিছ ? কিমানবাৰ কৈছোঁ। তোক চাফ-চিকুণকৈ... (হঠাৎ
সুৰ আৰু চিন্তাই ব্যৱহাৰ কৰি থৈ যোৱা টাৱেলখনেৰে বসন্তই
মুখ মোহৰা দেখি সেইখন হাতৰপৰা টানি অনাৰ আনন্দ।)
নতুন শুকান টাৱেল এইখন নেকি ? আপুনিহে তিতা আৰু
শুকান টাৱেলৰ মাজৰ পাৰ্থক্যটোও ধৰিব নোৱৰা হ'লনে ?
অলপ আগতে মাথোঁ। সুৰ আৰু চিন্তাই এইখন টাৱেলেৰে
হাত-মুখ মচি গৈছে।

বসন্ত : (খত্‌মত্‌ খাই) তেতিয়াহলে নতুনখন.....

মধু : নতুন টাবেল সিটো কোঠাত আঁৰি থোৱা আছে।

বসন্ত : ছেঃ আকৌ সেইখন টাবেলেই ! মোৰ খবৰেই নাই। আচলতে
মানে দুয়োখন টাবেলেই পৰিষ্কাৰ তো, মোৰ.....

মধু : পৰিষ্কাৰ টাবেল ! ভালকৈ নাচায় কিয় তিতানে শুকান ?

বসন্ত : চশ্‌মা খুলি থৈছোঁ তো। তুমি তো জানাই চশ্‌মা নাথাকিলে
মোৰ পৃথিৱীখন.....(হাঁহে)

মধু : জানো দিয়ক আপোনাৰ পৃথিৱীখন। কব নোৱাৰোঁ। আপুনি
কোনখন পৃথিৱীত থাকে। এতিয়া বাক চশ্‌মা নাই, কিন্তু
চশ্‌মা থাকিলেও জানো আপুনি কিবা দেখা পায়।

(মুখ ওফোন্দাই বসন্তৰ কোলাত মূৰ থয়)

বসন্ত : সেয়া আকৌ তোমাৰ মুখ ওফন্দিল। কি—খং উঠিছে ?

মধু : (ব্যঙ্গ হাঁহিৰে) ক'তা মোৰ তো খং উঠা নাই।

বসন্ত : (ডাঙৰকৈ) মই ইমান মূৰ্খ নহয় হে যে ইয়াকো বুজি
নাপাম।'

(পট পৰে)

ঐহিক

ভুবনেশ্বর

চৰিত্ৰ : (প্ৰথম দৃশ্য)

পুৰুষ আৰু স্ত্ৰী

(দ্বিতীয় দৃশ্য)

তিনিজন লোক আৰু

এজন যুৱক

(তৃতীয় দৃশ্য)

প্ৰথম দৃশ্যৰ পুৰুষ আৰু

দ্বিতীয় দৃশ্যৰ যুৱক

(প্ৰথম দৃশ্য)

(মধ্যম ধৰণৰ এটা ঘৰৰ বাৰান্দাত পৰ্দা তৰি এটা খোৱা কোঠা কৰি লোৱা হৈছে। এখন চাইদ টেবুলত চীনা-মাটিৰ বাচন, কাগ, প্লেট, কুৱেকাৰ অ'টচ্, পলচন বাটাৰ আৰু আচাৰৰ বৈয়াম আদি পৰিপাটিকৈ সজোৱা আছে। ডাইনিং টেবুলখন ডিম্বাকৃতিৰ। তাৰ চাৰিউকাষে থকা চকীৰ এখন চকীত এজন পুৰুষ আৰু আন এখনত এগৰাকী স্ত্ৰী বহি আছে। পুৰুষজন ধুনীয়া। অলপ সময় মনে মনে থকাৰ পিছত যেন স্ত্ৰীয়ে আবেলিৰ চাহ খাইছে এনে অনুমান হয়।)

স্ত্ৰী : (চাহৰ কাপ ঘূৰাই ঘূৰাই) তেতিয়াহলে চৰ্দাৰ চাহাবে বেছ চ'ক খাইছে ?

পুৰুষ : (অচমস্ক হৈ) ওঁ.....

স্ত্ৰী : (কিবা কম বুলি বৈ যায়)

পুৰুষ : আজি তাৰমানে চাকৰ দুয়োটাৰে ছুটী !

স্ত্ৰী : (এটোক চাহ খাই কমালেৰে মুখ মচি) চৰ্দাৰ চাহাবৰ তো ডাইবেক্তৰৰ লগত খুব মিল.....

পুৰুষ : (হাঁহি হাঁহি উৎসাহেৰে) এইবোৰেই তো এই মুৰ্খবোৰক নষ্ট কৰিছে। ইহঁতে ভাবে যে সংখ্যাগৰিষ্ঠতাই ইহঁতক গাধৰপৰা গৰু বনাব। কিন্তু সিহঁতে নাজানে যে আজিকালি সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰ মানেই সলনি হৈ গৈছে। এই আধামৰা লেলাটভুঞ্জা বোৰৰ সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰ কি মানে আছে। পৃথিৱী কঁপোৱা শক্তি সদায় এজনৰ গাত হে থাকে।

(স্ত্ৰীয়ে কাপত চাহ বাকি তাত গাখীৰ দি তাকে চাই থাকে। পুৰুষে ধুমধাম কটীত মাখন লগায়। কিছু সময় নিমাত।)

পুৰুষ : চৰ্দাৰ চাহাব, বাবু চাহাব, বায় চাহাবসকলক লৈয়েই তো
 বিপদ। এই মুৰ্খহঁতে জীয়াই থকাটো যে এটা কলা তাক
 নুবুজে আৰু দুৰ্বল অস্ত্ৰবিহীন সেনাৰ দৰে মৰণৰ মুখলৈ গৈ
 থাকে। যেতিয়া দেখিলে যে মই তেওঁলোকৰপৰা ভিক্ষা বিচৰা
 নাই, কাকো তোষামোদ কৰা নাই, অনুগ্ৰহ বিচৰা নাই, ষড়যন্ত্ৰ
 কৰা নাই, তেতিয়াতো মুখ মেলি বৈ গ'ল। কৈছোঁ নহয়, মুখ
 মেলি বৈ থাকিল। (কাপটো থৈ হাঁহে) কিবা বুজাৰ শক্তি
 থাকিলেহে তেওঁলোকৰ। যেতিয়াই শলঠেকত পৰে তেতিয়াই
 জিতা মেলি দিয়ে। পোচাক-পৰিচ্ছদেৰে এওঁলোক বাহিৰত
 সম্ভ্ৰান্ত হলেও আঁচলতে গাধ—বুইছা গাধ। অৱশ্যে এটা সুস্থ
 সমাজ-ব্যৱস্থাত ইয়াৰ লাভ নথকা নহয়, কিন্তু হলে কি হ'ব।
 ডিভিদ্বেণ্ড কম হ'ল—বচ সিহঁত অস্থিৰ হৈ পৰিল। কোনোবা
 কলেজীয়া ডেকা ল'ৰাই চিঞৰি চিঞৰি শ্ল'গান দি ষ্ট্ৰাইকৰ
 ছমকি দিলেই সিহঁত অস্থিৰ উত্তেজিত হৈ পৰে। মই কৈ
 দিছোঁ, তিনিবছৰলৈ মই ডিভিদ্বেণ্ড নিদিওঁ, কি কৰে কৰক।
 (আঙুলি দাঙি)

[স্ত্ৰীয়ে চাহ শেষ কৰি ঘড়ীৰ ফালে চায়। অলপ
 উচ-পিচ কৰে। পুৰুষে একান্তমনে খাবলৈ ধৰে।
 অলপ সময় নিৰৱতা।]

পুৰুষ : (উদাস ভাৱেৰে) তেতিয়াহলে চাকৰ দুয়োটা গ'ল। মেম
 চাহাবে জানিবা এতিয়াৰ চাহটোপা বনালা, গধূলিলৈ কি হ'ব ?
 মোৰ মিটিং আঠ বজাত হে শেষ হ'ব।

স্ত্ৰী : (কমালেৰে আঙুলি মচি) মই.....মইতো.....(হঠাতে) মইতো
 যামেই।

পুৰুষ : কেনি যাবা ?

স্ত্ৰী : (বাহিৰৰ পিনে কমাল জোকৰি দেখুৱাই) সেই পিনে।

পুৰুষ : (বাহিৰৰ পিনে চাই) বজাৰলৈ, তাৰ মানে, কিবা কিনিবলৈ ?

স্ত্রী : নহয়, মই লক্ষ্ণোলৈ যাম। জি. আই. পি. বেলত উলটি আহিম।

পুৰুষ : (আচৰিত হৈ) লক্ষ্ণোলৈ যাবা, জি. আই. পি. বেলত উলটি
আহিবা—কিন্তু নকিয় ?

স্ত্রী : (চাহ শেষ কৰি) এনেয়ে ঘূৰি আহোঁ। চঢ়াৰ চাহাবৰ পৰিবাৰ,
মিচেচ নিহাল, মই, মিচ মিত্তৰ—মিচ মিত্তৰৰে কিবা কাম
আছে, বেডিঅ' কিনি নেকি জানো !

পুৰুষ : (আঙুলি মোহাৰি) তাকে কোৱা। (বৈ) কিন্তু মটৰ লৈ
নোযোৱা কিয় ?

স্ত্রী : নালাগে, মটৰ নালাগে। দেবিকৈ হলেও শেষ গাড়ী জি. আই.
পিতে উলটি আহিম।

পুৰুষ : (সোণৰ জেপ ঘড়ীটো উলিয়াই মচি বাস্কেটত থৈ) ব'বা,
জি. আই. পি. এইখিনি পাইহি চোৱা দহত, তুমি ঘৰ পাবাহি দহ
পাঁচিছত। ঠিক আছে, মই মিলখীৰমৰ পেট্রোল পাম্পত কাৰখন
থৈ দিম। এটা কাম কৰিবা, মই মটৰতে টিফিন কেৰিয়াৰটো
থৈ যাম, তুমি ফেছনৰ পৰাই কিবা ভাজি-তাজি অলপ লৈ
আহিবা। কটী লাগিলে ঘৰতে তৈয়াৰ কৰা হ'ব। (ঘড়ীটো
জেপত ভৰাই থৈ জেপৰপৰা সস্তীয়া চিগাৰেটৰ কে'চ উলিয়াই
এটা চিগাৰেট জ্বলায়।) এতিয়া গম পাব চঢ়াৰ চাহাবে।
কোনো উৎসাহ নাই,—এইটো এটা জীৱন হ'ল নেকি ?

স্ত্রী : তাৰ মানে জি. আই. পি. এইখিনি পাইহি চাৰে দহ বজাত ?

পুৰুষ : (পুনৰ ঘড়ী উলিয়াই ঘড়ীটো মচে) নহয় ; চোৱা দহত। আৰু
জি. আই. পি. গাড়ী কেতিয়াও “লেট” নহয়। এইখন তোমাৰ
ই. আই. আৰ. নহয়। (যেন নিজৰ বস্তু এটাৰ বিষয়েই বখানিব
লাগিছে) আচলতে বুইছা, দেশৰ ভৱিষ্যত নিৰ্ভৰ কৰে উচিত
সময়ত উচিত কাম কৰাসকলৰ ওপৰত। যি নিজৰ কামত
নিজৰ বিশ্বাসত অটল তাৰেই ধন-দৌলত সুখ-কীৰ্তি সকলো।

কাৰণ কাম যিমানেই নহওক তেওঁ মেশ্বিনৰ দৰে সম্পূৰ্ণ কৰে।

আমেৰিকাৰ প্ৰসিদ্ধ লেখক জৰ্জ বার্নাড শ্বই কৈছিল.....।

স্ত্ৰী : (কথাৰ মাজতে) মিচেচ নিহালে কৈছিল যে তেওঁ তেওঁৰ কাৰখন পঠিয়াই দিব। তুমি মিটিঙলৈ যাব লাগে কেই বজাত ?

পুৰুষ : (উচপ খাই ঘড়ীলৈ চাই) চাৰে চাৰি হ'ল। মই যাওঁ দেই—(মুখৰ ভিতৰতে) ব'বা, চাৰি বাজি মোতৰ মিনিট—
তিনি চাৰি মিনিট লাগিব মোৰ ডিউক কোম্পানিত, চাৰিটা
একৈছ—হেৰি কৰা, ব'লা তোমাক পিণ্ডীৰ ঘৰতে থৈ আহোঁ।
তাৰপৰা তুমি গুটি যাবা নিহালৰ ঘৰলৈ। দুই মিনিটৰ
বাট হে।

স্ত্ৰী : (এঙামুৰি দি) ঠিক আছে। শাড়ী এইখনৰেই হ'বনে বেলেগ
এখন পিন্ধোঁ !

(ঘূৰি শাড়ীখন চায়)

পুৰুষ : (দুই তিনিবাব চিগাৰেটৰ ধোৱা উকুৱাই টুকুৰাটো পেলায়
দিয়ে।)

তোমাৰ যি ইচ্ছা। কিন্তু মোৰে শপত কথাটো কোৱাচোন।
লক্ষ্যত কি আছে ?

স্ত্ৰী : (হাঁহি) লক্ষ্যত তো বহুত বস্তু আছে—যেনে সৰু ইমামবাৰা,
ডাঙৰ ইমামবাৰা, চিৰিয়াখানা, হজৰংগঞ্জ, আগিনা.....

পুৰুষ : নহয়, মই স্মৃতিছোঁ। আজি গধূলি কিবা বিশেষ কাম আছে নেকি ?

স্ত্ৰী : আজি সন্ধিয়া ? কোনো বিশেষ কাম নাই।

পুৰুষ : (বৰ ডাঙৰ কথা এটা যেন ক'ব এনেভাৱে) এই পিনে আঙাঁ,
বহাঁ। (স্ত্ৰীয়ে ঘূৰি গিয় হয়) বহাঁ বুলিছোঁ নহয়। মই মন
কৰিছোঁ। আজি কিছুদিন ধৰি যেন তোমাৰ মনটো ভাল নহয়।
কিন্তু বন্ধত তো নিৰ্মল আহিবই, মণিও তো ইয়ালৈকে আহিব
আৰু তুমিতো জানাই চাগে মণি এইবাৰ বি. এ.ত ফাৰ্চ
হৈছে। কিন্তু কথা হ'ল তোমাৰ হৈছে কি ?

স্ত্রী : কি হৈছে? একো হোৱা নাই। অৱশ্যে মোৰ মনৰ যদি এখন ছবি তুমি আঁকিব পাৰিলাহেঁতেন তেতিয়া হয়তো……

পুৰুষ : (উৎসাহিত হৈ) বাৰু হৈছে, কিন্তু এনেকৈ অস্থিৰ হৈছা কিয়? চোৱাঁ, কিদৰে নিজ শক্তিক মানুহে কামত লগাব পাৰে সেইটোৱেই হ'ল প্ৰধান সমস্যা। আদিম অৱস্থাতেই বোলা বা আজিৰ সভ্যতাৰ যুগতেই বোলা, মানুহে নিজৰ সুখ-দুখৰ কাৰণে যি কৰিছে এই শক্তিৰ বলতেই কৰিছে। কিন্তু সুখেই বোলা বা দুখেই বোলা, এইবিলাক কেতিয়াবা দেখিবা বটলে বটলে বিক্ৰি হ'ব ধৰিছে! মই এই চকুলো টুকি থকাটোক যিণ কৰোঁ। ই অকল জীৱন যুঁজত হৰাৰ কথাহে সোঁৱৰাই থাকে।

স্ত্রী : ঠিক আছে উঠা, মোক নোথোৱাগৈ নেকি গাড়ীৰে!

পুৰুষ : (পুনৰ ঘড়ী উলিয়াই ঘড়ীটো মোহাৰে) ওহো, নহ'বগৈ। তুমি নিহালৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰা।

[ভৎসনাং ভিতৰলৈ যায়। স্ত্ৰীয়ে বাহিৰলৈ মূৰ কৰি বহে। ক্ষণেক পিছতে পুৰুষে কাৰলতিৰ তলত ফেণ্ট হেট এটা আৰু হাতত এডাল “লাঠি” লৈ ওলাই আহে। লাঠি ডাল কমালেৰে মোহাৰে।]

পুৰুষ : চোৱা দহত তুমি আহি পাবাহি ক্ষেছন, তাৰপৰা মিলখীৰামৰ তালৈ হ'ল তোমাৰ পাঁচ মিনিটৰ বাট, দহটা বিছ হ'ল নহয়, চাৰে দহত তুমি ঘৰ পাবাহি, ধৰা, দহটা চল্লিছত আমি ডিনাৰ টেবুলত বহিব পাৰিম। মোৰ অৱশ্যে ক্ষেছনলৈ যাবলৈ কোনো অসুবিধা নাই, কিন্তু মিচ মিন্ডৰো যাব তো—গতিকে তোমাক নো এনেয়ে জ্বলাওঁ কিয়! (এটা বেঁকা হাঁহি মাৰে) আচ্ছা যাবা তেতিয়া হলে।

(চিৰিয়েদি খৰকৈ নাগি ওলাই যায়। স্ত্ৰী তেনেকৈয়ে বহি থাকে। লাহেকৈ আনমনা ভাৱেৰে ভিতৰলৈ

যায়। মঞ্চ ক্ষুণ্ণকালৈ অন্ধকাৰ হয়। মাজতে দুবাৰ মঞ্চ পোহৰ হয় আৰু দেখা যায় খালী চকী আৰু মেজ। যিটো ঘড়ীত আৰম্ভণিতে চাৰে আঠ বাজিছিল তাত এতিয়া চোৱা ন বাজিছে।)

(দ্বিতীয় দৃশ্য)

(এক মধ্যম ধৰণৰ ক্লাবৰ কোঠা। তীক্ষ্ণ পোহৰত দেখা যায় ছাইৰে পূৰ্ণ এচ-ট্ৰে আৰু খেলি-মেলি হৈ পৰি থকা চকী। কোণাৰ এখন ডাঙৰ খিৰিকীৰ সমুখত এখন চোফাত তিনিজন মানুহ দৰ্শকলৈ পিঠি দি বহি আছে। ওচৰতে এজন সুন্দৰ যুৱকে চকীত বহি মেজৰ ওপৰত তাক ফেটি আছে। খিৰিকীয়েদি তৰা ভৰা আকাশ দেখা যায়, যেন এখন ছবিহে খিৰিকীত ওলোমাই থোৱা আছে। দেৱালৰ ঘড়ীত পোনে ন বাজিছে। কোঠাটোত সকলো নিমাত যদিও নিস্তব্ধতা বিৰাজ কৰা নাই।)

প্ৰথম মানুহ : ধেং তেৰি, এই ব্ৰিজৰ খেলয়ে বাৰুখেলিবলৈ ললোঁ কিয় ?

(বুঢ়া মানুহৰ দৰে কয়)

দ্বিতীয় মানুহ : (আলস্য ভাৱে) ৷ক কৰা যায়। কিবা এটা কৰা যাওক।

তৃতীয় মানুহ : কোনো নহাও হ'ল। (চকীত বহি থকা যুৱকৰ ফালে ঘূৰি) হেৰা যুৱক ! তুমি মিশ্ৰিত সমাজৰ চৰ্চাই আৰম্ভ কৰা হে।

(প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় মানুহে ঘূৰি যুৱকৰ পিনে চায়।

তেওঁলোক তিনিওজন দামী কাপোৰ পিন্ধা।)

যুৱক : (লাজেৰে) মই কৰোঁ কেনেকৈ ? মোৰ পত্নী অহা হলে অৱশ্যে কৰিব পাৰিলোঁহেঁতেন। চাওক না তেওঁ.....

(তিনিও এবাৰ “হু” বুলি কৈ ঘূৰি বহে। নিস্তন্ধ।
যুৱকে পুনৰ তাচ ফেটিবলৈ ধৰে।)

প্ৰথম মানুহ : (জেপৰ পৰা টিগাৰেটৰ কে'চ উলিয়াই পুনৰ স্মুৰাই থয়)
যোৱা যাওক ভাই, মোৰ তো ৰাতিপুৱাই কাম আছে।

দ্বিতীয় মানুহ : (ঘূৰি ঘূৰি চাই) শ্ৰী চন্দই ফাঁকি দিলে যেন পাইছেঁ।

প্ৰথম মানুহ : নহয় ভাই, ক'ৰবাত ফিচ গ'ল যেন পাইছেঁ। তাৰ
চকুওতো কম নহয়।

যুৱক : আহিব নিশ্চয়, কাৰণ মোক নিমন্ত্ৰণ কৰি গৈছে নহয়।

তিনিওজন : (চাই) হয়নে? আজিতো তেওঁৰ শ্ৰীমতীও নাই ঘৰত।
(ইজনে সিজনে চায়)

যুৱক : এ ; আগতে গম পোৱা হলেতো মই বৈ নাথাকোঁ নহয়।

প্ৰথম পুৰুষ : এই শ্ৰী চন্দই যেতিয়া ওকালতি এৰি ব্যৱসায়ত লাগে মই
তো প্ৰথমতে আশাই কৰা নাছিলোঁ যে সি সফল হ'ব। কিন্তু
চোৱাঁ আজি সি এটা কোম্পানীৰ সৰ্বেসৰ্ব। (হাঁহে)

দ্বিতীয় মানুহ : (হাতেৰে টিলিকি বজাই) মই তো ভাই ভাগ্যকেহে
মানো দেই।

(যুৱকে তাচ থৈ একাগ্ৰতাৰে তেওঁলোকৰ কথা
শুনে।)

তৃতীয় মানুহ : (উঠি) যাব লাগিল আৰু। আহক মিচাৰ সাহা।
আপোনাক গাড়ীৰে থৈ যাম। ঘৰলৈহে যাব!

প্ৰথম মানুহ : বহাঁ না। শ্ৰী চন্দ আহিবই।

যুৱক : আৰু আপোনাক তো তেওঁ কাৰেৰে থৈ অহাৰ কথা কৈছিল।

তৃতীয় পুৰুষ : (বহি) তেতিয়াহলে তো ব'বই লাগিব।

(যুৱকে কিবা এটা কথা কবলৈ উচপিচাই থাকে।)

যুৱক : আজি তো মিৰাট ষড়যন্ত্ৰৰ মৰ্দমা আৰম্ভ হৈ গৈছে।

তিনিওজন : হুঁ, হয়নেকি ?

(তিনিও এই কথাত বৰ গুৰুত্ব দিবলৈ ইচ্ছা কৰা নাছিল—কিন্তু শুনিব লগা হ'ল)

প্ৰথম পুৰুষ : শ্ৰী চন্দই এওঁৰ বিষয়ে খুব ক'লে।

(হাঁহে আৰু সকলোৱে তেওঁৰ ফালে চাই শুনিবলৈ বিচাৰে।)

প্ৰথম পুৰুষ : (কোটৰ কলাৰ ঠিক কৰি) মোৰ সৈতে কমিচনাৰৰ লগত কথা পাতিবলৈ গৈ শ্ৰী চন্দই তৎক্ষণাত্ হিন্দীতে ক'লে—আৰে চাহাব এওঁকতো এনেকৈয়ে এৰি দিব লাগে, এওঁতো আমাৰ হাতৰ পুতলা।

(তিনিও এটা বেলেগ ধৰণৰ হাঁহি মাৰে, যুৱকো তাৰ মাজতে।)

দ্বিতীয় পুৰুষ : সকলো দেশ সকলো চৰকাৰৰ মাথোন কৰ কেনেকৈ কৰিব পৰা যায় সেই লৈয়েই সমস্যা। এবাৰ কৰ কমি যাওক, দেখিব প্ৰজা সন্তুষ্ট হৈ গৈছে।

প্ৰথম পুৰুষ : আমাৰ নিচিনা নিৰপেক্ষ মানুহ কোনোবা যদি ক'ছিয়ালৈ যায় তেতিয়াই দেখিব যে ক'ছিয়াই সমগ্ৰ পৃথিৱীক কিদৰে হয় জ্ঞান কৰে।

তৃতীয় পুৰুষ : আনকি ভগৱানকো।

(পুনৰ তিনিও হাঁহে। বাহিৰত শব্দ হয়। সকলোৱে সেইফালে চায়। প্ৰথম দৃশ্যৰ সেই চিস্তিত পুৰুষ সন্তোষ আৰু বেপৰোৱা ভাৱেৰে সোমাই আহে।)

পুৰুষ : (নিজৰ হেট আৰু লাঠি খালী টেবুলৰ ওপৰত থৈ) তেতিয়াহলে তোমালোকে মোৰ কাৰণেই বৈ আছা, কি ব্ৰিজ খেলা শেষেই হ'লনেকি ?

দ্বিতীয় পুৰুষ : (কোঠাৰ মাজলৈ আহি) আজি সাহাই পুনৰ হাৰিল।

পুৰুষ : (হাঁহি) সাহাই ! তুমি বৰ হাৰাহে।

(সকলো নিজ ঠাইৰ পৰা উঠি কোঠাৰ মাজলৈ আহে।)

প্ৰথম পুৰুষ : জিত তো সদায় তোমাৰ ফালেই।

পুৰুষ : তাৰে ভাই হৰা-জিকা বুলি কোনো কথা নাই। মই মাথোন
নিঃস্বার্থ ভাৱে জীয়াই থাকিব খোজে।। মই আকৌ কণ্ট,
জীৱনটো হ'ল এটা কলা আৰু সকলোতকৈ ডাঙৰ কলা।

তৃতীয় পুৰুষ : (হামিয়াই) ব'লা ভাই বহুত দেৰি হ'ল। (সকলোৱে
ঘড়ীৰ ফালে চায়, পুৰুষে পুনৰ সোণৰ ঘড়ী উলিয়াই মচে)
ব'লা, ঘৰত থৈ আহিব লাগিব।

(তিনিও ভিতৰলৈ গৈ নিজ নিজ হেট লৈ আহে,
যুৱকৰ মাথোন হেট নাই।)

প্ৰথম পুৰুষ : এই চকিদাৰটো ক'ত মৰিল জানো।

দ্বিতীয় পুৰুষ : মৰিল ! কি যে কোৱা ? নতুনকৈ বিয়া কৰাই আহিছে।
ভাবাচোন—নতুন পত্নী !

(সকলোৱে যুৱকৰ ফালে চাই হাঁহে। যুৱকে অলপ
চুচুক-চামাক কৰি সকলোৰে পিছত তাৰ পৰা বাহিৰ
হয়। বাহিৰৰ বাবান্দাত তিনিবাৰ “চকিদাৰ” বুলি
চিঞাৰা শুনা যায়। মটৰ যোৱাৰ শব্দ হোৱাৰ
পাছত নিস্তব্ধ। ক্ষণেকলৈ মঞ্চ অন্ধকাৰ। মাজতে
দুই এবাৰ পোহৰ হয়, তেতিয়া দেখা যায় খোতয়কৰ
চেহেৰাৰ চকিদাৰে টেবুল চাফা কৰিছে আৰু
চিগাৰেটৰ আধা-পোৰা টুকুৰাৰোৰ বুটলিছে।)

(তৃতীয় দৃশ্য)

(প্ৰথম দৃশ্যৰ কোঠাৰ আহল-বহল বাবান্দা। খুটাৰ কাষত ফুল-লতাৰ
টাৰ। সকলো দুৱাৰ বন্ধ। সমুখত মাথোন আছে দুই তিনিখন বেলেগ
বেলেগ ধৰণৰ চকী। চিৰিত এটা নোমাল কুবুৰ বহি আছে। প্ৰথমে
তাত কাকো দেখা নাযায় কিন্তু অলপ পিছত পুৰুষ আৰু যুৱক ক্লাব-

পৰা আহি পাই চিৰিত ভৰি দিয়েহি। কুকুৰটোৱে মূৰ তুলি লাহেকৈ ডুকি জাননী দিয়ে। তাৰ পিছত তেওঁলোকৰ পিছে পিছে নেজ জোকাৰি জোকাৰি আহি বাৰান্দাত বহেহি। মঞ্চত পোহৰ কম।)

পুৰুষ : (লাহে লাহে খোজ দি) তেতিয়া হলে এয়েই কথা ? ৰ'বা.....

(জেপত হাত ভৰাই আৰু এবাৰ চিৰিয়েদি বঙলাৰ পিছফালে যায় আৰু য়ুৰকে উৎসুক হৈ তাতে বৈ থাকে। পুৰুষ পুনৰ উভতি আহে। আৰু ব্যগ্ৰ হৈ তেওঁ জেপত কিবা বিচাৰে।

পুৰুষ : মোৰ পত্নীয়ে ছাবি মোকেই দি গ'ল নে ক'ৰবাত থৈ গ'ল মই ততেই ধৰিব পৰা নাই এতিয়া। আৰু এই চাকৰবোৰ ! মোৰ জীৱনটো যদি জলা-কলা কৰিছে এই চাকৰেই। খালী ছুটী। দৈনিক সিঁহতক ছুটী লাগে। মুৰ্খইতে এইটো লুৰুজে.....

(য়ুৰকে হঠাতে এখন চকী টানি বহে। পুৰুষে চুইচটো দি লাইট জ্বলায় আৰু আন এখন চকী টানি য়ুৰকৰ সমুখত বহে।)

পুৰুষ : (এবাৰ হাঁহি লৈ) চুইচটো কোঠাৰ ভিতৰত থকা হলে ফুৰ্তি এটা উঠিলহেঁতেন।

য়ুৱক : ইয়াতে ভাল লাগিছে চোন।

পুৰুষ : অ' চাবে ন বাজিলেই (বড়ী উলিয়াই মোহাৰে) নটা সাতাইছ, প্ৰায় চোৱা দহ বজাত আমাৰ তেওঁ এইখিনি পাই যাবহি। খোৱা-বোৱাৰ বস্তু তেওঁ লগতে লৈ আহিব।

(হামিয়াই) ওঁ, তাৰ পিছত।

য়ুৱক : (উৎসাহেৰে) মই ঘৰ এটা পাইছোঁ।

পুৰুষ : (জোতাৰে খট-খট কৰি) ঘৰতো পালাই, কিন্তু এটা কথা কোৱা নাই নহয়, বিয়া কিয় কৰোৱা নাই ?

য়ুৱক : (অলপ টান পায় কবলৈ) নাই কৰোৱা—মানে—কাৰণ তেনেকৈ একো নাই।

পুৰুষ : (মিচিকিয়া হাঁহিৰে) সঁচাই কৈছেঁ। তোমালোকৰ নিচিনা ডেকা মানুহ দেখিলে কেতিয়াবা খুব ভাল লাগে।

যুৱক : (অপ্ৰস্তুত হৈ) হয়! (হাঁহে)

পুৰুষ : (সংযত হৈ) মই তোমাৰ লগত ধেমালি কৰা নাই।

তোমালোক আমাতকৈ এক পুৰুষ আগত আছা যদিও এটা কথা যদি সোধোঁ যে তোমাৰ কি আছে? তোমালোকে পৃথিৱীখনক কি দিছা? মই বৈজ্ঞানিক বা আৱিষ্কাৰক-বিলাকৰ কথা কোৱা নাই, তেওঁলোকৰ একোখন সম্পূৰ্ণ স্কিম আছে; যুগ আৰু সমাজৰ প্ৰশ্ন নাই, সেইবোৰ প্ৰকৃতিগত ভাৱে হৈ যায়। তুমি চাগে মোৰ কথাবোৰ অন্ধবিশ্বাস বুলি মনে মনে হাঁহি আছা, কিন্তু ভাই কোৱাঁচোন তুমি নতুন দৃষ্টি-ভঙ্গিৰে কি এনে কাম কৰিছা?

যুৱক : আলোচনা বিয়াৰ বিষয়েহে আছিল।

পুৰুষ : অ' অ' বিয়াৰ কথাই ধৰা। তুমি নিশ্চয় মানা যে জাতীয় জীৱনত প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই জড়িত হোৱা দৰকাৰ। মই প্ৰায়েই কওঁ যে পৃথিৱীখন হ'ল কিছুমান অংশীদাৰ লগ লাগি খোলা দোকানৰ দৰে আৰু প্ৰত্যেক সাবালক যুৱকৰে কৰ্তব্য হ'ল তাৰ অংশীদাৰ হোৱাটো। আৰু যদি তুমি তাৰ কাৰণে কৰা চেষ্টাত জান-প্ৰাণ দি নাখাটা তেতিয়াহলে তুমি নিজকে মানুহ বুলি কোৱাৰো কোনো অধিকাৰ নাই। (উত্তেজিত হৈ) মই কৈছেঁ নহয় সকলো কিতাপেই ভুল, চব মিছা।

যুৱক : মই বিয়া নাই কৰোৱা, কাৰণ মই তিৰোতা মানুহৰ মেজাজ.....

পুৰুষ : হেৰা ভাই, বিয়া হ'ল এক গভীৰ সমস্যা। ধেমালিৰ কথা নহয়। তুমি তো এটা ফেটুৰিত হৰেক বকমৰ বিজ্ঞান পদ্ধতি বিশিষ্ট জ্ঞান প্ৰয়োগ কৰি আহিছা, কিন্তু কি কাৰণত মানুহৰ ক্ষুদ্ৰতম শক্তি মাথোন কিছুমান সৰু কামত লগাই জীৱনটো

ভগৱানত ভবসা কৰি এৰি দিব লাগে ! তুমি কৈছা, মই
তিৰোতাক বুজি নাপাওঁ। হেৰা, এইটো এটা কথাৰ কথা
হ'লনে ! বুজিবলৈ কি দৰকাৰ ? মেশ্বিনৰ এটা অংশই তো
আনটো অংশক জানিবলৈ বুজিবলৈ নাযায়। স্ত্ৰী-পুৰুষ হ'ল
জীৱন চকৰিৰ দুটা অংশ।

বুৰুক : এই ফেক্টৰি আৰু মেশ্বিন তো একেই।

পুৰুষ : নহয় ব্ৰাদাৰ, মোলৈ নোচোৱা কেলৈ ? মোৰ প্ৰথম পত্নীয়েতো
মোৰ ওপৰত অভিযোগ কৰোঁতেই গ'ল। কিন্তু যেতিয়া
তেওঁৰ বেমাৰৰ প্ৰতিটো মুহূৰ্ত তেওঁৰ মূৰৰ শিতানত বহি
মই কথা কবলৈ ললোঁ মৰিবৰ সময়ত তেওঁ মোৰ নাম লৈহে
মৰিল। এতিয়া এই গৰাকী হ'ল মোৰ দ্বিতীয় পত্নী।
দ্বিতীয় পত্নীৰ ফালৰপৰা মোৰ কোনো ল'ৰা-ছোৱালী নাই।
আমি ক্লাবলৈও দুয়ো একেলগে নাযাওঁ, খালী সপ্তাহত এবাৰ
চিনেমা চাওঁ। পাহাৰ বন-উপবন এইবোৰত বিহাৰ কৰিবলৈ
সময় নাই, কিন্তু আমি বেছ স্থখেৰে আছোঁ। কোনো দিনেই-
তো আমাৰ মাজত বিৰোধ ভাৱ হোৱা নাই। মোৰ কথা হ'ল
আমি দুয়ো নিজ নিজ স্থান বুজি পাওঁ আৰু সেই ক্ষেত্ৰত
আমাৰ কোনো লৰচৰ নাই। তেওঁ বেমাৰ পৰিলে মই
ডাক্তৰেৰে ঘৰ ভৰাই নিদিওঁ আৰু মই বেমাৰ পৰিলেও তেওঁ
কন্দাকটা কৰি নাথাকে। তোমাক আৰু কি কম, এই সময়ত
মোৰ পত্নীয়ে ষ্টেছনৰ বুকফলত কোনখন কিতাপ চাই আছে
মই তাকো জানো। মই ইয়াকো জানো যে তেওঁ দহ মিনিটৰ
আগতে আহি ষ্টেছন পাইছেহি।

বুৰুক : ধৰক, মেশ্বিনৰ এটা অংশ অচল হৈ পৰিল।

পুৰুষ : (হাঁহি) অংশটো বদলাই পেলাবা, ঠিক চলিব। কিতাপৰ কথাই
কওঁ বাক, কিতাপ কি ? মই তুলাৰ ব্যৱসায়ৰ বিষয়ে এখন সৰু
কিতাপ লিখিছিলোঁ। তাত মই মানুহৰ সদায় ভাবি থকা আৰু

আলোচনা কৰি থকাৰ কথাই লিখিছিলোঁ। ফলত কি হ'ল—
কিতাপ ধুম-ধাম বিক্ৰি হ'ল। কিন্তু তাত ব্যাখ্যা কৰা মোৰ
সেইবোৰ কথা মইতো স্বপ্নতো কামত লগোৱাৰ কথা ভাবিব
নোৱাৰোঁ।

(যুৱকে কিবা কব বুলি আশা কৰিছিল কিন্তু
নক'লে। কুকুৰটোৱে এই লেকচাৰ শুনি ওচৰলৈ
আহি থিয় হ'ল। ক্ষন্তেকলৈ দুয়ো নিমাত।)

যুৱক : (মূৰ তুলি) ফেটুৰি, মেথিনৰ অংশ, এইবোৰ তো ভালেই কথা।
(পুৰুষে কিবা এটা কৰিবলৈ সাজু হওঁতেই বাহিৰৰ
গেটত খট-খট শব্দ হ'ল আৰু কুকুৰে ভুকি ভুকি
দোঁৰ দিলে। কুকুৰটোক তেওঁ মাতে আৰু বাবান্দাত
থিয় হৈ কয়—“কোন?” পুনৰ কুকুৰটোক মাতে।
এটা চাপ্ৰাচিয়ে বাইচাইকেল ৰখাই চালাম কৰি
জেপৰপৰা এটা লেফাফা উলিয়াই তেওঁক দিয়ে
আৰু পুনৰ চালাম কৰি থিয় হয়।)

পুৰুষ : কি হ'ল? কোন তুমি?

(লেফাফা ঘড়ীৰ চেইনত থকা ছুৰীৰে খোলে আৰু
পোহৰলৈ আনি পঢ়ে।) হে!

চাপৰাচি : মই নিহাল চাহাবৰ ড্ৰাইভাৰ। মেম চাহাবে কৈ পঠাইছে
তেওঁ কাইলৈহে আহিব।

পুৰুষ : (চিঠি পঢ়া বাদ দি) কাইলৈ আহিব? তুমি জানানে.....

চাপৰাচি : চাহাব! মেমচাহাব তাতেই থাকিব, মটৰ ওভোতাই পঠাইছে,
মোক ক'লে.....

পুৰুষ : (তহল দি উত্ৰাৱল হৈ) আৰু খোৱা-বোৱা, ঘৰ, মিলখীৰামৰ
পাম্পত মোৰ মটৰ পৰি আছে, এইবোৰ।

(চাপৰাচিয়ে চেলাম দি যাবলৈ ধৰে। অলপ দূৰ
যোৱাৰ পিছত দূৰৰ পৰা কয়)

চাপৰাচি : হজুৰ, আপোনাৰ কুকুৰটো বৰ চোকা। বিলাতী কুকুৰ
নেকি ?

পুৰুষ : (হতাশ ভাৱে) ওঁ !

যুৱক : (উঠি) ব'লক মোৰ হোটেললৈকে, ব'লক আপোনাৰ ফেক্টৰিত
তো আজি ষ্ট্ৰাইকেই হ'ল।

পুৰুষ : কথা হ'ল মোৰ মটৰখন যে মিলখীৰামৰ পাম্পতে থাকিল.....

(পুনৰ চিঠিখন লাইটৰ পোহৰত নি পঢ়ে)

পট পৰে

ভগ্ন পৰিবেশ

বিষ্ণু প্ৰভাকৰ

চবিত্র

মনীষা

বিবেক

দীপ্তি

বিশ্বজিত

কৰুণা

অশোক

শবৎ

ইন্দু

(নতুন আৰু পুৰণিৰ সংমিশ্ৰণেৰে মধ্যম ধৰণৰ এটি ঘৰ। আধুনিক ধৰণৰ এটা কোঠাক এখন পৰ্দাৰে দুভাগ কৰি লোৱা হৈছে। এফালে কেইখনমান চকীৰে সৈতে খোৱা টেবুল আৰু আনফালে চোফা চেট। পৰ্দা চম্পাই খোৱা আছে। বহা কোঠাটো খোৱা কোঠাতকৈ ডাঙৰ। খোৱা-বোৱা কৰা টেবুলৰ কাষত থকা চকীৰ কেইখনমান নতুন আৰু কেইখনমান পুৰণি। মেজৰ ওপৰত খবৰ কাগজ আৰু কিতাপ। চকীৰ ওপৰত কোনোখনত টাৰেল আৰু কোনোখনত বুচ শাৰ্ট আদি চোলা কাপোৰ ওলমি আছে। বাঁওফালে এটা আলমাৰি। তাত খোৱা বাচন আৰু আন বয়বস্তু। চোফা চেটটো সিমান পুৰণি নহয় যদিও তাৰ কুচন আদি লেতেৰা। মুঢ়া টিপয়ৰ অৱস্থা তদ্ৰুপ। মাজত থকা টিপয়ত দুখন সাপ্তাহিক কাগজ মেল খাই পৰি আছে। ভিতৰলৈ যোৱা দুৱাৰ দুখন, এখন সোঁফালে আৰু আনখন সমুখৰ ফালে। বাহিৰলৈ যোৱা বাট বৈঠকখানাৰ সোঁফালে। বাঁওফালে কোণত থকা আলমাৰিতে কিছুমান কিতাপ। তাৰে ওপৰৰ খাপত দুই এটা খেলনাৰ সামগ্ৰী। আনফালে আন এখন মেজত অগ্ৰাণ্য বস্তুৰ লগতে এটা টেলিফোন। পৰ্দা উঠাৰ লগে লগে পোহৰত সকলো বস্তু দেখা যায়। সেই সময়ত তাত কোনো নাথাকে। বতাহত মেজত থকা দুই এখন কাগজপত্ৰ মাটিত সিঁচৰিত হৈ পৰে। অন্তৰালত আতচবাজিৰ শব্দ শুনা যায়। লগতে কম বেছি পৰিমাণে ল'ৰা-ছোৱালীৰ কোঢ়াল। ক্ষন্তেক পিছত স্মৃতিপূৰ্ণ পোচা-কেৰে ২৫২৬ বছৰীয়া মনীষা নামৰ এগৰাকী যুৱতী ভিতৰৰপৰা মঞ্চলৈ ওলাই আহে। দেখাত ধুনীয়া তেওঁ। শাড়ী, চেন্দেল, হাতৰ বেগ আৰু ওঁঠৰ লিপষ্টিকৰ ৰং একে। অত্যন্ত গম্ভীৰ ভাৱে তাই ইফালে সিফালে চাই দুৱাৰ মুখত আহি বৈ কবলৈ ধৰে।)

মনীষা : অ' কোনো নাই! মই বাব পাৰ্বোঁ। আপোনালোকে সন্ধি

পাৰে মই কোন? ক'লৈ যাবলৈ ওলাইছোঁ? এইটোৱেই তো এই ঘৰখনৰ সমস্যা। ইয়াকেই আপোনালোকে জানিবলৈ বিচাৰে। ঠিক আছে বাক! কওকচোন, মই কি ইমান নাবালিকা হলোঁনে যে নিজে ভাল-বেয়া এটাৰ বিচাৰ কৰিব নোৱাৰা হলোঁ, নিজ ইচ্ছাত ফুৰাচকা কৰিব নোৱাৰোঁ, উচিত বুলি এটা ভাবিব নোৱাৰোঁ? শুনক, মই আপোনালোকক মোৰ পথ নিৰ্ধাৰণ কৰিবলৈ অধিকাৰ দিব নোৱাৰোঁ, মই য'লৈ যাবলৈ ওলাইছোঁ। যামেই।

(তাৰ পৰা তাই ওলাই যায়। ক্ষন্তেকলৈ তীব্ৰ সঙ্গীত বাজি উঠে। অলপ পিছতে বাহিৰৰ পৰা চোঁকিৰুছ বছৰীয়া বিবেক নামৰ এজন যুৱক সোমাই আহে। আধুনিক ধৰণে দাঢ়ি চুলি ৰাখিছে, পিন্ধনত পেণ্ট আৰু বঙীন কামিজ। মুখত এক নিৰ্ভয় আৰু উপেক্ষাৰ ভাব। পোনে পোনে ভোজন টেবুললৈ আহি তেওঁ কিবা বিচাৰে। এটা লেফাফা দাঙি লৈ মিচিকাই হাঁহে। খুলিবলৈ লৈ নিজে নিজে কয় .....)

বিবেক : উত্তৰ আহিল তেতিয়াহলে! হে, ভগৱান! কি বা লিখিছে তেৰাসকলে!

(জোৰেৰে লেফাফা খোলে। পঢ়ে। ক্ৰমান্বয়ে মুখৰ বৰণ সলনি হয়।)

আপোনাৰ প্ৰাৰ্থনা আমি গভীৰভাৱে বিচাৰ কৰি চালোঁ। কিন্তু দুখেৰে জনাওঁ যে এই সময়ত আপোনাৰ যোগ্যতানুসাৰে আমাৰ ইয়াত চাকৰি নাই। ভৱিষ্যতলৈ আপোনাৰ সহযোগ কামনা কৰি.....(থঙতে চিঠি মোহাৰি) ধুবন্ধৰ, আপোনাৰ যোগ্যতা! সঁচাই মোৰ কিবা যোগ্যতা আছে জানো? আছে যদি সি ব্যৱহাৰ হোৱা নাই কিয়?

(দীঘলকৈ উশাহ লৈ চিঠি পেলাই দিয়ে আৰু
দৰ্শকৰ ফালে দৃষ্টিপাত কৰে।)

মোৰ যদি কিবা যোগ্যতা আছে সেয়া আবেদন লিখাৰ
যোগ্যতা। যন্ত্ৰৱত মাথোঁ আজিৰ যুৱকে আবেদন-পত্ৰ লিখি
যাব ধৰিছে। মই.....তৎক্ষণাৎ বহুত কাগজ হাতত লৈ ইফালে
সিফালে দলিয়াই দিয়ে।

(সেই সময়তে বিশ-বছৰীয়া এজনী ছোৱালী ভিতৰৰ
পৰা প্ৰৱেশ কৰে। গাত মখমলৰ কুৰ্তা, তাৰ
ওপৰত বাহুলৈকে ওলমি থকা বঙা চুৱেটাৰ, হালধীয়া
বঙৰ বেলবটম, ভৰিত নূপুৰ জাতীয় এবিধ চেইন,
আৰু মুক্ত কেশে মুখমণ্ডল প্ৰায় ঢাকি পেলাইছে।
চুলিৰ মাজেৰে ওলাই পৰিছে তেল তেলকৈ
চকুহাল। হাতত থকা চুলি ঠিক কৰ মাৰি ডালেৰে
ইফাল-সিফাল কৰি মিচিকিয়া হাঁহিৰে কয়।)

দীপ্তি : (দৰ্শকক উদ্দেশ্য কৰি) চাওক, বিবেক দাদাই আনকালৰ দৰে
আজিও আবেদন-পত্ৰৰ ওপৰত খং ধৰিছে।

(বিবেকৰ ওচৰলৈ আহি কান্ধত হাত থৈ)

এই বিবেক দাদা! তোমাৰ এই আবেদন-পত্ৰ লিখা কেতিয়াবা
শেহ'বনে? মনত আছেনে নাই পাপাই ক'লৈ যাবলৈ
কৈছিল?

বিবেক : মই এইটোৱেই জানো যে পাপাই তোক এইদৰে চুলি আউল-
বাউলকৈ ৰাখিবলৈ মানা কৰিছিল।

দীপ্তি : তুমি মোৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিব নালাগে। পাপাই তোমাক
ক'ববালৈ যাবলৈ কৈছিল।

বিবেক : কৈছিল চাগে তোক ক'ববালৈ যাবলৈ।

দীপ্তি : মোক নহয়, তোমাক।

বিবেক : (খঙত) খালী তোমাক, ভোঁগাক!

দীপ্তি : (শান্ত হৈ) ঠিক আছে বাবু, তোমাকো কোৱা নাই, মোকো কোৱা নাই, আমাক কৈছিল।

বিবেক : তেতিয়াহলে ? কিন্তু কথা হ'ল, পাপাই ক'লে বুলিয়ে আমি মানিব লাগিব নেকি ?

দীপ্তি : বুৰ্বক ক'বাব। ইয়াত তো আমাৰ লাভ আছে। বাইদেউ, দাদা আৰু নবৌ চব দেওৱালীত ফুটি কৰিবলৈ ওলাব, কিজানি আমাকো লগ ধৰেই।

বিবেক : (স্নেহৰি বজাই) এতিয়াহে বুজিলোঁ তোক সকলোৱে কিয় প্ৰশংসা কৰে। ব'ল ব'ল, শৰৎ দাদা আৰু বাইদেউৰ তালৈ যাওঁ। হাতে হাতে একোখন আবেদন-পত্ৰও দি আহিম।

দীপ্তি : খালী আবেদন, আবেদন ! মই যে তোমাক বুদ্ধিটো দিলোঁ তাৰ বাবে তো প্ৰথমে মোক ধন্যবাদ দিয়।

বিবেক : (ব্যঙ্গ কৰি) আপোনাক অনেক ধন্যবাদ। নহলে আপোনাকো ধন্যবাদসূচক এখন আবেদন-পত্ৰ দিওঁ !

(দুয়ো জোৰেৰে হাঁহে)

দীপ্তি : ঠিক আছে, ব'লা এতিয়া। মাস্তী আৰু পাপা ওলোৱাৰ আগতেই ইয়াৰপৰা বাহিৰ হওঁ। নহলে, আকৌ এবাৰ আদৰ্শৰ কথা শুনিব লাগিব।

বিবেক : ব'ল ব'ল।

(দুয়ো হাঁহি হাঁহি ওলায় যায়। অলপ পিছত ঘৰৰ গিৰিহঁত বিশ্বজিত বাহিৰৰ পৰা সোমাই আহে। পিছনত সোলোক-ঢোলোক কুৰ্তা, ময়লা পায়জামা আৰু মূৰত গান্ধী টুপি। মুখত হতাশাৰ ভাব। ইফালে সিফালে চাই ভোৰ-ভোৰাই ভিতৰলৈ সোমায় যায়। ক্ষন্তেক পিছত উভতি আহি কোঠাটো পৰ্য্যবেক্ষণ কৰে আৰু দৰ্শকক উদ্দেশ্য কৰি কয়।)

বিশ্বজিত : চাওক চোন এই নিৰবতা, আবেদন পত্ৰৰ দ'ম, কি বিশ্বজ্বল
পৰিবেশ ইয়াত যেন মানুহ নাথাকি ভূতহে থাকে। দেৱালীৰ
দিন অথচ গোটেইখন নিসাৰ-সাৰ। ঘৰত তো সিহঁত নায়েই।
গ'ল চাগে ক'ৰবাত কথা ফেক-ফেকাবলৈ।
আৰু এই বিবেকেটো! আবেদন পত্ৰবোৰ ফালি-ছিৰি চাৰিউ
ফালে সিঁচৰিত কৰি গৈছে। হয় বোলে বাচকেটোটোত ভৰাই
থও, তাকো নাই।

(তেওঁ নিজেই সেইবোৰ সামৰি ওৱেণ্ট পেপাৰ
বাচকেটত ভৰাই থয়।)

কিবা কাম-কাজ এটা কৰিলে মোৰেই সহায় হ'লহেঁতেন।

[দৰ্শকলৈ উদ্দেশ্য কৰি]

কি সহায়টোনো হ'ব? ডাঙৰটোৱেইচোন উপাৰ্জন কৰিছে।
ওচৰলৈকে নাহে! কি দিন আহিল! আমাৰ দিনত মানুহৰ
কিমান মৰম, কিমান মিল—এজনে উপাৰ্জন কৰে দহজনে তাক
ভোগ কৰে। প্ৰত্যেকেই প্ৰত্যেকৰ লগত মিলি-জুলি থাকিবলৈ
বিচাৰে আৰু আজি সকলো আঁতৰে আঁতৰে, এটাই আনটোৰ
কাষে নাচাপে।

(এইদৰে বকি বকি আবেদন পত্ৰ আৰু কাগজবোৰ
লিৰিকি-বিদাৰি থাকে। ভিতৰলৈ গৈ বাকচৰপৰা
কিবা উলিয়াই আৰু এখন সৰু পত্ৰিকা লৈ আহে
আৰু তাকে হাতত লৈ চোফাত বহে)

হে ভগৱান! যেতিয়ালৈকে কোনো নাহে মইতো অপেক্ষা
কৰিয়েই থাকিব লাগিব। নিজৰ ঘৰত নিজৰ মানুহৰ কাৰণেই
অপেক্ষা।

(নিৰাশাৰ ব্যঙ্গ-মিশ্ৰিত এটা হাঁহি মাৰে। পোহৰ
কমি আহে আৰু ক্ষণেকলৈ মঞ্চ অন্ধকাৰ হৈ
পৰে। পুনৰ পোহৰ হোৱাৰ লগে লগে দেখা যায়

তেওঁ সেই একেদৰেই বহি “মাদাৰ ইণ্ডিয়া” পঢ়াত
ব্যস্ত। তেনেতে ভিতৰৰপৰা গৃহিণী কৰুণাই মাতি
মাতি ওলাই আহে। বয়স ৫৫ বছৰ পাৰ হৈছে। চুলি
মেলা, পিন্ধনত বগা কাপোৰ। নাকে-মুখে দেখাত
মানুহজনী আকৰ্ষণীয় যদিও বেছি ধৰণে ব্যস্ততাৰ
মাজত থাকিব লগীয়া হোৱাত দেহা ভাগৰি পৰিছে।)

কৰুণা : হেৰি নহয়, পূজা কেতিয়া হ’ব? বৈ থাকোঁতে থাকোঁতে
সময় পাবেই হ’ব এতিয়া।

বিশ্বজিত : (মূৰ দাঙি) কি ক’লা? অ’ পূজা, অলপ ব’বা, আটাইবোৰ
আহিবলৈ দিয়াটোন।

কৰুণা : মই আৰু ব’ব নোৱাৰোঁ।। প্ৰায় তিনি ঘণ্টা এইদৰেই বৈ
থাকোঁতেই পাৰ হ’ল। মই কৈছোঁ নহয় কোনো নাই।

বিশ্বজিত : কোনো কিয় নাইবহে। ঘৰৰ মানুহেই যদি নাথাকে পূজা
পতাৰনো কি অৰ্পণটো থাকিল। সকলো একেলগ হৈ বহা-
মেলাৰ এইটোৱেই তো স্ত্ৰযোগ।

কৰুণা : একেলগে বহিবলৈ পাব নহয়—বহিবলৈ পাইছিলোঁ বুলি কওক।
এতিয়া কোনো আহি এইদৰে নবহেহি। কাৰো অৱকাশ নাই।

বিশ্বজিত : (উদ্বিগ্ন হৈ) অৱকাশ! আগতে দুকুৰি মানুহৰ মাজত বহি
মই পূজা-পাতল কৰিছিলোঁ। উচ্চস্বৰে পুৰোহিতে মন্ত্ৰ পাঠ
কৰা আজিও মোৰ মনত পৰে। ল’ৰা-ছোৱালীবোৰৰ কি
উল্লাসভৰা চিঞৰ-বাখৰ, ডেকা-ডেকেৰীবোৰৰ কি আনন্দ
আৰু বুঢ়া-বুঢ়ীৰ সুখ-দুখৰ কথা-বতৰা। পূজাৰ অন্তত
সকলোৰে মূৰ তুলি তুলি দিয়া ফোট, মাই হাতত থাল লৈ
বেতিয়া মানুহৰ মাজে মাজে লাৰুৰ ডাঙৰ থাল লৈ প্ৰসাদ
বিতৰণ কৰি ফুৰে তেতিয়া মাৰ তেজস্বী চেহেৰা দেখি
এনে লাগে যেন সেয়া সাক্ষাৎ ভাৰত মাত।

(কৈ কৈ তেওঁৰ মন বহু দূৰলৈ আঁতৰি যায়।)

কৰুণা : মই কৈছোঁ নহয় এতিয়া ভাৰত মাতাৰ চিন্তা বাদ দি নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ চিন্তা কৰক। আপোনাৰ কথা জানো কোনোবাই শুনিলে। এটা এটাকৈচোন সকলো আঁতৰি গ'ল।

বিশ্বজিত : দয়া কৰি তুমি অলপ ভিতৰলৈ যোৱাচোন। মই আকৌ এবাৰ শৰতৰ ওচৰৰপৰা আহোঁ। বিবেক গৈছে অশোকৰ ওচৰলৈ আৰু দীপ্তিক পঠিয়াইছে। মই ইন্দুৰ ওচৰলৈ।

কৰুণা : আৰু মনীষাক কাৰ ওচৰলৈ পঠিয়ালে বা ?

বিশ্বজিত : তাইক মই কাৰো ওচৰলৈ পঠিওৱা নাই। মই পঠিয়ালে জানো তাই যায় ক'ৰবালৈ ? গ'ল চাগে খুচি মতে ক'ৰবালৈ।

কৰুণা : সেই কাৰণেই তো কওঁ বোলো নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীক চম্ভালিব নোৱাৰে আৰু কথা কয় ভাৰতমাতাৰ। পূজাৰ বাবে সকলো আহিব বুলি ভাবিছে হ'ব পায়। মই কৈছোঁ কোনো নাহে। আপোনাৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীও নাহে।

বিশ্বজিত : সকলো আহিব। সদায় আহি আছে। আজি কিয় নাহিব।

কৰুণা : কওকচোন প্ৰতি বছৰেনো আহিছে কিমান ?

বিশ্বজিত : প্ৰতি বছৰে ? কিয় অহা নাই, আহিছে। কোন কোন আহিছিল বাৰ ?

কৰুণা : মিছা-মিছি কিয় মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিছে ? চাৰি ভাইৰ ভিতৰত মাথোন অশোক আহিছিল। সিও আকৌ অকলে আৰু এইবাৰ চাব আপোনাৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীও নাহে।

বিশ্বজিত : কেনেকৈ নহাকৈ থাকিব ?

(বাহিৰলৈ চাই হাঁহি)

সোৱা চোৱা সিহঁত আহিছে।

কৰুণা : (সেই পিনে চাই) সেয়া তো দীপ্তি আৰু বিবেক। আহিছে আনকালৰ দৰে বাটে বাটে কাজিয়া কৰি। আৰু শুনক, আপুনি বিবেকক এই আবেদনপত্ৰবোৰ ঠিক কৰি থবলৈ কব।

তাক লাগিলেও মই সেইবোৰ চম্ভালি ফুৰিব নোৱাৰোঁ।। এই-
খন ঘৰ নহয় জানিবা আবেদন পত্ৰৰ ভাণ্ডাৰ হে। মই যাওঁ,
পূজা কৰে যদি সোনকালে আহক।

(যায়গৈ। দীপ্তি আৰু বিবেক সোমাই আহে
কাজিয়া কৰি কৰি)

বিবেক : কান্ধলৈকে চুলিবে সৈতে তোক বৰ ভাল দেখি বুলি
ভাবিছনেকি ?

দীপ্তি : মই জানো নহয়।

বিবেক : কিটো জান ?

দীপ্তি : ইয়াকে জানো যে তোমাৰ চৰ কথাই বুজোঁৱা ধৰণৰ।

বিবেক : চুলি ভালকৈ ৰাখিবলৈ কোৱাটো বুজোঁৱা ভাষা হ'লনেকি ?

দীপ্তি : নহয় কি ? এইটো চেম্প' ব্যৱহাৰ কৰিবা, এইটো তেল
নলগাবা, এনেকুৱা খোপা তেনেকুৱা খোপা অজন্তা ফাইলৰ
খোপা, দক্ষিণৰ ফাইলত বেণী, “পনি টেইল”, “বব হেয়াৰ”,
আৰে ভায়া মোৰ যি ইচ্ছা মই তাকে কৰিম। তোমাক
মাজত সোমাবলৈ কোনে মাতিছে। মোৰ এনেকুৱাই ভাল
লাগে।

(কথা কৈ কৈ বিশ্বজিতৰ কাষ পায়হি)

বিশ্বজিত : আহিলি ? কিন্তু কথা হ'ল তহঁত দুয়ো কাজিয়া কৰিয়েই
কটাবি নে কিবা কামো কৰিবি ? বিবেক, তোক কৈছোঁ
এইখন ঘৰ নে আবেদনপত্ৰৰ ভাণ্ডাৰ ? চাটোন তোৰ আধা-
লিখা ফটা-ছিটা আবেদন পত্ৰবোৰ কেনেকৈ গোটেই কোঠাতে
পৰি আছে।

দীপ্তি : চাওক পাপা, বিবেক দাদাই নিজেই ইমান লেতেৰা কৰিছে
ইপিনে মোক কয় চুলি ঠিক কৰি ৰাখিবলৈ।

বিবেক : আপুনিয়ৈ কওক চোন পাপা কান্ধৰ এই চুলি সজাই পৰাই
ৰাখিবলৈ দিছেনে আউলি বাউলিকৈ ৰাখিবলৈ দিছে ?

দীপ্তি : বুৰ্খক আজিকালি এইদৰে বথাকে সজাই বখা বোলে।

বিশ্বজিত : মনে মনে থাক ; মই তোক ক'লৈ পঠিয়াইছিলোঁ ?

দীপ্তি : ইন্দু বাইদেউৰ তালৈ। তাই আৰু ভিনদেউ দেৱালী চাবলৈ গৈছে। সম্ভৱ পূজালৈ নাহিব।

বিশ্বজিত : নাহে ? কিয় নাহিব ? মনীষা ক'ত ?

দীপ্তি : মই কি জানো তাই ক'ত ? গ'ল চাগে তায়ে কোনোবা বন্ধুৰ লগত দেৱালীৰ বাতি উপভোগ কৰিবলৈ।

বিশ্বজিত : এই পৃথিৱীখনত কি হৈছে ! সকলোৱে কেৱল নিজক লৈয়েই জীয়াই থাকিব খোজে। আনৰ প্ৰতি কাৰো চিন্তা নাই। আমাৰ দিনত কি আছিল, মাগ্গজনৰ অনুমতি নোলোৱাকৈ আগি কোনো কামেই কৰিব নোৱাৰিছিলোঁ।

বিবেক : পাপা, আপোনাৰ জামানা কেতিয়াবাই পাৰ হৈছে। এতিয়া পুৰণা দিনৰ কথা কৈ কি লাভ। বৰ্তমানৰ কথা ভাবক।

দীপ্তি : কিন্তু কিছুমান মানুহ আছে যি পুৰণিক লৈয়েই থাকিব খোজে।

বিশ্বজিত : সেইবোৰ কিতাপৰ ভাষা বন্ধ কৰ। মই সকলো জানোঁ। অতীত বৰ আপোন। তাক পাহৰি বৰ্তমানক গঢ় দিব নোৱাৰি। মোৰ কথা হ'ল তহঁত ইমান দেৰি ক'ত আছিল ?

বিবেক : অশোক খুড়াৰ তালৈ গৈছিলোঁ। পূজাৰ পিছত হে তেওঁ আহিব পাৰিব। আৰু পূজাত বহিবলৈ এতিয়াও বহুত বাকী। দীপক দাদা গৈছে মুখ্যমন্ত্ৰীৰ ওচৰলৈ দেৱালীৰ শুভেচ্ছা দিবলৈ।

দীপ্তি : পাপা, যেতিয়াৰপৰাই দীপক দাদাই নিজৰ দল ত্যাগ কৰি মুখ্যমন্ত্ৰীৰ দলত যোগ দিছে তেতিয়াৰপৰাই তেওঁক মন্ত্ৰী পতাৰ আলোচনা-বিলোচনা চলি আছে। সম্ভৱ আজি বাতিয়েই ঘোষণা হ'ব।

বিবেক : হলেতো ভালেই। এতিয়ালৈকে মই প্ৰায় এশখনমান আবেদন

কৰিলোঁ। এশ এক নম্বৰখন তেওঁক দিম। এইবাৰ তো মোৰ
কাম নিশ্চয় হ'ব।

বিশ্বজিত : তেনে চাকৰি হলেও ধিক্কাৰ হে। ভাল বেয়া বুলি কোনো
নীতিয়েই নোহোৱা হ'ল। গান্ধীজীয়ে কি কৈছিল.....

বিবেক : গান্ধীজীয়ে কোৱা কথাবোৰচোন আপুনি বেৰত লিখি লিখি
ওলোমাই থৈছেই। ডাঙৰ মানুহৰ বচন এনেকৈ ওলোমাই
থবৰ কাৰণেই। এয়া চাওক গান্ধীজীয়ে ভাৰতীয় সমাজৰ দোষ
ত্ৰটিৰ বিষয়ে কি কৈছে—“সিদ্ধান্তহীন ৰাজনীতি, বিনা কামে
ধন, অন্তৰত্ববিহীন আনন্দ, চৰিত্ৰবিহীন জ্ঞান, নৈতিকতা-
বিহীন বেপাৰ, মানৱীয়তা ৰহিত বিজ্ঞান আৰু ত্যাগ নথকা
পূজা” (কৈ যাওঁতে বেৰত লিখি ওলোমাই থোৱা কথাৰ ওপৰত
পোহৰ পৰে)

দীপ্তি : এইবোৰ চব বুজোৱা কথা। এইবোৰৰ যুগ এতিয়া আৰু
নাই। ৰাজনীতিৰ লগত সিদ্ধান্ত, ধনৰ লগত পৰিশ্ৰম,
আনন্দৰ লগত আত্মা, জ্ঞানৰ লগত চৰিত্ৰ, বেপাৰৰ লগত
নৈতিকতা, বিজ্ঞানৰ লগত মানৱীয়তা আৰু পূজাৰ লগত
ত্যাগৰ নো বাৰু কি সম্বন্ধটো আছে ?

(দুয়ো হাঁহে)

বিশ্বজিত : (কথাৰ ওপৰতে) চুপ থাক। যুগ সলনি হলেও নৈতিকতাৰ
মৃত্যু নঘটে।

বিবেক : কিন্তু তাৰ অৰ্থ সলনি হয়। যেনেকৈ দীপ্তিৰ দৃষ্টিত সাজোন-
কাটোনৰ অৰ্থ বদলি গৈছে।

বিশ্বজিত : তইতৰ কথা মই একো বুজিব নোৱাৰা হৈছোঁ।

বিবেক : আৰু আপোনাৰ কথাও আমি বুজি নাপাওঁ। কিন্তু বক্তব্যৰ
জানো স্তত্ৰ সত্তা আছে ? আমি মানি আহিছোঁ বুলিহে।
আপুনি কৈছে এনেকুৱা হোৱা ভাল আমি কৈছোঁ। এনে-
কুৰাহে।

বিশ্বজিত : উস ! বাজে কথা বন্ধ কৰ। শৰৎ ক'ত। সি ইমান পৰে
অহা নাই কিয় ?

দীপ্তি : শৰৎ দাদাও নবোৰ লগতে দেৱালী উপভোগ কৰিবলৈ
হোটেললৈ গৈছে। পাপা, আপুনি সোনকালে পূজা ভাগ
কৰক আমিও যাওঁ তালৈ।

বিশ্বজিত : তইত তালৈ যাব নোৱাৰ।

বিকে : কিয় ?

বিশ্বজিত : মই কৈছোঁ কাৰণে। মই তইতৰ পিতা।

বিকে : মানি লৈছোঁ আপুনি আমাৰ পিতা, কিন্তু সেই বুলিয়েই
আপুনি আমাক বাধা দিব নোৱাৰে। আমাক পইচা-পাতি
দিয়াৰ স্তুবিধাটো লৈয়েই আপুনি আমাক বাধা দি আহিছে।
আপুনিতো শৰৎ ইন্দু মনীষা সকলোৰে পিতা। তাহঁতক
বাধা দি ৰাখিব পাৰিছে ? মই আপোনাৰ আশ্ৰিত হ'ব
পাৰোঁ কিন্তু গোলাম নহয়।

বিশ্বজিত : (ৰূপি ৰূপি) তোৰ লাজ নালাগে.....তোৰ গম আছেনে
তই কি কৈছ ?

বিকে : হোৱাটোকে কৈছোঁ। যি হ'ব লাগে তাক কোৱা নাই।
দীপক দাদাক মন্ত্ৰী হ'বলৈ দিয়ক।

বিশ্বজিত : দীপক, দীপক, দীপক ! সি অনৈতিক কাম কৰিছে। মই
তহঁতক তেনে পথেৰে যাবলৈ দিব নোৱাৰোঁ।

বিকে : আকৌ সেই বুৰ্জোৱা কথা। সমস্ত জীৱনত নৈতিকতাৰ দোহাই
দিয়াৰ বাহিৰে আপুনি কি কাম কৰিলে কওকটোন ? যি-
বিলাকে সফলতাকে মাথোন নিজৰ লক্ষ্য বুলি ললে তেওঁলোক
আপোনাতকৈ বহুত ভাল আছে।

বিশ্বজিত : সীমা চেৰাই গৈছ। সেই দল সলনি কৰি ফুৰা বোৰৰ
লগত মোক তুলনা কৰ তই ! তই তাক খাটিবিগৈ চাকৰিৰ
কাৰণে ?

বিবেক : দৈনিক বহি বহি খবৰ কাগজত জাননী চোৱা, তাৰ পিছত
আবেদন পঠোৱা, এইবোৰতকৈ দীপক দাদাৰ ওচৰলৈ যোৱাই
বহুত ভাল। কাম যদি হয় কাৰোবাৰ ওচৰলৈ যোৱাটো কি
বেয়া ?

(কোবেৰে কৰুণাৰ প্ৰৱেশ)

কৰুণা : খালী তৰ্ক, তৰ্ক, তৰ্ক। মই কিমান বৈ থাকিম তহঁত নাহ
কিয় ?

দীপ্তি : ঠিক আছে, ব'লক পাপা পূজা ভাগ সোনকালে কৰি পেলাওক।

বিবেক : পূজাত তো বেছি দেবি নালাগে। পাঁচ মিনিট। পুৰোহিত
তো অহাই নাই। ঠিক আছে, আপুনিয়েই তিনিবাৰ গায়ত্ৰী
মন্ত্ৰ পাঠ কৰি দিয়ক।

দীপ্তি : গায়ত্ৰী মন্ত্ৰ পাঠ কৰিবলৈ হলেতো ইয়াতেই পাবি, পূজাৰ কি
দৰকাৰ ?

কৰুণা : পূজাৰ দৰকাৰ আছে। সদায় হৈ আহিছে সেই ভাগ পূজা।
লক্ষ্মী বছৰেকত সকলোৰে ঘৰলৈ এবাৰ আহে।

বিবেক : (ব্যঙ্গ কৰি) তেতিয়া হলে এখন আবেদন পত্ৰ লিখি মই
লক্ষ্মীৰ হাতত নো নিদিওঁ কিয়।

বিশ্বজিত : চুপ, দেৱ-দেৱীক লৈ ঠাট্টা কৰে। সেই কাৰণেই তো
গান্ধীজীয়ে কৈছিল জ্ঞানৰ লগে লগে এজনৰ চৰিত্ৰও ভাল
হোৱা দৰকাৰ।

বিবেক : চৰিত্ৰ। চৰিত্ৰ। (ডাঙৰকৈ) চৰিত্ৰবান হৈ আপুনি আমাক
কি দিছে পাপা! আপোনাৰ মতে চলি মই কেৱল আবেদন
পত্ৰ লিখিবলৈহে শিকিলোঁ। যি আপোনাৰ কথা মতে নচলিলে,
সিয়েই সফলতা লাভ কৰিছে। বিমল দাদাই কানাডাত আৰাম
কৰিছে। শৰত দাদাই নিজৰ জীৱন উপভোগ কৰিছে। ইন্দু
বাইদেৱে এটা সুখী জীৱন যাপন কৰিছে। আৰু—যি দীপক
দাদাক আপুনি চৰিত্ৰহীন বুলি কৈছে সিও গল্পী হয়হে, তেনে

ক্ষেত্ৰত আপোনাৰ সেই চৰিত্ৰটো লৈ মই কৰিম কি ? শিক্ৰিমেই
নে সেইটো পাৰি শুম ?

দীপ্তি : পাৰি লোৱাই ভাল। পিক্কাটো বৰ গোলামি কাম হ'ব।

(থুব হাঁহে, কিন্তু মাক-বাপেকৰ ত্ৰুৰ দৃষ্টি দেখি
বৈ যায়)

কৰুণা : তইত আহিবিনে নাহ ?

দীপ্তি : (হুমুনিয়াহ পেলাই) ব'লা ভায়া, পুৰণা প্ৰথাত চলিব লাগে
যেতিয়া যিমানদূৰ পাৰেঁ। চলোঁৱেই চোন।

বিশ্বজিত : কি দিন দেখিব লগা হ'ল অ' ! পুৰা বিধি-বিধান অনুসৰি
ডেৰকুৰি দুকুৰি মানুহৰ মাজত বহি ঘণ্টা ঘণ্টা ধৰি পূজা-পাতল
কৰিছিলো, আৰু এতিয়া সকলো শেষ। মাথোন ব'লগৈ ছুটা
অসন্তোষীয়া ল'ৰা-ছোৱালী আৰু এটা গায়ত্ৰী মন্ত্ৰ।

কৰুণা : আজি এই সময়ত আক' মনীষা ও ওলাই গ'ল ক'ৰবালৈ।

দীপ্তি : চিন্তা নকৰিবা মাম্মী, মনীষা বাইদেউ এতিয়া নাবালিকা হৈ থকা
নাই। গৈছে চাগে কাবোৰৰ লগত দেৱালীৰ ৰাতি উপভোগ
কৰিবলৈ।

কৰুণা : তাইৰ বাবেও আগি, ঘৰবাৰী, সকলো পৰ হৈ পৰিলোঁ ! আন
কোনোবাহে আপোন হৈ পৰিল। সহ্যৰো এটা সীমা আছে
নহয় !

বিশ্বজিত : আশ্ৰিত নহলেও এই ঘৰৰেই তো সন্তান। মই কিবা
পিতাৰ আশ্ৰিত আছিলোঁনেকি ? কিন্তু তেওঁৰ দিনা অনুমতিত
ঘৰৰ বাহিৰ হোৱাৰ শক্তি তো মোৰ নাছিল।

দীপ্তি : পাপা ; তেতিয়াতো মানুহ চন্দ্ৰলৈ যোৱা নাছিল। টেৰেলিনো
পিক্কা নাছিল। চুয়িংগামেই বা সেই সময়ত আছিল ক'ত ?
এইটো হ'ল টেকনিকৰ যুগ পাপা ! কমপিউটাৰে মানুহতকৈ
বেছি কুশলতাৰে কাম কৰিব লাগিছে।

(প্ৰায় চিঞৰি চিঞৰি বাহিৰৰপৰা অশোকৰ
প্ৰৱেশ। বয়স ষাঠি। বিশ্বজিতৰ নিচিনাই পোছাক।
দেখাত সৰল।)

অশোক : দাদা, দাদা ক'ত ? তুমি ভাগ্যবান, তোমাৰ দীপক মন্ত্ৰী
হৈছে।

(সকলো উত্তেজিত হৈ পৰে)

বিবেক : সঁচাকে খুড়া ?

দীপ্তি : মই এতিয়াই গৈ দাদাক ধন্যবাদ দি আহিমগৈ। সেইদৰে মন্ত্ৰী
হোৱাটো বুজোৱা কাম হলেও দাদাই তো কিবা এটা কৰি
দেখুৱালে।

কৰুণা : মই খুব আনন্দ পাইছোঁ। দিনটো তৰ্ক কৰা, আবেদন পত্ৰ
লিখা আৰু হিম্মী হোৱাতকৈ এইটোৱেই কিছু ভাল কাম।

বিশ্বজিত : তাতকৈ অৱশ্যে নিশ্চয় ভাল। ময়ো খুব আনন্দ পাইছোঁ।
সি ক'ত ? সি তো ইয়ালৈ আহিব লাগিছিল।

অশোক : এতিয়ালৈকে সি ঘৰকে আহি পোৱাহি নাই। মই অকলেই
পূজা কৰিলোঁ। একেবাৰে অকলে। (দীপ্তিলৈ চাই) আৰে,
তইচোন একেবাৰে হিম্মী হৈ গলি! মখমলৰ বগা কুৰ্তা, বঙা
চুৱেটাৰ, পেটি মৰা ক'লা পায়জামা, ভৰিত চেঙেল, কাণ টাকি
পৰা এই আউলি-বাউলি চুলি।

বিবেক : খুড়া! আপুনি যে আউলি-বাউলি চুলিৰ কথা কৈছে তাইৰ
মানত সেইটো হ'ল চুলি সজোৱাৰ এটা ধৰণ। আৰু এয়া
পেটি মৰা পায়জামা নহয়, বেলবটম। বাক, বাদ দিয়ক সেইবোৰ
কথা। মই এই মাত্ৰ এশ এক নম্বৰি আবেদন পত্ৰখন লিখি
শেষ কৰি থৈছোঁ। —সেইখন আপুনি আপোনাৰ চুপাৰিছত
দীপক দাদাক দিব লাগিব। আপুনি তো জানেই যে আজি-
কালি তেল নিদিলে একো কাম নহয়। এইবাৰ মই চাকৰি
পাবই লাগিব।

অশোক : চাকৰি নিশ্চয় পাবি। এতিয়া নাপালে কেতিয়া পাবি আৰু !
কিন্তু শুন, চিঞৰ-বাখৰ নকৰিবি। কাম হোৱাৰ এটা পদ্ধতি
আছে।

বিশ্বজিত : মইতো তাকেই কৈছোঁ। কিন্তু প্ৰতিবাৰেই সি মোক বুৰ্জোৱা
বুলি কৈ মুখ বন্ধ কৰি ৰাখে।

কৰুণা : কিন্তু আপোনালোকে দেখোন মনীষাৰ প্ৰতি একো ধাৰনাই
দিয়া নাই। তাই এতিয়ালৈকে অহা নাই। যদি তাই ইন্দুৰ
তালৈ গৈছে তেতিয়াহলেতো খবৰ দিব লাগিছিল। এই ল'ৰা-
ছোৱালীদিল'ক খালী ... (টেলিফোন বাজে)

বিবেক : মাস্তী তুমি, কৈছিলাহে খবৰ আহিলেই। (মেজৰ ওচৰলৈ
গৈ টেলিফোন তুলি লয়) হেল' মই বিবেকে কৈছোঁ। অ'
তুমিহে। তোমাক বিচাৰিতে আমি হাযৰাণ। ক'ৰ পৰা
কৈছা? তোমাৰ মাতত ইমান গম্ভীৰতা কিয়? কি, পাপাক
ফোনটো দিম!.....কি, মোক নোকোৱা। ঠিক আছে, মইও
চাই লম। হৈছে বাকু, খং কৰিব নালাগে, এতিয়াই দিছোঁ।
(বিশ্বজিতক) পাপা, মনীষা বাইদেৱে আপোনাক বিচাৰিছে।

(বিশ্বজিত ওচৰলৈ আহি ফোন ধৰে)

বিশ্বজিত : হেল' হেল'—কোন.....মনীষা, হয় হয়, মই বিশ্বজিতে
কৈছোঁ। তই ক'ত আছ? পূজাৰ কাৰণে আমি তোলৈ বাট
চাই আছোঁ।.....অঁ অঁ ক.....কি? (তেওঁৰ মুখৰ বৰণ
সলনি হৈ যায়।) কি কলি! আকৌ ক'চোন। সঁচা? তই ঘৰলৈ
নাই? নাই নাই এইবোৰ চব গিছা কথা। মই.....মই কৈছোঁ।

.....(হাতবপৰা টেলিফোন সৰি পৰে বিশ্বজিত চকিত
বাগৰি পৰে। পৃষ্ঠভূমিত তীব্ৰ সঙ্গীত বাজি উঠে।
সকলোৱে তেওঁক আৱৰি ধৰে।)

কৰুণা : কি হ'ল? কি ক'লে মনীষাই? নকয় কিয়? মোৰ ফালে
সেইদৰে কি চাই আছে?

বিশ্বজিত : (জঠৰ হৈ) মনীষাই বিয়া কৰালে।

কৰুণা : বিয়া ! কাৰ লগত ?

বিশ্বজিত : তুমি সকলো জানা।

কৰুণা : (দুখেৰে) তেতিয়াহলে মনীষাই অসবৰ্ণ বিবাহ কৰিলে।

বিবেক : বাইদেৱে বিয়া কৰালে অথচ আমাক কোৱাই নাই। মই এতিয়াই যাম।

দীপ্তি : (আনন্দত) মই খুব ভাল পাইছোঁ ! বাইদেউ জিন্দাবাদ !
মনীষা বাইদেউ জিন্দাবাদ। মই এতিয়াই গৈ বাইদেউক
ধন্যবাদ দি আহিম গৈ।

অশোক : মনে মনে থাক, সেই অসবৰ্ণটো কোন ?

কৰুণা : তাই যি কলেজত পঢ়ে তাৰে এজন লেকচাৰাৰ।

অশোক : মনীষাই যে তাক বিয়া কৰাবলৈ বিচাৰিছিল আপুনি সেইটো
জানে ?

কৰুণা : জানো। তাইব সিদ্ধান্তৰ কথা তাই আমাক কৈছিল। কিমান
বুজালোঁ, তথাপি তাইব মত সলনি নহ'ল।

বিবেক : মত সলনি কৰাৰ প্ৰয়োজনেই বা ক'ত ? তাই এজন মানুহৰ
লগত গিয়াত সোমাইছে। মানুহজনৰ ব্যক্তিত্ব আছে। স্বাস্থ্যবান,
সুন্দৰ ভাল স্ত্ৰীৰ প্ৰতিভাশালী লোক। উপাৰ্জনো যথেষ্ট।
এজন ভাবতীয়া হিচাপে নিজৰ ছোৱালীৰ কাৰণে ইয়াতকৈ
আৰু কি অধিক আশা কৰিব পাৰে ?

দীপ্তি : আৰু তেওঁতো একেবাৰে বেলেগ ধৰণৰ মুছলমান। নামাজ
পালন্ত নপঢ়ে। দেশৰ নেতাসকলে জানো কোৱা নাই যে নতুন
চামে এই ভেদাভেদৰ দেৱাল ভাঙি চুবুৰাৰ কৰি দিয়া দৰকাৰ !
যেতিয়া সেই দেৱাল আৰু ভাঙিব খোজোঁ তেতিয়া দেশৰ
নেতাই পিতাৰ ৰূপ ধৰি আমাক বাধা দিয়েহি। নেতা আৰু
পিতা দেখিছোঁ। একেটা মানুহৰে দুটা ৰূপ। হু !

বিশ্বজিত : চুপ থাক, তইতৰ বক বকনি বেছি হৈছে।

অশোক : আপুনি কি এই বিয়া এতিয়াও ভঙাতে আছে ? দীপকক ক'লে হয়তো কিবা এটা হ'ব পাৰে। সি মন্ত্ৰী তো।

কৰুণা : নালাগে। এতিয়া আৰু একো কৰিব নালাগে। তাই এতিয়া সৰু ছোৱালী নহয়। নিজে উপাৰ্জন কৰে।

বিশ্বজিত : এতিয়া আৰু কিটো হ'ব ! তাইক মুঠতে মই হেৰুৱালোঁ।

কৰুণা : নিজৰ ওপৰত তাইৰ অধিকাৰ আছিল, তাই নিজে নিজৰ পথ বাচি লৈছে।

দীপ্তি : পিছে পাপা, আপুনি পূজা কৰিবনে নকৰে ?

বিবেক : নকৰিব কিয় ? প্ৰতি বছৰেই কৰি আহিছে আজিও কৰিব। এটা স্মৰণত পৰিণত হৈছে তো। এটা বান্ধোন আছে নহয়। কিন্তু মই হলে.....গায়ত্ৰী মন্ত্ৰৰ শুদ্ধ উচ্চাৰণেই পাহৰি গৈছে। মনত পেলোৱাৰ আৱশ্যকতাই বা ক'ত ! কেৱল ভাও হে। যাৰ কোনো অৰ্থই নাই তাক সাৰটি থাকিলে কি হ'ব !

বিশ্বজিত : (কথাৰ মাজত) চুপ থাক !

(পৃষ্ঠভূমিত তীব্ৰ সঙ্গীত বাজি উঠে। মঞ্চ অন্ধকাৰ হৈ আহে। পৰ্দাও পেলাব পাৰি। পুনৰ মঞ্চ পোহৰ হোৱাত দেখা যায় যে প্ৰথম অঙ্কৰ দৰে বিশ্বজিত আৰু কৰুণা চোফাত বহি আছে। নিজে নিজে কোৱাৰ দৰে বিশ্বজিতে ধীৰে ধীৰে কথা কয়।)

বিশ্বজিত : মনটো যে কি, বাৰে বাৰে সেই একে কথাই মনলৈ আহে।

ভাব হয়, দূৰ কানাডাত বা বিমল কেনে আছে ? তাৰ কাম-কাজ ঠিকে চলিছে তো ! কেতিয়াবা ইন্দুৰ কথা মনলৈ আহে। তাই চাগে জুখেৰে গৃহস্থী চলাইছে। শৰতৰ কথাও মনলৈ আহে। সি বা দ্বাস্থ্যৰ প্ৰতি খেয়াল ৰাখিছেনে নাই ? পতি-পত্নী সিহঁত মিলেৰে থাকিব পাৰিছেনে ? মনীষাৰ ওপৰত

মোৰ কিন্তু এতিয়াও খং মাৰ যোৱা নাই। মই কেতিয়াও আশা কৰা নাছিলোঁ যে তাই এটা অসবৰ্ণক বিয়া কৰাব। আনহাতে তাইৰ কাৰণেই মোৰ সকলোতকৈ বেছি চিন্তা। সেই অপৰিচিত ঘৰখনত তাই বা কি কৰিছেগৈ! তাইৰ দুখ হোৱা নাই তো? মইতো সকলো স্নেহেৰে থকাটোকে বাঞ্ছা কৰোঁ। নিজৰ সন্তান স্নেহেৰে থকাটো মই অন্তৰৰপৰা বিচাৰোঁ। কিন্তু সিহঁতে কয় মই স্বার্থপর, মোৰ স্বভাৱেই তেনে।

কৰুণা : ঠিকেই কৈছে। আপুনি নো সিহঁতৰ বাবে কৰিছে কি কওকচোন? স্নেহ আৰু পইচাই তো সকলো নহয়। সিহঁতৰ ভৱিষ্যতৰ বাবে কেতিয়াবা চিন্তা কৰি পালেনে? সিহঁতৰ আপোনজন হ'ব পাৰিলে জানো? এতিয়া যেতিয়া সকলোৱে নিজ নিজ পথ বাচি ললে তেতিয়া উদ্ভিগ হৈ পৰিছে।

বিশ্বজিত : সঁচা, মই সিহঁতৰ ভৱিষ্যতৰ কাৰণে একো কৰিব নোৱাৰিলোঁ। কিন্তু সিহঁতক পথ বাচি লোৱাত মই বাধা দিয়া নাছিলোঁ। চিন্তা কৰিছিলোঁ যাতে সেই পথ শুদ্ধ পথ হয়। দীপ্তিক দেখিছা, কেনে উদ্ধত স্বভাৱৰ তাই। অলপো কথা নুশুনো। তাইৰ পোছাক তাইৰ ব্যৱহাৰ দেখি মোৰ তো ভয়েই হয়। কোনোবা দিনা কিবা এটা নহলেই আছে। আৰু এই বিবেক টো.....(হঠাৎ দীপ্তি আৰু বিবেক কাজিয়া কৰি সোমাই আহে।)

দীপ্তি : মই ক'ত যাওঁ ক'ত নাযাওঁ তোমাক কোঁলে? তুমি তোমাৰ আবেদন পত্ৰৰ হিচাপ ৰাখা।

বিবেক : মই আপাক তই চিগাৰেট খাবলৈ লৈছ তুলি কৈ দিম।

দীপ্তি : কবা।

বিবেক : ভয় নকৰ?

দীপ্তি : ইস্ নিজে এনে ভয় কৰে। তুমি মনে মনে বিদেশলৈ যাবলৈ ঠিক কৰা নাই?

(কৈ কৈ দুয়ো চোফাৰ কাষ পায়হি)

কৰুণা : কি হৈছে তহঁতৰ ? সদায় কি এইদৰে কাজিয়া কৰিয়েই থাকিব ? ক'ৰপৰা আহিলি তহঁত ? দীপকে কি ক'লে বিবেক ?

বিবেক : দীপক দাদাৰ তালৈ মই নাযাওঁ।

কৰুণা : কিয় নাযাও ?

বিবেক : তেওঁ ভালকৈ কথাৰ নকয়, খুড়াৰ কথাও নুশুন। তেওঁৰ মাথোন এটাই চিন্তা—কিমানদিন সেই গাদীত বহি থাকিব পাৰে।

বিশ্বজিত : তই নকলি কিয় যে তোৰ এশ এক নম্বৰি আবেদন পত্ৰখনো অথলে গ'ল।

বিবেক : যাবলৈ দিয়ক অথলে। মই আবেদন পত্ৰ লিখা বাদ দিছোঁ।

কৰুণা : তেতিয়াহলে কৰিব কি ?

বিবেক : বিদ্ৰোহ কৰিম। যিবিলাকে ধ্বংস কৰিবলৈ বিচাৰে সিহঁতৰ লগ লাগিম।

বিশ্বজিত : (ব্যঙ্গ ভাৱেৰে) ধ্বংস, বিদ্ৰোহ, বিপ্লৱ এইবোৰ তো বেছ মুখস্থ কৰিছ। পিছে এইবোৰৰ অৰ্থ কেতিয়াবা বুজি পাইছ জানো ? বিপ্লৱৰ অৰ্থ ধ্বংস নহয়। অৰ্থ হ'ল নিৰ্মাণ কৰা আৰু তাৰ গুৰিতে হ'ল কৰ্তব্য। দেশ আৰু সমাজৰ প্ৰতি তোৰ কিছুমান কৰ্তব্য আছে। সেইবোৰ পাহৰি বিপ্লৱৰ স্পৰ্শ দেখিব পাৰ কিন্তু বিপ্লৱ কৰিব নোৱাৰিব।

বিবেক : কৰ্তব্য সম্পৰ্কে আপোনাৰ বক্তব্য বহুবাৰ শুনিছোঁ। কৰ্তব্যৰ দোহাই দি আপোনালোকে সদায় নিজ স্বার্থ সিদ্ধি কৰি আহিছে। যুক্ত পৰিয়ালৰ বান্ধোনেৰে বান্ধি ৰাখিব খোজে। এতিয়াও কি মোক আপুনি আপোনাৰ লাখুটি হৈ থকাকে বিচাৰেনেকি ? সেই দিন উকলিল পাপা !

বিশ্বজিত : দুখনমান কিতাপ পঢ়ি মুখত যিহকে আহে তাকে নকৰি-

চোন। কৰ্তব্য সোৱঁৰাই দিয়া মানে মোৰ লাখুটি হৈ থকা
নুবুজায়।

বিবেক : আপুনি কৰ্তব্যৰ অৰ্থ মোক যিদৰে বুজাবলৈ লৈছে অৰ্থ
সেইটোৱেই হৈছেগৈ। মই সেইদৰে আপোনাৰ লগত ওলমি
থাকিবলৈ নিবিচাৰোঁ। মৰি গলেও উপদেশ নুশুনো। ভাঙি-
ছিঙি সকলো শেষ কৰি দিম।

দীপ্তি : চাববাচ বিবেকদাদা। চাববাচ, জিন্দাবাদ।

কৰুণা : চুপ থাক। বহি বহি ভাবি থকা আৰু চিঞৰি চিঞৰি
কাজিয়া কৰাৰ বাহিৰে জানো আৰু কিবা কাম আছে।
কালিলৈকে দীপক দাদাৰ গুণ গাই আছিলি আৰু আজি
তাৰ লগত কথা পাতিবকে নোখোজা হলি।

দীপ্তি : তুমি নাজানা মান্শী, তেওঁৰ পোন্ধৰ দিনীয়া ৰাজত্ব শেষ হওঁ
হওঁ। তেওঁৰ চৰকাৰৰ পতন অৱশ্যন্তাৱী।

বিশ্বজিত : সঁচা? মই কোৱা নাছিলোঁনে যে এইটো এটা নীতি-নিয়ম
নথকা চৰকাৰ।

বিবেক : নীতি-নিয়ম, নৈতিকতা, কিন্তু তেওঁ মোক চাকৰি দিয়া হলে
জানো সেইটো অনৈতিক বুলি ক'লেহেঁতেন?

বিশ্বজিত : মই নাই কোৱানেকি কিবা?

বিবেক : ক'লেও অশোক খুড়া আৰু দীপক দাদাৰ সমুখত তো কোৱা
নাই। মই আবেদন পত্ৰ দিওঁতেও কোৱা নাই। যিজনে
সফলতা লাভ কৰে তাৰ সকলো কামেই নৈতিক। সেই কাৰণে
ময়ো এতিয়া সফল হ'বৰ কাৰণে সিদ্ধান্ত লৈছোঁ। মই পাঁচ
বছৰৰ কাৰণে বিশ্বভ্ৰমণ কৰিবলৈ যাম।

বিশ্বজিত : বিশ্বভ্ৰমণ! কিহৰ কাৰণে?

বিবেক : আজিৰ পৰিৱৰ্তিত অৱস্থাত নৈতিকতাৰ প্ৰকৃত অৰ্থ কি?
কৰ্তব্য আৰু অধিকাৰৰ আচল অৰ্থ কি? আজিও পৰম্পৰাগত
নৈতিকতা আৰু সাংসাৰিক জীৱনবোধৰ লগত কৰ্তব্যক সাঙুৰি

ৰাখিব পাৰিবে নোৱাৰি, এই প্ৰশ্ন দুনিয়াৰ প্ৰতি ঘৰে ঘৰে
গৈ মই প্ৰত্যেক ব্যক্তিকে সোধিম। তাৰ পিছত এখন কিতাপ
লিখিম। আৰু আপোনাৰ ভাষাৰে কবলৈ গলে ঈশ্বৰে কৰিলে
কিবা এটা কৰিবও পাৰিম।

কৰুণা : এইখন দেশত কি কৰিবলৈ একো নাই? বাহিৰলৈ গলেহে
সকলো হয় নেকি?

বিবেক : সঁচা মান্দ্ৰী, বাহিৰলৈ গলে বহুত কিবা কৰিব পাৰি। আমাৰ
বিমল দাদালৈকে নোচোৱা কৈছে.....

কৰুণা : তোৰ লগত মই তৰ্ক কৰিব নোৱাৰোঁ। এইবোৰ কথা বুজাৰ
শক্তিও মোৰ নাই। কিন্তু.....

বিবেক : বুজিবলৈ ইয়াত কিটো আছে। মই এই ঘৰৰ ঢাল-চলন
শ্বাস-নিশ্বাসৰপৰা মুক্তি পাবলৈ বিচাৰোঁ। এই ঘৰৰ বিনাস্ত
বায়ুৰে মোৰ মূৰ ঘোলা কৰি পেলাইছে। মই সেইটো
নিবিচাৰোঁ। মই যন্ত্ৰণাত ছটফটাই মৰিব নোখোজোঁ। মোক
মুক্তি লাগে।

কৰুণা : এয়া তোৰ শেষ সিদ্ধান্ত!

বিবেক : আজি প্ৰতিটো মুহূৰ্ত্ত যিদৰে অতিবাহিত হ'ব ধৰিছে তেনে
ক্ষেত্ৰত শেষ কি হয় তাক কোৱা টান। কিন্তু এইটো নিশ্চিত
যে পৰিলৈ খুব পুৱাই মই মোৰ এই মহান যাত্ৰাত ৰাওণা
হম।

বিশ্বজিত : কিন্তু পইচা পাৰি ক'ত?

বিবেক : পাপা, মই যিটো দলৰ লগত যাবলৈ ওলাইছোঁ। সেই দলৰ—
কোনো হাতত এটা পইচা লৈ নাযায়। পইচাই মানুহৰ
ব্যক্তিত্বক কৃত্ৰিম কৰে। নৈতিক অনৈতিকৰ অৰ্থ বিচাৰি মানুহ
উপায়হীন হৈ পৰে। সেয়ে আপুনি একো কৰিব নালাগে।
আনকি মান্দ্ৰী তুমি চকুপানী টুকিবও নালাগে। এতিয়া মই

কাপোৰ-কানি সলাই মনীষা বাইদেউক লগ ধৰি আহোঁগৈ।
তেওঁলোকেও কানাডালৈ যাবলৈ যা-যোগাৰ কৰিছে।

(ভিতৰলৈ যায়গৈ)

বিশ্বজিত : মইনো কি কৰিম ? যা, সকলো যা। মই আৰু যোৱাটো
চাবহে পাৰোঁ।

দীপ্তি : যোৱাটো দেখিলে আপোনাৰ ভাল নালাগে নহয় পাপা ?
আপুনি অকণো আনন্দ অনুভৱ কৰিব নোৱাৰেনে ? এটা
বোজা আপোনাৰপৰা খহি পৰা যেন লগা নাইনে আপোনাৰ ?

কৰুণা : (উঠি) এতিয়া অন্ততঃ সেইবোৰ তৰ্ক বন্ধ কৰচোন। একো
নাখাবনেকি ? কিমান দেৰি মই চৰুৰ ওচৰত বহি থাকিম ?

দীপ্তি : (হাঁহি) বহি তো তুমি ভাল পোৱা, সেয়ে বহি থাকা। এয়েই
হ'ল তোমাৰ কৰ্তব্য আৰু মমতা। আমাৰ মতে সেইটো
হ'ল তোমালোকৰ এটা অভ্যাসহে। বাধ্য হৈও হয়তো
কৰিছা।

কৰুণা : থৈ দে তোৰ ব্যাখ্যা। এইবোৰেই তো মন ভাঙিছে। যেতিয়াই
তেতিয়াই খালী তৰ্ক। তহঁতৰ যি ইচ্ছা তাকে কৰ। মই আৰু
অপেক্ষা কৰি নাথাকোঁ।

দীপ্তি : কেনেকৈ নকৰাকৈ থাকিবা ? সেয়া যে তোমাৰ কপালতে লিখা
আছে। সোঁৱা খুঁটাও আহিল। (অশোকৰ প্ৰৱেশ) আহক
খুঁটা।

বিশ্বজিত : আহ অশোক, বহ।

অশোক : দীপকৰ পৰা শুনিবলৈ বিবেক বোলে বিশ্ব ভ্ৰমণৰ কাৰণে
ওলাইছে।

বিশ্বজিত : শুনাও তো ময়ো শুনিছোঁ !

অশোক : ৰাখিব নোৱাৰে।

বিশ্বজিত : আগতে জানো কাৰোবাক ৰাখিব পাৰিছোঁ ? যোৱাটো
চাবলৈকে তো মোৰ ভাগ্যত লিখা আছে। মোৰ কি, আমাৰ

সকলোৰে। তয়ো জানো দীপকৰ দ্বাৰা কিবা এটা কৰাব পাৰিবি ?

অশোক : আজিকালি কোনে কাৰ কথা শুনে। আৰু তাকেই বা কি দোষ দিওঁ ! তাৰ ওপৰতো বহুত মানুহ আছে। সকলোতকৈ ওপৰৰ জনেও তেল মাথে আৰু হেৰি নহয়—তাৰ চৰকাৰৰ পতন ঘটিছে।

বিশ্বজিৎ : কি কলি, পতন হ'ল ?

অশোক : অঁ, শাসকদলৰ কিছুমান গৈ বিৰোধী দলৰ লগ লাগিল। দীপক নিৰাশ হৈ উভতি আহিল। তাৰ বহুত আশা আছিল দেশৰ বাবে কাম কৰাৰ।

বিশ্বজিত : (হাঁহি) দেশৰ নামতো খুব লৈছ,—আজিকালি দেশপ্ৰেমৰ নামতে সকলোৰে চুহিব ধৰিছে।

দীপ্তি : (উত্তেজিত হৈ) চব ফাকি ! দেশ নো থাকিল ক'ত ? দেশৰ ভিতৰতে বিভিন্ন দেশৰ সৃষ্টি কৰি আমি বহি আছেঁ। দেশৰ নামটোহে, সকলোবোৰ প্ৰান্ত প্ৰদেশ ধৰ্ম জাতিৰ স্বার্থত ব্যস্ত। কাগজত দুৰ্নীতিৰ কথা ওলায়েই আছে। অসং উপায়েৰে ঘটা ধন-দৌলতৰ কাহিনী ছপা হৈছে। মুকলি ভাৱে গুণ্ডামিৰ কাহিনী প্ৰকাশ পাইছে। মিছা আখ্যাসেৰে কাগজৰ পৃষ্ঠা ভৰাই পেলাইছে। বিৰোধীসকলক নাশ কৰিবৰ কাৰণে মিছা ডকু-মেণ্ট পৰ্যন্ত ছপা হৈ ওলাইছে কাগজত। এইবোৰৰ বিষয়ে হলে কোনো দেশভক্তৰ চিন্তা নাই।

অশোক : (উত্তেজিত হৈ) তেতিয়াহলে কি চিন্তা কৰে, কিহৰ চিন্তা কৰে ?

দীপ্তি : ক'লে শুনিব ? শূনি ভাল পাব জানো ? শুনক তেতিয়াহলে। তেওঁলোকে মাথোন এটাই চিন্তা কৰে, যাতে নতুন চামে নেতৃত্ব লব নোৱাৰে। তেওঁলোকে হতাশা আৰু নিৰাশাত দিন কটাবলৈ আৰু মৰেঁ মৰেঁ হৈ থকা বুদ্ধসকল বিলাসিতা আৰু

অধিকাৰৰ গল্পত ডুবি থাকক। কিন্তু শুনক, এতিয়া যিটো যুগ আহিছে তাত তেওঁলোকৰ বাহিৰ ভিতৰৰ স্বৰূপ উলঙ্গ হৈ পৰিব। আৰু সেই নগ্নতাৰ ভেটিত জন্ম লভিব এক নতুন সভ্যতাই।

কৰুণা : এইদৰে চিঞৰি চিঞৰি কাক জগাব খুজিছ ? মই স্নিহিছোঁ।
খাবলৈ আহিবিনে নাহ ?

দীপ্তি : এতিয়া নহয়।

কৰুণা : তেতিয়াহলে মই কি কৰিম ?

দীপ্তি : ৰামায়ণৰ আৰম্ভণিৰ ভাগ্য বিধিৰ খণ্ডটো পঢ়ি আমাৰভৱিষ্যত
সম্পৰ্কে কিবা উদ্ঘাটন কৰাগৈ।

অশোক : আপোনালোকে কিন্তু এই ছোৱালীজনীক মূৰৰ ওপৰত
তুলিলে দেই।

বিশ্বজিত : মই ? কি কৰিছোঁ। মই ? মই জানো কিবা কৰাৰ লায়ক ?
(বিবেকৰ প্ৰবেশ)

বিবেক : খুড়াদেউ ! এতিয়া আৰু আপুনি দীপক দাদাক একো কব
নালাগে। মই পৰষিলৈ বিশ্বভ্ৰমণ কৰিবলৈ ওলাইছোঁ। আৰু
পাপা, আজি মই মনীষা বাইদেউৰ তাত থাকিম।

দীপ্তি : অলপ ৰ'বা। ময়ো যাম।

বিবেক : ব'ল (হাঁহি কৰুণাক কয়) আশীৰ্বাদৰ কথা কোৱা মানেই
বুৰ্জোৱা কথা। তথাপি আপোনালোকক স্নিহী কৰিবৰ কাৰণে
জৰুৰ আশীৰ্বাদ লবলৈ আহিম। ব'ল দীপ্তি !

দীপ্তি : পাপা ! যাওঁনে মই ? মাস্তী খোৱা বোৱা মই তাতেই কৰিম।
(দুয়ো ওলাই যায়। ক্ষন্তেকলৈ সকলো স্তব্ধ হৈ
পৰে। দীৰ্ঘ নিশ্বাস লৈ বিশ্বজিত কয়)

বিশ্বজিত : এতিয়া তয়েই ক অশোক মই কৰোঁ। কি ?

অশোক : কিটো কৰিব। যি হৈছে হৈছে আৰু।

কৰুণা : আটাইবোৰ তো গ'লগৈয়ে এতিয়া আপুনিয়েই কিবা এটা
খোৱা বোৱা কৰক।

বিশ্বজিত : খোৱা বোৱা ? এৰা সিও এটা অভ্যাস হে। আহ অশোক
তয়ো আহ। বহুত দিন একেলগে খোৱা নাই।

অশোক : একেলগে বহি খোৱা কথাটো কিবা পূৰ্ব জন্মৰ কথা যেন লগা
হ'ল। এনে লাগিছে যেন এই জীৱন খালী অৰ্থবিহীন ভাবেই
পাৰ হৈ গ'ল।

বিশ্বজিত : আৰু ইহঁতৰ মতে যিটো নিৰ্বৰ্থক তাতোই বোলে সাৰ্থকতা
বেছি। নিৰ্বৰ্থকৰ মাজতে হেনো অৰ্থ বিচাৰি পাব পাৰি।

অশোক : কব নোৱাৰোঁ। অৰ্থই যেতিয়া নাই তাক বিচৰাটোৰ মানে
কি।

(কৈ কৈ ভিতৰলৈ যায়। মঞ্চ অন্ধকাৰ হৈ আহে।
অলপ পিছত মঞ্চ পোহৰ হোৱাৰ লগে লগে দেখা
যায় এখন খোৱা টেবুলৰ কাষত মাজু ল'ৰা শৰত,
ডাঙৰ ছোৱালী মনীষা আৰু সৰু ছোৱালী দীপ্তিয়ে
বহি চাহ খাই খাই কথা পাতিছে। সকলো আধুনিক
কিছু পৰিৱৰ্তন হলেও দীপ্তিয়ে হিল্লীৰ পোচাকেই
কৰিছে।)

দীপ্তি : এটা যুগৰ পিছত আমি আটাইবোৰ আজি ইয়াত একেলগ
হৈছোঁ। ইয়াৰ আগতে তুমি কেতিয়া আহিছিলি শৰত দাদা ?

শৰত : মনত ৰাখিবলৈ সময় ক'ত ? আহিছিলোঁ দুবাৰমান পলাই
পলাই। কিন্তু তই তেতিয়া নাছিলি।

ইন্দু : ময়ো বৰকৈ আহিব পৰা নাই। ঘৰৰ কামবোৰ পৰিল নহয়
গাত। অ', মা ক'ত ?

দীপ্তি : ক'ত যাব আৰু ? আছে চাগে পাক ঘৰত। পাপাৰ কাৰণে
বৰ চিন্তিত। সেই কাৰণেই তো তোমালোকক মাতি আনিছে।
সোৱা আহিলেই। (কৰুণা আহে)

শৰত : মান্য়ী প্ৰণাম ।

ইন্দু : প্ৰণাম ।

মনীষা : প্ৰণাম মান্য়ী ।

কৰুণা : (বহি) প্ৰণাম । তহঁত আটাইবোৰ আহিলি । সময় পালি
যে আহিবলৈ !

শৰত : ক'ত সময় ? কিন্তু তুমি মাতিছা যেতিয়া তো আহিবই লাগিব !
কথা কি ?

ইন্দু : তোমাক বৰ চিন্তা কৰি থকা যেন লাগিছে ।

মনীষা : দীপ্তিয়ে কৈছে তুমি বোলে পাপাৰ কাৰণে বৰ চিন্তা কৰি
আছা ।

কৰুণা : তাই ঠিকেই কৈছে । পাপাৰৰ সম্বন্ধে কথা পাতিবৰ কাৰণেই
তহঁত সকলোকে ইয়ালৈ মতাই আনিছে ।। তেখেতৰ স্বাস্থ্য
দিনে দিনে পৰি গৈছে ! কিবা জড়তা আহি পৰিছে । জীৱনটো
নিৰস হৈ পৰিছে । একোটেই বাপ নাই । মোৰ ক্ষেত্ৰতো ।
ক'লে কৈয়েই থাকে নহলে শূণ্যলৈ চাই কিহবাৰ ধান্দাত বহি
থাকে । কেতিয়াবা দেখিবি মুখৰ ভিতৰতে ভোৰভোৰাই
আছে । আৰু আন ফালে মই এটা নতুন কথা লক্ষ কৰিছোঁ ।।

শৰত : কি হৈছে ?

কৰুণা : বেয়া হৈছে, তেখেতে গালি দিবলৈ লৈছে ।

ইন্দু : কি কৈছা মান্য়ী ? পাপাই তোমাক গালি পাৰিবলৈ লৈছে ?

মনীষা : মই মানি লব পৰা নাই দেই । মই পাপাৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে
কাম কৰিছোঁ, অদৰ্ণ বিবাহখন পাপাই এতিয়ালৈকে স্বীকাৰ
কৰি লব পৰা নাই যদিও লগ পালে আমাক তো খং বা বেয়া
ব্যৱহাৰ নকৰে ।

শৰত : যি কি নহওক, পাপাই তো কাকো গালি নাপাৰে ।

দীপ্তি : মোৰ ওপৰত অত্যন্ত নাৰাজ যদিও ক'তা মোক তো গালি
পৰা নাই ।

কৰুণা : তইতে কেৱল নিজৰ কথাৰ কৈ নাথাকচোন! সম্পূৰ্ণ
নুশুনাকৈয়ে ৰায় দিবলৈ লাগিলিয়েই। মই কেতিয়া কলৌ
যে তেখেতে আমক গালি পাৰিবলৈ ধৰিছে। (গম্ভীৰ হৈ)
মোক গালি পাৰিলেও মই অকণো দুখ নাপাওঁ। কিন্তু তেখেতে
নিজক নিজে গালি পৰা হৈছে। অভিশাপ দিয়ে, কান্দে।

ইন্দু : সেইটো সম্পূৰ্ণ বেলেগ কথা। আনৰ ওপৰত কৰ্তৃত্ব হেৰুওৱা
জনে নিজক নিজে অভিশাপ দিয়েই।

শৰিত : আচল কথা কবলৈ হলে তেখেত হীন ভাবৰ বশবৰ্তী হৈ পৰিছে।
অত্যন্ত নিৰাশাবাদী। কেতিয়াবা এনেকুৱা মানুহ পাগল হৈ
যাব পাৰে।

কৰুণা : মইতো তাকেই কৈছোঁ। তইতে তেখেতৰ কথা নাভাব
কেলেই? তইতে তো সদায় যি মন ৰায় তাকে কৰি আহিছ,
নিজৰ কথাৰে শুনিছ, মইতো ককো ধৰি ৰাখিবও পৰা নাই।
বিমল আৰ্জৈগৈ কানাডাত। কেতিয়াবা কেতিয়াবা পইচা
কেইটামান পঠিয়াই দায়িত্বৰ হাত সাৰে। নাজানো কি প্ৰশ্নৰ
সমিধান বিচাৰি বিবেক ঘূৰি ফুৰিছে। কিবা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ
পাইছে জানো সি? আৰু এই দীপ্তিলৈ—চা—কি ৰূপ লৈছে
তাই। চিগাৰেট পৰ্যন্ত ছপিবলৈ লৈছে। বহুত দেৰিলৈকে
বন্ধুৰ লগত ফুৰাচকা কৰে আৰু এতিয়া কৈছে তাই হেনো
ছাত্ৰীবাসত থাকিবগৈ।

দীপ্তি : মানসী তুমি মোক বুজিবলৈ চেষ্টা নকৰা কিয়? তুমি মৰম
কৰি কৰি মমতা বঢ়াইছা কিন্তু বুজিবলৈ কেতিয়াও চেষ্টা
নকৰা। মই কবলৈ গ'লে কাৰোবাক বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিলেহে
মৰম কৰা হয়। ছাত্ৰীবাসত থাকিলে পঢ়াত কিমান সুবিধা
হয় তাক নাভাবা কলেই? ডাক্তৰি পঢ়া সাধাৰণ কথা নহয়।
সঁচা, মই বন্ধুৰ লগত ঘূৰিছোঁ। কিন্তু সেই বুলি তো কোনো
বেয়া কাম কৰিবলৈ যোৱা নাই। সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানত অংশ-

গ্ৰহণ কৰাৰ কাৰণে পলমকৈ ঘৰলৈ উভতিব লগা হৈছে আৰু তাতে তুমি চিন্তা কৰি হায়ৰাগ হৈছা। কেতিয়াবা কেতিয়াবা মই নিতীনৰ লগ ঘূৰা ঘূৰি কৰিছোঁ। কাৰণ নিতীনৰ লগত মোৰ বিয়া হ'ব। সকলোৰে ভালৰ কাৰণে মই এনে কৰিছোঁ। তথাপিও যদি তোমাৰ খং উঠে মোৰ চিন্তা কৰিবলৈ একো নাই।

কৰুণা : চিন্তা কৰিবলৈ কোনে কৈছে? খৰচ কৰিবলৈ পা-পইচা তো পায়ৈ আছ। চিন্তাৰ কাৰণেই বা আছে ক'ত।

দীপ্তি : (খঙত) খালী এটাই কথা, টকা টকা। তোমাৰ ইচ্ছা নাই নিদিবা। মই নিজেই নিজৰ ব্যৱস্থা কৰি লম। নপঢ়োঁ, সেই বুলি এই ঘৰলৈকো নাহোঁ। এই পৰিবেশ মোৰ অসহ্য হৈ উঠিছে, মোৰ দম বন্ধ হৈ যাব ইয়াত।

কৰুণা : যাব খুজিছ যা, বাখিছে কোনে? কিন্তু এইদৰে চিঞৰ-বাখৰ কৰি নাথাকিবি। ইয়াত নো আমাৰ বাহিৰে আছে কোন। ডেৰকুৰি দুকুৰি মানুহৰ মাজত আছিলোঁ।

দীপ্তি : কেতিয়াবা ভাবি চাইছানে মান্দ্ৰী তোমাৰ সেই দুকুৰি মানুহ ক'লৈ গ'ল আৰু কিয় আঁতৰি গ'ল?

কৰুণা : সকলো দেখি আছেঁ মই। যাবলৈ দে সেইবোৰ কথা। মোৰ মাথোন এতিয়া চিন্তা হৈছে পাপাৰক লৈ। আজি ধল পুৰাতো ঘৰৰপৰা ওলাই গৈছে এতিয়ালৈকে অহা নাই। তহঁতে তেখেতৰ খবৰ এটা কৰ, তহঁতৰো তো এটা দায়িত্ব আছে। মোৰ বৰ ভয় লাগিছে।

মনীষা : প্ৰায় তিনি চাৰি ঘণ্টাৰ আগতে মই তেওঁৰ লগত ৰেলোৰে ঘৰলৈ আহোঁতে পাপাক দেখি আহিছিলোঁ।

কৰুণা : ক'ত দেখিছিলি?

মনীষা : দলঙৰ সিপাৰে ৰেল লাইনৰ কাষত।

শৰত : ৰেল লাইনৰ কাষত?

ইন্দু : তালৈ কি কৰিবলৈ গৈছিল ?

দীপ্তি : ফুৰিবলৈ তো সেইফালে কেতিয়াও নাযায়।

কৰুণা : সেই ভয়তে তো মই মৰিছোঁ। তহঁত গৈ খবৰ কৰচোন
তেখেত ক'ত।

মনীষা : ইমান ভয় খাব লগীয়া একো নাই মান্নী। মই চলি থকা
বেলৰপৰা তেখেতক চিঞৰিছিলোঁ। তুমিতো জানাই সেই-
খিনিত বেল কিমান লাহে লাহে আহে। মোলৈ মুখ ঘূৰাই
হাঁহিছিলও।

শৰত : চিন্তাৰ কোনো কাৰণ নাই। পাপা আহিবই।

কৰুণা : চিন্তাৰ কথাটো মোলৈ এৰি দে। খোলা খুলি ভাৱে নকৰ
কেলেই যে তহঁতে তেখেতক বিচাৰি যাবলৈ ইচ্ছা কৰা নাই।

শৰত : তুমি অনৰ্থক আমাৰ ওপৰত খং কৰিছা। যোৱাত কি বাধা
আছে কিন্তু সময়ৰ কথা এটাও আছে নহয়। তুমিতো জানাই
যে মই পেট্ৰোল পাম্প এটা পোৱাৰ কথা। তাৰ কাৰণে
টকা-পইচাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লগা হৈছে। আন পিনে ওপৰৰ
ফালৰপৰা অনুগ্ৰহ নহলে একো ফল নধৰে। দীপক দাদাই
মাতিছিল আঠ বজাত, এতিয়া তো সাতটা পোন্ধৰ হলেই।
(উঠে)

কৰুণা : তেতিয়াহলে তই তোৰ চিন্তাতে থাক। কেনেকৈ যাবি তই।
যা—। (শৰত যায়)

ইন্দু : ময়ো যাব লাগে মান্নী।

কৰুণা : তই ক'লৈ যাব লাগে ?

ইন্দু : তুমি নাজানানেকি আমি এটা ঘৰ সজাব ধৰিছোঁ নহয়। বাঃ
ঘৰ সজা যে কি ক'টৰ কাম। চৰকাৰৰপৰা ঋণ লৈছোঁ, বীমা
কোম্পানীৰ পৰা ধাৰ লৈছোঁ, বন্ধু-বান্ধৱৰ পৰা ধাৰে লৈছোঁ,
কৈছোঁ নহয় মূৰ ঘূৰাই গৈছে। সঁচা কৈছোঁ মান্নী আমি দুয়ো
খোৱাবোৱা পাহৰি গৈছোঁ। কোনোবা এজন তাত নাথাকিলেই

নহয়। নাথাকিলে বস্তু চুৰি হয়। সিদিনা লোহাৰ বদ তুলি লৈছিলেই। কালি চুৰি হৈছে দহ বেগ চিমেণ্ট। এতিয়া কোৱা মান্দ্ৰী দুটা প্ৰাণীয়ে কৰেঁ। কি চাওঁ কি? মই তেনে যাওঁ মান্দ্ৰী, মজহুৰ কেইটাৰো হিচাপ তিচাপ কৰিব লাগে নহয়।

(যায়)

কৰুণা : মই স্মিছেঁ। তহঁতৰ ভিতৰত কেতিয়াবা কোনোবাই চিন্তা কৰি চাইছনে যে মা এতিয়া বুঢ়ী হৈছে, বন্ধা-বঢ়া কৰোঁতে হাত কঁপে।

মনীষা : বন্ধা-বঢ়াৰ বাৰু কিবা এটা ব্যৱস্থা হলেই জানিবা কিন্তু পাপাৰ কি হ'ব? পাপাই তো আনে বন্ধা নাথায়।

কৰুণা : সেই কাৰণে তো মই কাকো একো কব নোৱাৰোঁ। কিন্তু এতিয়া মই তেখেতক বিচাৰি যাওঁ ক'লৈ?

দীপ্তি : ক'লৈকো যাব নালাগে। অনর্থক তুমি হায়ৰাণ হৈছা। পাপা নিজেই ওলাবহি। মান্দ্ৰী, মই ভাবিছেঁ। ময়ো মনীষা বাইদেউৰ লগতে চোন ওলাই যাব পাৰোঁ।

কৰুণা : এই সময়ত তয়ো যাবলৈ ওলাইছ?

দীপ্তি : অঁ মান্দ্ৰী তুমি অলপো চিন্তা নকৰিবা। পৰষিলৈ তো মোৰ জন্ম দিন। পৰষিলৈ নিশ্চয় আহিম। পৰষিৰপৰা তো মই আৰু নাবালিকা হৈ নাথাকোঁ। মই স্বাধীন। আৰু স্বাধীন হোৱাটো যে কিমান আনন্দৰ কথা। নহয়? চিন্তা নকৰিবা মান্দ্ৰী। মই মোৰ দায়িত্ব বুজি পাওঁ। ছাত্ৰীবাসত মোৰ কোনো ভয় নাই। ভয় কৰোঁ খালী নিজলৈ, আৰু যি নিজলৈ ভয় কৰে সি নিজৰ দায়িত্বও বুজি পায়। মই বন্ধনৰপৰা মুক্ত হ'ব বিচাৰোঁ, সমাজ ব্যৱস্থা ভাঙি চুৰমাৰ কৰিব বিচাৰোঁ। কিন্তু জীৱনটো ধ্বংস কৰিব নোখোজোঁ। জীৱনক মই ভাল পাওঁ।

(সেই সময়তে বিশ্বজিত আৰু শৰত আহি মঞ্চত প্ৰৱেশ কৰেহি)

দীপ্তি : আৰে মান্নী পাপাচোন এয়া আহি পালেহিয়েই। সম্পূৰ্ণ সুস্থ,
শৰীৰত তো ক'তো দুখ পোৱাৰ চিন নাই, চেহেৰাত তো কোনো
হতাশ বা ভাগৰি পৰাৰ চিন নাই।

শৰত : এতিয়া চম্ভালা মান্নী ! তুমি মিছাতে ইমান ভয় খালা। পাপা
নিজে আহি আছিল। ঠিক আছে মই এতিয়া যাওঁ। টকা-
পইচাৰ যোগাৰ নহলে পেট্রোল পাম্প হাতৰপৰা হে যাব।
(যায়গৈ)

বিশ্বজিত : (চোফাত বহি) যা যা তহঁত চব যা। এটা আবদ্ধ জীৱন
লৈ ইয়াত থাকই বা কেনেকৈ ! কথা হ'ল তহঁত আহি এইখিনি
পালিহি কেনেকৈ ?

কৰুণা : আক মোক কওকচোন ৰাতিপুৱাৰপৰা আপুনি আছিল ক'ত ?
(চাহ মিঠাই আদি দিয়ে)

মনীষা : প্ৰায় চাৰি ঘণ্টামানৰ আগতে আপুনি বেল লাইনৰ কাষত
থিয় হৈ থকা নাছিল জানো পাপা ?

কৰুণা : আপুনি তালৈ কিয় গৈছিল ?

বিশ্বজিত : (শান্ত ভাৱে চাহ খাই খাই) তহঁতে যি ভাবিছ তাকেই
কৰিবলৈ গৈছিলোঁ।

মনীষা : আত্মহত্যা ! নহয় নহয় সি কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে। মিছা
কথা।

বিশ্বজিত : তহঁতে যেতিয়া সেইদৰে ভাবিবই পাৰ মই কৰিব নোৱাৰাৰ
কি মানেটো আছে। (হঠাৎ নিজতে হেৰাই যায়).....আই
মনীষা ! তই যেতিয়া মোক পাপা বুলি চিঞৰিছিলি মোৰ এনে
লাগিছিল যেন তোৰ সেই মাতে সমস্ত আকাশ জিনি পেলাই-
ছিল। মই ভাবিলোঁ আত্মহত্যা মানে মৃত্যু, মৃত্যুতো মোৰ এদিন
হ'বই। তেনে ক্ষেত্ৰত আত্মহত্যা কৰি কি লাভ। জীৱনটো
শেষ কৰোঁ কিয় ? অন্ততঃ হ'বলগীয়াবোৰ চাবলৈকে শেষ
মুহূৰ্তলৈকে তাক বচাই ৰখা দৰকাৰ। নিজকে তাৰ দৰ্শক

হোৱাৰপৰা বঞ্চিত কৰা জানো বুদ্ধিমানৰ কাম হ'ব। সেয়ে
মই উভতি আহিলোঁ।

কৰুণা : খুব ভাল কৰিলে। বাটলৈ চাই চাই মই পাগল হৈ পৰিছিলো।

মনীষা : মান্শী, পাপাই তোমাৰ লগত চুপতি কৰিছে। তেখেত আত্মহত্যা
কৰিবলৈ যোৱা নাছিল। ঠিক আছে পাপা এতিয়া মই
যাওঁ।

দীপ্তি : বাইদেও, ময়ো গৈছোঁ। পাপা, নাপাহৰিব পৰিবলৈ মোৰ
জন্মদিন! মই সাবালিকা হৈ পৰিম সেইদিনা।

বিশ্বজিত : তেতিয়াহলে তয়ো সাবালিকা হবি! স্বাধীন হ'বি তাৰ মানে!
ঠিক আছে আই তোকে তেতিয়াহলে সাবালিকা হোৱা মই
দেখিব লাগিব! তইনো কেতিয়া সাবালিকা কেতিয়া নাবালিকা
মই নিজেই নাজানো। সঁচা কথা কবলৈ গ'লে মই নিজেও
ক'ব নোৱাৰোঁ। মই সাবালক নে নাবালক।

(সকলোৱে হাঁহিবলৈ ধৰে। মনীষা আৰু দীপ্তি
দুয়ো গুচি যায়। কিছু সময় বিশ্বজিত আৰু কৰুণা
মৌন হৈ বহি থাকে। কৰুণাই কয়।)

কৰুণা : হেৰি, আপুনি সঁচাই আত্মহত্যা কৰিবলৈ গৈছিল নে কি বাক?

বিশ্বজিত : প্ৰথমে মোৰ এটা কথাৰ উত্তৰ দিয়াঁ।

কৰুণা : কওক কি কথা।

বিশ্বজিত : এতিয়া মই জীয়াই আছোঁ। বুলিও ক'ব নোৱাৰোঁ। মৰি
আছোঁ বুলিও ক'ব নোৱাৰোঁ। এনেকৈ থকা আৰু আত্মহত্যা
কৰাৰ মাজত জানো কিবা প্ৰভেদ আছে?

কৰুণা : সেয়ে কৈছে, আপুনি নিজেও স্বাধীন হৈ গৈছে। বুলি ভাবি
নলয় কিয়? ল'ৰা-ছোৱালী হ'ব দায়িত্বৰপৰা আপুনি মুক্ত
হৈছে। স্বাধীন হোৱাটো কিমান আনন্দৰ কথা, কিমান ভাল।

বিশ্বজিত : ভালতো ইয়েই, কিন্তু নিজৰ চিন্তাবোৰ লৈহে মৰিছোঁ।
স্বভাৱলৈ চিন্তা, ল'ৰা-ছোৱালীক মৰম কৰাৰ চিন্তা, সিহঁতৰ

বাপেক হৈ থকাৰ চিন্তা (হাঁহি) হুঃ বাপেক হোৱাৰ চিন্তা।
সিহঁতক হেৰুৱাৰ পিছতো চিন্তা কৰি আছে। সিহঁত আকৌ
এদিন উলটি আহিব।

(হাঁহি থাকে। ককণাই ভয়ত তেওঁলৈ চাই থাকে।
কিন্তু তেওঁৰ হাঁহি বন্ধ নহয়। এই হাঁহিৰ লগতে
লাহে লাহে পৰ্দা নামি আহে)

বন্দী

জগদীশ চন্দ্র মাথুব

চৰিত্ৰ

ৰায় তাৰানাথ

হেমলতা : তেওঁৰ জীয়েক

বীৰেন

ভায়া

চেতুৰাম

লোচন

বালেশ্বৰ ওবফে বি, পি, সিনহা

কৰমচান্দ বৰেঠা

কিছু কণ্ঠ

(উত্তৰ ভাৰতৰ এখন গাঁৱৰ এটা ডাঙৰ পৰিয়ালৰ
ঘৰৰ আগত থকা বাগিচা। পৃষ্ঠভূমিত ঘৰটো
জিলিকি আছে। ঘৰটোলৈ যাবলৈ বাঁওফালে এটা
ৰাস্তা। বাহিৰলৈ যোৱা ৰাস্তা সোঁফালে। সময়
চ'তৰ পূৰ্ণিমাৰ সন্ধ্যা। এটা স্থানলৈ আঙুলিয়াই
বায় তাৰানাথ হেমলতাৰ সৈতে আহে।)

বায় তাৰানাথ : সোঁ ডোখৰেই ঠাই য'ত তোমাৰ মাৰাই পূজাৰ শেষত
আহি তুলসীৰ গুৰিত পানী ঢালেহি আৰু মই—

হেমলতা : আপুনিতো চাগে নাস্তিক আছিল পাপা ?

বায় তাৰানাথ : তোমাৰ মাৰাক জোকাবৰ কাৰণে। কিন্তু তেওঁৰ
ভক্তি আছিল অতল। আৰু তেতিয়া মই বাগিচাৰ একোণত,
মানে সোঁথিনিতে সেই যে শিল টুকুৰা আছে দেখিছা নহয় ?

হেমলতা : মনত আছে।

বায় তাৰানাথ : কি মনত আছে ?

হেমলতা : মনত আছে, আপুনি সেই শিলত বহি মোক আকাশৰ তৰাৰ
কথা কোৱা। (বৈ, যেন কিবা মনত পৰে) পাপা ! কলিকতাত
যদিও তৰাভৰা আকাশ দেখিছোঁ কিবা ভাল নালাগে।
কিন্তু ইয়াত (কোমল মাতাবে) গাঁৱলৈ আহিয়েই আজি এই
চৈত্ৰ-পূৰ্ণিমা—ইমান প্ৰস্ফুটিত যেন লাগিছে।

বায় তাৰানাথ : আকাশৰ লগে লগে তোৰ মনো প্ৰস্ফুটিত হৈ
পৰিছে। (হাঁহে—অলপ বৈ) বাজিল কিমান ? (লাহেকৈ)
গাভীৰ সময়তো হৈ গ'ল চাগে ?

হেমলতা : আপুনিও আৰু ! (গেজেৰা মাৰি) ইস্ এনেয়ে যেন মোৰ
জোনাক ভালেই নালাগে। মাথোন—

বায় তাবানাথ : (কথা পূৰ্ণ কৰি) বীৰেনৰ বাবে অপেক্ষা কৰাৰ কাৰণে ভাল লাগিছে। (হাঁহে) কিনো বেয়া কথা? বীৰেন ভাল ল'ৰা কাৰণে তাক ইয়ালৈ নিমন্ত্ৰণ জনাইছে। দেখা যাওক, গাঁৱৰ পৰিবেশ তাৰ ভাল লাগেনে নালাগে!

হেমলতা : যেন একেবাৰে জন্মৰপৰাই চহৰতে আছে!

বায় তাবানাথ : সেয়েহেতো, কোৱা নাই জানো যে সৰুতে বাপেক মৰাৰ পিছত সি বেৰিলীলৈ যায় আৰু তাৰ পিছত লক্ষ্মী আৰু কলিকতা।

হেমলতা : মোকোতো আপুনি সৰুতেই কলিকতালৈ লৈ গ'ল। তাৰ পিছত তো এই প্ৰথমবাৰ আনিছে গাঁৱলৈ।

বায় তাবানাথ : মই তোক আনিলোঁনে তই মোক আনিলি?

হেমলতা : আহিয়েই তো মই ইয়াৰে হৈ গলোঁ পাপা। বহুত দিনৰে যেন সম্বন্ধ! (আনন্দ মনেৰে) আমাৰ এই পুৰণা ঘৰ, শোটোৰা-শোটোৰ মুখৰ দৰে ফাট মেলি থকা তাৰ দেৱাল! বলদূৰ বিস্তৃত শস্ত্ৰৰ পথাৰৰ ওপৰেদি ঢোঁ খেলি যোৱা বতাহ আৰু এই জোনাকৰ লুকাভাকু। (তন্ময়) কলিকতাততো চৈত্ৰ পূৰ্ণিমা আৰু ঈদৰ জোনৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্যই অনুভৱ নকৰোঁ। কিন্তু ইয়াৰ এই জুপুৰি, খেতিৰ পথাৰ, বাঁহনি, সকলোতে নিৰিবিলি, জোনাকৰ কিৰণ সিঁচৰিত হৈ পৰিছে। কি যে অপূৰ্ব, পাপা! (অসীম আনন্দত)

(নেপথ্যত—হেম বাইদেউ, চাহ হ'ল।)

বায় তাবানাথ : ইমান সোনকালে চাহ?

হেমলতা : আয়াৰ খবধৰ আৰু। ঠাণ্ডা হৈছে বোলে। অলপ চাহ খাই লব লাগে। (ঘৰৰ ফাললৈ চাই) ইয়ালৈকে লৈ আহা আয়া। বাগিচালৈ। আৰু দুটা মুচাও আনিবি।

বায় তাবানাথ : (স্মৃতিৰ সাগৰৰপৰা বাহিৰ হৈ) ভাবিছোঁ। তোৰ

মাৰাই তোৰ দৰে লিখা-পঢ়া কৰিব পৰা আৰু কব পৰা
হোৱাহেঁতেন, তোৰ নিচিনা আৰ্টিষ্ট হ'লহেঁতেন কিজানি।

হেমলতা : আৰু তেনেকৈ কথা কব পৰা হলে আপোনাকো কলিকতালৈ
যাবলৈ নিদিলেহেঁতেন।

ৰায় তাৰানাথ : বাধা দিছিল। কান্দিছিলেও অলপ। পিছে হেম, তই
ভাবনেকি যে মই নগলোঁহেঁতেন। নোযোৱাকৈ থাকোঁ
কেনেকৈ ? এটা কেৰিয়াৰৰ কথা ! সেই দিনত অৱশ্যে এই
জমিদাৰীও কম নাছিল। কিন্তু মোৰ লগতে হয়তো সিও
শেষ হ'লহেঁতেন।

হেমলতা : ইস্ ! এই গাঁৱতেই তো হাইক'ৰ্ট হ'লহেঁতেন। আপুনি
তাতে ওকালতি কৰি কৰি কিজানি জজেই হ'লহেঁতেন।

ৰায় তাৰানাথ : বাহ্ ! তেতিয়াতো ইয়াত ডাঙৰ হাস্পতালো হ'ল-
হেঁতেন। য'ত তোৰ মাৰৰ বেমাৰৰ চিকিৎসা কৰিব পাৰিলোঁ-
হেঁতেন। কলেজ, হাইস্কুল, এইবোৰত তই শিক্ষা লব
পাৰিলিহেঁতেন। তাৰ পিছত চিনেমা হল, থিয়েটাৰ—

(আয়াৰ প্ৰৱেশ। হাতত ট্ৰে। নিজৰ ভাষাৰে
কথা কয়)

আয়া : মইতো তাকেই কৈছোঁ চাহাব, হেমৰ নো এই গাঁৱত ভাল
লাগিব কেনেকৈ ? চিনেমা নাই, থিয়েটাৰ নাই, ক্লাব নাই।
(পিছলৈ চাই চিঞৰি) অই চেতু, টেবুল ক'লৈ নিলি ?
গাঁৱৰ মানুহতো, বুদ্ধিও মোটা। (চেতুৰামে এহাতত এখন
সৰু টেবুল আৰু আন হাতত মুঢ়া লৈ আহে) অ' তাতে
বাখ। (টেবুলৰ ওপৰত চাহৰ ট্ৰে ৰাখে। চাহ তৈয়াৰ কৰি
কৰি) আপোনালৈকো বনাওঁ চাহাব ?

ৰায় তাৰানাথ : (অনিশ্চিতভাৱেৰে মুঢ়াত বহি) মোৰ কা-ৰ-ণে—

আয়া : (চেতুৰামক বৈ থকা দেখি) থিয় হৈ কি কৰিছ ? সিটো মুঢ়া
লৰমাৰি লৈ আহ।

চেতুৰাম : এতিয়াই আনিছেঁ।

আয়া : লোৱাঁ। বাইদেউ। গৰম কাপোৰ নিপিন্ধা নাই, গৰম চাহকে খোৱাঁ। (হাতত কাপ দিয়ে)

হেমলতা : আয়া, তোৰ মতে আমি যেন বৰফৰ শিখৰতহে আছোঁ।

আয়া : (আন একাপ চাহ তৈয়াৰ কৰি) নহয়, হেম বাইদেউ, গাঁৱৰ বতাহে চহৰৰ মানুহক নুসুজে।

হেমলতা : তয়োতো গাঁৱৰে, আয়া!

আয়া : আপোনালোকৰ লগতে জীৱনৰ এছোৱা কটালোঁৱেই। (চাহৰ কাপ ৰায় চাহাবৰ পিনে দি) লওক চাহাব। (ৰায় চাহাবক দেখি অলপ চক খাই) আৰে!

ৰায় তাৰানাথ : কি, কি হ'ল? (কাপ লয়)

আয়া : আপুনিও আচৰিত চাহাব। এই খোলা জেগাত আপুনি এনেকৈ বহি আছে! (ঘৰটোৰ ফালে কোবৰে যায়)

হেমলতা : ক'লৈ যাব আয়া?

আয়া : (তৎক্ষণাৎ) দ্ৰেচিং গাউন আনিবলৈ। চাহাবৰ বেহেৰা কলিকতাৰপৰা লগত অহা হলে এনে ভুল কয় হয়?

(গুচি যায়)

ৰায় তাৰানাথ : ঠিক ঠিক! গুড অ'ল্ড আয়া! (চাহ খায়) তাই ভাবিছে আমি গোটেইবোৰ সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালী আৰু তাই সিহঁতৰ মাক।

হেমলতা : তাইৰ বাক সঁচাকৈয়ে গাঁও ভাল নালাগেনেকি পাপা? মোৰ বিশ্বাস নহয়। অৱশ্যে—(চেতুৰাম মুঢ়া লৈ আহে) এই মেজৰ কাষতে ৰাখ।

ৰায় তাৰানাথ : এই পুৰণা মুঢ়াটো বেছ ভাল লাগে। কঁকালটে একদম এঙ্গোলত পৰি যায়। (চেতুৰামক) এই, তোৰ নাম কি?

চেতুৰাম : ছজুৰ, চেতুৰাম।

ৰায় তাৰানাথ : ক'ৰ ?

চেতুৰাম : মুচহৰ চাহাব !

ৰায় তাৰানাথ : মুচহৰ নামৰ গাঁও এখনৰ কথা মই জানো। কোন-

খিনিত সেই লেতেৰা-পেতেৰা গাঁও.....বাপেৰৰ নাম ?

চেতুৰাম : কমতুৰাম। .....এতিয়া আৰু লেতেৰা নহয় চাহাব—

ৰায় তাৰানাথ : আবে, তই কমতুৰ ল'ৰা !

হেমলতা : কিয় লেতেৰা নহয় ?

(আয়াৰ প্ৰৱেশ)

আয়া : দ্ৰেচিং গাউনটো লওক চাহাব। এতিয়া বহক এই খোলা

জেগাত। আৰু তই ইয়াত থিয় হৈ কি কৰিছ চেতু ?

ৰায় তাৰানাথ : (গাউন পিন্ধি) আয়া, ই তো সেই কমতুৰ ল'ৰা, যি

পোন্ধৰ বছৰৰ আগতে ইয়াত.....

আয়া : হয় চাহাব। মইতো তাকেই মাতিছিলোঁ। কিন্তু সি ল'ৰাক

পঠিয়াই দিলে। জনা-শুনা ল'ৰা, চুৰি-তুৰি কৰিলেও মাৰি যাব

নোৱাৰে।

হেমলতা : তইতো আয়া.....

আয়া : হয় হেমবাইদেউ, এতিয়া আৰু এই গাঁও আগৰ নিচিনা চিধা-

চাধা নহয়। আমাক নাকত ধৰি ঘূৰাব। চেতু, চাহৰ ট্ৰেখন

লৈ সোনকালে আহ। পালেং-তালেং ঠিক কৰিবলৈ আছে।

(গৈ গৈ) চাবিচোন বাবুচিয়ে খানা-পিনা তৈয়াৰ কৰিছেনে
নাই।

(প্ৰস্থান)

হেমলতা : মুচহৰ বস্তি যে এতিয়া লেতেৰা নহয় বুলি কলি, কেনেকৈ ?

চেতুৰাম : বস্তিয়েই সেইখন এতিয়া নাই চাহাব।

ৰায় তাৰানাথ : নাই ?

চেতুৰাম : যোৱা বছৰ খুব বানপানী যে হৈছিল তাতেই শেষ হৈ গ'ল।

চলিছ ঘৰ আছিল। মোৰ ককাইৰ আছিল আঠ কঠা মাটিৰ

ধান। কোনোমতে মহাজনৰপৰা মোকোলাই লৈছিল। গোটেই-
খন বালিঘয় হ'ল। আৰু কানু দেদাইৰ আছিল চাৰিজনী
ছাগলী। চব পানীত.....

ৰায় তাৰানাথ : চৰকাৰী সাহায্য পালিনে নাই?

চেতুৰাম : কথা-বতৰাতো চলিছিল। কিন্তু এতিয়া আমি পাহাৰৰ
নামনি লৈ উঠি গলোঁ। নতুন বস্তি পাতিছোঁ।

ৰায় তাৰানাথ : ও, বেছ উৎসাহেৰে লাগিছ তেনেহলে। কিন্তু তাৰ
মাটিতো অনুৰ্বৰ, খেতিৰ সুবিধা আছে জানো?

চেতুৰাম : বৰ অনুৰ্বিধা চাহাব। তথাপি ঘৰে ঘৰে দহ-বাৰজন গোট
খাই চাহ কৰিছোঁ আৰু। তাতে এটা বান্ধ হোৱা হলে বৰ
উদ্ধাৰ পালোঁহৈতেন।

ৰায় তাৰানাথ : কষ্টতো যথেষ্ট কৰিছ তইতে।

হেমলতা : যথেষ্ট কষ্ট দেই। সিহঁতে বা দৈনিক খাইছে কি?

ৰায় তাৰানাথ : ইয়াতেই যি কাম কাজ পায় আৰু তাৰেই.....

চেতুৰাম : তাকেইতো চাহাব। কিন্তু এতিয়া আৰু বাঁহ-বেতৰ কাম,
মুতা আদি বনাই বজাৰত বিক্ৰী কৰাত লাগিছোঁ।

ৰায় তাৰানাথ : হয়? মোকো দে না এটা চেট!

চেতুৰাম : জৰুৰ চাহাব। ককায়েতো তাতেই লাগি থাকে দিন-ৰাত।

মইও বং-বিৰঙৰ টুকুৰি বনাবলৈ শিকিছোঁ। লোচন ভায়ে তো
খুব ভাল বুলি কৈছে। বিক্ৰী যথেষ্ট হ'ব বোলে চহৰত।

হেমলতা : তেতিয়াহলে তোৰ ভায়েৰো আছে?

চেতুৰাম : নহয় বাইদেউ। লোচনতো চবৰে ভাই। সকলোৰে কয়.....

ৰায় তাৰানাথ : সি জগতখনৰ ভাই!

(নেপথ্যত 'চেতু. অ' চেতু')

চেতুৰাম : চাহ লৈ যাওঁ চাহাব?

ৰায় তাৰানাথ : অ' .....আৰুতো নালাগে হেম?

হেমলতা : নালাগে আৰু হ'ব। লৈ যা।

(চেতুৰামে লৈ যায়। চাহাবে ড্ৰেচিং গাউনৰ জেপত
হাত ভৰাই কিবা বিচাৰে)

ৰায় তাৰানাথ : এয়েই হ'ল ইহঁতৰ জীৱন। দুখীয়াও, লেতেৰাও। সেই-
দিনত তো সিহঁতৰ গাঁৱলৈ নাকত সোপা নোলোৱাকৈ যাবই
নোৱাৰি। ইয়াৰ বাপেক বেছ কামৰ মানুহ আছিল। আচলতে
এইবোৰ মানুহ কামত পাকৈত। কিন্তু ধোদ!

হেমলতা : পাপা, আপোনাৰ মনত আছে নহয়, আমাৰ আৰ্ট মাৰ্ফৰে যে
এখন ছবি আঁকিছিল—“খেতিয়কৰ গধূলি”। কান্ধত নাঙল,
আগত গৰু, ভাগৰি পৰা খেতিয়ক, মন প্ৰাণ হৰি নিয়া গধূলিৰ
ৰং।

ৰায় তাৰানাথ : পাঁচশ টকা দাম কৰা নাছিল জানো সেইখনৰ ?

হেমলতা : পাপা। আপুনি মন কৰকটোন, এই চেতুৰামৰ চেহেৰা
সেইটোৱেই। মাৰ্ফৰে এনেয়ে কোৱা নাছিল যে গাঁৱৰ জীৱন
আৰু দৃশ্য লৈ অসংখ্য মাৰ্ফাৰ-পিচ সৃষ্টি কৰাৰ থল আছে।
একো একোটা চেহেৰাত শতাব্দীৰ অৱসাদ যেন লুকাই আছে।
একোটা দৃশ্যত একোটা যুগৰ গভীৰতা। অমৃত শেৰগীলে.....

ৰায় তাৰানাথ : অমৃত শেৰগীল। তেওঁৰ ছবিততো মাতমৰ প্ৰভাৱ
পৰিছে।

হেমলতা : সেইটো হ'ল নিজ নিজ এটিচিউদৰ কথা। নিজ ভঙ্গিমাৰ
কথা। কিন্তু শেৰগীলৰ তুলিকাত যে ভাৰতৰ গাঁৱৰ দৃশ্য জীৱন্ত
হৈ উঠে তাকতো আপুনি নিশ্চয় মানে। মোৰ এনে লাগিছে
যেন ইয়ালৈ আহি মোৰ তুলিকায়ে এক নতুন দৃষ্টি লাভ
কৰিছে। কিমান যে ছবি মই ইয়াত অংকন কৰিব পাৰোঁ!
পকিবলৈ ধৰা ঘেঁহুৰ পথাৰত খেতিয়কৰ আশাভৰা চকু। ৰং-
বিৰঙৰ টুকুৰি সজা এই চেতুৰামৰ বাপেক! দোকমোকালিৰ
পোহৰত গাই খীৰাই থকা গুৱাল.....

ৰায় তাৰানাথ : আৰু এই জোনাক। (হাঁহে) কিন্তু হেম, সেইখন ছবি
অঁকা হৈছেনে নাই ?

হেমলতা : কোনখন ?

ৰায় তাৰানাথ : আৰে সেইখন—মানে আচলখন !

হেমলতা : পাপা, আপুনিও আৰু ! (লাজেৰে) কিন্তু বীৰেনৰতো একে-
বাহে পোন্ধৰ মিনিট বহাৰো সময় নহয়। ইফালে সিফালে
নাচি ফুৰোঁতেই যায়।

ৰায় তাৰানাথ : এতিয়াও বোধহয় মহাশয়ে ক'ৰবাত নাচিহে ফুৰিছে।

হেমলতা : আপুনি তাংগাখন এনেয়ে পঠালে। যাৰ শনিয়ে পোৱা
ভৰি.....

(বীৰেন পিছফালৰপৰা আহে)

বীৰেন : শনি নহয় আমি শুকুৰহে। এই কাৰণেই হবলা তাংগা পঠাবলৈ
পাহৰি গলা ?

হেমলতা : বীৰেন।

ৰায় তাৰানাথ : কি, তুমি ফেছনত তাংগা নাপালানেকি ?

বীৰেন : (নমস্কাৰ কৰি) পাপা, তাংগা নাপালোঁ যদিও.....

ৰায় তাৰানাথ : আচৰিত এই ঘোঁৰা চহিচটো। এটাই তো ৰাস্তা.....

বীৰেন : একো নহয়, মোৰ কাম হৈ গৈছে।

ৰায় তাৰানাথ : মাল বস্ত্ৰ ক'ত ?

হেমলতা : চেতু ! (চিয়ঁৰি) আয়া, চেতুক পঠিয়াই দাচোন। মাল-
বস্ত্ৰবোৰ.....

বীৰেন : মাল-বস্ত্ৰবোৰ চৌধুৰী চাহাবৰ ওত্ৱাৰধানতে দি ফেছনত এৰি
আহিছোঁ।

ৰায় তাৰানাথ : তুমিও তাৰমানে চৌধুৰী চাহাবক পালা ?

হেমলতা : কোনো অহাৰ কথা নাথাকিলেও যে প্ৰত্যেকখন গাড়ীৰ
কাৰণে ফেছনলৈ যায় সেইজন নহয় জানো পাপা ?

বীৰেন : নোযোৱা জনক পঠাবলৈকো যায়। হলেও এইটো এটা অদ্ভুত

চখ দিয়াচোন। বিনা কাৰণত প্ৰত্যেকখন গাড়ীৰ কাৰণে
ফেছনলৈ যোৱাটো।

ৰায় তাৰানাথ : এই সৰু ফেছনটোলৈ মাথোন দুখনহে গাড়ী আহে।

কিন্তু চৌধুৰী চাহাবৰ কাৰণেই ফেছনটো সজীৱ হৈ উঠে।

বীৰেন : চৌধুৰী চাহাবক লগ নোপোৱালৈকে তো মোৰ এনে লাগিছিল
মই যেন প্ৰশান্ত মহাসাগৰৰ এটা দ্বীপতহে আহি উঠিলোঁ।

হেমলতা : ইয়াত চৌৰঙ্গীৰ ৰমকজমক আশা কৰাটো বৃথা বীৰেন!

বীৰেন : (অলপ তহল দি) মনত আছে বেকনৰ সেই উক্তি ? “কোনো
জনাশুনা মানুহ লগ নাপালে ভিৰৰ মাজত মুখ মুক চিত্ৰৰ
দৰে হৈ পৰে।” কিন্তু তুমি কেনেকৈ ভাবি ললা যে মই
নিৰ্জনতা ভাল নাপাওঁ? মইতো চৌধুৰী চাহাবৰ নিচিনা
মানুহকো এৰি থৈ আহিছোঁ।

ৰায় তাৰানাথ : তেওঁ চাগে তোমাক সমস্ত গল্প শুনোৱাত লাগিল।

বীৰেন : অ’, ক’লে যে তেওঁ বছৰত এবাৰকৈ কলিকতাত ৰেচ খেলিবলৈ
যায় আৰু ক’লে যে যিখন নিমন্ত্ৰণী পত্ৰেৰে তেওঁক গৱৰ্ণৰ
চাহাবৰ ডিনাবলৈ মতা হৈছিল সেইখন তেওঁৰ হাতত এতিয়াও
আছে। আৰু বোলে এই গাঁৱলৈ যিমানবোৰ কলেজৰ আহিছে
তাৰ দিন তাৰিখ তেওঁৰ নথ-দৰ্পণত।

হেমলতা : আচৰিত!

ৰায় তাৰানাথ : তেওঁৰ স্মৰণ-শক্তিৰো কোনো তুলনা নাই।

বীৰেন : স্মৃতিৰ দুনীয়াতেই তেওঁ থাকে। সেয়ে তেওঁ যেতিয়া মোৰ
মাল-বস্তুবোৰৰ ৰক্ষণাবেক্ষণৰ ভাৰ ললে, ময়ো স্মৃতিৰ নিশ্বাস
পেলাই খেতিৰ মাজে মাজে বস্তিৰ ফালে খোজ ললোঁ।

(আয়াৰ প্ৰৱেশ)

আয়া : বীৰেনবাবু, প্ৰথমে গৰম চাহ খাবনে নে খোৱা-বোৱাৰে
ব্যৱস্থা…… ?

বীৰেন : হেঁহু! আয়া, কেনে আছা ?

আয়া : মইতো বেছ ফুৰ্তিতে আছেঁ। পিছে আমাৰ হেম বাইদেউৰ
আকৌ আপুনি অহাৰ পিছতহে মনলৈ আনন্দ আহিছে।
নহলেতো.....

হেমলতা : নহলে কি ? মোৰ তো কলিকতাৰ আনন্দ উল্লাসতকৈ ইয়াৰ
নিবৰ সঙ্গীতহে ভাল লাগে।

ৰায় তাৰানাথ : আয়া, তই হেমৰ আওপকীয়া কথা বুজি নাপাৱ।

বীৰেন : কিন্তু আয়া, মইতো এই ঠাইৰ উন্নতি কৰিবলৈ আহিছেঁ।

আয়া : ভগৱানে সেই দিনটোকে সোনকালে দিয়ক। মইতো হেম
বাইদেউ.....

হেম : মুখখনতো বন্ধ কৰ আয়া।

ৰায় তাৰানাথ : (উঠি) হাঃ হাঃ হাঃ।

বীৰেন : মোৰ আনটো উদ্দেশ্য হ'ল এই গাঁৱৰ ৰূপ সলনি কৰা। এই
গাঁৱে মোৰ কাৰণেই অপেক্ষা কৰি আছে, যেনেকৈ.....

হেমলতা : যেনেকৈ বীণাৰ তাঁৰে ওস্তাদৰ আঙুলিক ? (অলপ হাঁহি)
ভাল কথা !

ৰায় তাৰানাথ : (হাঁহি) বীৰেন। দেখিছা আমাৰ ছোৱালীৰ তুলনা নাই।

বীৰেন : কিন্তু এখন নতুন পৃথিৱী নিৰ্মাণ কৰাত যি উন্মাদনা আছে
সেই উন্মাদনা বীণাৰ সূৰত নাই।

হেমলতা : (ব্যঙ্গ কৰি) এওঁ কলম্বচ !

ৰায় তাৰানাথ : এখন পৃথিৱী নিৰ্মাণ ! এইটো তো খুব আনন্দৰ কথা
বীৰেন। কোৱাঁচোন।

বীৰেন : মই শ্বৰ্টকাট কৰি যি বাটেৰে আহিছেঁ। তাৰ লগতে লগা যি
মাটি পৰি আছে, অলপ ওখ কিছু সমতল দেখি তো মোৰ
ভাল লাগি গৈছে আৰু মই থিৰাং কৰিছেঁ। যে.....

আয়া : বীৰেনবাবু !

বীৰেন : (কথা শেষ নকৰি) কিমান যে আইদিয়েল ঠাই হ'ব সেই
ডোখৰ। তাৰ কাৰণে একদম তৈয়াৰ হৈ আছে।

ৰায় তাৰানাথ : কিহৰ কাৰণে ?

আয়া : বীৰেনবাবুৰ কথাত তো শাওণৰ ঢল বাগৰে, কিন্তু মোৰ যে
বহুত কাম পৰি আছে।

হেমলতা : (চঞ্চল হৈ) এওঁক খাবলৈ দিব নালাগে আয়া !

বীৰেন : (আগৰ দৰে) মই কৈছোঁ নহয় পাপা, তাকৈ আৰু উত্তম
ঠাই.....

ৰায় তাৰানাথ : ওহোঁ বীৰেন, প্ৰথমে আয়াৰ লুকুমটো পালন কৰা।
হেম, এওঁক কোঠাটো দেখুৱাই দে, গৰম পানীৰ তো ব্যৱস্থা
হ'বই চাগে। পানী আৰু খোৱাৰ যা-যোগাৰ হলেই মোক
থবৰ দিবি।

আয়া : কিন্তু এই বতৰত বাহিৰত বেছি দেৰিলৈকে বহি থাকিলে.....

ৰায় তাৰানাথ : ঠিক আছে, এতিয়াই গৈছোঁ। ইয়াৰ মাজতে চোঁধুৰী
চাহাবো যদি আহে তেওঁৰ লগত দুআমাৰ কথা পতাও হ'ব।

বীৰেন : (গৈ গৈ) কিন্তু পাপা, আপুনি ভালকৈ চিন্তা কৰকচোন
গ্ৰামোদ্ধাৰ কমিটিৰ কাৰণে পাহাৰৰ নামনিৰ সেই ডোখৰ
ঠাইৰ বাহিৰে কোনো ঠায়েই উপযুক্ত হ'ব নোৱাৰে। মই
তেওঁলোকৰ লগত.....(প্ৰস্থান)

ৰায় তাৰানাথ : গ্ৰামোদ্ধাৰ সমিতি ! উদ্দেশ্যতো ভালেই। এটা সময়ত
ময়ো.....(সমুখলৈ মন কৰি) কোন ? চেতু, তই ইয়াত থিয়
হৈ কি কৰিছ ?

চেতুৰাম : চাহাব। (বৈ যায়)

ৰায় তাৰানাথ : কি, গৰম পানী নাই হোৱা নেকি ?

চেতুৰাম : হৈছে চাহাব ! কোঠাও চাফা কৰা হৈ গৈছে।

ৰায় তাৰানাথ : বেছ।

চেতুৰাম : চাহাব ! (কণ্ট নকণ্টকৈ)

ৰায় তাৰানাথ : কি হ'ল চেতু, কিবা কথা আছে ?

চেতুৰাম : চাহাব ! পাহাৰৰ নামনিৰ সেই মাটি ?

ৰায় তাৰানাথ : কোন ডোখৰ মাটি ?

চেতুৰাম : নতুন চাহাবে যি ডোখৰ লব খুজিছে।

ৰায় তাৰানাথ : অ' বীৰেনে। অৰ্থাৎ সেই ডোখৰ ঠাই, য'ত গ্ৰামোদ্ধাৰ
সমিতি পাতিব খুজিছে।

চেতুৰাম : কিন্তু চাহাব আমিতো বৰ্তমান তাতেই নতুনকৈ থাকিবলৈ
লৈছে।। আঠ-দহোটা যদি বাঁহৰ ঘৰ হৈ যায় তেতিয়া হলে
বিপদৰপৰা বক্ষা পাব।

ৰায় তাৰানাথ : তহঁত মুচহৰৰ মানুহৰ কি দিগদাৰতো আছে ? য'তেই
বহ তাতেই ঘৰ হৈ যাব। কিন্তু গ্ৰামোদ্ধাৰৰ কাৰণে যি কাম
হ'ব.....

(ঘোঁৰাৰ খট-খট আৰু তাংগা অহাৰ শব্দ) সেয়া কিহৰ শব্দ ?
তাংগা আহিছে নেকি ? চাচোন, বীৰেনৰ মাল-বস্তুবোৰ নমাই
ল। (চেতুৰাম বাহিৰলৈ যায়—তাংগা বয়।) চৌধুৰী চাহাব
আহিছেনে নাই ?

বালেশ্বৰ : (বাহিৰপৰা) চৌধুৰী চাহাবে তো মোক পঠিয়ালে মাল-
বস্তুৰ লগত। মোৰ নাম বালেশ্বৰ। বি, পি, সিংহ। আৰু
এওঁ হ'ল কৰম—কৰমচান্দ বাবেঠা।

(কৰমে নমস্কাৰ কৰে)

বাস্তবাবুৰ দদায়েকৰ পুতেক-ভাই। মই চৌধুৰী চাহাবৰ ভতিজা
ৰায় তাৰানাথ : চৌধুৰী চাহাব ক'ত থাকিল ?

বালেশ্বৰ : তেখেতৰ ফুৰা শেষ হোৱা নাই কাৰণে তাংগাৰ লগত
নাইল। আকৌ ফুৰিছে।

ৰায় তাৰানাথ : আচ্ছা। (হাঁহে)

কৰমচান্দ বাবেঠা : আমি ভাবিলো আপোনাৰ বয়-বস্তুখিনি চমজাই দিয়াৰ
লগতে আপোনাৰ দৰ্শনো লাভ কৰোঁ।

বালেশ্বৰ : কথা হ'ল মানে, গাঁৱত কোনো 'লাইফ' নাই। 'ট্ৰেন্সপৰ-
টেশ্যন ফৰ লাইফ'।

কৰমচান্দ বৰেঠা : চহৰৰপৰা আহিতো একেবাৰে বন্দীশালত সোমোৱা
যেন লাগিছে।

ৰায় তাৰানাথ : কি কৰিছিল। চহৰত ?

ৰাৱেশ্বৰ : কৰমচান্দে তো ইণ্টাৰমিডিয়েটলৈকে পঢ়ি গুচি আহিল আৰু
মই.....

কৰমচান্দ বৰেঠা : মানে পৰীক্ষাৰ প্ৰশ্নবিলাক কোনোবাই বৰ বেলেগ
ধৰণে কাটিলে।

ৰাৱেশ্বৰ : মই বি. এ. পঢ়ি আছিলোঁ আৰু এটা অফিছত কেৰাণীৰ
চাকৰিৰ কাৰণে দৰ্খাস্ত কৰিছিলোঁ। কিন্তু কোনেও সহায়
নকৰাৰ কাৰণে.....

ৰায় তাৰানাথ : কেৰাণী ? তোমালোকৰ ইয়াততো বহুত খেতি হয় ?
ৰাৱেশ্বৰ : লিখা-পঢ়া কৰাৰ পিছত আৰু খেতি ? ‘পটিম ফাৰ্চী, আৰু
বেচিম তেল।’

কৰম : আৰু চহৰৰ লাইফৰ কথাই দোচোবা। খাবলৈ হোটেল,
ফুৰিবলৈ মটৰ, ফুৰ্তিৰ কাৰণে চিনেমা।

ৰায় তাৰানাথ : আছিল। ক’ত ?

ৰাৱেশ্বৰ : থকাটোনো কি ? চাৰি আঙুল ঠাই হলেই যথেষ্ট।

কৰমচান্দ বৰেঠা : চহৰৰ বাট-পথ ইয়াৰ বৈঠকখানাতকৈ তো কম নহয়।
তাতে বং-বহুইচৰে ভৰা।

ৰায় তাৰানাথ : এইটো তোমালোকে ভুল কৈছা ভাই। মই সৰু কালৰ
আৰু কিশোৰ অৱস্থাৰ অনেক ৰঙীণ বছৰ ইয়াতেই পাৰ
কৰিলোঁ।

ৰাৱেশ্বৰ : তেতিয়া কথাই বেলেগ আছিল চাগে জজ চাহাব।

কৰমচান্দ বৰেঠা : আৰু সিমান কম বয়সত চহৰৰ মনোমোহা
জীৱনৰ লগত গাঁৱৰ পৰিবেশ তুলনা কৰাৰ সুবিধাই বা
পাইছিল ক’ত ?

ৰায় তাৰানাথ : মনোমোহা ! বাক আজিকালি.....

কৰম : সিন্ধুয়ে ডিঙিত ওলোমাই ঢোল বজাই ফুৰে। ভাবিলোঁ বোলো

কেইজনমান পঢ়াশুনা থকা লোক লৈ এটা ক্লাবকে পাতি লওঁ।

বালেশ্বৰ : তাকো কৰিবলৈ মানুহৰপৰা নোৱাৰি।

ৰায় তাৰানাথ : কোন মানুহ ?

কৰমচান্দ বৰেঠা : এ, এই গাঁৱৰ পলিটিক্স আপুনি কি বুজিব ?

ৰায় তাৰানাথ : ইয়াতো পলিটিক্স ?

বালেশ্বৰ : ভীষণ। কথা হ'ল মানে মই আৰু কৰমচান্দে এজন প্ৰেচিডেণ্ট, দুজন ভাইচ-প্ৰেচিডেণ্ট, এজন ছেক্ৰেটাৰী, দুজন জইণ্ট ছেক্ৰেটাৰী আৰু পাঁচজন কমিটি মেম্বৰ লৈ ক্লাব চলাব খোজোঁ।

কৰমচান্দ বৰেঠা : আৰু এইখন চাওক। (এখন কাগজ উলিয়াই ৰায় চাহাবৰ হাতত দি) এই ধৰণে এটা লেটাৰ পেড ছপাব খুজিছোঁ। ওপৰত ক্লাবৰ নাম আৰু এইপিনে কাষত বিষয়-ববীয়াসকলৰ নাম আৰু.....

বালেশ্বৰ : কিন্তু ঠাকুৰ বস্তিৰ ধৰম সিং আৰু কিষণ সিঙে কয় যে ভাইচ-প্ৰেচিডেণ্ট দুটা সিহঁতৰ বস্তিৰপৰা হ'ব লাগে আৰু কমিটিতো সিহঁতৰ তিনিজন সদস্য থাকিব লাগিব। মই কলোঁ যে জইণ্ট ছেক্ৰেটাৰীৰ বাবটো লোৱা আৰু দুজন মেম্বৰ হোৱা।

ৰায় তাৰানাথ : তেওঁ তো পঢ়া-শুনা কৰি থকা লোক।

কৰমচান্দ বৰেঠা : হয় চাহাব। মেট্ৰিক পাছ।

ৰায় তাৰানাথ : তেতিয়া হলে ?

কৰমচান্দ বৰেঠা : এ নকব, নিজকে একেবাৰে লাট চাহাব বুলি ভাবে।

বোলে ক্লাব হলে তেওঁলোকৰ চুবুৰিতে হ'ব লাগিব।

বালেশ্বৰ : আপুনিয়ৈ বাৰ ভাবকচোন আমি থাকোঁতে ঠাকুৰৰ বস্তিত নো ক্লাব খুলিবলৈ কিয় দিম ?

কৰমচান্দ বৰেঠা : আপুনিয়ৈ বিচাৰ কৰক জজ চাহাব।

ৰায় তাৰানাথ : নাই ভাই, এই বিষয়ে তোমালোকে বীৰেনৰ লগত কথা পাত। সোঁৱা বীৰেন আহিলেই।

বীৰেন : (হেমলতাৰ সতে আহে) পাগা, ণ্ৰামোদ্ধাৰ সন্মিতি কথাটো আপোনাক পূৰ্বাকৈ কোৱা নহ'ল নহয়।

ৰায় তাৰানাথ : বীৰেন, সেইটো কথা তুমি এওঁলোকক বুজোৱা। এওঁ হ'ল বালেশ্বৰ ওৰফে বি, পি, সিন্ধা আৰু এওঁ হ'ল কৰমচান্দ বৰেঠা। গাঁৱৰ শিক্ষিত যুৱক। ক্লাব খুলিব খুজিছে। মই আহোঁ দেই, পলম হৈ গৈছে। হেম, বীৰেনক দেৰি কৰিবলৈ নিদিবি।

(প্ৰস্থান)

বীৰেন : তেতিয়াহলে গাঁৱত ক্লাব খুলিবলৈ ইচ্ছা কৰিছা।

বালেশ্বৰ : হয়। এইখন চাওক, এইখন হ'ল আমাৰ লেটাৰ পেড আৰু নিয়মাৱলীৰ মচাৰি। কথা হ'ল মানে.....

বীৰেন : আহাঁ মোৰ কোঠালৈ যাওঁ। তাত স্থিতিৰে কথা পাতিব পাৰিম। এইফালে ব'লা। মই এতিয়াই গৈছোঁ।

(বালেশ্বৰ আৰু কৰম-চান্দৰ প্ৰস্থান)

হেমলতা : মই ইয়াতে আছোঁ। সোনকাল কৰিবা। নহলে জানাই নহয় আয়াই খবৰ লব যে.....

বীৰেন : তুমিও আহাঁ না। মোৰ এই যোজনা সঁচাই ভাল। শুনি আচৰিত হৈ যাবা।

হেমলতা : কোঠালৈ যাৰ লাগিব ? উস্ ! এই জোনাকবোৰ চোৱাঁচোন।

(বাহিৰত দূৰবৰণা সমস্ৰে গোৱা গীতৰ সূৰ শুনা যায়)
হেৰা, শুনিছানে নাই, সেই সূৰ যেন জোনাকেহে কথা কৈছে।

বীৰেন : (গৈ থাকোঁতে দুফাঁমিৰে কয়) মই আকৌ কাৰোবাৰ জোনৰ দৰে মুখখন হে দেখা পাইছোঁ। ইপিনে বুকুত কি যে স্পন্দন)
(হাত জোকাৰি) টা-টা !

(প্ৰস্থান)

হেমলতা : (মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি) দুফট ! ..... (স্ত্ৰী-পুৰুষৰ সন্মিলিত
স্বৰ লাহে লাহে ওচৰলৈ আহে)

গীত : উপচি পৰিছে জোনাক মই কি কৰোঁ। বাম।

গঙ্গা মোৰ মা, যখুনা মোৰ ভনী

জোন বেলি দুয়ো ভাই

মই কি কৰোঁ। বাম। উপচি পৰিছে জোনাক—

শালু মোৰ বাণী, শহুৰ মোৰ বজা

দেৱৰ হ'ল বাজকোঁৱৰ, মই কি কৰোঁ। বাম।

উপচি পৰিছে জোনাক, মই কি কৰোঁ। বাম।

(গানৰ মাজত চেতুৰাম খৰধৰকৈ আহি বাহিৰলৈ
যাব ধৰে)

হেমলতা : কোন, চেতু নেকি ? ক'লৈ যাব ?

চেতুৰাম : মানে..... সেই যে গান চলিছে.....

হেমলতা : বৰ সুন্দৰ নহয় ?

চেতুৰাম : মোৰ বস্ত্ৰৰে দল। প্ৰত্যেক পূৰ্ণিমাতে গাঁৱৰ বাটে বাটে
গীত গাই যুৰে।

হেমলতা : এই পিনেইতো আহিছে !

চেতুৰাম : সমুখৰ বাটেদি আহিছে চাওক। আৰু চাওক লোচন ভাইও
আছে।

হেমলতা : ক'ত ?

চেতুৰাম : সেইটো ফটুৱা পিন্ধাটো। মই যাওঁ মেমচাহাব। মোক
সিহঁতে মাতিছে। (যায়গৈ। গানৰ স্বৰ ওচৰলৈ আহি
দূৰলৈ যায়)

হেমলতা : (ধীৰে ধীৰে) “উপচি পৰিছে জোনাক—মই কি কৰোঁ। বাম”
আহ্, কি মধুৰ গীত !

আয়া : হেম বাইদেউ, হেম বাইদেউ ! এই ঠাণ্ডাত কিমান আৰু বাহিৰত
থাকিবা ?

হেমলতা : (ডাঙৰকৈ) এতিয়াই গৈছোঁ। আয়া। (পুনৰ ধীৰে ধীৰে)
এই জোনাক আৰু মই ! মই আৰু বীৰেন। কিন্তু এই গীত
আৰু সেই—সেই লোচন !
(ভাবি ভাবি প্ৰস্থান)

(দ্বিতীয় দৃশ্য)

(সেই একেই স্থান। পোন্ধৰ দিনৰ পিছত। সময় পুৱা।
বাহিৰত বায়চাহাব আৰু আন এজনৰ কথা-বতৰা
স্পষ্টভাৱে শুনা যায় আৰু অলপ পিছত জোৰেৰে হাঁহি
হাঁহি বায়চাহাবৰ প্ৰৱেশ)

বায় তাৰানাথ : হাঃ হাঃ হাঃ ! শুনিছ হেম ? হেম !

হেমলতা : (নেপথ্যৰপৰা) গৈছোঁ পাপা।

বায় তাৰানাথ : হা ! হা ! হা !

(হাতত এখন ডাঙৰ ছবি আৰু ব্ৰাচ লৈ হেমৰ প্ৰৱেশ)

হেমলতা : কি হ'ল পাপা ?

বায় তাৰানাথ : হেম, আমাৰ চৌধুৰী চাহাবৰো তুলনা নাই দেই।

এতিয়া মোক গেটত থৈ গুচি গ'ল। ৰাতিপুৱা টহল দিওঁতে
যদি তেওঁ মোৰ লগত নাথাকে মইতো এই গাঁৱত একেবাৰে
কলা-বোৰাৰ নিচিনাকৈ থাকিব লাগিব।

হেমলতা : আপুনিতো আজি তেওঁৰ ঘৰলৈ যোৱাৰ কথা আছিল।

বায় তাৰানাথ : গৈছিলোঁতো, বোলো কিছু সময়ৰ কাৰণে তেওঁৰ
বৈঠকখানাত বহোঁগৈ। কিন্তু তেওঁ বাহিৰৰপৰা ক'লে—
“তাতেই ৰঙক”।

হেমলতা : আৰে !

ৰায় তাৰানাথ : ক'লে যে “প্ৰথমতে মোক ওপৰলৈ যাবলৈ দিয়ক
আৰু তাৰ পিছত আপুনি কাৰ্ড পঠিয়াব আৰু তাৰ পিছত
বৈঠকখানালৈ আপোনাক আহিবলৈ কোৱা হ'ব। মানে যিটো
নিয়ম।”

হেমলতা : (হাঁহি) এনেকুৱা ইংৰাজী ফেশ্বনবনে ?

ৰায় তাৰানাথ : আৰু শুন। যবত যিটো তেওঁৰ প্ৰাইভেট কোঠা আছে
তাৰ দুৱাৰ মুখত এটা ঘণ্টা ওলোমাই থোৱা আছে। কোনোবা
ভিতৰলৈ যাবলৈ হলে সেই ঘণ্টা বজাব লাগিব। ঘণ্টা
নবজোৱাকৈ যদি কোনোবা ভিতৰলৈ আহে, তেওঁৰ লগত
চৌধুৰী চাহাবে কথা নাপাতে। লাগিলে তেওঁ তেওঁৰ
পৰিবাৰেই হওক।

হেমলতা : বোধহয় মনুসংহিতাৰ দৰে চৌধুৰী চাহাবে এখন এটিকেট
সংহিতাও লিখি থৈ যাব।

ৰায় তাৰানাথ : কিন্তু মানুহজন অন্তৰ খোলা আৰু স্পৰ্শবাদী। কৈছে
নহয়, হীৰাৰ টুকুৰা। লোকৰ এটি পইচালৈ তেওঁৰ লোভ
নাই।

হেমলতা : সেই কাৰণেই তেওঁক গ্ৰামোদ্ধাৰ সমিতিৰ অডিটৰ পাতিছে।

ৰায় তাৰানাথ : বীৰেনক কৈ দিবি, চৌধুৰী চাহাব হিচাপত বৰ কড়া।
কৈছে যে এই সংস্থাত তেওঁৰ ভতিজা বালেশ্বৰো আছে যেতিয়া
তেওঁ তাৰ প্ৰতিটো পইচাবে—

হেমলতা : বালেশ্বৰক কিবা ভাল নালাগে। বৰ দন্দুৰা মানুহ।

ৰায় তাৰানাথ : হাই-কাজিয়াতো গাঁৱৰ মানুহৰ তেজতেই আছে।

হেমলতা : আগতেও কি এনেকুৱাই আছিল পাপা ?

ৰায় তাৰানাথ : আছিল, কিন্তু এনেকুৱা থিয়লা-থিয়লি নাছিল। মই
এইটো কোৱা নাই যে আগতে বাঘে ছাগে একে ঘাটে পানী
খাইছিল। কিন্তু তেতিয়া পঢ়াশুনা জনা মানুহ গাঁৱত কম
আছিল আৰু—

হেমলতা : পঢ়াশুনা জনা নহয়, আধা কেচেলুৱা মানুহ। তেগৰে লিখা নাছিল, “হাফ বেৰ্ডৰ কালচাব।” কিন্তু পাপা, বীৰেনৰ এই প্ৰবল উৎসাহ আৰু তেওঁৰ তীক্ষ্ণ বুদ্ধিৰে গাঁৱৰ ৰূপ সঁচাকৈয়ে সলনি কৰিব পাৰিবনে ?

ৰায় তাৰানাথ : তই কি ভাবিছ বাক ?

হেমলতা : সিদিনাতো বীৰেনে কৈছিলেই যে গাঁৱৰ উন্নতিৰ কাৰণে এক নতুন দৃষ্টিকোণৰ প্ৰয়োজন—এক নতুন মানসিক বাতাবৰণৰ প্ৰয়োজন।

ৰায় তাৰানাথ : সি বেছ কথা কয়। কথাত তাৰ যাহু আছে।

হেমলতা : জনগণৰ মনত আলোড়ন তোলে।

ৰায় তাৰানাথ : সেই আগৰটো পাৰ্টিৰ কি হ’ল ? গাঁও উন্নয়ন সমিতিত যোগ দিলে নে নাই ?

হেমলতা : এতিয়ালৈকে একো হোৱা নাই। কালিতো বহুত বাতিলৈকে বাক-বিতণ্ডা চলিলে। বীৰেন বহু বাতাহে উভতিছে ; নাজানো কি হ’ল !

ৰায় তাৰানাথ : কিন্তু আজিতো সমিতিৰ আধাৰ শিলা স্থাপনৰ দিন।

হেমলতা : অঁতো। আপুনি সেই উৎসৱলৈ যাবনে নাযায় পাপা ?

ৰায় তাৰানাথ : নাই আই, মইতো বীৰেনক প্ৰথমতেই কৈছোঁ যে মই যাব নোৱাৰিম। মোৰ—

(বীৰেনৰ প্ৰৱেশ। হাতত কাগজ। চোলাৰ বুটাম মাৰি মাৰি)

বীৰেন : পাপা, চৌধুৰী চাহাব আহিব বোলে।

ৰায় তাৰানাথ : তেওঁক নিয়ম অনুযায়ী যথাস্থানত বহুৱাব।

বীৰেন : (হাঁহি) তেওঁৰ বাবে ভাল ব্যৱস্থা আছে। আৰু হেৰি নহয় পাপা, আপুনি তালৈ নাযায় যেতিয়া এইখন চাওক, মোৰ ভাষণৰ ড্ৰাফট। (কাগজ উলিয়ায়)

ৰায় তাৰানাথ : তুমিতো সাধাৰণতে নিলিখাকৈয়ে কোৱা। (ভাষণখন মেল)

বীৰেন : পাৰোঁ, কিন্তু আজিতো গাঁও উন্নয়ন সমিতিৰ সম্পূৰ্ণ আঁচনি-
খনেই গাঁৱৰ বাইজৰ আগত দাঙি ধৰিব লাগিব—পঢ়ক না !

ৰায় তাৰানাথ : (পঢ়ি) বৰ বঢ়িয়া আঁচনি হৈছে।

বীৰেন : নহয়, আৰু আছে আগলৈ—পঢ়ক। (হেমলতাক) আৰু হেম,
সমিতিৰ ভৱনত যিবোৰ ছবি তুমি আঁৰিবা সেইবোৰ সম্পূৰ্ণ
হ'লেনে নাই ?

হেমলতা : এখনতো আঁকা সম্পূৰ্ণ হৈছেই।

বীৰেন : এইখন ? বেছ উজ্জ্বল ৰং, বৰ মনোৰম নৃত্যৰ দৃশ্যহে। বেছ
ভাল হৈছে। কিন্তু এই কোণত একাৰত যে আছে এওঁলোক
কোন ?

হেমলতা : তুমি ৰাৰু কোন বুলি ভাবিছা ?

বীৰেন : (অলপ বৈ ভৱাৰ দৰে) যেন নিৰ্বাসিত—পথ বিচাৰি নোপোৱা
কিছুমান জীৱ—

ৰায় তাৰানাথ : (পঢ়ি পঢ়ি) বীৰেন, তোমাৰ গ্ৰাম উন্নয়ন সমিতিত তো
বহুত কথাই দেখোন ভাবিবলগীয়া আছে। পুস্তকালয়, ভাষণ,
অধ্যয়ন চক্ৰ,—

বীৰেন : তাকেতো পাপা। গাঁৱক জাগ্ৰত কৰা মানে কি ? নিজৰ
আৱশ্যকতা আৰু সমস্যা সম্পৰ্কে সচেতন কৰা। গাঁওবাসীৰ
মূক বেদনা প্ৰকাশ পাব লাগিব। আজি এনে কিছুমান নতুন
বচা বচা যুৱকৰ প্ৰয়োজন যে এই মাটিৰ গুমৰি থকা বেদনাক
আকাশৰ গৰ্জনৰ ৰূপ দিব পাৰে। যাতে তেওঁলোকে অন্ধ
পৰম্পৰাৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ কৰিব পাৰে। আৰ্থিক সমস্যা
সম্পৰ্কে বিচাৰ বিবেচনা কৰিব পাৰে। সমিতিৰ পাঠাগাৰত
মই মাৰ্কচ লেনিনকে আৰম্ভ কৰি স্পেংগলৰ, ৰাচেল আদিৰ
গ্ৰন্থৰ অধ্যয়ন কৰাম বুলি ভাবিছোঁ। মানে এটা নতুন পোহৰ,
নতুন মানসিক আলোড়ন—ইন্টেলেক্চুৱেল ফৰমেণ্ট।

ৰায় তাৰানাথ : ঠিকেই বীৰেন। তাততো বহুত কথাই হ'ব। কিন্তু

বোপা, গাঁৱৰ দৰিদ্ৰতা আৰু আবৰ্জনা দেখি মন কিবা লাগি যায়।

বীৰেন : (জোৰ দি) আপুনি ঠিক কথাই কৈছে। দৰিদ্ৰতা আৰু আবৰ্জনা। এই দৰিদ্ৰতা আৰু আবৰ্জনা দেখি দেখি মোৰ মন উত্তেজিত হৈ পৰিছে। এই গৃহহীন ল'ৰা-বুঢ়া ক্ষুধাতুৰ ভিক্ষাৰীৰ দল, ফটা-ছিটা কাপোৰেৰে সংকোচ ভাৱেৰে থকা সেই তিৰোতাসকল—এই সকলোৰে কথা মনত পৰিলেই মন দয়াৰে উপচি পৰে। কিন্তু পাপা, অকল দয়াৰে কি হ'ব? দয়াৰ লগতে লাগিব অবিৰাম ভাৱে চলি থকা ক্ৰোধৰ এক তীব্ৰ ধুমুহা। আৰু এই তীব্ৰ ধুমুহাক সজীৱ কৰি ৰাখিবৰ কাৰণে এনে কিছুমান ব্যক্তিত্ব থকা লোকৰ প্ৰয়োজন যি দয়া আৰু ক্ৰোধৰ বশবৰ্তী নহৈ সেই ধুমুহাৰে ধ্বনি তুলিব পাৰে। যাতে উকিলৰ নিচিনাকৈ তীব্ৰ জেৰা কৰিব পাৰে, অথচ মক্কেলৰপৰা আঁতৰি থাকে।

হেমলতা : (বাজ কৰি) সৰোবৰত পঢ়ুম!

বীৰেন : (সেই একে উত্তেজনাৰে) তাকেইতো বিচাৰিছোঁ।। যাতে এওঁলোকে দৰিদ্ৰতা আৰু আবৰ্জনাৰ প্ৰতিনিৰপৰা আঁতৰি থাকি তাত পোত গৈ থকা মুক অভিলাষবোৰ সমাজৰ সমুখত এক প্ৰত্যাশ্বান ৰূপে দাঙি ধৰিব পাৰে। (বৈ ভাষণ দিয়াৰ দৰে) কিন্তু মই যাওঁ পাপা। প্ৰথমে গৈ মই সমিতিৰ কিছুমান সমস্যা সমাধান কৰিব লাগে যাতে উৎসৱৰ সময়ত কোনো গণ্ডগোল নহয়।—হেম, তুমিতো চাংগে অলপ দেৰিকৈ আহিবা? তেতিয়ালৈকে এই ছবিখন ঠিক ঠাক কৰি লোৱা।। ঠিক আছে, মই আহিছোঁ।।

(প্ৰস্থান, কিছু সময় নীৰৱ)

ৰায় তাৰানাথ : এয়েই হ'ল বীৰেনৰ যাত্ৰ।

হেমলতা : আৰু ইয়াৰ বলতেই তেওঁ মানুহক নচুৰাব পাৰে।

ৰায় তাৰানাথ : কেতিয়াবা কেতিয়াবা এই গাঁৱত আহি মই এক সমস্ৰাত পৰিলোঁ যেন লাগে। কেবা বছৰৰ পিছত আহিছোঁ। তথাপি চহৰলৈকে মনত পৰি আছে। আনহাতে বীৰেনে, আহিয়েই গাঁৱক আপোন কৰি ললে।

হেমলতা : কব নোৱাৰোঁ। পাপা, বীৰেনেই গাঁৱক আপোন কৰি লৈছেনে, গাঁৱেই—

(চেতুৰামৰ প্ৰৱেশ)

চেতুৰাম : চাহাব, আপোনাৰ চাহ-জলপান তৈয়াৰ হৈ আছে।

ৰায় তাৰানাথ : (উঠি) ঠিক আছে চেতু, গৈছোঁ। (গৈ থাকোঁতে ছবিখনৰ ওপৰত দৃষ্টি দি) হেম, ছবিখন সঁচাই ভাল হৈছে।

হেমলতা : অলপ 'টাচ' কৰিবলৈ বাকী আছে।

ৰায় তাৰানাথ : এই নাচি থকা দলটো, ৰূপ ৰং আৰু গতিত সঁচাই বৰ জীৱন্ত হৈ পৰিছে। কিন্তু ছবিৰ কোণত এই মানুহবোৰ এনেকৈ থিয় হৈ আছে কিয় ?

হেমলতা : আপুনি বাক কি বুজিছে ?

ৰায় তাৰানাথ : যেন (ভবাৰ দৰে) যেন—পৃথিৱীৰ বস নাপাই ডাল-পাত সৰি যোৱা শুকান বৃক্ষহে।

হেমলতা : পাপা, আপুনিও দেখিছোঁ কবি।

ৰায় তাৰানাথ : (হাঁহি) বাপেক কাৰ ? —ঠিক আছে মই আহোঁ।

(প্ৰস্থান)

হেমলতা : (মনতে ভাবি) ডাল-পাত সৰা শুকান বৃক্ষ ! নে নিৰ্বাসিত পথভ্ৰষ্ট মানুহ। নহয়,—নহয় আৰু কিবা ! (চেতুৰামক) চেতু সেই তুলখন লৈ আহচোন, তাতে বহি এইখন অলপ ঠিক কৰি দিওঁ।

চেতুৰাম : (তুল আনি ৰাখে) এইখন লওক, ৰং ইয়াতে থমকৈ ?

হেমলতা : চাওঁ মোক দে। তইতো চাগে মোৰ ছবি অঁকাৰ ধৰণ বুজি পাই গৈছ।

(ৰং তৈয়াৰ কৰিবলৈ ধৰে)

চেতুৰাম : হয় মেমচাহাব।

হেমলতা : শুন, অলপ পিছতে এই ছবিখন লৈ তই মোৰ লগত যাব লাগিব।

চেতুৰাম : ক'লৈ ?

হেমলতা : পাহাৰৰ নামনিত বীৰেন বাবুৰ সমিতিৰ উৎসৱ য'ত হৈছে তালৈ।

চেতুৰাম : (সংকোচভাৱে) মেমচাহাব ! মই তালৈ নাযাওঁ।

হেমলতা : কিয় ?

চেতুৰাম : মেমচাহাব। তাততো আমি মুচহুৰসকলে বসবাস কৰিবলৈ লৈছিলোঁ। তাত আমি বাঁহৰ মুঢ়া কইছিলোঁ। ভাবিছিলোঁ তাৰে কষ্ট কৰি টুকুৰি তৈয়াৰ কৰিম—ঘৰ সাজিম। বান্ধ এটা হলেতো খেতি-বাতিও.....

হেমলতা : (ছবি আঁকি আঁকি) কিন্তু গ্ৰামোদ্ধাৰ সমিতিৰ দ্বাৰা তইঁতৰ কষ্টওতো দূৰ হ'ব।

চেতুৰাম : কব নোৱাৰোঁ। মেমচাহাব। সমিতিত তো বহুত দেৰিলৈকে তৰ্ক-বিতৰ্কই চলি থাকে। কিন্তু—

হেমলতা : আক চাচোন বীৰেন বাবুৰ তইঁতৰ কাৰণে কিমান চিন্তা, কিমান দয়া !

চেতুৰাম : (এক অজ্ঞাত প্ৰেৰণাৰ বশীভূত হৈ) আমাক দয়া নালাগে।

হেমলতা : (আচৰিত হৈ তালৈ চাই) দয়া নালাগে ? চেতু ! এইবোৰ তোক কোনে কৈছে ?

চেতুৰাম : (সংকোচেৰে) মেমচাহাব ! লোচন ভায়ে কৈছে যে—

(বাস্তৱত সন্মিলিত স্বৰত এক ধ্বনি শুনা যায়)

গ্ৰামোদ্ধাৰ সমিতি জিন্দাবাদ !

বি, পি, সিংহা জিন্দাবাদ !

গ্ৰামোদ্ধাৰ সমিতি জিন্দাবাদ ! (ধ্বনি দূৰলৈ যায়)

হেমলতা : চেতু ! এইবোৰ কি হৈছে ? (থিয় হৈ চাবলৈ ধৰে)

চেতুৰাম : বালেশ্বৰ বাবুৰ দলৰ মানুহ উৎসৱলৈ গৈছে। কৰমচান্দ বাবু সেই দলত নাই, ঠাকুৰৰ দলত যোগ দিছে।

হেমলতা : কালি ৰাতি কাজিয়া মিটমাট নহ'ল ?

চেতুৰাম : কব নোৱাৰোঁ।। সোৱা নাচায় কিয়, আনটো পাৰ্টিৰ মানুহো যাব ধৰিছে। ক'ৰবাত কাজিয়া নহলেই আছে। (ৰাস্তাত আনটো দলৰ জয়ধ্বনি শুনা যায়)

কৰমচান্দৰ জয় হওক !

কৰমচান্দৰ জয় হওক !

গ্ৰামোদ্ধাৰ সমিতি আমাৰ !

গ্ৰাম জাগৃতি জিন্দাবাদ !

স্বাৰ্থপৰ সিন্ধা মুৰ্দাবাদ ! (ধ্বনি দূৰলৈ যায়)

হেমলতা : (চিন্তাৰ স্বৰত) চেতু ! এই মানুহবোৰে চোন লাঠী লৈ গৈছে !

চেতুৰাম : প্ৰথমটো দলো সাজু হৈ গৈছে।

(নেপথ্যৰপৰা চিয়ঁৰি আয়াৰ প্ৰৱেশ)

আয়া : চেতু, অ' চেতু, চাচোন সেয়া কিহৰ ছলস্থল ?

চেতুৰাম : বালেশ্বৰ বাবু আৰু কৰমচান্দ বাবুৰ পাৰ্টি। দুয়োটা বীৰেন বাবুৰ উৎসৱলৈ গৈছে।

হেমলতা : লাঠী-লুঠি লৈ, আয়া।

আয়া : আবে তই ইয়াত বৈ কি কৰিছ ? দৌৰ মাৰি গৈ চকীদাৰক থানাত খবৰ দিবলৈ ক। কি ঠিক কি বা গগুগোল হয়। সোন কালে যা। লাঠীৰে মাৰ-পিট হ'বলৈ হলে বীৰেন বাবুক ঘেৰি লব।

(চেতুৰাম যায়গৈ)

হেমলতা : ময়ো যাওঁ আয়া। বীৰেন অকলে আছে।

আয়া : নালাগে বাইদেউ ! তোমাক যাবলৈ দিব নোৱাৰোঁ।। (চেতুৰামক কয়) চেতু, ঘূৰি আহোঁতে উৎসৱত ভূমুকি মাৰি আহিবি।

(হেমলতাক কয়) হেম বাইদেউ ! বীৰেন বাবুৰেও জানো
কি জঞ্জালবোৰ লগত লৈ আহে !

হেমলতা : তেওঁৰ কথা জানো সকলোৰে নুশুনিব !

আয়া : বাইদেউ ! গাঁৱৰ কথা-বতৰা তুমি এতিয়ালৈকে বুজা নাই।
ইয়াত ভাল মানুহৰ কথা নৰজে। তোমাৰ সেই কলিকতাই
ভাল আছিল।

হেমলতা : (তিৰস্কাৰ কৰি) আয়া তইতো সকলো কথাতে খালী সেই
চহৰখনৰ কথাই—

আয়া : মই ঠিক কথাই কৈছোঁ। বাইদেউ ! ইয়ালৈ অহা তোমালোকৰ
আজি পোন্ধৰ দিন হ'ল। সিপিনে চোৰা, বৰ চাহাবৰ তো
মনেই বহা নাই। চৌধুৰী নোহোৱা হলেতো এদিনো থাকিব
নোৱাৰিলেহেঁতেন। আৰু তুমি হল—

হেমলতা : কেইখনমান ছবিও আঁকিছোঁ, মোৰতো ভালেই লাগিছে।

আয়া : ছবিতো তুমি কলিকতাতো আঁকিব পাৰিবা, অশংখ্য ছবি,
হয়তো ইয়াতকৈ ভালহে হ'ব।

হেমলতা : তই ওলোটা পোলোটা কথা কৈছ আয়া। হাজাৰ হলেও আমি
গাঁৱৰ সন্তান। এয়া যে মোৰ মা। আমি পুনৰ ইয়ালৈ আহি
থাকিব খুজিছোঁ। এই গাঁৱৰ বুকুলৈ উভতি আহিব খুজিছোঁ।

আয়া : আইদেউ, তোমালোকক বুজাব পৰা সিমান জ্ঞান মোৰ নাই।
কিন্তু এটা কথা আইদেউ। উঘালি পৰা গছ পুলিৰ শিপাত
যদি কেনেবাকৈ বতাহ লাগে তাক আৰু পুনৰ মাটিত গোজা
মৰাৰ কোনো অৰ্থ নাই। তাৰ ফুলে মাথোঁ বঙলাৰ ফুল-
দানিতহে শোভা বঢ়াব পাৰিব।

হেমলতা : (আচৰিত হৈ আয়ালৈ চাই) আয়া, তই, তই—তই বৰ
ভয়ানক কথা কৈছ।

(নেপথ্যত হুলস্থূল—“এইপিনে—সোপিনে সাৱধানে
আনিবি। চেতু, তই এইপিনে হাতত ধৰ—সোফালে”)

আয়া : হে ভগৱান ! সেয়া কাক আনিছে ! (বাহিৰলৈ চাই) আৰে
কি কাণ্ড, দুজন মানুহে চোন বীৰেন বাবুক ধৰি ধৰি আনিছে ।
ঘাইল হ'লনেকি ? বাপৰে ॥

(দৌৰি বাহিৰলৈ যায়)

হেমলতা : (কি কৰিম কি নকৰিম ভাবে) বীৰেন, বীৰেন ! (ঘৰ-
টোৰ ফালে চাই) পাপা ! পাপা ! এইপিনে আহাঁ ।
(নেপথ্যত “কি হ'ল ?”) বীৰেন ঘাইল হৈছে । উস্ !

(লাঠীৰ সৈতে তৈয়াৰ কৰা ষ্ট্ৰেচাৰত চেতু আৰু এজন
মানুহে বীৰেনক সান্নিধ্যৰ লৈ প্ৰৱেশ কৰে । মানুহজন
বৰ ধীৰ স্থিৰ যেন লাগে । সাজ-পোছাক চেতুৰামৰ
নিচিনাই)

আয়া : (উধাতু খাই) চেতু, এওঁৰ চোন হুচেই নাই । হে ভগৱান !
(ষ্ট্ৰেচাৰ মাটিত থয়)

ব্যক্তি : ভয় কৰিব নালাগে ।

হেমলতা : (ষ্ট্ৰেচাৰৰ ওচৰত আঁঠু কাঢ়ি) বীৰেন ! বীৰেন !
(উধাতু খাই ৰায় চাহাবৰ প্ৰৱেশ)

ৰায় তাবানাথ : কি হ'ল ! হুঁ ! —বেছচ চোন ! চেতু ! কি হ'ল
বীৰেনৰ ?

চেতুৰাম : চাহাব, দুয়ো পাৰ্টিৰে লাঠীৰ মৰামৰি চলিল । বীৰেন বাবু
আহি পৰিলহি মাজত । ভাগ্যে লোচন ভায়ে নিজৰ জীৱন
বিপদত পেলায়ো তেওঁক বচালে বুলিহে । নহলে—

ব্যক্তি : এওঁক সোনকালে ঘৰৰ ভিতৰলৈ নিযক । পঢ়া বন্ধা আছে ।

হেমলতা : বীৰেন, বীৰেন !

ৰায় তাবানাথ : আয়া । সোনকালে ভিতৰলৈ লৈ ব'ল । চেতু, ভালকৈ
শুৱাবি । হেম, মোৰ আলমাৰিত গলগ আছে । সোনকালে,
সোনকালে ।

(বীৰেনক ধৰি আয়া, চেতুৰাম আৰু হেমলতাই লৈ যায়)

ৰায় তাৰানাথ : আৰু এই লোচনজন কোন ?

ব্যক্তি : মোৰ নামেই লোচন।

ৰায় তাৰানাথ : তুমি সঁচাই বৰ সাহসৰ কাম কৰিলা। লোৱাঁ এই
দহ টকা আৰু দৌৰ মাৰি গৈ থানাৰ ওচৰতে ডাক্তৰ আছে
খবৰ দিয়াঁগৈ।

লোচন ৩ টকা ৰাখকচোন আপুনি। ডাক্তৰলৈ মই খবৰ ইতিমধ্যে
পঠিয়াইছোঁৱেই। আহি পাইছেহি চাগে।

ৰায় তাৰানাথ : (হতভম্ব হৈ) তুমি—তুমি এই গাঁৱৰে নেকি ?

লোচন : হয়ও, নহয়ও। আপুনি বীৰেন বাবুৰ প্ৰতি খেয়াল ৰাখক।

ৰায় তাৰানাথ : (সংকোচ ভাৱেৰে) অ' অ' (যায়)

(লোচনে ধূতীৰ আগ এটা ফালি নিজৰ বাহুৰ ঘা বান্ধে।

ছবিখন চিখা কৰি মন দি চায়। কোবোৰে হেমলতা সোমাই
আহে—সেই একে সময়তে)

হেমলতা : তোমাৰ নামেই লোচন ?

লোচন : হয়।

হেমলতা : তুমিয়েই বীৰেনক মৰাৰপৰা বচালা। (অলপ আনন্দত)
তেওঁৰ এতিয়া হুচ আহিছে। আমি তোমাৰ ওচৰত বৰ কৃতজ্ঞ।

লোচন : (স্পষ্ট স্বৰেৰে) তেওঁৰ জীৱন মই বচোৱা নাই।

হেমলতা : তোমাৰ বাহুতো চোন ঘা লাগিছে !

লোচন : যিবিলাকৰপৰা মাটি কাঢ়ি লৈ বীৰেন বাবুৱে গ্ৰামোদ্ধাৰ
সমিতিৰ ঘৰ বনাবলৈ লৈছিল সেই যুচহৰসকলেহে তেওঁৰ
জীৱন বক্ষা কৰিলে। যেতিয়া সমিতিৰ বিপ্লৱী যুৱকসকলে
নিজৰ ভিতৰতে মাৰ-পিট কৰিবলৈ লাগি যায় তেতিয়া
এই দুখীয়া মানুহবোৰে বীৰেন বাবুক বচাবৰ কাৰণে মোৰ
লগত আগ বাঢ়ি আহে। (ব্যঙ্গ হাঁহিৰে) বিপ্লৱৰ জুইকুৰা
জানিবা নুশুমাঠৈ ব'ল আৰু—

হেমলতা : (সোধোঁ নোসোধোঁকৈ) তুমি—আপুনি লিখা-পঢ়া জনা মানুহ ?

লোচন : লিখা-পঢ়া ? (সেই একে হাঁহি) জানোওঁ, নাজানোওঁ । ঠিক আছে, আহোঁ এতিয়া ।— হেৰি নহয়, এইখন ছবি আপুনি আঁকিছে ?

হেমলতা : কিবা ভুল আছেনেকি ?

লোচন : নাই । আমাৰ নাচৰ গতিক বং আৰু বেথাৰে ভাল ৰূপ দিব পাৰিছে । আৰু—

হেমলতা : আৰু কি ?

লোচন : ছবিৰ কোণত এক্সাৰত পৰি থকা এই মানুহবোৰ—

হেমলতা : কেনে লাগিছে ?

লোচন : (কোনো দিখা নকৰি) যেন নিজৰ শিকলিতে নিজে বন্দী হৈ আছে !

হেমলতা : বন্দী ? কিয় ?

লোচন : (সেই হাঁহি) সেইটো কম দিয়ক কেতিয়াবা । ভাল বাক, নমস্কাৰ ।

(যায়গৈ । হেমলতা আচৰিত হৈ বৈ যায় । পুনৰ ছবিখন দাঙি লৈ ঘৰৰ ফালে গতি কৰে) (গৈ থাকোঁতে)

বন্দী ! নিজৰ শিকলিৰে নিজেই বন্দী !

তৃতীয় দৃশ্য

(একেই স্থান। এসপ্তাহৰ পিছত। চাকৰ-নাকৰবিলাকে বঙলাৰপৰা বাগিচাৰ মাজেদি বাহিৰলৈ বয়-বস্ত্ৰ কঢ়িয়াই নিয়া দেখা যায়। কেতিয়াবা আয়াৰ মাত, কেতিয়াবা চেতুৰামৰ মাত আৰু কেতিয়াবা আন মানুহৰ মাত শুনা যায়।)

‘বিচনাখন দুজনে ধৰ।’

‘ভালকৈ ধৰ।’

‘চাবি। বাকচত চীনা মাটিৰ বাচন আছে।’

‘এই টুকুৰিটো আনখন হাতত ল।’

(ব্যস্তভাবে বঙলাৰ ফালৰপৰা আয়া আহে। বাহিৰৰপৰা চেতুৰাম আহে।)

আয়া : সকলো বস্ত্ৰ উঠাইছ চেতু ?

চেতুৰাম : ওঁ, বৰ চাহাবৰ এটেছিটো আছে মাথোন। বৰ চাহাব আহিলেই সেইটো বান্ধি দিম।

আয়া : চাহাব ক’লৈ গ’ল ?

চেতুৰাম : চৌধুৰীৰপৰা বিদায় লবলৈ গৈছে। শুনিছোঁ তেখেতেও বোলে ভালকৈ দুখ পাইছে।

আয়া : যিখন গাঁৱত ভতিজাই নিজৰ খুৰাকৰ গাত হাত দিব পাৰে তাত থকাটোৱেই অনায়া।

চেতুৰাম : বালেশ্বৰবাবুক এতিয়াও জামিনত দিয়া নাই।

আয়া : আমাৰ কি আছে ! আনি কোনোমতে কলিকতা পালেগৈয়ে শান্তি।

চেতুৰাম : শান্তি ?

আয়া : তইতো এটা মুখ। ব'ল কলিকতালৈকে। কৈছোঁ নহয়, বেছ
বং-বহইচৰ মাজত শান্তিৰে থাকিব পাৰিবি।

চেতুৰাম : গাঁও এৰি ? চাকৰি কৰিব লাগিলে নিজৰ ঠাইতেই কৰিম।

আয়া : আৰে, চহৰত চাকৰি নকৰিলেও বিক্ৰা চলাইও মাহে ডেৰ-দুইশ
টকা উপাৰ্জন কৰিব পাৰিবা।

চেতুৰাম : ডেৰ-দুইশ ?

আয়া : ওঁ, আৰু দৈনিক গধূলি চিনেমা ! হোটেলত চাহ, ধুনীয়া ধুনীয়া
বাস্তা ! জিলিকি থকা ঘৰ ! বেছ আবামত থাকিব পাৰিবি।

চেতুৰাম : (বিৰক্ত হৈ) কিমি খোৱা খানা, থাকিব লাগিব ভাৰা ঘৰত,
আৰু কবও লাগিব ভাৰাতীয়া কথা।

আয়া : তোৰ যি ইচ্ছা। মৰ গাঁৱতে কৰ্মত।

চেতুৰাম : লোচন ভায়ে কৈছে.....

আয়া : (জোকোৰা মাৰি) ব'ল ব'ল লোচন ভায়াৰ উকিল। ভিতৰলৈ
গৈ চা, বীৰেনবাবুৰ যদি হৈছে ধৰি গেলি লৈ আনগৈ।
হেম বাইদেউতো মাজু হৈয়েই আছে চাগে।

চেতুৰাম : ঠিক আছে। (ভিতৰলৈ যায়)

আয়া : (গৈ থাকোঁতে) বস্তুবোৰ ঠিককৈ বন্ধা হৈছেনে নাই তাকো
চাবি। এই গাঁৱলীয়া চাকৰিবোৰ.....(বাহিৰলৈ যায়)

(অলপ পিছত ৰায় চাহাব আৰু লোচন দুয়ো কথা
পাতি বাহিৰৰপৰা সোমাই আহে)

ৰায় তাৰানাথ : লোচন। মোৰ আৰু ইয়াত থকা নহ'ব। ভালেই হ'ল,
যাবৰ সময়ত তোমাক লগ পালোঁ। বীৰেনতো তোমাক দেখাই
নাই। যাবৰ সময়ত সিদিনাৰ সেই উপকাৰৰ কাৰণে.....

লোচন : মই ভাবিছিলোঁ আপোনালোক নাযায়।

ৰায় তাৰানাথ : নাযাম ! এই ভাৱিয়েই তো আহিছিলোঁ যে কলিকতাৰ-
পৰা গৈ গাঁৱতেই দিন কটামগৈ। কিন্তু এই এমাহতেই বুজি
গলোঁ যে আমি ইয়াৰপৰা নিৰ্বাসিত হৈছোঁ। কিছু বছৰৰ আগৰ

গাঁও আৰু এতিয়া নাই, আৰু মই যিখন সমাজত থাকিম
বুলি আহিছিলোঁ। সি সপোন হৈয়েই ব'ল। চৌধুৰীও বোধহয়
সেই সপোনতেই ওপঙি আছিল। অলপ আগতে তেওঁক চাই
আহিছোঁ। সেইদিনাৰ সেই কাজিয়াত বালেশ্বৰে কেৱল তেওঁৰ
শৰীৰতেই আঘাত হনা নাই, তেওঁৰ অন্তৰতো আঘাত হানিছে।

লোচন : বালেশ্বৰইতো কেৱল নতুন পুৰুষ নহয়।

ৰায় তাৰানাথ : (নিৰাশাৰে) নতুন পুৰুষ কোন মই নাজানো, কিন্তু
দেখিছোঁ। যে ৰায়তৰ সুখ-দুখৰ সাৰথি জমিদাৰসকল, বোপা-
ককাইতৰ অভিজ্ঞতা বহন কৰি অহা মাননীয় ব্যক্তি, খোলা
অন্তৰৰ হাঁহি আৰু বয়োবৃদ্ধসকলক সন্মান কৰা নতুন পুৰুষ,
এইবোৰেই যেতিয়া গাঁৱত নাই, তাত থাকিয়েই বা মই
কৰিম কি ? চহৰত.....

লোচন : চহৰে আপোনাক টানি আছে ৰায় চাহাব !

ৰায় তাৰানাথ : (যেন বাধ্য হৈ) অৱশ্যে ঠিকেই কৈছা। চহৰে মোক
টানিয়েই আছে।

লোচন : আৰু আপুনি বাধ্যত পৰি.....

ৰায় তাৰানাথ : (দুখ পোৱা যেন হৈ) বাধ্যত পৰি ! বাধ্যত !.....
তেনেকৈ নকৰা লোচন, তেনেকৈ নকৰা। মই ঘাব খোজাৰ
কাৰণ হ'ল.....কাৰণ.....

(চেতুৰামৰ সহায়ত বীৰেনৰ প্ৰৱেশ)

বীৰেন : পাপা, আপুনিয়েই দেখিছোঁ। পলম কৰি আছে।

ৰায় তাৰানাথ : (যেন যুক্তি পালে) কোন ? বীৰেন, হেম ! তোমালোক
তাৰ' মানে সাজু ? তেতিয়াহলে ময়ো মোৰ এটেছিটো লৈ
আহোঁগৈ। চেতু, ব'লচোন মোৰ লগত।

(চেতুৰ লগত বঙলাৰ ফালে যায়)

লোচন : (হেমলতাক) নমস্কাৰ !

হেমলতা : অ' আপুনি ? বীৰেন, এওঁৱেই সেই লোচন যি তোমাক সিদিনা বচালে।

বীৰেন : হয় ? সেইদিনা তোমাক মই দেখাই নাছিলোঁ। তথাপি (ভৰিৰপৰা মূৰলৈকে চাই) তোমাক চিনি পাওঁ চিনি পাওঁ যেন লাগিছে।

লোচন : চেফ্টা কবকচোন। হয়তো চিনি পাব। (মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি)

বীৰেন : (ভাবি) তুমি.....সেই.....নাই, নহয়। সি তো ভাল পৰিয়ালৰ ল'ৰা আছিল।

হেমলতা : কোন ?

বীৰেন : মোৰ লগত কলেজত একেলগে পঢ়া এল, এচ, পৰমাৰ। ঠিক তোমাৰ নিচিনাই চেহেৰা।

লোচন : (মিচিকি হাঁহিৰে) এল, এচ, পৰমাৰ—লোচন সিং পৰমাৰ।

বীৰেন : (আচৰিত হৈ) এ ! পৰমাৰ...পৰমাৰ !!

লোচন : (বিচলিত নহৈ) ময়েই সেই পৰমাৰ, বীৰেন !

হেমলতা : (বিস্মিত হৈ) বীৰেন। এওঁ তোমাৰ কলেজৰ বন্ধু !

বীৰেন : (লোচনৰ হাতত ধৰি) মই ভাবিব পৰা নাছিলোঁ লোচন, ইমান দিনৰ মূৰত যে তোক এই মুচহৰৰ মাজত গাঁৱলীয়া বেশত মই লগ পাম। কলেজ এৰাৰ পিছত তই এনেকৈ নোহোৱা হৈ গলি যে.....

লোচন : (অলপ হাঁহি) এদিন মই তহঁতক এৰি আহিছিলোঁ। আৰু আজি (থমকি বৈ) তহঁতে এৰি যাব খুজিছ।

বীৰেন : পৰমাৰ ! মই যাবলৈ ওলাইছোঁ। এই কাৰণেই যে মই মোৰ আদৰ্শ নফট হোৱাটো চাবলৈ নিবিচাৰোঁ।

লোচন : আদৰ্শ ? কি আদৰ্শটো তোৰ গাঁৱে নফট কৰিলে ?

বীৰেন : বিপ্লৱৰ আদৰ্শ, পৰমাৰ ! মধ্যযুগীয় গাঁৱৰ পৰিবেশ যে বিপ্লৱৰ কাৰণে মাজু নহয়, তাক মই পাহৰি গৈছিলোঁ। তাৰ কাৰণে লাগে চহৰ আৰু কাৰখানাৰ সচেতন পৰিৱেশ।

লোচন : (তীক্ষ্ণ দৃষ্টিৰে) বীৰেন ! তই পলাইছ।

বীৰেন : মই লাঠীৰ কোবলৈ ভয় নকৰোঁ। লোচন !

লোচন : লাঠীৰ কোবলৈ ভয় কৰি তই যাবলৈ ওলোৱা নাই জানিছোঁ,
তই যাবলৈ ওলাইছ দলাদলি, অন্ধ বিশ্বাস আৰু হাই-কাজিয়াৰ
পংকিলতাৰ ভয়ত, যাক তই একে জাপেই পাৰ হ'বলৈ
বিচাৰিছিলি। (গম্ভীৰ আৰু প্ৰত্যাহ্বানৰ স্বৰত) তই পিঠি
দিছ বীৰেন ?

বীৰেন : পিঠি দিছোঁ। নাই নাই, মিছা কথা। আমি যাবলৈ ওলাইছোঁ।
কাৰণ.....কাৰণ.....

(কোবেৰে আয়াৰ প্ৰবেশ)

আয়া : হেম আইদেউ ! বীৰেন বাবু ! আপোনালোক নাযায়নেকি ?
বৰ চাহাব ক'ত ? আপোনালোকো আচৰিত দেই।

(ৰায় তাৰানাথৰ প্ৰৱেশ । লগত চেতুৰাম এটেছি কেচ লৈ)
ৰায় তাৰানাথ : অ' মই আহিলোঁ। ব'ল আয়া। বীৰেন, তুমি চেতুৰ
লগত আগ বাঢ়া, প্ৰথমে তুমি—তুমি বহি লব লাগিব।

বীৰেন : মই যাওঁ পৰমাৰ। আকৌ কেতিয়াবা.....

লোচন : আকৌ কেতিয়াবা ? (অলপ হাঁহি) আকৌ কেতিয়াবা !

(আয়াই এটেজিটো লয়। চেতুৰামৰ সহায়ত বীৰেন
বাহিৰলৈ যাব ধৰে। পিছে পিছে আয়া)

ৰায় তাৰানাথ : বাক লোচন আমি যাওঁ। সম্ভৱ তোমাৰ কথাই সঁচা !

লোচন : আপোনালোকক ৰাখিব পৰা হলে !

ৰায় তাৰানাথ : হেম ! তোৰ ছবিখন মোঁ কোণতে ৰৈ গ'ল।

হেমলতা : এতিয়াই আনিছোঁ। চব মানুহ একেলগে যাব নোৱাৰিম।

আপোনালোক দুয়ো আগতে বাওক ফেঁছনলৈ। মোৰ কাৰণে
তাংগাখন আকৌ এবাৰ ফেঁছনৰপৰা পঠিয়াই দিব।

ৰায় তাৰানাথ : ঠিক আছে। লোচন সিং থাকিব আৰু ভালে ভালে।

(প্ৰস্থান)

লোচন : আপুনিও যায় হেমলতা দেবী ?

হেমলতা : উপায় নাই !

লোচন : জানো, বীৰেনৰ মোহত !

হেমলতা : বীৰেনক মই ইয়াত এৰি যাব পাৰিলোঁহেঁতেন। কিন্তু……

লোচন : কিন্তু কি ?

হেমলতা : (সত্যৰ অনুসন্ধানত অভিভূত হৈ) কিন্তু এটা কথা, এটা কথা পাপাইও বুজি নাপায় আৰু বীৰেনেও নুবুজে। কিন্তু মই অলপ অলপ বুজিছোঁ। পাপা গাঁৱলৈ আহিছিল প্ৰতিষ্ঠা আৰু শান্তিৰ মাজতে বুৰ গৈ থাকিবলৈ। বীৰেনে বিচাৰিছিল গাঁৱক বৈপ্লৱিক পৰিকল্পনাৰ এক উচ্চ স্থান হিচাপে পাবলৈ। আৰু মই……মই আকৃষ্ট হৈছিলোঁ গাঁৱৰ এই মনোমোহা দৃশ্যৰ মাজত এক কল্পনাৰ কাৰেং সাজিবলৈ।

লোচন : কাৰেং ভাঙিবলৈহে গঢ়া হয় হেমলতা দেবী।

হেমলতা : সেইটো মই জানো। কিন্তু আমি তিনিও যে গাঁৱৰ কাৰণে পৰ হৈ পৰিম, আমাৰ যে স্থিতিয়েই বিচ্ছিন্ন হৈ যাব তাক আমি বুজিব পৰা নাছিলোঁ। (ভাবপ্ৰৱণতাৰে) কি, আপুনিও জানো এই দ্বিধা, সেই সমস্যা, এই বেদনাৰ ঢিকাৰ হোৱা নাই ? এফালে গাঁও আৰু আনফালে নগৰীয়া শিক্ষা-দীক্ষা আৰু সভ্যতাৰ কঠোৰ বান্ধোন। উস, কি ভয়ানক এই ব্যৱধান ! যি মোৰ দেহ, মোৰ মন, মোৰ ব্যক্তিত্বক খণ্ড বিখণ্ড কৰি দিলে ? কওক কেনেকৈ এই ব্যৱধান আঁতৰোৱা যায় ? কেনেকৈ আমি মাটিৰ গোক আৰু স্পৰ্শ পাবলৈ সক্ষম হ'ব পাৰোঁ ? কওক। কওকচোন।

লোচন : আপোনাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ মোৰ ওচৰত আছে। এয়া চাওক—
হেমলতা দেবী।

(কোৰথন দাঙি ধৰে)

হেমলতা : কোৰ ?

লোচন : হয়, এই কোৰ আৰু এই পৰিশ্ৰমী হাত, ইয়াৰ যাদুৰেই মই
সেই কাৰাগাৰ ভাঙি চুবুৰাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰি আহিছোঁ।।

হেমলতা : পাৰিছে জানো ?

লোচন : চেষ্টা কৰি আছোঁ।।

হেমলতা : নিৰুৎসাহ হোৱা নাই ?

লোচন : হওঁ কেতিয়াবা, কিন্তু আকৌ গোটাওঁ সাহস।

হেমলতা : অন্ধকাৰ নেদেখে ?

লোচন : অন্ধকাৰ নহয়। যদি হয়ও, বস্তু জ্বলাই লম। আচলতে
অন্ধকাৰ নহয়। চাৰিওফালে মৰুভূমিৰে আগুৰি ধৰাত যেন
এটাৰ পিছত এটা মৰীচিকাৰ তিৰবিৰণি। যিদিনেই চাওঁ,
যিমান দূৰ দেখোঁ সেই একেই দৃশ্য, সেই, একেই নিমগ্ন। চিক-
মিকাই থকা মৰীচিকাৰ আমগ্ন, লহ-লহ জিভাৰ আহ্বান।

হেমলতা : (বিস্মিত হৈ) লোচন বাবু !

লোচন : (সেই একে আবেগত যেন কৈছে) তুমি যি আছিলি আছিলি,
কিন্তু এতিয়া আমি আছোঁ। আৰু তুমি আছা। তুমি জ্বলাব
খোজা সেই মাটিৰ চাকিটো ভাঙি পেলাবা। তাৰ তেলত সেই
তেজস্বিতা নাই যাৰ পোহৰত তুমি মৰীচিকাৰ ভ্ৰান্তিবোৰ দেখা
পাব পাৰা। মই তোমাক মন মুগ্ধ কৰা ভ্ৰান্তি দিম। অপূৰণ
ইচ্ছাৰ সুকোমল ভ্ৰান্তি, মৃতপ্ৰায় অভিলাষৰ এখন মীনাবজাৰ—
ভেনেটি ফেয়াৰ.....

হেমলতা : ব'বা লোচন !

লোচন : কি হ'ল ? ভয় খালা ?

হেমলতা : নাই খোৱা।

লোচন : তেতিয়া হলে তুমি থাকিবা ? আবৰ্জনা আৰু হাই-কাজিয়াৰ
শেলুৰৈৰে ঢাকি ৰখা এই মাটিৰ গোক্ৰ আৰু স্পৰ্শ অনুভৱ
কৰিবলৈ তুমি থাকিবা, কোৰ'না থাকিবা। কোৰ'না !

হেমলতা : নাই, নোৱাৰোঁ।।

লোচন : (নিৰাশ হৈ) মই জানো হেমলতা দেবী—

হেমলতা : ‘হেম’ বুলি কোৱাঁ।

লোচন : মই বীৰেন বাবুৰ অধিকাৰ খৰ্ব কৰিব খোজা নাই।

হেমলতা : তেওঁ নাথাকিলেও তুমি মোৰ বৰ আপোন লোচন।

লোচন : বঢ়িয়া ! “ওঁঠ হাঁহি, কপালত কোঁচ, আগ্ৰহো আছে অনিচ্ছাও আছে।”

হেমলতা : অনিচ্ছা—কেৱল অনিচ্ছা। কাৰণ কিছু সময় আগতে অনুভৱ হৈছিল যে আমাৰহে স্থিতি নাই ইয়াত, মইহে গাঁৱৰ বাবে পৰ হালোঁ আৰু ইয়াৰ অমৃত পান কৰিছা কেৱল তুমি। কিন্তু আচলতে কথা সেইটো নহয়। এই মাটিৰ লগত সম্বন্ধ থকা সত্ত্বেও তুমি ভিতৰি ভিতৰি যিবোৰৰপৰা বস চুহিছা মিহঁত তোমাৰ আপোন নহয়। তুমি মুকলিমুৰীয়াকৈ থাকিব পৰা নাই। তুমিও মোৰ দৰেই বন্দী। বন্দী !

লোচন : (আঘাত পায়) হেম !

হেমলতা : দুখ পাইছা, নহয় ? মই জানো, বন্ধা শিকলি টানিলে দুখ পাবাই। কিন্তু শিকলি ডাল জোকাৰি দিয়াও দৰকাৰ। ভুৱাৰ মুখাও খোলা দৰকাৰ।

লোচন : ভুৱা ? কি ভুৱা ? হেম তুমি কি কৈছা এইবোৰ ?

হেমলতা : সেই ভুৱা, যি তোমাক প্ৰকৃত জীৱনৰপৰা আঁতৰাই ৰাখিছে, যি তোমাক নিজ সত্যৰপৰা আঁতৰি থাকিবলৈ বাধ্য কৰাইছে। (সহৃদয়তাৰে) শুনা, তোমাৰ কথাত ভয়ংকৰ কিবা এটা নাই, কিন্তু মই তাত তোমাৰ ব্যথাৰ বিননি শুনা পাইছোঁ। তোমাৰ ৰুদ্ধ শ্বাস, বন্দী আত্মাৰ আৰ্ত্তনাদ, তোমাৰ নিষ্ঠুৰতা অস্তিত্বৰ কম্পন !

লোচন : বন্ধ কৰা হেম, আৰু নকৰা। (মূৰত হাত থৈ) ইমান নিৰ্দয়ভাৱে মনৰ বেদনা ব্যক্ত নকৰিবা।

হেমলতা : (লোচনৰ কান্ধত হাত থৈ কোমল মাতেৰে) তোমাৰ

এই বিধাত, এই ব্যথাত মই আত্মীয়তা অনুভৱ কৰিছোঁ
লোচন।

লোচন : (ব্যথাত) তুমি নাজানা হেম, তুমি কোৱা এই দুৰ্বলতাৰপৰা
মুক্তি পাবৰ কাৰণে মই কিমান যে কষ্ট কৰিছোঁ। হাল
বাইছোঁ, কোৰ মাৰিছোঁ, নিজকে শ্রমৰ মাজত বুৰাই ৰাখিছোঁ,
এই মাটিৰ বহুস্ত ভেদ কৰিবলৈ আতুৰ হৈ মই যে কিমান
দিন নিজৰ সংস্কাৰবোৰ ধুই নিকা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ
তাক তুমি নাজানা হেম !

হেমলতা : জানো। আৰু সেই কাৰণে বাহিৰৰ বেৰখন ভাঙিবলৈ তুমি
সমৰ্থ হৈছা আৰু সেয়ে মোক আবদ্ধ কৰি ৰখাৰ দৰে তোমাক
কাৰাগাৰে আবদ্ধ কৰি ৰাখিব পৰা নাই। কিন্তু—তথাপিও
লোচন ! তথাপিও আমি দুয়োজনেই বন্দী। মই নিজৰ কলা,
নিজৰ পৰিয়াল, নিজ বিলাসিতাত আৰু তুমি তোমাৰ সূক্ষ্ম
গভীৰ চিন্তা, কল্পনা আৰু নিজ সংস্কাৰত ! হয়তো আমি বন্দী
হৈয়েই থাকিব লাগিব।

লোচন : কিয় ? কিয় আমি বন্দী হৈ থাকিব লাগে ? কিয় ? কিয় ?

হেমলতা : কাৰণ. সত্যক স্বীকাৰ কৰিবলৈ ললে আমি বন্দী হৈয়েই
থাকিব লাগিব। (বৈ) মই যাওঁ লোচন। তোমাৰ কাৰণে
এই ছবিখন থৈ যাওঁ।

লোচন : মোৰ অসমৰ্থতাক সোঁৱৰাই থাকিবৰ বাবে ?

হেমলতা : (যাব খুজি) যিহকে ভাবা। কেতিয়াবা যদি ফিৰিঙতিৰ
জ্বালা সহ্য কৰিব নোৱৰা হোৱা তেতিয়া কলিকতাৰপৰা এপাক
ফুৰি আহিব। ফিৰিঙতিক ঢাকি ৰখা ঠিক নহয়।

(প্ৰস্থান)

(লোচনে কিবা কবলৈ উদ্ভত হৈ হাত দাঙে। কিন্তু বৈ
যায়। ছবিখন দুয়ো হাতেৰে ধৰি সমুখৰপৰা আঁতৰত
ৰাখি চাবলৈ ধৰে)

লোচন : (কিছুসময় দৃষ্টিপাত কৰি) মই জ্বালাকেই সহ্য কৰিম।
ফিৰিঙতি দাবানল হৈ লাগে মোক পুৰি শেষ কৰক।

(চেতুৰামৰ প্ৰবেশ। লোচনে তাক নেদেখে)
হেৰা, ছবিৰ বন্দীসকল। এইদৰে কি সদাই বন্দী হৈয়েই
থাকিবা ? এই কাৰণেই নেকি—

চেতুৰাম : লোচন ভাই !

লোচন : (মগ্ন হৈ) কি, এই কাৰণেই নেকি, যাতে গাঁৱৰ এই লোকসকলে
মুখ খুলি হাঁহিব পাৰে ? নাচিব পাৰে, এমুঠি সুখেৰে খাব
পাৰে ? হে ছবিৰ বন্দীসকল। তোমালোকৰ দহনৰ দ্বাৰা যেন
এই মানুহবোৰৰ বাটৰ আবৰ্জনাৰো ভস্ম হৈ যায়, কিন্তু
তোমালোকৰ শিকলিবোৰ যেন এওঁলোকৰ মূৰৰ বোজা নহয়,
আৰু এই যাত্ৰাৰ অন্তত ওপৰত ছাতৰ বোজা নোহোৱা এক
অনাৱশ্যক বেৰৰ দৰে নিজে নিজে যেন এই শিকলিবোৰ খহি
পৰে, ময়ো খহি পৰোঁ, হয়—ময়ো।

চেতুৰাম : (আগবাঢ়ি আহি অলপ জোৰেৰে) লোচন ভাই, তুমি ছবিৰ
সৈতে কথা পাতিছা !

লোচন : (ঘূৰি ছবিখন থৈ) চেতু, বিশ্বাস কৰ চেতু। মই কেতিয়াও
পৰাজয় বৰণ নকৰোঁ। (চেতুৰামৰ কান্ধত হাত থৈ) লাগিলে
শিকলিয়ে মোক তেজেৰে বাঙলী কৰক, পথৰ কণ্টকে মোৰ
ভৰিৰ তলুৱা ক্ষত-বিক্ষত কৰক। যেতিয়ালৈকে তইতক আগুৱাই
নিবৰ কাৰণে নিজৰ অস্তিত্বক বিলীন কৰি দিবলৈ মই
সাজু হৈ ব'ম, তেতিয়ালৈকে এইটো হ'ব নোৱাৰে, কেতিয়াও
নোৱাৰে।

চেতুৰাম : (মৰমৰ মাতৰে) লোচন ভাই ! আমাৰ পথাৰলৈ নোযোৱা ?

লোচন : (হঠাৎ যেন সাৰ পাই) হৌ !

চেতুৰাম : বহুত কাম আছে লোচন ভাই। নামনিৰ সেই মাটিখিনি
এতিয়া আমাৰ। গতিকে—

লোচন : (গম্ভীৰ স্বৰে) ঠিক আছে ব'ল। খন্দা-মেলা আৰম্ভ কৰোঁগৈ।

চেতুৰ্ৰাম : (বাধ্য হৈ) কিন্তু তুমি অলপ জিৰণি লোৱা দৰকাৰ লোচন
ভাই !

লোচন : জিৰণি ? (শুকান হাঁহি মাৰি) নহয় চেতু ! মই মোৰ ঘামৰ
দাপোণত এক চিৰস্থায়ী ৰূপ চাব খুজিছোঁ। (কোৰ দাঙি
লয়) ব'ল।

(মঞ্চ অন্ধকাৰ হৈ পৰে)

କନ୍ଧି ହାଉଚତ ଅପେକ୍ଷା

ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ନାଥ

চৰিত্ৰ :

প্ৰথম ব্যক্তি

দ্বিতীয় ব্যক্তি (যুৱক)

বেহেৰা।

(কফি হাউচৰ এটা কোঠা। এখন টেবুল আৰু এখন চকী। কোঠাৰ পিছফালে তিনিজন মানুহৰ কথা-বতৰা শুনা যায়। প্ৰায় পঞ্চলিছ বছৰীয়া এজন ব্যক্তি (প্ৰথম) কোবেৰে ভিতৰৰপৰা মঞ্চলৈ ওলাই আহি চকীত বহেহি। পিছনত তেওঁৰ পাঞ্জাবী আৰু পায়জামা। তেওঁৰ পিছতে পঁচিছ বছৰীয়া এজন যুৱক ওলাই আহে। পিছনত পেন্ট আৰু কামিজ। তেওঁক দেখাৰ লগে লগে প্ৰথম ব্যক্তিয়ে টেবুলত কাগজ-পত্ৰ মেলি লয়।)

প্ৰথম ব্যক্তি : (আদেশৰ স্ৰবত) বেহেবা !

বেহেবা : (আহি) জী চাহাব .....কওক কি কৰিব লাগে !

প্ৰথম ব্যক্তি : একাপ কফি, তিনি গিলাচ পানী।

.....একাপ কফি, তিনি গিলাচ পানী.....একাপ কফি,
তিনি গিলাচ পানী....

(বেহেবাই তাকে দোহাৰি ওলাই যায়। আনজন ব্যক্তিয়ে
(যুৱক) তাক কিবা কোৱাৰ আগতেই সি মঞ্চৰপৰা
অঁতৰ হয়।)

প্ৰথম ব্যক্তি : মই ইয়াত সদায় বহোঁ। যোৱা তেৰবছৰে মই ইয়াত বহি
আহিছোঁ। এইটো সকলোৱেই জানে। কোনোবা এজনে
নাজানিলে মই কি কৰোঁ !

দ্বিতীয় ব্যক্তি : আপুনি মিছা মাতিছে। যোৱা ছদিন ধৰি ইয়াত মই
একে লেঠাৰিয়ে বহি আহিছোঁ। ইয়াতে এখন চকী থাকে।
মই ইয়াতে বহি তেওঁৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰোঁ। তেওঁ আহে
আৰু আমি দুয়ো মুখামুখি হৈ কথা পাওঁ।

(প্ৰথম ব্যক্তিয়ে টেবুলৰ ওপৰত লিখা-মেলাৰ সামগ্ৰীবোৰ
মেলি লয়।)

প্ৰথম ব্যক্তি : মই ইয়াত বহি নিজৰ কাম কৰোঁ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ময়োতো নিজৰ কামতে ইয়ালৈ আহোঁ।

প্ৰথম ব্যক্তি : কথা পতাটো একো কাম নহয়।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ইয়াত বহি লিখা-পঢ়া কৰাটোও একো কাম নহয়।

প্ৰথম ব্যক্তি : তুমি বৰ্তমান পঢ়ি আছা ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তুমি মানে ?

প্ৰথম ব্যক্তি : নিজ দেশৰ বুৰঞ্জী পঢ়িছা ?

(দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে চিগাৰেট জ্বলায় আৰু খঙত আন ফালে চাই থাকে।)

প্ৰথম ব্যক্তি : আচৰিত ! আজি-কালিৰ নতুন পুৰুষে দেখিছে। নিজ দেশৰ বুৰঞ্জীৰ নাম শুনিলেই চিগাৰেট ছপিবলৈ ধৰে। আমাৰ দিনত কিন্তু এনেকুৱা নাছিল। আমি বুৰঞ্জী দেখিছোঁ, শুনিছোঁ আৰু বুৰঞ্জীৰ মহান অধ্যায় বচনা কৰিছোঁ। আমি স্বাধীনতা সংগ্ৰামত.....

দ্বিতীয় ব্যক্তি : চুপ থাকা। ইয়াকে শুনাবলৈ ইয়ালৈ তুমি সদায় আহা, নহয় !

প্ৰথম ব্যক্তি : (উঠি) আৰু তুমি আহিছা ইয়ালৈ মোৰ ওপৰত খং সাৰিবলৈ ? (ক্ষন্তেক বৈ) এটা চিগাৰেট দিব নোৱৰা মোক ! (চিগাৰেট লৈ) বাঃ কি কড়া চিগাৰেট খোৱাহে তোমালোকে ! আমাৰ দিনত কিন্তু এইদৰে চিগাৰেট খোৱাৰ অভ্যাস নাছিল। সেই বয়সত আমি সত্যাত্মী। সমুখত আছিল এক মহান উদ্দেশ্য, যি প্ৰতি মুহূৰ্ততে আমাক 'ইন্সপায়ৰ' কৰি ৰাখিছিল।

(কৈ কৈ চিগাৰেটৰ ধোৱা উৰুৱাই কয়)

ধোৱাৰ এই অসংখ্য ৰেখা কেনেকৈ ছিগি ছিগি বায়ুমণ্ডলত বিলীন হৈ গৈছে, পৰিবেশটো এনে লাগিছে যেন এটা প্ৰকাণ্ড জেঠীয়েহে ৰেখাবোৰ কলপ কলপ কৰি গিলি থৈছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (চিগাৰেটৰ জুই মোহাৰি) এইদৰে ‘ব’ৰ’ কৰাৰ তোমাৰ কোনো অধিকাৰ নাই।

প্ৰথম ব্যক্তি : তেতিয়া মই চিগাৰেট নাখাওঁৱেই আৰু কফিৰ তো নামেই শুনা নাছিলোঁ। 1944 চনত আমাৰ স্বৰাজৰ গুৰুৱে তেৰ দিন অনশন কৰে—মানে আত্মশুদ্ধিৰ বাবে। সেই অনশন ভগাৰ পিছত বিলাতী কলেজৰ চাহাবে গুৰুক কফি খুৱায়। সেই তেতিয়াই মই প্ৰথম বাৰৰ বাবে কফিৰ নাম শুনোঁ।

(বেহেৰা আহে)

বেহেৰা : একাপ কফি আৰু তিনি গিলাচ পানী……

প্ৰথম ব্যক্তি : আচৰিত মানুহ! কোনে কথা পাতে এওঁৰ লগত!
বুজিলেহে, বিনা কাৰণত ইমান খং উঠে……

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মনে মনে থাকা!

(তেওঁৰ চিঞৰত যেন মুহূৰ্তৰ কাৰণে সকলো কাঁহপৰি জীপ-গ’ল।)

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ইয়াত আৰু এখন চকী থাকে।

প্ৰথম ব্যক্তি : থাকে……মানে এইটো হ’ল এটা ইতিহাসৰ কথা।
আৰু কবলৈ গলে, ইতিহাসত কি নাথাকে?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ইয়াৰ সেইখন চকী ক’ত?

বেহেৰা : ভিতৰত আছে। এজন ভদ্ৰলোক বহি আছে তাত।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : কিন্তু সেইখন ইয়াৰ চকী।

বেহেৰা : কিন্তু ছাৰ; তাত এজন ভদ্ৰলোক বহি আছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : সেই ভদ্ৰলোকক ক’যে……

বেহেৰা : ছাৰ, তেওঁ কম শুনে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মই লিখি দিছোঁ……

বেহেৰা : ছাৰ, তেওঁ দেখেও কম।

(প্ৰথম ব্যক্তিয়ে কফি খাই থাকে)

প্রথম ব্যক্তি : আচলতে সেই ভদ্রলোকক চিনি নাপায় কাৰণে
আপোনাৰ ইমান খং উঠিছে। মই তেওঁক যোৱা পঁচিছ বছৰ
ধৰি জানো……।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তেতিয়াহলে আপুনি তেওঁৰ কাষতে গৈ নবহেগৈ
কিয় ?

প্রথম ব্যক্তি : তাকেই তো মই আপোনাক কব খুজিছোঁ যে সেই
ভদ্রলোকক আপুনি নাজানে। তেওঁৱেই সেই স্বৰাজৰ গুৰু।
বৰ্তমান তেওঁ সকলো সময়তে বহুত মানুহৰ মাজত বহি কফি
খাই থাকে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তেওঁৰ বিষয়ে মই একো শুনিব নোখোজোঁ।।

প্রথম ব্যক্তি : তেওঁতো তাকেই বিচাৰে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : সেইটো মোৰ ইচ্ছা।

প্রথম ব্যক্তি : সেইটো তেওঁৰো ইচ্ছা।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মই কাকো পৰোৱাই নকৰোঁ।

প্রথম ব্যক্তি : তেৱোঁ কাকো পৰোৱাই নকৰে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : চাই লম মই……।

প্রথম ব্যক্তি : তেওঁও আমাক চাই আছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মই জোৰেৰে তেওঁক উঠাই চকী লৈ আহিম। সেইখন
ইয়াৰ চকী। মই যোৱা ছদিন ধৰি সেইখন চকীত একেবাহে
বহি আহিছোঁ।।

বেহেৰা : (ওপৰতে কয়) যোৱা বিছ বছৰ ধৰি সেই ভদ্রলোকে
একেবাহে ইয়াত বহি আহিছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : যোৱা ছদিন ধৰি মই ইয়াত বহি আহিছোঁ।। মই এই-
খিনিত বহোঁ আৰু তেওঁ সৌখিনিত বহে।

বেহেৰা : সেইটো সঁচা, কাৰণ, যোৱা ছদিন তেখেত নগৰত নাছিল।

প্রথম ব্যক্তি : (কফি খোৱা শেষ কৰি) আবে ভাই, যোৱা ছদিন মই
মেডিকেল চেক-আপৰ কাৰণে হস্পিতেলত আছিলোঁ। মোৰ

ব্লাড-প্ৰেছাৰ। পুৱাৰপৰা দুপৰীয়ালৈ 'ল' আৰু দুপৰীয়াৰপৰা মাজ ৰাতিলৈ 'হাই' প্ৰেছাৰ। টোপনি নাহে। মই যোগিকা আসন কৰা আৰম্ভ কৰিলোঁ। ব্লাড-প্ৰেছাৰ বদলি গ'ল। পুৱাৰপৰা দুপৰালৈ হাই থাকে আৰু দুপৰৰ পিছত ল' থকা হ'ল। তাৰ পিছতহে মই শুব পৰা হলোঁ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তোমাৰ সেই বকবকনি বন্ধ কৰা। ইয়াত বহি মই তেওঁৰ লগত কথা পাতিব লাগে।

প্ৰথম ব্যক্তি : বেহেৰা, চাহাবে কি বিচাৰিছে ?

বেহেৰা : চাহাবে তেওঁৰ গাৰ্ল ফ্ৰেণ্ডৰ বাবে অপেক্ষা কৰিব খুজিছে।
গাৰ্ল ফ্ৰেণ্ড.....

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (খঙত) মই ইয়াতে বহিম, আঁতৰা ইয়াৰপৰা, চাওঁ, এৰি দিয়া চকী.....

(দুয়োজনৰে চকীৰ বাবে টনা-আঁজোৰা লাগে। বেহেৰাই তৎক্ষণাত টেবুলৰপৰা কাপ-প্লেট পানী-আদি ভিতৰলৈ লৈ যায়। মেজখন বাগৰি পৰে। চকীখন কিন্তু তেতিয়াও প্ৰথম ব্যক্তিৰ হাততে থাকে। দ্বিতীয় ব্যক্তি দুখ পাই মাটিত বাগৰি পৰে। বেহেৰাই দুগিলাছ পানী লৈ সোমাই আহে।)

বেহেৰা : ভদ্ৰলোকে আপোনালোক দুয়োকৈ ঠাণ্ডা পানী খাবলৈ কৈছে।
যিজন দুখ অলপ বেছি পাইছে তেওঁ অলপ বৈ বৈ খাব, আৰু
যিজনে দুখ অলপ কম পাইছে তেওঁ কোট-কোটকৈ পিব।

(প্ৰথম ব্যক্তিয়ে কোট-কোটকৈ পানী খায়।)

প্ৰথম ব্যক্তি : তোমাৰ ওচৰত চিগাৰেট হ'ব.....।

(দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে চিগাৰেট উলিয়াই তেওঁৰ মুখলৈ দলি মাৰি দিয়ে। প্ৰথম ব্যক্তিয়ে তাৰে এটা চিগাৰেট হুপিবলৈ ধৰে।)

প্ৰথম ব্যক্তি : (উঠি চকীৰ ওপৰত বাওঁ ভৰি থৈ) মই স্বাধীনতা

সংগ্ৰাম কৰা মানুহ। দেশে স্বাধীনতা লাভ কৰাত মোৰ বৰঙণি আছে। ইন্‌কিলাব-জিন্দাবাদ ধ্বনিত মোৰ গাৰ তেজ উঠিল উঠে। ভাৰত ত্যাগ কৰা ধ্বনিত আমি জীৱন উৰ্গা কৰা মানুহ।

(বেহেৰাই লাহেকৈ চাপৰি বজায়)

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মই তোমাৰ কাৰণে ইয়ালৈ অহা নাই। তোমাৰ নিচিনা এটা খেছেৰা মানুহ ঈযাত বহি থকা বুলি জনা হলে মই ইয়ালৈ কেতিয়াও নাহোঁ। অৱশ্যে এইটো সঁচা যে মই তোমাৰ দৰে স্বাধীনতা সংগ্ৰামত জঁপিয়াই পৰা নাই, কিন্তু সেয়া এক সংগ্ৰাম হ'লনেকি? তুমি জীৱন উৰ্গাৰ কথা কৈছা—আবে, ব'ত বিদ্ৰোহেই নাই তাত জীৱন উৰ্গাৰ কথা আহে কেনেকৈ?

প্ৰথম ব্যক্তি : আবে, স্বাধীনতাৰ সংগ্ৰাম আৰু কেনেকৈ হ'ব লাগে! বাঃ বাঃ—আমাৰ বীৰজনৰ কথা শুনা।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : স্বাধীনতাৰ সংগ্ৰাম তাক বোলে যি সংগ্ৰাম তলৰপৰা গঢ় লয়। ওপৰৰপৰা জাপি দিয়া নহয়। যি সংগ্ৰামৰ মূল হ'ল বুনিয়াদৰ পৰিৱৰ্তন, সংস্কাৰ নহয়। পাৱাৰ ট্ৰেন্সফাৰ হলেই নহ'ব। মাটিৰ মানুহৰ দ্বাৰা যি স্বাধীনতা আহে তাত জন্ম হয় এক নতুন দৃষ্টিভঙ্গী।

প্ৰথম ব্যক্তি : বাঃ বাঃ বেহেৰা, এওঁক একাপ কফি খাবলৈ……

দ্বিতীয় ব্যক্তি : চুপতি নহয় দেই, মূৰ ভাঙি দিম।

প্ৰথম ব্যক্তি : আচলতে তুমি নাজানা যে তুমি কিমান উৎসাহী। সঁচাই তুমি প্ৰশংসাৰ পাত্ৰ। মই এনে মানুহক যথেষ্ট সন্মান কৰোঁ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মোক পেট্ৰোনাইজ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব নালাগে। তোমাৰ নিচিনা মানুহেই আমাৰ জীৱন ধ্বংস কৰিছা।

প্ৰথম ব্যক্তি : কি ক'লা! ব'বাচোন ব'বা, মোক অলপ বুজিবলৈ দিয়া। আচলতে বুইছা, মই হাইস্কুলেই পাছ নহয়। 1942 চনত মই নৱম মান শ্ৰেণীতেই স্বাধীনতা সংগ্ৰামত জঁপিয়াই পৰোঁ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : জঁ পিয়াই পৰিছিলানে কোনোবাই ঠেলা মাৰি দিলে ?

প্ৰথম ব্যক্তি : অলপ চিন্তা কৰিবলৈ দিয়াচোন। এইটো বৰ ভাল বিষয়। আৰু শুনা, কফি হাউচত চিন্তা কৰিবলৈ বৰ ভাল। তাৰ মানে তুমি কৈছা যে মই তোমাৰ জীৱন ধ্বংস কৰিলোঁ। তেতিয়াহলে ময়ো এইটো কব লাগিব যে মোৰ জীৱন নাশ কৰিলে সেই ভদ্ৰলোকে। খুব ভাল বিষয় দেখিছে। এইটো, বেছ এটা সবল এশ-টকীয়া কাহিনী লিখিব পৰা যায় দেখিছে। ইয়াৰ ওপৰত।

(কাগজৰ ওপৰত খৰকৈ কিবা লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰে।

দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে সেই কাগজ থাপ মাৰি ফালি পেলায়।)

দ্বিতীয় ব্যক্তি : কেৱল সিদ্ধান্ত বিচাৰিয়েই তোমালোকে অতীতবোৰ পাৰ কৰিলা। তোমালোকৰ সেই কামে এফালে যেনেকৈ সুভাষ বস্তুক দেশান্তৰ কৰিলে, আনফালে তেনেকৈ অৰবিন্দক কৰিলে ঋষি।

প্ৰথম ব্যক্তি : এইবোৰ মই লিখি লওঁ দেই, নহলে পাহৰি যাম।

(ইয়াৰ ভিতৰতে বেহেৰা দৌৰ মাৰি ভিতৰলৈ যায় আৰু কোবেৰে ওলাই আহে।)

বেহেৰা : আপোনাৰ প্ৰতি ভদ্ৰলোকৰ বিনম্ৰ নিবেদন এই যে আপুনি যেন কথাবোৰ অলপ চিঞৰি চিঞৰি কয়, যাতে তেখেতে স্পিচ শুনা পায়। তেখেতে আপোনাৰ কাৰণে কাজু আৰু ক্ৰিম কফিৰ অৰ্ডাৰ দিছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : সেই অৰ্ডাৰ তেওঁৰ মুখতে দলি মাৰি দেগৈ।

বেহেৰা : তেখেত সঁচাই বৰ ভদ্ৰ মানুহ। অকণো খং ৰাগ নাই।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : কিন্তু মোৰ আছে, কৈ দেগৈ।

বেহেৰা : তেওঁ সকলো জানে। প্ৰতি মুহূৰ্ততে তেখেতে আনৰ কল্যাণৰ কথাই চিন্তা কৰি থাকে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তই মনে মনে থাকিবিনে নাথাক ?

বেহেৰা : যেতিয়ালৈকে তেখেত তাত বহি থাকিব তেতিয়ালৈকে ইয়াত থিয় হৈ থকাটো মোৰ ডিউটি।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তেতিয়াহলে কেৱল থিয় হৈ থাক।

বেহেৰা : মাফ কৰিব ছাৰ, কথা কোৱাটোও মোৰ ডিউটিৰ ভিতৰতে।

(ইতিমধ্যে প্ৰথম ব্যক্তিয়ে আৰু কেইখনমান লেটাৰহেড, পেড, হেন্দবিল, ৰচিদ-বহী আদি টেবুলত উলিয়াই লয়।)

প্ৰথম ব্যক্তি : (হঠাতে এখন হেন্দবিল পঢ়িব ধৰে)

আইসকল আৰু ভদ্ৰমহোদয়সকল। এইটো এটা গভীৰ চিন্তাৰ আৰু দুখৰ বিষয় যে—দিনে দিনে আমাৰ ৰাষ্ট্ৰীয় চেতনা কমি আহিছে। ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক এই দুয়ো পৰ্যায়তে আমাৰ চৰিত্ৰৰ পতন ঘটিছে। কি ঘৰ, কি পৰিয়াল, কি অফিচ, শিক্ষানুষ্ঠান, সামাজিক জীৱন, এই সকলোতে মাথোন 'ইনদিচিপ্লিন'.....'ইনদিচিপ্লিন'.....হেৰা ? ইনদিচিপ্লিনৰ অসমীয়া কি হ'ব হে ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তোমাৰ মূৰ।

প্ৰথম ব্যক্তি : মোৰ মূৰ ! এই বেহেৰা ! ভদ্ৰমহোদয়ক সোধচোন ইনদিচিপ্লিনৰ অসমীয়া কি হ'ব।

(সি কোবোৰে গৈ উভতি আহে)

বেহেৰা : ভদ্ৰমহোদয়ে কৈছে যে এই ইনদিচিপ্লিনেই চলি থাকক। তেওঁ বোলে এইটো খুব ভাল পায়, বেছ আনন্দ লাগে।

প্ৰথম ব্যক্তি : (পঢ়ি) ওঁ, কেউফালে মাথোন ইনদিচিপ্লিন। ইয়াৰ কাৰণে আমি প্ৰত্যেক ঠাইতে.....(হঠাতে দ্বিতীয় ব্যক্তিক লক্ষ্য কৰি) তুমি কাণত সোপা দিছা কিয় ? ইস্তাহাৰখন কেনেকুৱা লাগিছে তোমাৰ ? এইখন মই লিখিছোঁ। চোৱাঁ, মোৰ হাতত বহুত কাম কৰিব লগা আছে। সেয়ে বাতিপুৰাই ওলাই আহি এটখিনি পাইছোঁহি।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মই তোমাকৈ আগতেই আহিছোঁ।

প্ৰথম ব্যক্তি : বন্ধু, খং কৰিছা কিয়? আমাৰ ছয়োৰে মনৰ বেদনা কোনোবাখিনিত একেই। একে পথৰ পথিক আমি, ইজন সিজনৰ প্ৰতি সহানুভূতিশীল।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মই তোমাৰ লগত কথা পাতিব নোখোজে*।

প্ৰথম ব্যক্তি : তেনেকৈ কৈছা কিয়? কথাই হ'ল আমাৰ জীৱন! ব্যস্তই থাকোঁ বা এনেয়ে থাকোঁ, মূঠতে এনেয়ে থকা সময়খিনি কটাবৰ কাৰণেই মই ইয়ালৈ আহোঁ। এনেকৈ মনে মনে থাকিলে ভাল নালাগে। কোৱানা কিবা এটা! তুমি তো বেছ কথা ক'ব পৰা মানুহ।

(দ্বিতীয় ব্যক্তিক আবেগত গাত ধৰে আৰু তেওঁ তাক উপেক্ষা কৰে।)

প্ৰথম ব্যক্তি : হেৰা, মোৰ বহুত কাম আছে, বুইছা। ইমান কাম যে তুমি কল্পনাই কৰিব নোৱৰা। আৰু পাঁচখন এনেকুৱা ইস্তাহাৰ লিখিবলৈ বাকী আছে মোৰ। তিনিখনৰ প্ৰাক চাব লাগে, দুখনৰ প্ৰিণ্ট অৰ্ডাৰ দিব লাগে। এই যে চাৰিখন পেড দেখিছা, সেয়া চাৰিখন মহত্বপূৰ্ণ সংস্থাৰ পেড। কোনোখনৰ মই মন্ত্ৰী, কোনোখনৰ মই অধ্যক্ষ, কোনোখনৰ কোষাধ্যক্ষ আৰু কোনোখনৰ মই সঞ্চালক। কিমান যে লিখালিখি কৰিবলৈ আছে তাৰ ঠিকনা নাই। এয়া মোৰ দায়েৰিখন চোৱাঁ, মই কিমান মানুহক আজি লগ পাব লাগে দেখিছা! ইমানবোৰ ঠাইৰপৰা ইমানবোৰ মানুহ কেৱল মোক লগ পাবলৈকে আহিব। মই আকোঁ তেওঁলোকক পৰিচয় কৰাই দিব লাগিব আন মানুহৰ লগত। কিমান যে ব্যস্ত মই আৰু কিমান যে মোৰ দায়িত্ব! এই বেহেৰাকে সোধা, দৈনিক ইয়ালৈ প্ৰথমে অহা মানুহজন হৈছেঁ। মই আৰু ৰাতি দহ বজাত ইয়াৰপৰা ওলাই যোৱা মানুহজনোঁ হৈছেঁ। গগেই—প্ৰথম আৰু শেষ ব্যক্তি।

(চকীত বহি একান্তমনে লিখিবলৈ লয়)

প্রথম ব্যক্তি : (হঠাৎ) কি কৈছিল।.....সংগ্রাম তলৰপৰা গঢ় লয়.....

তলৰপৰা মানে ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : জোতাৰ কোবেৰে। (খঙত)

প্রথম ব্যক্তি : (লিখি লিখি) জোতাৰ কোবেৰে। (ৰৈ) তলৰপৰা

ওপৰলৈ.....আৰু ওপৰৰপৰা তললৈ..... এই দুয়োটাৰে

মাজত জানো কিবা পাৰ্থক্য আছে ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : এই পাৰ্থক্য বুজিবলৈ হ'লে তুমি শীৰ্ষাসন কৰিব লাগিব।

প্রথম ব্যক্তি : ঠিকেই ! সেই কাৰণেই মহাপুৰুষসকলে সদায় পুৰা শীৰ্ষাসন কৰে। নিশ্চয় ইয়াত কিবা বহু আছে। মই এতিয়াই কৰিছোঁ।

(শীৰ্ষাসন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে, কিন্তু বাৰে বাৰে বাগৰি পৰে। বেহেৰাই ভৰি দুটা থিয় কৰি ধৰে।)

প্রথম ব্যক্তি : বাঃ ! গোটেইখনচোন ওলট-পালট হৈ যায়। ওপৰৰবোৰ তললৈ আৰু তলৰবোৰ ওপৰ হৈ যায় চোন।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : আৰু মাজত কি হয় ?

প্রথম ব্যক্তি : (ভয়েৰে) কেৱল শূন্য.....শূন্য.....চাওঁ, এৰি দে মোক।

(ভাগৰে-জোগৰে থিয় হৈ দীঘলকৈ উশাহ লয়।)

প্রথম ব্যক্তি : এইবোৰ মিছা। মোক কৈলৈ এইবোৰ ! মোৰ ঢেৰ কাম।

মই তোমাৰ নিচিনা তো নিবনুৱা নহয়। এতিয়াও মোৰ জীৱনৰ এটা উদ্দেশ্য আছে। মোৰ বহুত আশা বুইছা। গ্লিজ ; এক মিনিট, এটা চিগাৰেট দিয়াঁচোন।

(মুখত পেন্সিল লগাই সেই ডালকে চিগাৰেটৰ নিচিনাকৈ হোপে আৰু লিখিবলৈ ধৰে।)

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (বেহেৰাক) কফি হাউচত আজি এইদৰে চাৰিগুণ মানুহৰ ভিৰ হৈছে কিয় ?

বেহেৰা : আধামানুহ তো সদায় ইয়াত বহাবোৰেই আৰু বাকীবোৰ

নতুন। কাইলৈৰপৰা তেওঁলোককো বহিবলৈ লাগিব। কথা
হ'ল মানে আজি স্কুল কলেজ অফিচ কাছাৰী সকলোতে ঠুটাইক।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : আমি দুয়ো ইয়াতে আছি লগ হমহি বুলি কালি কথা
হৈছিলোঁ। এতিয়া তেওঁ আহিলে বহিব ক'ত? তই জনা
উচিত যে তাই সাধাৰণ ছোৱালী নহয়।

বেহেৰা : ছাৰ, ইতিমধ্যে তেওঁ আহি চাগে বাহিৰত বৈ আছেহি।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তেওঁ কাকো পৰোৱাই নকৰে।

বেহেৰা : ছাৰ, তেওঁ চাগে কফি হাউচৰ ভিতৰলৈ আহিবলৈ চেষ্টা
কৰি আছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : চাওঁচোন কোনে ৰাখে তাক!

প্রথম ব্যক্তি : (চিঞৰি) ড'ণ্ট ডিফাৰ্ভ, দেখা নাই মই কিমান ব্যস্ত
আছোঁ।

বেহেৰা : কিন্তু ভিতৰত সেই ভদ্ৰমহাশয় অকলে বহি আছে—মইতো
তেওঁৰ কাৰণে মাত মতিবহি লাগিব। কাৰণ, এই চাকৰি মই
তেওঁৰ কাৰণেই পাইছোঁ।

প্রথম ব্যক্তি : তেওঁ এই পিনেদিয়েই আহিব।

বেহেৰা : নহয়, সেই পিনে নহয়, এইপিনে হলেদি আহিব।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : কিয়?

বেহেৰা : ইপিনে ভদ্ৰমহাশয় বহি আছে নহয়!

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ক'ত বহি আছে? কোন তেওঁ? কিয়—কি?

বেহেৰা : (বাধা দি) নহয়, নহয় ছাৰ, আপুনি সেই পিনে মাৰাব।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : বৰকৈ ফেক-ফেকাই নাথাকিব। মাৰি পঠিয়াম ক'ৰবাত
পৰিনিগৈ।

বেহেৰা : ছাৰ, মাৰ-পিট কৰিবলৈ তাত এটা ডাঙৰ হল ঘৰ আছে।

(দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে হলটোৰ ফালে থিয় হৈ চায়। হলত
মাৰ-পিট হৈ আছে। এজনৰ পেটত আন এজনে এখন
প্লেট দলিমাৰি দিয়ে। সি চিঞৰি উঠে।)

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (দুখেৰে) ইস্ মাৰিলেই ! (বেহেৰাক) বদমাইচ, তই

এই দুৱাৰখন বন্ধ কৰি নথৰ কেলেই ?

বেহেৰা : ছাৰ, এইটোতো আপোনালোকৰেই কফি হাউচ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : সঁচাই বৰ দুখ লাগে দেই।

(তেওঁ দুৱাৰখন বন্ধ কৰিব খোজে, বেহেৰাই বাধা দিয়ে)

বেহেৰা : মই কৈছোঁ নহয় ছাৰ, এইখন দুৱাৰ এইদৰেই খোলা থাকিব।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : দগাবাজ, অধম ! (খঙত)

প্রথম ব্যক্তি : আহা-হা ! মোৰ তৃতীয়খন ইস্তাহাৰো লিখা হৈ গ'ল।

(পঢ়িবলৈ ধৰে) পোহনীয়া কুকুৰৰ বিৰাট প্ৰদৰ্শনী। আহক

—আহক, আপোনালোকৰ পোহনীয়া কুকুৰবোৰ লৈ দলে

দলে যোগদান কৰক। আহক।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : দুৱাৰ বন্ধ হ'বনে নহয় ?

প্রথম ব্যক্তি : বামলীলা মৈদানত প্ৰায় আঢ়ৈ হেজাৰ কুকুৰ গোট

খোৱাৰ সস্তাৱনা। মানুহৰ কাষ চপা, কুকুৰেই হ'ল প্ৰথম জন্তু।

হেজাৰ হেজাৰ বছৰ ধৰি এই দুয়ো প্ৰাণীয়ে একেলগে বসবাস

কৰি আহিছে। সমানে সমানে দুয়ো এজনৰ ওপৰত আনজনে

প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আহিছে। আমাৰ সাংস্কৃতিক জীৱনত

কুকুৰৰ মহত্ব অনেক বেছি। চন্দ্ৰলোকত প্ৰথম ভৰি দিয়া

জীৱটো হ'ল কুকুৰ। ই এটা ধাৰ্মিক জীৱ, ই ভুকে আক

নেজ জোকাৰে। (কুকুৰক যেনেকৈ মাতে তেনেকৈ) যা,

এক কাপ কফি আন।

বেহেৰা : মাফ কৰিব ছাৰ, মই কুকুৰ নহয়।

(বেহেৰা যায়গৈ)

দ্বিতীয় ব্যক্তি : এখন ইস্তাহাৰত তুমি কিমান টকা পোৱা ?

প্রথম ব্যক্তি : সেইটো নিৰ্ভৰ কৰে ইস্তাহাৰৰ বিষয়-বস্তুৰ ওপৰত।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : উদাহৰণ স্বৰূপে, এই কুকুৰৰ বিষয়-বস্তুৰ ওপৰত ?

প্ৰথম ব্যক্তি : তাত তো বহুত পইচা..... ধৰা, কফি হাউচলৈ এসপ্তাহ
অহা-গোৱাৰ পুৰা খৰচ।

(বেহেৰা আহে। দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে দুৱাৰৰ ওচৰত থিয়
হৈ সেই ভদ্ৰলোকক লক্ষ্য কৰে।)

বেহেৰা : ঠিক আছে ছাৰ, আপুনি তাত থিয় হৈ নিঃসন্দেহে চাই
থাকিব পাৰে, ঘূৰাঘূৰি কৰিব পাৰে, যি ইচ্ছা তাকে কৰিব
পাৰে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (অসন্তুষ্ট হৈ) ছিঃ ছিঃ! কেনেকৈ মানুহ এগাল
আগত লৈ কুকুৰে খোৱাৰ দৰে মোকোৰা মোকোৰে দোচা
খাই অৰ্থহীন কথা পাতিছে!

বেহেৰা : মনে মনে থাকক ছাৰ, ভদ্ৰলোকে সেয়া প্ৰেছ কনফাৰেঞ্চ
পাতিছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : সেইদৰে মোকোৰা মোকোৰে খাই প্ৰেছ কনফাৰেঞ্চ!

বেহেৰা : হয় ছাৰ, ফুড প্ৰবলেমৰ ওপৰত।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ছিঃ! ইমান লেতেৰা ধৰণেৰে খাই খাই কথা পাতিছে!
মই আক আজিৰপৰা দোচা খাব নোৱাৰিম দেই।

বেহেৰা : ইনক্লাব জিন্দাবাদ!

প্ৰথম ব্যক্তি : (হঠাৎ লিখা বন্ধ কৰি) কি কলি? আকৌ কচোন।

বেহেৰা : অ', কি কলোঁ বা? কবতো নোৱাৰোঁ কি কলোঁ! মইনো
কি কলোঁ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (দুৱাৰ-মুখৰপৰা) গুচ ইয়াৰপৰা, আঁতৰ হ।
(অন্তৰালত মানুহৰ হাঁহি)

প্ৰথম ব্যক্তি : (বেহেৰাই ভবাৰ দৰে) তই যে এতিয়া দুটা শব্দ
কৈছিলি, বঢ়িয়া শব্দ আছিল, হাত দাঙি মুখ ডাঙৰকৈ মেলি
কৈছিলি. তোৰ চকু উজ্জ্বল হৈ উঠিছিল।

বেহেৰা : আচলতে ছাৰ, কালি চিনেমাতে দেখিছিলোঁ হিৰ'ই হিৰযীনৰ
লগত সেই দুটা শব্দৰে গান গোৱা।

প্রথম ব্যক্তি : গানটো কি আছিল, গাচোন তই, শব্দ দুটা মোৰ মনত পৰি যাব।

বেহেৰা : এনেকুৱা আছিল ছাৰ ! “তন দোলে বে মোৰ মন দোলে।”

প্রথম ব্যক্তি : (ভাবত বিভোৰ হৈ) ওঁ, তাৰ পিছত, তাৰ পিছত কি আছিল ?

বেহেৰা : মোৰ লাজ লাগে ছাৰ।

প্রথম ব্যক্তি : (সপোন দেখাৰ দৰে) উনৈছশ বিয়াল্লিছৰ সেই দিনটো !

আমি আমাৰ নেতাৰ লগত শোভাযাত্ৰাত গৈছোঁ। আমাৰ আগে পিছে সম্পূৰ্ণ বাতাবৰণ সেই শব্দৰে মুখৰিত……কি আছিল সেই শব্দ……অলপ আগতে যে তোৰ মুখত ওলাইছিল। কচোন, মনত পেলা। ভীষণ দৰকাৰ মোৰ এই শব্দ দুটা। মই এতিয়াই লিখিব লাগে, আৰু সেই শব্দ দুটা তাত সন্নিবিষ্ট কৰিব লাগে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তেওঁৰ টেবুলত কেইখনমান কিতাপ সজাই থোৱা আছে। তাতে ওলাবনেকি সেই শব্দ দুটা !

বেহেৰা : নহয় ছাৰ, সেয়া জ্যোতিষ আৰু হস্তৰেখাৰ কিতাপ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : টেবুলখন লুটিয়াই বগৰাই চাগৈ যা, তাতে পাবি।

প্রথম ব্যক্তি : তইনো সেই শব্দ দুটা পাহৰি যাব লাগেনে ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ইয়ালৈ অহাৰ কিছু সময়ৰ আগলৈকে মোৰ সেই শব্দ দুটা মনত আছিল। কিন্তু তেওঁক, সেইদৰে অনবৰত মোকোৰা মোকোৰে খাই এগাল মানুহৰ আগত বলকি থকা দেখি সকলো পাহৰি গলোঁ। (বৈ) এক মিনিটৰ কাৰণে মোক তেওঁৰ ওচৰলৈ যাবলৈ দে, চা, মই টেবুল লুটিয়াই তাক মাটিত বগৰাই চকী কাটি আনোনে নানো !

বেহেৰা : ছাৰ ! সেইটো হ’ব নোৱাৰে।

প্রথম ব্যক্তি : কি কলি ?……‘সেইটো হ’ব নোৱাৰে’ ?

বেহেৰা : হয় ছাৰ, সেই ভদ্ৰমহোদয়ৰ কাষলৈ এই ভদ্ৰলোক যাব নোৱাৰে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (চিঞৰি) মোৰ নাম ভদ্ৰলোক নহয়। মই সেই সংজ্ঞা ঘিণ কৰোঁ।

বেহেৰা : মই যেতিয়ালৈকে ইয়াত আছোঁ তেতিয়ালৈকে এই ভদ্ৰলোক তালৈ যাব নোৱাৰে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মূৰ ভাঙি দিম তোৰ।

বেহেৰা : 'ভেৰি চৰি' ছাৰ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : কৈছেঁ নহয়, এইবোৰ শেষ কৰি পেলাম মই।

বেহেৰা : সেই ভদ্ৰলোকে তো তাকেই বিচাৰে।

প্রথম ব্যক্তি : অ', সেই কাৰণেই তোক মাজত থিয় কৰাই গৈছে নহয়! মাজৰ এই খালী ঠাইত মানুহে মিলি দলিওৱাদলি কৰক, মাৰ-পিট কৰক, চিঞৰ-বাখৰ কৰক, কাৰোবাৰ খং কাৰোবাৰ ওপৰত সাৰিবলৈ গৈ এন্টি ... এন্টি.....

(বেহেৰাই ঘূৰি দ্বিতীয় ব্যক্তিৰ ঠাইত গিয় হয় আৰু দ্বিতীয় ব্যক্তি আহি প্রথম ব্যক্তিৰ কাষ পাহঁহি।)

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ইয়াক তেওঁৰে মানুহ যেন লাগিছে।

প্রথম ব্যক্তি : হেওঁৰ কাৰণেই তো ই বেহেৰাৰ চাকৰি এটা পাইছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ইয়াক কেনেকৈ কটুলাব নোৱাৰিনে ?

প্রথম ব্যক্তি : মোৰ তেনে কোনো আৱশ্যক হোৱা নাই, আৰু মই ভবাও নাই।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : আজি তো আমাৰ দুয়োজনৰে আৱশ্যক হৈছে। তোমাক লাগে সেই শব্দটো তোমাৰ লেখনিত সন্নিবিষ্ট কৰিবলৈ আৰু মোক লাগে সেই শব্দৰ ওপৰত তেওঁৰ লগত কিছু কথা পাতিবলৈ। তেওঁৰ ওচৰ পোৱাৰ আগতে সেই শব্দ দুটা মই জানি থোৱা ভাল।

প্রথম ব্যক্তি : তোমাৰ সেই গাৰ্ল ফ্ৰেণ্ডৰ নাম কি ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : 'দিচ্ ইজ ইবৰেলিভেণ্ট'।

প্রথম ব্যক্তি : 'বেরিভেণ্ট' কি ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : সেই শব্দটো আৰু তেওঁ হ'ল সেই শব্দৰ প্ৰতীক।

প্রথম ব্যক্তি : ওৱানদাৰফুল ! তেতিয়াহ'লেতো তেওঁৰ ইয়াত বহাৰ
ব্যৱস্থা থাকিবই লাগিব।

(ইয়াৰ মাজতে বেহেৰাই প্লেটত বাহী, জুঠা খোৱা বস্তু
লৈ আহে।)

প্রথম ব্যক্তি : বেহেৰা ! ক'ৰবাৰপৰা এখন চকী যোগাৰ কৰিবই লাগিব।

বেহেৰা : ইম্পাটিবোল ছাব, বাহিৰত বৰ ভিৰ।

প্রথম ব্যক্তি : ক'লৈ যাব তই ?

বেহেৰা : ভদ্ৰ মহোদয়ৰ আদেশ যে দেশত খাচু-বস্তুৰ অভাৱ হৈছে,
কোনো খাচু-বস্তুৱেই যাতে পেলনি নাযায়। বাহিৰত ভিক্ষাবীৰ
বৰ ভিৰ হৈছে।

(বেহেৰা বাঁওফালে ওলাই যায়। সেই সময়তে বাহিৰত
গুণ্ডগোল হয়। বেহেৰা উভতি গুচি আহে।)

বেহেৰা : বাপৰে বাপ, ইমান ভিৰ !

প্রথম ব্যক্তি : এইপিনে নাযাব কিয় ?

বেহেৰা : সেইপিনে যাবলৈ এতিয়া মানা।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : কিয় ?

বেহেৰা : ভিক্ষাবীৰলৈ এই জুঠাবোৰ এতিয়া ইয়াৰপৰাই দলিয়াই দিব
লাগিব। ভিক্ষাবীৰও কম নহয়, খালে চেন্দুইচৰ জুঠাহে খাব
বোলে। (দলিয়াই দিয়ে), ল……আৰে, কাজিয়া কৰিছ কিয় ?
হেৰ' নিজৰ ভিতৰতে কাজিয়া কৰি কি লাভ ! হেৰ' এয়া
'ইম্পাৰ্টেড' বস্তু, ল'। কাজিয়া নকৰিবি। হেৰ' ভদ্ৰমহোদয়
ভিতৰতে আছে। আজি বহুত বস্তু পাবি। (দলিয়াই দিয়ে)
ল……এয়া হ'ল 'হেমাৰ্গৰ', এতিয়া ই স্বদেশী বস্তু।

প্রথম ব্যক্তি : (হঠাতে) কি কলি ? তই এতিয়া কি কলি ?

বেহেৰা : মই দাঁত কামুৰি ধৰিছোঁ। নহয় যাতে ইটো শব্দৰ দৰে পাহৰি নাযাওঁ। স্বদেশী.....মানে 'ইম্পৰ্টেড'।

প্ৰথম ব্যক্তি : আমি তেতিয়া বিদেশী বস্তুত জুই লগাই দিছিলোঁ।
(দ্বিতীয় ব্যক্তিক) মই কৈ যাওঁ, তুমি লিখি যোৱাঁ। ব'লেই
মই পাহৰি যাম। স্বদেশী.....স্বদেশী মন, স্বদেশী দেহা,
পাহৰিয়েই গৈছিলোঁ, স্বদেশী নামৰ এজনী ছোৱালীও আছিল।

বেহেৰা : মোৰ পিতাৰ নাম আছিল স্বদেশ প্ৰসাদ।

প্ৰথম ব্যক্তি : তেতিয়া ভাৰতবৰ্ষতে স্বদেশ আছিল।

(দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে লিখি লিখি পেডৰ কাগজ ফালি মাটিত
পেলায় আৰু প্ৰথম ব্যক্তিয়ে তাক বুটলি সামৰি থয়)

প্ৰথম ব্যক্তি : আমাৰ সেই স্বদেশৰ সেই নেতাসকল—তেওঁলোকে যে
কিমান ত্যাগ স্বীকাৰ নকৰিলে ; গোটেই দেশ এক প্ৰেৰণাবে
উধুন্ধ, চাৰিওফালে আশাৰ সঞ্চাৰ.....। আবে, তুমি লিখি
যোৱা নাই কিয় ? সমস্ত নষ্ট কৰি পেলালে। এইটো এটা
সম্পাদকীয়, আজি গধূলি এইটো মই বিছ টকাত বেচিবা লাগিব।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (উঠি) মাথোন বিছ টকাত বেচিবা এইটো ? আৰু
এই দেশ ?

প্ৰথম ব্যক্তি : তোমাক সাৱধান কৰি দিছোঁ, মই দেশৰ সন্মান-হানিকৰ
কোনো কথাই শুনিবলৈ ইচ্ছা নকৰোঁ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : এইখন দেশৰ দাগ কিমান তাৰ হিচাপ নিকাচ হৈ
গৈছে। কবলৈ গ'লে তাৰ আধা মূল্য দিয়াও হৈ গৈছে।

প্ৰথম ব্যক্তি : সমস্ত এতিয়ালৈকে তোমাৰ গাৰ্ল ফ্ৰেণ্ড নহাৰ কাৰণে
তোমাৰ মগজ গৰম হৈছে !

দ্বিতীয় ব্যক্তি : আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বজাৰত ইয়াৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ পাইছে।
দালালে চেযাৰ মাৰ্কেটত চিঞৰা আৰম্ভ কৰি দিছে।

(ভিতৰৰ ফালে সমস্বৰে গোৱা শুনা যায়—“আছিল ৰাম
গ'ল ৰাম” আদি।)

প্রথম ব্যক্তি : (খঙত) বন্ধ কৰ ! বন্ধ কৰ !

(ক্ষন্তেকলৈ নিস্তব্ধতা বিৰাজ কৰে)

বেহেৰা : ছাৰ, তেওঁ ভিতৰ পালেহি।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তেওঁ আহি গ'ল !

বেহেৰা : গাৰ্ল ফ্ৰেণ্ড !

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মিনি.....।

(দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে দৌৰ মাৰি গৈ দুৱাৰ-মুখত থিয় হৈ চায়।)

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (মাতে) মিনি !

বেহেৰা : ছাৰ, অলপ লাহে লাহে মাতক। ভদ্ৰমহাশয়ে তেওঁৰ লগত কথা পাতি আছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (খঙত) কি কৈছ ? মিনি, শুনা—মিনি ! (বৈ)
তেওঁৰ কাৰণেতো এতিয়া এখন চকীৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিল।
(অতিষ্ঠ হৈ) এক ঠেলা মাৰি মই মোৰ বান্ধৱীৰ কাৰণে চকী
লৈ আহিম।

(বেহেৰাই আগবাঢ়ি তেওঁক ধৰে আৰু যাবলৈ নিদিয়ে।)

বেহেৰা : (ভৰিত ধৰি) নহয় ছাৰ, তেনে নকৰিব। আপুনি ভুল
কৰিছে। চাৰিওপিনে হুলস্থূল লাগি যাব।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মোৰ সহাব সীমা পাৰ হৈ গৈছে।

প্রথম ব্যক্তি : (বাধা দি) ই সঁচা কথাকে কৈছে। ভদ্ৰলোকক নাতৰাবা
তাৰপৰা। ভীষণ বিপদ হ'ব কিন্তু। গোটেইখন 'কেয়ৰ্ছ'
হ'ব। সমস্ত ব্যৱস্থাই অচল হৈ পৰিব। আমিও ইয়াত থাকিব
নোৱৰা হ'ম।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তই কোন ?

প্রথম ব্যক্তি : মই..... মই .....মই এজন ব্যক্তি।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : নহয়, তই অকল ব্যক্তিয়েই নহয়।

প্রথম ব্যক্তি : মই তোমাৰ নিচিনাই এজন ব্যক্তি, এই দেশৰ নাগৰিক।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : নহয়, তই ইংৰাজ ! সেই ইংৰাজ, যি ইংৰাজৰ বিৰুদ্ধে তইতে যুঁজিছিলি, আৰু সেই আচৰিত যুঁজখনে তোক ওলোটাই সেই ইংৰাজকে হ'বলৈ বাধ্য কৰালে। সিহঁত সাধাৰণ শত্ৰু নহয়, আৰু ক'বলৈ গলে সিহঁতৰ কথাতেই তইতে সেই যুঁজত জঁপিয়াই পৰিছিলি। তইওৰ সমস্ত নীতিয়েই নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছিল সেই শত্ৰুৱে।

প্ৰথম ব্যক্তি : তই দেখিছিলি ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : দেখিছোঁ।

প্ৰথম ব্যক্তি : অসম্ভৱ !

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মই তোৰেই বৰ্তমান যেনেকৈ তই মোৰ অতীত।
(অলপ বৈ) আমি কিছুমান ব্যক্তিগত কথাত যুঁজ-বাগৰ কৰি আছেঁ। একেবাৰে ব্যক্তিগত। কিছুমান সৰু সৰু কথাৰে আমি ডাঙৰ কৰি পেলাওঁ আৰু ডাঙৰবোৰ দেখিও নেদেখোঁ।
বেহেৰা : ছাৰ, সেই কাৰণেই আজি আপুনি সেই চকীখনৰ বাবে ইমান হায়ৰাণ হৈছে। ঠিক আছে, কাইলৈৰপৰা ইয়াত মই দুখন চকী ৰাখিম।

প্ৰথম ব্যক্তি : ৰ'বি ৰ'বি, মোক মনত পেলাবলৈ দে। এইটো বৰ মূল্যবান কথা। (খৰ-খৰকৈ লিখিবলৈ লয়) আমি যাৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবলৈ যাওঁ এদিন গৈ তাৰ নিচিনাই হৈ পৰোঁ .....আৰু কি ? (হঠাতে) কি আচৰিত ! ইমান সোনকালে পাহৰি ৰাওঁ !.....মোৰ লিভাৰ বেয়া হৈছে যেন পাইছোঁ।

বেহেৰা : এই বয়সত যেছ খাব নালাগে।

প্ৰথম ব্যক্তি : কি আছিল শব্দটো ! ভাবচোন, তই কি কৈছিলি ?

বেহেৰা : ছাৰ, সেইটো চিনেমাত কোৱা কথা। জয়হিন্দ টকিজত চলিছে চিনেমাখন।

প্ৰথম ব্যক্তি : মোৰ লেখনিত সন্নিবিষ্ট কৰিবলৈ সেই শব্দটো মোক

এতিয়াই লাগে আৰু এওঁক লাগে গাল ফ্ৰেণ্ডৰ লগত সেই বিষয়ত কথা পাতিবলৈ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : তোমালোকে মোক যাবলৈ নিদিয়া কিয়? মই সেই ভদ্ৰলোকক চকীৰপৰা বগৰাই দিলেই সেই শব্দ নিজে নিজে বাহিৰ হৈ যাব।

প্ৰথম ব্যক্তি : (ভাবি) তাৰ মানে চকী বগৰাই দিলেই সেই শব্দ ওলাই পৰিব! অৰ্থাৎ চকীখনেই হ'ল সেই শব্দৰ মূল। (লিখিবলৈ ধৰে) সেই কাৰণেই ইমান মূৰ ঘমাবলগীয়া হৈছে। (দৌৰ মাৰি গৈ) নহয় নহয়, তুমি সেই ভদ্ৰলোকৰ ওচৰলৈ যাব নোৱৰা। মই তেওঁক বহুত দিনৰেপৰা জানো। আন নহলেও তেওঁ চিধা মানুহ। তেওঁক তুমি চকীৰপৰা বগৰাব লাগিলে ইয়াত এনেকুৱা ছলস্থল, মাৰ-পিট, লুটপাত হ'ব যে তুমি নিজেই বাচি থকাই টান হ'বগৈ।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ সেই দিনটোৰ কথা মনত পেলোৱা চোন। ঠিক এনেকৈয়ে তেওঁলোকে কৈছিল যে যেতিয়ালৈকে আমি সিহঁতক চুয়েজ খালৰ পাৰ কৰিব নোৱাৰিম.....

(দুয়ো মূৰ্ত্তিৰদৰে নিস্তব্ধ হৈ পৰে—যেন তেওঁলোকক কোনোবাই বোবা কৰি পেলাইছে।)

বেহেৰা : (উত্ৰাৱল হৈ) কি.....কি.....কি.....(লৰা-ঢপৰা কৰি) ইয়েছ ছাৰ!

(বাঁওফালে যাব ধৰে। দুয়ো ব্যক্তিয়ে নিঃশব্দে কথা পাতি থাকে। প্ৰথম ব্যক্তিয়ে সত্যাগ্ৰহীৰ ৰূপ লয় আৰু দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে ক্ৰোধৰ মূৰ্ত্তি ধৰে। অলপ পিছত বেহেৰা পুনৰ ভিতৰৰপৰা ওলাই আহে।)

বেহেৰা : ছাৰ, অ' মিষ্টাৰ! হেৰি ডাঙৰীয়াসকল.....। আপোনা-লোক হঠাতে ইমান নিমাত হৈ পৰিল কিয়? ভদ্ৰলোকে বৰ বেয়া পাইছে। আপোনালোকৰ খং-ৰাগ, কথা-বতৰা আৰু সমস্ত

ব্যৱহাৰ তেখেতৰ খুব ভাল লাগে। তেওঁৰ প্ৰেছ কনফাৰেন্স
প্ৰায় শেষ হৈছে। ষ্টুইক কৰাসকলৰ এটা দেলিগেশ্যন আহিছে
তেওঁৰ ওচৰলৈ। অলপ পিছতে তেওঁলোকো যাবগৈ। অ’
ছাৰ, আপোনালোকে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কথা পাতক। ছাৰ!

(দুয়ো ব্যক্তিয়ে আকাৰে ইঙ্গিতে বেহেৰাক সোধে
যে তেওঁলোকৰ মুখৰপৰা মাত ওলোৱা নাইনেকি ?)

বেহেৰা : আৰে বাপ, আপোনালোকৰ চোন মুখৰ মতেই নাই ! মইতো
একোৱেই শুনা নাই। হয় ছাৰ, মই কোনো শব্দকে শুনা
নাই। ঠিক আছে বাক, অলপ জোৰেৰে হাঁহি দিয়কচোন,
তেতিয়াহে যদি কিবা শুনো।

(দুয়ো হাঁহে যদিও তাত কোনো শব্দ নহয়।)

বেহেৰা : আৰে, খিল-খিলাই হাঁহক.....অট্টহাস্য মাৰক। (দুয়ো
হাঁহিবলৈ ধৰে।)

বেহেৰা : (হায়ৰাণ হৈ) নাই নাই, কোনো শব্দ ওলোৱা নাই। কি
কৈছে ? মই বেহেৰা, নহয় নহয়, আপোনালোক দুয়ো বোবা
হৈ গৈছে। আপোনালোকৰ মুখৰপৰা কোনো শব্দ নোলালে
মই শুনো কেনেকৈ ? চাওক না, সোঁফালৰপৰা সেইয়া শব্দ
আহিছে। মই নুশুনো বুলিলেও শুনিবলৈ বাধ্য। (কাণ
দি শুনে) ভদ্ৰমহাশয়ে আপোনাৰ ফ্লেণ্ডক কিবা চাকৰিৰ কথা
কৈছে। (আকৌ শুনে।)

অ’, তেওঁ তেওঁৰ ফিউছাৰ কেৰিয়াৰৰ সম্পৰ্কে কথা পাতছে।
(আকৌ কাণ দি) তেওঁৰ লগত ইণ্টাৰপ্ৰেটাৰ হৈ বিদেশলৈ
যাব।

(দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে হঠাতে চিঞৰ মাৰি দিয়ে।)

দ্বিতীয় ব্যক্তি : হ’ব নোৱাৰে, কেতিয়াও হ’ব নোৱাৰে।

(প্ৰথম ব্যক্তিয়ে নিঃশব্দে কিবা কয়।)

বেহেৰা : সেয়া, এতিয়াতো বিশ্বাস হৈছে যে মই বোবা নহয়, আৰু

মোৰো বিশ্বাস আছিল যে আপোনালোকো বোবা হ'ব নোৱাৰে। (হঠাত কাণ দি শুনে) অ' ভদ্ৰলোকে কৈছে যে আমি দৈনিক নিজৰ ডায়েৰি লিখিব লাগে। (আকৌ শুনে) আৰু ডায়েৰিৰ প্ৰতিটো পৃষ্ঠাত মহাপুৰুষসকলৰ মহান বাণী ছপা কৰা থাকিব লাগে.....(শুনে) মহাপুৰুষ সেইজন, যি-জনে নিজ বিশ্বাসৰ কাৰণে কোটি কোটি মানুহৰ জীৱন নাশ হোৱালৈকো পৰোৱাই নকৰে। (শুনে) ভাবনা-প্ৰধান ব্যক্তিয়েই মহান হয়।

(এইখিনিতে প্ৰথম ব্যক্তিৰ মুখৰ মাত ওলায়।)

প্ৰথম ব্যক্তি : নহয়, তেওঁ একো নাজানে, তেওঁ সকলো পাহৰি গৈছে—তেওঁ নিজ ধান্দাত অচেতন। অশ্রায় অত্যাচাৰে ভৰি পৰিছে। মানুহে আৰু এতিয়া সহ্য কৰি নাথাকে। প্ৰত্যেকটো কথাৰে এটা সীমা আছে। ৰাতি পুৱাবৰ হ'ল। নতুন সূৰ্য্য ওলাব। আমাৰ মাজৰপৰাই কোনোবা এজন থিয় হৈ উঠিব.....আৰু.....আৰু.....

বেহেৰা : আৰু...আৰু...আৰু...আৰু !

(বেহেৰায়ে সেই একে নিঃশব্দ হাঁহি মাৰিবলৈ ধৰে। আকাৰে ইঙ্গিতে সি কয় যে কথা কব নোৱাৰাত সি দুখ অনুভৱ কৰিছে। সংকেতেৰে বুজায় যে তাৰ চাকৰি যাব।)

প্ৰথম ব্যক্তি : আবে, তোৰ কি হ'ল ?

দ্বিতীয় ব্যক্তি : ঠিক আছে, এইদৰেই বোবা হৈ থাকিবলৈ দিয়া। কোনো কথা নাপাতিব তাৰ লগত। তোৰ চাকৰি গলে ভালৈই হয়—তাইতো তাৰেই মানুহ। যা এতিয়া তাৰ ওচৰলৈ, আমাক হাতযোৰ কৰিব নালাগে.....তোৰ প্ৰতি আমাৰ অকণো সহানুভূতি নাই।

(বেহেৰাই প্ৰথম ব্যক্তিৰ ভৰিত ধৰে।)

প্ৰথম ব্যক্তি : তোৰ প্ৰতি মোৰো কোনো সহানুভূতি নাই। (হঠাতে
বৈ) সিহঁত দুয়োৰো মাজতো নাই.....। এই (বেহেৰা)
মহাপুৰুষে বোবাৰ ভাষাৰে কিবা কৈছে.....কি, তেওঁ আমাৰ
ভিতৰত এজনৰ আনজনৰ প্ৰতি থকা সহানুভূতিৰ বান্ধোন
ছিঙি আমাক বেলেগ পথেৰে পৰিচালিত কৰিছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (ভাবপ্ৰৱণতাৰে) সমস্ত 'ফুড', মই তাক শেষ কৰিহে
এৰিম।

(এই সময়তে বেহেৰাই অট্টহাস্ত মাৰে)

বেহেৰা : (সেই হাঁহিৰে) তোমালোক দুয়োকে (প্ৰথম ব্যক্তিক)
তোমাক কোনোবা এজন মহাপুৰুষ লাগে আৰু তোমাক
(দ্বিতীয় ব্যক্তিক) এগৰাকী গাৰ্ল ফ্ৰেণ্ড লাগে আৰু মোক
সেই ভদ্ৰলোকক.....জিন্দাবাদ !

(ভিতৰলৈ লব মাৰে)

প্ৰথম ব্যক্তি : জিন্দাবাদ ! ইয়াৰ আগৰ শব্দটো কি আছিল ?

(ঘনাই পায়চাৰি কৰে, ভাবে। দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে তেওঁক
মুৰবপৰা ভৰিলৈকে লক্ষ্য কৰে। তেনেতে হাতত কিবা
বস্তু লৈ বেহেৰা সোমাই আহে।)

বেহেৰা : এয়া চাওক, ভিতৰবপৰা ভদ্ৰমহাশয়ে আপোনালোক
দুয়োলৈকে এয়া উপহাৰ দি পঠাইছে। আপুনি ডাঙৰ, আপুনি
মহানজনক বিশ্বাস কৰে, সেয়ে আপোনাক দিছে এই উপহাৰ—
মহাপুৰুষৰ আত্ম কথা। (প্ৰথম ব্যক্তিক উপহাৰ দিয়ে) আৰু
আপুনি হ'ল বৰ উৎসাহী। আপোনাৰ বিদ্ৰোহী ভাবে তেখেতক
যথেষ্ট প্ৰভাৱান্বিত কৰিছে। (পেকেট খুলি) আপোনাৰ
কাৰণে তেখেতে এটা মিনি চুট দিছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মিনি চুট ! এইবোৰ কি চুপতি !

বেহেৰা : আপোনাৰ গাৰ্ল ফ্ৰেণ্ডক তেখেতে মিনি শাড়ী প্ৰেজেন্ট
দিছে।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : (থুই পেলাই) লৈ যা এইবোৰ তাৰ মূৰত দলি মাৰি
দেগৈ।

বেহেৰা : ভদ্ৰমহোদয়ে কৈছে যে যদি আপুনি এক মিনিটৰ ভিতৰত এই
চুট পিন্ধিব পাৰে তেতিয়াহলে আপুনি ভিতৰলৈ যাব পাৰিব।

(পিন্ধো নিপিন্ধোকৈ দ্বিতীয় ব্যক্তিয়ে চুট পিন্ধিবলৈ ধৰে)

বেহেৰা : (প্রথম ব্যক্তিক) আপুনি সেই শব্দটো এই কিতাপ খনত
বিচাৰক। যদি এক মিনিটত বিচাৰি পায় তেতিয়াহলে
ভিতৰলৈ যাব পাৰিব।

(এজনে পিন্ধিবলৈ ধৰে আৰু আনজনে কিতাপৰ পাত
লুটিয়ায়।)

বেহেৰা : সোনকাল কৰক। নহলে এক মিনিট পাৰ হৈ যাব এতিয়া।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : মই এইটো পিন্ধিব নোৱাৰিম গৈ।

প্রথম ব্যক্তি : কিতাপতচোন মই একো বিচাৰি নাপাওঁ।

বেহেৰা : সোনকালে কৰক।

দ্বিতীয় ব্যক্তি : এইটো পিন্ধা অসম্ভৱ।

প্রথম ব্যক্তি : ইয়াৰ পৃষ্ঠাবোৰ উকা।

বেহেৰা : সোনকাল কৰক, এক মিনিট যায়.....।

প্রথম ব্যক্তি : একো ভাবি পোৱা নাই। মই কি পঢ়োঁ ?

বেহেৰা : বিচাৰক বিচাৰক। পঢ়িবলৈ চেষ্টা কৰক।

প্রথম ব্যক্তি : ইয়াত সকলোবোৰ নিজ হিচাপত আছে। ওপৰ তল
.....তল ওপৰ যি যিহৰ বিৰোধিতা কৰে সি আকৌ তাকেই
হ'ব খোজে।

বেহেৰা : সোনকাল কৰক। সময় শেষ হয় এতিয়া।

(বেহেৰাই তাকে কৈ থাকে। প্রথম ব্যক্তিয়ে নিজৰ কথা
কয় আৰু এক মুহূৰ্তত তিনিওটা মানুহ মূৰ্তিৰ দৰে জঠৰ
হৈ বৈ যায়।)

(পট পৰে)

সৃষ্টিৰ শেষ মানুহ

ধৰ্মবীৰ ভাৰতী

চৰিত্ৰ

ঘোষক

জনতাৰ মাজৰ এজন ব্যক্তি

শাসক

বৈজ্ঞানিক

জনতা

সৈন্য

(ঘটনাৰ সময়—অনিশ্চিত ভৱিষ্যত)

(কোনো এক বিশেষ ৰাজ-আজ্ঞাৰ সময়ত বজোৱা তুৰাহী আৰু
ডবা শব্দৰ শব্দ। অন্তৰালৰপৰা এজন মানুহৰ কণ্ঠস্বৰ শুনা
যায়—“শুনা শুনা”)

ঘোষক : শুনা ৰাইজ !

শুনা হেৰা মনুষ্য সন্তানসকল

শুনা শুনা !

মই কৈছোঁ। এক ভৱিষ্যত নগৰীৰ চাৰি আলি চকৰপৰা,
অন্ধকাৰ ভৱিষ্যতত পোত গৈ থকা এইখন সভ্যতাৰ নগৰী,
এই নগৰীৰ দুৱাৰডলি পাওঁতে পাওঁতে ইতিহাসৰ বহুটো স্তৰ
পাৰ হ'ল আৰু সংস্কৃতিৰো ঘটিল পৰিৱৰ্তন।

তাৰ ছবি অঙ্কিত ৰ'ল।

মৰুভূমিৰ বালিত তপ্ত-বক্তেৰে। কিমান যে বুভুক্ষ নগ্ন যুত
শিশু কবৰত পোত গ'ল এই নগৰীৰ ভেটিত, আৰু তাৰ
বিনিময়ত জন্ম পালে এই নগৰী। মই সেই ভৱিষ্যত নগৰীৰ
চাৰি আলি চকৰপৰা কৈছোঁ, শুনা !

(চাৰি আলিৰ চকত বহুত মানুহৰ ছলস্থল। ভয়ত আতুৰ
কক্ক কণ্ঠস্বৰে মাজে মাজে উগ্ৰমূৰ্তি ধাৰণ কৰে। মাজে মাজে
চিঞৰ-বাখৰ, ল'ৰা-ছোৱালীৰ কান্দোন, ভিক্ষাৰীৰ মাত, গালি-
গালাজ। অৱশেষত এই সকলোবিলাক কিছুমান ফুচফুচনিত
পৰিণত হয়গৈ।)

চাৰিওকালে ল'ৰা-ঢপৰা, চিঞৰ-বাখৰ, হেঁচা-ঠেলাৰ শব্দ শুনিছা
তোমালোকে,

নগৰৰ অলিয়ে গলিয়ে থুপ খাইছে অসংখ্য মানুহ
 তিলমানো ঠাই নাই তাত ! বুদ্ধি পাইছে জনতাৰ ভিৰ
 নাজানো কিয় তেওঁলোক হৈছে একত্ৰিত এই চাৰি আলি
 চকত,

চৌদিশে জনতাৰ ভিৰ
 হাজাৰ হাজাৰ আবাল বৃদ্ধ বনিতা—
 শিশুৰে ক্ষিপ্ৰতাৰে আহিছে আগবাঢ়ি।
 কিস্ত আচৰিত এই মানুহবোৰ,
 হাত-ভৰি সৰু সৰু
 মূৰবোৰ ডিঙিত সোমোৱা,
 পেট ডাঙৰ, তিল তিলকৈ ওলোৱা,
 গোঁল যোৱা মঙহৰ টুকুৰাৰ দৰে
 চকুৰ বাহুবোৰ ওলমি পৰা,
 গতিত কোনো গান্ধীৰ্য নাই সিহঁতৰ।
 বোকাৰ ভেকুলীৰ দৰে জঁপিয়াই জঁপিয়াই
 খোজ দিছে সিহঁতে।
 স্থগিত প্লেগৰ নিগনিৰ দৰে সিহঁত
 দলে দলে গলিলৈ আহিছে সোমাই
 (যেন গ্লাচৰ মজিয়াত শ শ নিগনিৰ ভৰিৰ শব্দ।)
 নাজানো ভিৰ কিয় আজি বাঢ়িছে ইমান !
 বুজিব নোৱাৰি একো
 তেওঁলোকৰ কথাৰপৰা,
 কণ্ঠস্বৰেই সলনি হৈছে সিহঁতৰ !
 শুনিছোঁ শ শ বছৰৰ আগতে
 এই মানুহবোৰে বোলে ক'লা ঘন বক্ত
 পান কৰিছিল,
 ভক্ষণ কৰিছিল পচা মৃত দেহ

তেতিয়াৰপৰাই সলনি হ'ল

সিহঁতৰ কণ্ঠস্বৰ।

(জনতাৰ ভিৰ, বন্ধ হুঁনিয়াহেৰে ভৰা কণ্ঠ । তন্দ্রালু অৱস্থাত
মন্ত্ৰ-মুগ্ধ শিৱই কোৱাৰ দৰে যেন কৈছে—“কিবা এক বহুস্ময়
অমঙ্গল ঘটিব। এই বাক্য সকলোৰে মুখত ধ্বনিত-প্ৰতিধ্বনিত
হৈ খলকনি উঠে।)

তথাপিও শুনিছে। যিখিনি

তাৰপৰা হয় অনুমান

নগৰত আজি এক বহুস্ময়

ঘটিব অমঙ্গল,

জীয়া মানুহ জ্বলা জুইত জাহ গলে

যেনে শব্দ হয়

তেনে শব্দ কালি ৰাতি বৈ বৈ

শুনা পাইছিলোঁ নক্ষত্ৰৰপৰা।

আৰু ৰাতিৰ পোহৰত জুয়ে পোৰা

মণ্ডহৰ দুৰ্গন্ধ।

গোটেই ৰাতি পাৰ কৰে মানুহবোৰে

ভয় আৰু আতঙ্কৰ মাজেৰে !

ৰাতিপুৱাৰ লগে লগে দেখা গ'ল

পশ্চিমৰ আকাশত ওলমি আছে

এটুকুৰা জ্বলন্ত মেঘ,

দেই পুৰি গৈছে হাবি-বন-উপত্যকা

ছিৰা ছিৰ দিলে প্ৰকাণ্ড শিল

ঠায়ে ঠায়ে সভ্যতাত ফাক পৰিল

আতঙ্কিত জনতা,

ঘৰ এৰি পলাইছে সিহঁত।

চাৰি আলি চকত ভীষণ ভিৰ।

এয়া হেনো মহা সৃষ্টিৰ অন্তিম দিন
সমস্ত পৃথিবীয়ে আত্মহত্যা কৰিব আজি।
জনতা ভয়ত বিহ্বল
পলাইছে সিহঁত, সমাগম নিয়ন্ত্ৰণৰ
বাহিৰ।

(হঠাতে জনসমাবেশৰ ধ্বনি ভেদি মিলিটেৰি বেণ্ড বাজি উঠে।
তাৰ পিছত সকলো তল পেলাই তীব্ৰভাৱে ধ্বনিত হয় ঘোঁৰাৰ
খুৰাৰ শব্দ।)

সোঁৱা আহিল সুসজ্জিত সৈনিকৰ দল
হাতত বন্দুক লৈ থিয় দিলে ঠায়ে ঠায়ে।
মানুহবোৰ ভয়তে নিমাত হ'ল।
কিন্তু ই কি?

দূৰত সোঁৱা কিহৰ গুণ্ডগোল!
(“চুপ থাক”, “কবলৈ দে তাক”, “হয় হয়”, “কি কৰিছ?”
“মৰালৈকে মই কৈয়েই থাকিম” আদি কণ্ঠ শুনা যায় আৰু
শেষত গুণ্ডগোল আঁতৰি যায়।)

দূৰত সোঁৱা কিবা এক লাগিছে ছলস্কুল,
কোনো এক চিপাহীয়ে এজনক কৰিছে
কৰায়ত্ব,

বন্ধনত ছটফটাই কিবা কৈছে সি,
দুজন চিপাহীয়ে ধৰিছে হাতত তাৰ
এজনে সোপা দি ধৰিছে তাৰ মুখত,
কিন্তু সি মুখ খুলি কথা কব,
নাথাকে নিমাতে।

সেয়া শুনা, কৈছে সি—

সেই ব্যক্তিৰ কণ্ঠস্বৰ : শুনা ভাই সকল!

মই নিগনি আৰু তোমালোকে।

নিগনি আৰু চিপাহীও

নিগনি।

থাকিব পাৰে সিহঁতৰ হাতত

বন্দুক, কিন্তু এই বঙ-বিৰঙৰ

ইউনিফৰ্ম পিন্ধা বন্দুকধাৰী

নিগনিবোৰ মাথোন

খেলাৰ পুতলা।

জুইৰ ধুমুহাৰ আগত

নোৱাৰে তিষ্ঠিব সিহঁত।

(সৈনিকৰ পেৰেডৰ ধ্বনি, বিগুনৰ ধ্বনি আৰু মেঘৰ
গৰ্জন।)

মাৰিব পাৰে আমাক সিহঁতে

কিন্তু মহানাশৰ ধুমুহাত

হালধীয়া পাতৰ দৰে থল থল সৰিব সিহঁত,

সৃষ্টিৰ আজি অন্তিম দিন

ভূপাকৃত হৈ সমস্ত আকাশ

খহি পৰিব আমাৰ ওপৰত।

গোটেই ৰাতি তবাবোৰত মৰিশালিৰ

চিতাণি জ্বলিছে,

তোমালোকক সাৰধান কৰি দিছে।

ৰাতি মই জোনৰ গাত বঙা তেজৰ

দাগ দেখা পাইছোঁ।

আজি জোনাকৰ লগতে বন্ধ হ'ব

মৃত্যুৰ অজগৰে আছে মুখ মেলি,

কৰিব গ্ৰাস

নিগনি, আমি নিগনি, মৰিম আমি।

(জনতাই গম্ভীৰ স্বৰে দোহাৰে—“আমি নিগনি, মৰিম। আমি

নিগনি, মৰিম আমি।” প্ৰথমে দুখ আৰু বেদনাৰে ভৰা কণ্ঠত কিছুমান মানুহে এইদৰে গোৱাৰ পিছত আন মানুহেও সিহঁতৰ লগত যোগ দিয়ে। নিৰাশা, অৱসাদ আৰু অনুতপ্ত কণ্ঠৰ পিছত তেওঁলোকৰ মাতত দৃঢ়তা প্ৰকাশ পায়, যেন নিগনি হৈ মৰাটো তেওঁলোকৰ ভাগ্য আৰু জীৱন দৰ্শন। তথাপিও তেওঁলোকৰ কণ্ঠস্বৰত এক ব্যাকুলতা উপচি পৰে। ইঠাতে জনতাৰ হুলস্থূল ভেদি সেই ব্যক্তিৰ কণ্ঠ শুনা যায়। ধিকাৰৰ সূৰত সি কয়— “আমি নিগনি আমি মৰিম”।)

(জাই জাই গুলীৰ শব্দ, তাৰ পিছত শ্মশানৰ নিৰৱতা।)

ঘোষক : শেষ হ’ল

সৈনিকৰ গুলীয়ে তাক শেষ কৰি
দিলে।

ক’লা বাট তেজেৰে বাঙলী হ’ল

পৰি আছে তাৰ মৰা শ।

নিস্তৰ্ক হৈ বৈ আছে জনতা

উচুপি আছে মাথোঁ কিছুমান

ভয়াতুৰ শিশুৱে।

নিস্তৰ্ক নিৰ্বাক জনতা।

পশ্চিমৰ পাহাৰ ঘেৰি

জ্বলন্ত মেঘত উফৰি পৰিছে

কিছুমান ক’লা ক’লা তৰঙ্গ।

দূৰৰ উপত্যকাত বলিছে বিষাক্ত

পচোৱা বা, নিস্তৰ্কতাৰে জনতা

আছে থিয় হৈ।

(সৈনিকে মাৰ্চ কৰাৰ শব্দ আৰু বেগুত ৰাজকীয় সূৰ
বাজি উঠে। জনতাই পুনৰ গাবলৈ ধৰে— “সি নিগনি
আছিল, মৰিল আৰু আমিও নিগনি, আমিও মৰিম।”)

শাৰীপাতি থিয় দিছে সৈনিকে

জনতাই এৰি দিছে বাট

স্বয়ং শাসক হেনো আহিব এতিয়া !

(জনতাৰ মাত ডাঙৰ হয় ! “আমি নিগনি, আমি
মৰিম, আমি নিগনি, কিয় নিগনি হলোঁ ? কিয় নিগনি
হলোঁ ?”)

সোৱা স্বয়ং শাসক আহিছে কোবোৰে

সঙ্গীনধাৰী সৈনিকেৰে পৰিবেষ্টিত তেওঁ,

চাৰি আলি চকত থিয় হৈ কিবা কব ধৰিছে, জনতাৰ বাঢ়িছে ভিৰ
উচ্চস্বৰে কৈছে শাসকে.....

শাসক : তোমালোকে লাজ পোৱা উচিত মোৰ নগৰৰ বাসিন্দাসকল !
ইমান অগ্নিৰ হৈছা কিয় ? তৰাবোৰত গোটেই বাতি মৰি-
শালিৰ চিতা জুই দেখি নে, পশ্চিমৰ পাহাৰত ওলমি থকা
জ্বলন্ত ডাৱৰ দেখি !

মুখসকল ! তোমালোকে পাহৰি গৈছা, মই মোৰ ৰাজত্বকালত
সোণেৰে গাঠিছিলোঁ দেৱাল, ইস্পাতৰ কবচেৰে আবৃত কৰি
বাখিছিলোঁ মোৰ ৰাজ্য, বান্ধিছিলোঁ মাইল জুৰি নদীত বান্ধ,
কিন্তু মোৰ এই প্ৰজাতন্ত্ৰত যেতিয়া বিনা ভোটে এপাহ ফুলো
ফুলিব নোৱাৰে,

তেনে ক্ষেত্ৰত ভোট নোহোৱাকৈ মহা প্ৰলয় সৃষ্টি হয় কিহৰ
বলত !

তথাপিও দিছোঁ আদেশ, সেনাপতি ! গোলাবৰ্ষণেৰ শাঁত কৰি
দিয়া সেই জ্বলন্ত মেঘক ।

(জনতাৰ কোলাহল, কেবা ৰাউণ্ড ফায়াৰিঙৰ শব্দ ।)

ঘোষক : সৈনিকে আকাশলৈ বুলি মাৰি আছে গুলী,

কিন্তু মহাকালৰ তৃষ্ণাতুৰ জিভাৰদৰে আহে আগবাঢ়ি ধুমুহাৰ
গতি ।

(মেঘৰ গৰ্জন)

দূৰ পাহাৰৰপৰা ধীৰে ধীৰে কোনোবা আহিছে নামি,
দীঘল দাড়ি, সোলোক ঢোলোক পায়জামা, চকুত তীক্ষ্ণ দৃষ্টি
তেওঁৰ। শুনিছোঁ সি বিজ্ঞানী, যাদুকৰ, যুগদ্রষ্টা।
তাৰ সেই অলস চকুৰে দেখি আহিছে সি সাত পুৰুষৰ ছবি।
জনতাই বাট এৰি দিছে তাক, অভ্যর্থনাৰ হেতু বজায়ো থিয়
দিছে তাত।

(দুই চেকেণ্ড নিস্তব্ধতা)

ধীৰে ধীৰে আগবাঢ়ি বাস্তৱত পৰি থকা মৰা শৰ কাষ
চাপিছে সি।

(দুই চেকেণ্ড নিস্তব্ধতা)

তললৈ মূৰ কৰি চাইছে সি।

(জুৰ অটুহাস্য)

হাঁহিৰ ধৰিছে সি এক হিংসাৰ হাঁহি। মুখৰ বৰণ ক'লা হৈ
গৈছে শাসকৰ। অস্থিৰ ভাৱে কব ধৰিছে তেওঁ।

শাসক : বন্ধ কৰা এই হাঁহি

বন্ধ কৰা, বন্ধ।

বৈজ্ঞানিক : (হাঁহি হাঁহি) প্ৰলয়ৰ প্ৰথম সূচনা তুমি কৰিয়েই পেলোৱা
শেষত !

এই চকুৰেই মই সাত পুৰুষৰ উত্থান পতন দেখি আহিছোঁ।
আৰু শুনি আহিছোঁ, যিদিনাই পশ্চিমৰ পাহাৰত জুইৰ ধুমুহা
বলিব আৰু বাটত এটি মৰাশ বাগৰি থাকিব সেইদিনাই এই
নগৰলৈ নামি আহিব অন্তিম মুহূৰ্ত।

হেৰা, এই অন্তিম মুহূৰ্তলৈকে জীয়াই থকাসকল, আজি
তোমালোকৰ লগে লগে এক সৃষ্টিৰ, এক সভ্যতাৰ জঘন্য
কাহিনীৰ অন্ত পৰিব।

সোণৰ কাৰেঙত থকা এই নিগনিৰ সংস্কৃতিও আজি হ'ব
মৰিমূৰ।

শাসক : বন্ধ কৰা এই ৰাজদ্রোহ !

বৈজ্ঞানিক : এয়া দ্রোহ নহয় !

তুমি নিজেই নিজৰ মৃত্যু আনিছা মাতি।

চোৱাঁ এই উলঙ্গ আশ্রয়হীন মৰাশই সলাইছে বাগৰ,

পৰ্বতৰ দৰে দৃঢ় হৈ উঠিব সি, এই নদী, প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড শিল

এই ধুমুহা, সকলোৰে মানি লব তাৰ শাসন।

এই মৃতদেহ মহাপ্ৰলয়ৰ স্পষ্ট নিদৰ্শন।

শাসক : সেনাপতি.....

বৈজ্ঞানিক : কবলৈ দিয়া মোক

শাসক : সেনাপতি ! বন্দুক.....

বৈজ্ঞানিক : এই বন্দুকেৰে তুমি কিমান দিন তোমাৰ দুৰ্ভাগ্যক আঁতৰাই
ৰাখিবা ! মোৰেই আবিষ্কাৰ সেই বন্দুক, যাৰ দ্বাৰা কণ্ঠৰোধ
কৰি আছা মোৰ।

শাসক : সেনাপতি ! পাগল সি, ঔষধৰ প্ৰয়োজন তাৰ।

(ফায়াৰিঙ)

বৈজ্ঞানিক : আঃ !.....

(জনতাৰ কোলাহল, আহত বৈজ্ঞানিকৰ আতুৰ কণ্ঠ।

কল্প কণ্ঠেৰে জনতাই কয়)

আমি নিগনি, আমি মৰিম।

এই যাদুকৰ নিগনিৰ যাদুকৰ,

এই বজাও হ'ল নিগনিৰ বজা

এই মৃতও নিগনিয়েই

আমি নিগনি, আমি মৰিম।

বৈজ্ঞানিক : টেঁটু চেপি মাৰিব পাৰা মোক, কিন্তু ভৱিষ্যতৰ অগ্ৰগতিক

বাধা দিবা কেনেকৈ ? ধুমুহা অৱশ্যস্তাবী, মৃতবোৰে লব
প্ৰতিশোধ।

(গুলী চালনা)

জনতাৰ একাংশ : মৰাশই ইয়াৰ প্ৰতিশোধ লব।

আন একাংশ : আমি নিগনি, আমি মৰিম।

(লাহে লাহে এই দুই কণ্ঠ এক কণ্ঠত মিলিত হয়।

মেঘৰ গৰ্জন, বজ্ৰপাতৰ শব্দ।)

ঘোষক : দাঙি লৈ বৈজ্ঞানিকৰ মৰাশ উন্নত জনতা পলাব ধৰিছে।

গৰজিছে সেইয়া জলন্ত হিংস্ৰ ধুমুহা, সঁচাই, সঁচাইচোন বাগৰ
সলাইছে মৰাশই।

ই কি, সি চোন থিয় দিলে, চকুৰ পতা লৰিছে সঘনে
উঠিছে কঁপি নিস্তেজ শুকান তঁঠ, ই কি ! কথা কৈছে সি।

মৃত : নপলাবা ! নপলাবা !

মাৰিবা পলাই ক'ত ?

নিজে নিজৰ মৃত্যু আনিছা মাতি,

স্বীকাৰ কৰা ! তুমি সেই নগৰীৰ মানুহ

যাৰ ভেটিৰ তলত আছে পোত গৈ

কেঁচুৱাৰ লাওখোলা।

সেই নগৰীৰ মানুহ তুমি, য'ত

ভোকাভুৰ শিয়াল আৰু নাৰীৰ

মৰাশই কৰে একত্ৰে শয়ন

তুমি সেই নগৰীৰ মানুহ

য'ত মানুহৰ সপোনক জোখা হয়

হত্যা আৰু শৃঙ্খলেৰে।

তুমি সেই নগৰীৰ

তুমি সেই নগৰীৰ

সেই নগৰীৰ তুমি বাসিন্দা

নপলাবা, নপলাবা !

ক'ত তুমি সাৰিবা পলায় ?

তোমাৰ অট্টালিকাৰ প্ৰত্যেক চটা

ইটাৰ বুকুৰপৰা এই মৃত্যু

ওলাই আহিব ধৰিছে,

মৃত্যু আহিব ধৰিছে ধৰিত্ৰীৰ

বুকুৰপৰা,

এই মৃত্যুৱে তোমাক ধৰিব হেঁচা মাৰি

আকাশৰপৰা,

তুমি মাতি আনিছা এই মৃত্যুক

স্বীকাৰ কৰা।

পলাইছা কিয়, পলাইছা কিয়

ক'ত পলাই সাৰিবা তুমি ?

শাসক : (আতুৰ হৈ) সেনাপতি.....

(সৈন্য সাজু হোৱাৰ শব্দ আৰু ফায়াৰিং)

মৃত : এই বন্দুক, এই সৈনিকে

একে কৰিব নোৱাৰে মোক

মই আহিছোঁ মৃত্যুলোকৰপৰা

মৃত্যুঞ্জয়ী মই।

মই হৈছোঁ পৃথিৱীৰ, জনতাৰ, প্ৰভুৰ

বাণী,

মোৰ মাধ্যমেৰে কৈছে আন

কোনোবাই, যাৰ বক্ষত যুদ্ধৰ ৰচনা কৰিলা,

গঢ়িলা এই অট্টালিকা

যাৰ কঙ্কালৰ ওপৰত।

অতপৰে আছিলোঁ নিমাত্তে

মাথোন কৈছিলো তুমি,

এতিয়া মই কম, মোৰ পাল এইবাৰ।

তুমি আগে আগে আছিলো গৈ—

শৃঙ্খলিত মই, চুচৰি আছিলোঁ গৈ

তোমাৰ পাছে পাছে,

এতিয়া মই থিয় দিছোঁ।

কঁপিব ধৰণী।

সময় আহিছে মোৰ, লম প্ৰতিশোধ,

ধ্বংস কৰিম এই নগৰী

ইয়াৰ অলিয়ে গলিয়ে বোৱাম

গলিত অগ্নিৰ নদী

(জনতা আঁতৰি যোৱাৰ শব্দ)

নাযাবা আঁতৰি

কিমান দূৰ থাকিব আঁতৰি ?

আছে পৰি অসংখ্য মৰাশ পৃথিৱীৰ বুকুত

এই স্মৃতিগৰ প্ৰতীক্ষাত।

হাত-ভৰি বান্ধি লৈ শুহি শুহি

খাব তোমালোকক।

যুগে যুগে যাক তুমি আহিছা ভৰিৰে

গছকি—

পৃথিৱীৰ বুকু ফালি ওপৰলৈ আহিছে সিহঁত,

যুগ যুগ ধৰি ঘূৰাৰে নিৰৱে থিয় হৈ

আছে এই আগ্নেয় পাহাৰ।

কিন্তু এতিয়া তাৰ হ'ব বিস্ফোৰণ।

হিংস্ৰ দানৱৰ লোলুপ জিভাৰ দৰে

অসংখ্য অগ্নিশিখাই

গ্ৰাস কৰিব এই নগৰী।

মৰাশই লব প্ৰতিশোধ।

জনতাৰ একাংশ : মৰাশই লব প্ৰতিশোধ।

আন একাংশ : আমি নিগনি, আমি মৰিম !

(জনতা আঁতৰি যাবলৈ কৰা ছলস্থলৰ মাজতে এই কথা বাবে
বাৰে উচ্চাৰণ হৈ থাকে। শেষত এই শব্দ নাইকিয়া হয়)

ঘোষক : জনতা পলাব ধৰিছে

হাহাকাৰ লাগিছে নগৰীত।

মৃতজনে নিজ হাতে হেঁচা মাৰি ধৰি নিজ ঘা

দৃঢ়তাৰে কঁপি কঁপি

বাঢ়িছে আগ পশ্চিমৰ ফালে।

যিপিনেই গৈছে তেওঁ সিপিনেই পলাইছে মানুহ

জনহীন বাট-পথ

বৈ বৈ গৰজিছে জ্বলন্ত মেঘে।

পশ্চিমৰ পৰ্বতৰ ফালে ধীৰে ধীৰে

আগুৱাইছে সি।

ছেদেলি-ভেদেলি দিছে জনতা,

গন্তব্যৰ নাই কোনো স্থান,

পগলা কুকুৰৰ দৰে অলিয়ে গলিয়ে

ঘূৰিব লাগিছে সিহঁত বৃত্তাকাৰে।

পৰ্বতৰ শিখৰ পালেগৈ সি,

আগ্নেয় দৃষ্টিৰে চাইছে নগৰৰ ফালে,

আৰু সেয়া কৈছে সি পৰ্বতৰপৰা—

মৃত : কিমান শতাব্দী ধৰি মনে মনে আছা

থিয় হৈ এই নগৰীৰ শিৰত !

যেন মৃত্যুদূত যমৰ, মৃত্যুৰ দিন গণি

থকাজনৰ মূৰ শিতানত খাপ পাতি

আছা বৈ নিজ স্নবিধাৰ বাবে।

সেই মৃত্যু এতিয়া আহিব ধৰিছে।

বলিয়া কুকুৰৰ দৰে অলিয়ে গলিয়ে
 কান্দে জনতাই,
 বক্তেৰে মুখ ধুইছে জোনে।
 তুমিও তোমাৰ লোৱা প্ৰতিশোধ।
 বহুদিন জ্বলি আছে তোমাৰ বক্ষত
 অগণন নৰকৰ জ্বলন্ত কুণ্ড,
 যুগ যুগ ধৰি কিমান যে বিযাক্ত ঘোঁৰা
 উমৰি গুমৰি আছে।
 তোমাৰ বক্ষত থকা এটা মাথোন
 শিলৰ স্তৰে অতদিনে বক্ষা কৰি
 আহিছে মহা ধ্বংসক।
 স্নেহেৰে আজি গলাই পেলাইছোঁ।
 সেই শিল।
 হেৰা ক্ষুধাৰ্ত আগৈ পৰ্বত,
 তোমাৰ গভীৰ গুহাত বন্দী
 বিযাক্ত অগ্নি দানবক উন্মুক্ত কৰি দিয়া।
 জ্বলন্ত উল্কাৰে সি এই পৃথিৱীৰ
 প্ৰতি অণু-পৰমাণুক জ্বলাই দিয়ক,
 গলাই দিয়ক।
 জ্বলি উঠা হে ক্ষুধাৰ্ত আগৈ
 পৰ্বত, জ্বলি উঠা, জ্বলি উঠা।
 (হাজাৰ হাজাৰ কণ্ঠত এই “জ্বলি উঠা” শব্দ মন্ত্ৰৰ নিচিনাকৈ
 উচ্চাৰিত হয়। ক্ষন্তেকৰ কাৰণে নিস্তব্ধতা। হঠাতে ভয়ঙ্কৰ
 শব্দ কৰি বিস্ফোৰণ হয়। ভয়াবহ বিজুলী বজ্ৰপাত ধুমুহাৰ
 শব্দৰ মাজত প্ৰকাণ্ড ঘৰ খহি পৰাৰ শব্দ আৰু জনতাৰ
 কোলাহল। মানুহৰ লৰা-ঢপৰা আৰু কৰুণ বিননি। এনে
 লাগে যেন নৰকৰ গভীৰ কুণ্ডৰপৰা এই কোলাহল আহিব

ধৰিছে। লাহে লাহে শুনিবলৈ পোৱা যায় মেকুৰীৰ কান্দোন।
মানুহৰ ছলম্বল দূৰলৈ আঁতৰি যায় আৰু শেষত এটি অব্যক্ত
হুয়ুনিয়াহ।)

ঘোষক : ধ্বংস হৈ গ'ল।

শেষত সকলো ধ্বংস হ'ল।

লাখ লাখ বছৰ ধৰি ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ কণাৰে

যি হৈছিল নিৰ্মাণ

ধ্বংসত পৰিণত হ'ল সি।

গৰ্জনেৰে বৰষিব লাগিছে মহানাশৰ

জ্বলন্ত ধুমুহা !

গলিত অগ্নিৰ নদীয়ে কৰিছে গ্ৰাস

নগৰ চহৰ।

দহিব ধৰিছে জুয়ে ল'ৰা-বুঢ়া, তৰুণ-তৰুণী,

দগ্ধ মঙহৰ দুৰ্গন্ধত

আচম্ভায় কৰে মূৰ।

অকাই পকাই ঘূৰা ক'লীয়া ধোঁৱাই

জ্বলি থকা নগৰীৰ অন্তিম কোলাহল

কৰিছে ৰুদ্ধ।

গলিত বোকাৰ বুকুত সাঁতুৰি আছে মৃত শই।

হাঁহিছে সি,

পৰ্বতৰ শিখৰত উঠি হাঁহিব ধৰিছে।

দুহাতেৰে নগৰলৈ ছটিয়াইছে গলিত অগ্নি।

মহানাশৰ বজ্ৰ মাৰিছে বাৰে বাৰে

জুয়ে তাক জ্বলাব পৰা নাই

বতাহেও উৰুৱাই নিব পৰা নাই তাক,

শিলেও খুন্দা খাই পৰিছে উফৰি।

সি জীৱন্ত বিদ্ৰোহ, দুগাত উন্মাদ সি,

মৃত্যুঞ্জয়ী, আত্ম তুষ্টিত উঠিছে হাঁহি।
 চকুৰ বাদুত তাৰ চাইব চামনি।
 গলিত বোকাত পোত গৈছে আঁঠুঠোঁকে।
 কিন্তু উল্লাসেৰে প্ৰফুল্লিত মুখ।
 ঢলংপলং ভাৰে ভ্ৰমিছে সি
 উপত্যকাৰ পিছত উপত্যকা,
 গলিৰ পিছত গলি, স্বৰ্জ কাৰেং চাৰি আলি
 আৰু ঘিণ লগা মৰাশৰ ওপৰেদি।
 (লাহে লাহে কোলাহল আৰু ক্ৰন্দন নাইকিয়া হয়। ক্ষন্তেক
 নিৰৱতা। কেৱল তাৰ গভীৰ পদধ্বনি শুনিবলৈ পোৱা
 যায়।)

জীৱিতৰ নাই চিন চাব
 সমস্ত নগৰ মৰগত পৰিণত হ'ল।
 জীৱিতৰ নাই নিশ্বাস এই বিস্তৃত ধৰণীত।
 এই মৰাশই সম্পূৰ্ণ সভ্যতাকে মোহাৰি
 চূৰ্ণ কৰি দিলে।
 সংস্কৃতিৰ অন্তিম নিশ্বাসৰ দৰে
 এছাটি বলিয়া বা বলি আছে গলিবোৰত।
 তেজ আৰু অগ্নিৰ এখন মহানদী
 আগ বাঢ়ি গৈ আছে মৰাশক
 পুৰি পুৰি।
 (নদীৰ ভয়ানক শব্দ আৰু তাৰ লগত শিয়ালৰ হোৱা)
 আৰু এই পৃথিৱীত মানুহৰ নহ'ব জন্ম
 সেই নিৰলঙ্ঘ্য ইতিহাস নহ'ব ৰচনা
 পুনৰ।
 চিৰ দিনৰ বাবে জ্বলি পুৰি শেষ হ'ল
 পৃথিৱীৰ কোলা; বক্ষ্য পৃথিৱী।

মৃত গ্ৰহৰ দৰে শীতল হৈ যাব
 অতি সোনকালে।
 (শিয়ালৰ হোৱা হঠাতে বন্ধ হয়)
 কিন্তু ই কি ?
 পথাৰৰ সৰু আলিত বৈ গ'ল সি,
 হাউলি হাউলি চাইছে সি
 জুই নদী আহি পোৱা নাই সেই ঠাই।
 কি চাইছে সি ?
 লাহী কোমল এডালি ঘেঁহুৰ ছিৰাই
 মিঠা ব'দৰ চাদৰ পিন্ধি হালি-জালি আছে।
 কাষত ফুলি আছে এটি বনৰীয়া ফুল।
 মৰাশৰ ছাই লগা চকুৰ বাহু
 পৰিছে সেমেকি
 কুমলীয়া ঘেঁহুৰ ছিৰাক চাইছে
 আশীৰ্বাদৰ দৃষ্টিৰে।
 চোৱা তাৰ বদলিছে ৰূপ
 হাত দাঙি গলিত অগ্নিৰ নদীক
 কিবা কৈছে সি।

মৃত : ব'বা, হে জ্বালামুখী, বন্ধ কৰা তোমাৰ মুখ
 পৃথিৱীৰ বুকুত লুকাই থকা কলুষৰ
 মাজতে আছিল এই সৃষ্টিৰ অঙ্কুৰ,
 যি প্ৰলয়ঙ্কৰ ধুমুহাক ভয় নকৰি
 শিলান্তাসৰ গেদ ফালি আহিছে উঠি।
 এয়া ভৱিষ্যতৰ নতুন সৃষ্টিৰ প্ৰথম চিন।
 হে অগ্নিৰূপী সূৰ্য্য আৰু বক্তৃতাৰ জোন
 তাক প্ৰণাম কৰা।
 হে অগ্নিৰ মহানদী তুমিও তাক প্ৰণাম কৰা।

এই ঘেঁহুৰ এটি সৰু গুটিত লাজুকী ভাৱে
 লুকাই আছে এক নতুন সভ্যতা !
 ইয়াতেই হৈছে স্থাপন এক নতুন গন্ধৰ্ব নগৰ
 সৃষ্টি হৈছে এক নতুন দৰ্শন, নতুন কল্পনা,
 নতুন গীত আৰু নতুন মানৱে লভিব
 জনম এই সেউজীয়া ঘেঁহুৰ শীতল ছাঁয়াত ।
 এক সভ্যতা মই শেষ কৰি দিলোঁ,
 এই ঘেঁহু আৰু ফুলৰ তৰল ছাঁয়াত
 নিৰ্মাণ কৰিম এক নতুন সংস্কৃতি ।
 (নদীৰ হৰ হৰ শব্দ দুগুণে বৃদ্ধি পায়। পুনৰ শিয়ালৰ মাত
 শুনা যায়।)

ঘোষক : কিন্তু এয়া কি ? গলিত নদী আগবাঢ়ি গৈ আছে,
 ক্ষুধাৰ্ত সাপৰ দৰে
 অসংখ্য জিভা মেলি আগ বাঢ়িছে
 গলিত অগ্নি।
 স্থিৰ হৈ থিয় দিছে সি প্ৰত্যাহ্বান জনাই।

মৃত : নুশুন কিয় ?

বোৱা- বোৱা হেৰা ক'লা জ্বালামুখী !
 অগ্নিৰ অন্ধ ধুমুহা, নাবাঢ়িবা আগ।
 ধ্বংসৰ ঘটিল শেষ, হ'ব নতুন নিৰ্মাণ।
 কি, নোবোৱা ?
 হেৰা অনিষ্টৰ কালকেতু !
 নোৱাৰা কৰিব গ্ৰাস মোক,
 মই মৃত্যুঞ্জয়ী।
 তোমাৰ লগতো মই হাঁহি হাঁহি শক্তিৰ কৰিম পৰীক্ষা।
 ব'বা ব'বা, হেৰা অনিষ্টৰ গলিত শক্তি !
 হেৰা অগ্নিৰ ধুমুহা !

নতুন পৃথিৱীৰ প্ৰথম অপূৰ্ব নিদৰ্শন এই ঘেঁহুৰ ছিৰা আৰু
বনৰীয়া ফুল, ইয়াৰ অনিষ্ট হলে কিন্তু গ্ৰহ তৰা পৃথিৱীলৈ
আনিম খহায়।

(নদীৰ শব্দ ওচৰলৈ আহে)

ঘোষক : কিন্তু গতি বোধ নহ'ল অগ্নিৰ !

আউলি বাউলি চুলি, ক্ষুধাৰ্ত ৰাফ্‌সিনীৰ দৰে হেজাৰ হেজাৰ
শক্তিতে যায় আগ বাঢ়ি ; চোৱাঁ, আহি পাইছে সেই ঠাই।
ঘেঁহুৰ ছিৰাবোৰক বাহু মেলি ধৰিছে যেৰি। সহিছে বুকুৱে
ঘেঁহুৰ জুইৰ তৰঙ্গ।

ডিঙিলৈকে পোত গৈ জুই-কবৰত আছে থিয় হৈ।

খোপনি পিচলিব খোজে, তথাপিও স্থিৰ কৰি ৰাখে দেহা
লোহাৰ দৰে, মূৰত নতুন সৃষ্টিৰ সপোন।

(লাহে লাহে নদীৰ শব্দ কমি যায়। এটি কোমল যুহু
সঙ্গীতৰ সুৰ বাজি উঠে আৰু দূৰত ক'ৰবাত পূজা অৰ্চনাৰ
শব্দ ঘণ্টা বাজে।)

গলিত অগ্নিৰ বান কমিছে এতিয়া, দুই এখন ৰামধনু বৃত্তাকাৰ
পোহৰেৰে পৰিছেহি তাত।

গলিত অগ্নিৰ বান শান্ত এতিয়া।

অপলক দৃষ্টিৰে জানে কোন ভৱিষ্যৰ নৱ সৃষ্টিক আছে চাই !

এক নতুন মানৱৰ সপোনে ফুলৰ দৰে লভিব জনম এই ঘেঁহুৰ
শীতল ছাঁত।

(নদীৰ শব্দ সমূলি নাইকিয়া হয়। জুলুকাৰ শব্দ আৰু
তাৰ পিছত সম্পূৰ্ণ নিৰৱতা।)

শেষ হ'ল বান,

পৃথিৱী পুনৰ সজীৱ হৈ উঠিছে। উপত্যকাত এক স্বৰ্গীয়
সঙ্গীতৰ মূৰ্চনা। তাৰ লয়ত গঢ় লব এক নতুন মানৱ, সলনি হ'ব
জীৱনৰ মূল্যবোধ। সেই লয়ত ওঁঠলৈ আহিব স্নেহৰ চুম্বন,

চকুলৈ কৰুণাৰ চকুলো, পুনৰ্বাৰ গঢ় লব এক নতুন সভ্যতা।
সেই লয়তেই প্ৰশান্ত জ্বালামুখীৰ পিছৰপৰা উদয় হ'ব ধৰিছে
সৃষ্টিৰ প্ৰথম সূৰ্য্যজ।

প্ৰস্তুটিত গোলাপৰ দৰে তাৰ বঙীণ আভাই বিধবংস সৃষ্টিক
আলোকিত কৰিছে পুনৰ।

ধবংসৰ স্তূপবোৰ ফুলি থকা গোলাপৰ দৰে হৈছে ধুনীয়া, সৃষ্টিৰ
এই শেষ মানুহ জন নৱ সৃষ্টিৰ মনু হৈ বাঢ়িছে আগ। ধৰিত্ৰীৰ
এয়া নতুন স্তৰ,

ভৱিষ্যত আৰু অনাগত ভৱিষ্যতৰ ক্ষণত কৈছে। মই,

হেৰা মনুৰজাৰ সন্তানসকল!

শুনা! শুনা!

মই কৈছোঁ, মই নতুন সৃষ্টিৰ উদঘোষক।

(তুৰাহীৰ শব্দ। শঙ্খ ধ্বনি, মঙ্গলবাদ্য আৰু কোনো এক
নৱজাত শিশুৰ প্ৰথম হাঁহিৰ দৰে স্নন্দৰ মৃদু সঙ্গীত।)

(পট পৰে)

হিন্দুস্থানটেল টেগ কৰা !

চন্দ্ৰগুপ্ত বিজ্ঞানকাৰ

চৰিত্ৰ

- বৃদ্ধ :   পাকিস্তান হোৱাৰ পিছত পশ্চিম পঞ্জাবৰপৰা
ভাৰতলৈ ৰাওনা হোৱা এজন সম্ভ্ৰান্ত লোক।
- নিৰ্মলা :   বৃদ্ধৰ গাভৰু ছোৱালী।
- মুকুণ্ড :   বৃদ্ধৰ ডেকা পুতেক।
ড্ৰাইভাৰ, হাবিলদাৰ আদি।
- চিকন্দাৰ :   ইউনান বিজেতা।
- এব্ৰিওক্স :   চিকন্দাৰৰ সহকাৰী ইউনানি সৈনিক।
- স্কন্ধগুপ্ত :   গুপ্ত সাম্ৰাজ্যৰ যশস্বী ছন বিজেতা।
গুপ্ত সাম্ৰাজ্যৰ নাগৰিক আদি।
- ৰণজিৎ সিংহ : পঞ্জাব কেশৰী আৰু বীৰ বিজেতা।
- চৰদাৰ সিংহ : ৰণজিৎ সিংহৰ সহকাৰী।
চিবাগৱালী, হৰিবুল্লা আদি।

(লৰি মটৰৰ এটা কনভয় আহি আছে। নতুন আৰু পুৰণি মটৰৰ ইঞ্জিনৰ শব্দ এবাৰ ডাঙৰ আৰু এবাৰ সৰুকৈ শুনা যায়। মাজে মাজে সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ কান্দোনৰ শব্দ শুনা যায়।

প্ৰায় আধা মিনিটমানৰ পিছত এজন লৰিৰ ডাইভাৰে চিঞৰি কয়—“প্যাৰেসিং! অ' প্যাৰেসিং! ক্ষন্তেকলৈ উত্তৰ নাই। পুনৰ তাৰ মাত শুনা যায়। “প্যাৰেসিং”। অ' প্যাৰেসিং! কি অই টোপনি গলিনেকি?” “নাই বে, ইয়াত কাৰ টোপনি আহিব!” “আজি ৰাতিটো কিবা নাঘায় নাঘায় লাগিছে প্যাৰেসিং!”

এই সময়তে চলন্ত গাড়ীৰপৰা তৃতীয় কণ্ঠ ভাহি আহে—
“হিন্দুস্থানলৈ আৰু কিমান দূৰ হাবিলদাৰ চাহাব?”)

হাবিলদাৰ : ৰাবীৰ সিটো পাৰেই হিন্দুস্থান, এতিয়াও এক ঘণ্টাৰ বাট বাকী।

এক বুদ্ধাৰ কণ্ঠস্বৰ : মাথোন এঘণ্টামান আছে ৰাবী পাবলৈ! ৰাবীৰ দিপাৰেই আমাৰ হিন্দুস্থান! মোৰ প্ৰাণৰ হিন্দুস্থান।

হাবিলদাৰ : ভগৱানে কবিলে এঘণ্টামানৰ পিছতেই আমি সেইখিনি পামগৈ।

বুদ্ধাৰ কণ্ঠ : যদি ভগৱানে কৰে? ঠিক আছে বোপাই, ভগৱানে কবিলে আজি ৰাতিৰ এই নিশ্চয়তা ভেদ কৰি এতিয়াৰপৰা এঘণ্টাৰ পিছতে দুৰ্বল মাতৰে হলেও আমি মুক্ত কণ্ঠে জয়হিন্দ বুলি চিঞৰিব পাৰিম।

(লৰিত বহি অহা দ্বী-পুৰুষ আৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ ফাঁপ কণ্ঠস্বৰ—“জয় হিন্দ!”)

লবি দ্ৰাইভাৰ : অ' প্যাৰে সিং, আৰু জানো কিবা বিপদজনক ঠাই বাকী আছে ?

প্যাৰে সিং : গৈ নোপোৱালৈকে বিপদ নাই বুলি কওঁ কেনেকৈ ?
আচলতে কবলৈ গলে বাবীৰ তিনিমাইল ইফালেই সেই গাঁও।

এক কণ্ঠ : সময় নাযায় নাযায় লাগিছে। বিপদৰ ৫৫ মিনিটেই ৫৫ বছৰ যেন লাগিছে।

হাবিলদাৰ : সময় নাযায় নাযায় যেন লাগিছে যদি গান গা। কোনে বাধা দিয়ে তোক মই চাম।

প্যাৰে সিং : চাববাচ হাবিলদাৰ ! আৰে দোষ্টইঁত ! তোমালোকৰ মাজত কোনোবা গান গোৱা মানুহ আছেনেকি ?

এক কণ্ঠ : সকলোৱে মিলি এটা গানকেনো নাংগাওঁ। কিয় ? শস্তু শ্যামলা ঋজুবক স্তূৰ্ণৰি পশ্চিম পঞ্জাবৰ সীমান্তত গোৱা এয়েই হয়তো আমাৰ শেষ গান। ঠিক আছে। গান হওক !

(সমবেত গীত ! স্ত্ৰী-পুৰুষে একেলগে গায়। গানৰ ভাব হ'ল—জোন আৰু বেলিয়ে যি ভূমিভাগৰ ওপৰত আহি নিজ গতি মন্থৰ কৰি দিয়েহি, সেই ভূমিভাগেই আমাৰ পঞ্জাব। য'ত সোণোৱালী শস্তু, সমতল পথাৰ, সেউজীয়া ওখ ওখ চিছু গছ, আমবাৰী আৰু পাঁচখন ডাঙৰ নদীয়ে যাৰ পৱিত্ৰ চৰণ পখালি আছে।)

গান শেষ হোৱাৰ আগতেই হঠাৎ গোলা-বাৰুদৰ শব্দ শুনা যায় আৰু লগে লগে বাজি থকা এখন চেতাৰৰ তাঁৰ ছিগি যোৱাৰ দৰে গীতৰ লয় বন্ধ হৈ পৰে।

“আল্লা হো আকবৰ।” আৰু “য়া আল্লা” আদি ধ্বনিৰ লগে লগে অতি ওচৰতে গোলা-বাৰুদৰ শব্দ শুনা যায়।

লবিবিলাকৰ শব্দ বন্ধ হৈ পৰে আৰু শত্ৰুৰ সমুখা-সমুখি হোৱাৰ ধ্বনি শুনিবলৈ পোৱা যায়—“হৰ হৰ মহাদেৱ।”
আৰু “সৎশ্ৰী অকাল।”

জয়ধ্বনি, কামানৰ গৰ্জন, স্ত্ৰী আৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ কৰুণ
আৰ্তনাদ একেলগে শুনা যায়।

(দৃশ্যান্তৰ সঙ্গীত)

এটি আতুৰ কণ্ঠ : পিতা ! পিতা ! (ক্ষন্তেক পিছত) পিতা ! পিতা !

এক দুৰ্বল বৃদ্ধৰ কণ্ঠ : ও.....

এজনী ছোৱালী : দাদা, পিতাই হ্ৰচ পাইছে। পিতা ! পিতা !

বৃদ্ধ : আই নিৰ্মলা, বোপাই মুকুণ্ড !

নিৰ্মলা : আমি আপোনাৰ কাষতে আছোঁ পিতা !

বৃদ্ধ : আমি ক'ত ?

মুকুণ্ড : আমি বাস্তাৰ পৰা দূৰৰ এখন পথাৰত লুকাই পৰি আছোঁহি
পিতা।

বৃদ্ধ : তোৰ ককায়েৰ দেশৰাজ ক'ত বোপাই ?

মুকুণ্ড : আপোনাক বক্ষা কৰিবলৈ গৈ ককাইদেৱে প্ৰাণ দিলে পিতা।

বৃদ্ধ : উস ! আৰু কিমান যাতনা দিয়া প্ৰভু ! এই বুঢ়া কালত কি
অপৰাধৰ বাবে মোক এনে দণ্ড দিলা প্ৰভু ?

মুকুণ্ড : আপুনি হতাশ নহ'ব পিতা ! সাহস গোটাওক।

বৃদ্ধ : তহঁতৰ মাৰ পুণ্যবতী আছিল কাৰণে এনে দিন দেখিবলৈ নাপালে।

মুকুণ্ড : আপোনাৰ গা কেনে এতিয়া পিতা !

বৃদ্ধ : হিন্দুস্থানলৈ আৰু কিমান দূৰ বোপাই ?

মুকুণ্ড : হিন্দুস্থানৰ সীমাৰপৰা বেছি দূৰত আমি নাই পিতা।

বৃদ্ধ : (বেছচ হৈ পৰা মাতেৰে) হিন্দুস্থান ! প্ৰাণৰ হিন্দুস্থান !

নিৰ্মলা : পিতা ! পিতা !

বৃদ্ধ : বাতিৰ এই নিৰ্জনতাৰ মাজতে তহঁত হিন্দুস্থানলৈ গুচি যা।

মুকুণ্ড : সেইটো অসম্ভৱ পিতা। পূজ্য ককাইদেউৰ অন্ত্যেষ্টিক্ৰিয়া
নকৰাকৈ, আপোনাক লগত লৈ যোৱাৰ ব্যৱস্থা নকৰাকৈ
ইয়াৰপৰা গুচি যোৱাৰ কল্পনাই কৰিব নোৱাৰোঁ পিতা !

বৃদ্ধ : মই এতিয়া হ্ৰচ পাইছোঁ বোপাই ! নিজৰ ডাঙৰ ল'ৰাৰ

অশ্বেষ্টিক্ৰিয়া মই নিজ হাতে সমাপন কৰিম। তই ভনীয়েক
লৈ এতিয়াই হিন্দুস্থানলৈ ৰাওনা হ মুকুণ্ড !

মুকুণ্ড : সেইটো কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে পিতা। জানো আপুনি
কিমান দুখ পাইছে। (গভীৰ কণ্ঠেৰে) উস ! মোক আপুনি
ইমান অধম আৰু অকৃতজ্ঞ বুলি ভাবিছেনে ?

বৃদ্ধ : অলপ আগতে তই মোক সাহসেৰে থিয় দিবলৈ কৈছিলি বোপাই !
সঁচা কথা, সাহসেৰে থিয় হোৱাৰ বাহিৰে আমাৰ আৰু আন
উপায় নাই। (স্বগতঃ) ঘৰ-দুৱাৰ চাব লুটি নিলে। য'ত
আমাৰ জন্ম, য'ত আমি খেলিধূলি ডাঙৰ হলোঁ, যি মাটিৰ
প্ৰতিটো ধূলি কণাৰ লগত আমাৰ জীৱনৰ আত্মীয়তা সেই
মাতৃভূমিৰপৰা আমি চিৰদিনৰ কাৰণে বিতাৰিত হলোঁ, আৰু
আজি এই ঘন এক্কাৰ ৰাতি হেপাহৰ মাতৃভূমিৰ সীমা পাওঁ
পাওঁ হওঁতে প্ৰাণৰ পুত্ৰই আততায়ীৰ হাতত প্ৰাণ হেৰুৱাব
লগা হ'ল। তইঁতৰ জীৱন বিপদাপন্ন, মোৰ একমাত্ৰ ছোৱালীৰ
সতীত্ব বিপদাপন্ন, আৰু এই সন্তৰ বছৰ বয়সত মই বুকুত
চুৰীৰ আঘাত সহ্য কৰিব লগীয়া হৈছে। হে প্ৰভু ! আমি
যদি সাহসেৰে আগ বাঢ়িব নোৱাৰোঁ তেতিয়াহলে সাহস
শব্দটোৰেই সন্মান হানি হ'ব হেৰ'।

মুকুণ্ড : ভয় নকৰিব পিতা। আমি সাহসেৰে নিশ্চয় থিয় দিম।

বৃদ্ধ : তেতিয়াহ'লে বোপাই মুকুণ্ড, আই নিৰ্গলা ! এই ৰাতিৰ নিৰ্জনতাতে
মোক আৰু দেশৰাজৰ নিজীৱ দেহাটো ইয়াতে এৰি থৈ তইঁত
চুপে চাপে হিন্দুস্থানলৈ পলাই যা গৈ যা। বা, মই আজ্ঞা
দিছোঁ তইঁতক।

নিৰ্গলা : সেয়া সাহসৰ কাম নহয় পিতা ! সেয়া দুৰ্বল মনৰ কাম,
অকৃতজ্ঞৰ কাম হ'ব।

বৃদ্ধ : নহয় আই, তই সেইখিনিতেই ভুল কৰিছ। জীৱনত এনে অসহ্য
যাতনা কেইজনে সহ্য কৰিব পাৰে। ককায়েকৰ মৰা শ আৰু

বুদ্ধ বাপেকক জীয়াই জীয়াই এইদৰে জঞ্জলত এৰি থৈ যাব
লগীয়া অৱস্থা যেন শত্ৰুৰো নহয়, মই তাকেই অন্তৰ্বেৰে
প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ। কিন্তু সেই বিপদ যেতিয়া আমাৰ সমুখত
আহি পৰিছেই, তাক ধৈৰ্য্যেৰে সম্মুখীন হোৱাৰ বাহিৰে আন
উপায় নাই। এইবোৰ দেখি শুনিও যদি তহঁত জীয়াই থাকিব
পাৰ, সি হ'ব তহঁতৰ জীৱনত সাহসৰ চৰম পৰীক্ষা।

নিৰ্মলা : জীৱনৰ বাবে ইমান মোহ কিহৰ পিতা! আমিও তো
ককাইদেউৰ দৰে নিজৰ প্ৰাণ দিব পাৰোঁ।

বুদ্ধ : সেইটো মই জানো আই! কবলৈ গ'লে দেশৰাজো তো তহঁতৰেই
অংশ আছিল।

নিৰ্মলা : তেতিয়াহলে জীৱনলৈ ইমান মোহ কিহৰ ?

বুদ্ধ : (অলপ মিচিকি হাঁহিৰে) এই জীৱন তহঁতৰ নহয় নিৰ্মলা! ই
দেশৰ বাবে। দেশে তহঁতক বিচাৰিছে আৰু সেই কাৰণেই
তহঁত জীয়াই থাকিব লাগিব।

মুকুণ্ড : আমাৰ দেশ! পিতা! নিজ দেশৰপৰাতো আমি চিৰদিনৰ
কাৰণে বিতাৰিত হৈছোঁ। অলপ আগতেচোন আপুনিয়ই ক'লে
যে নিজ মাতৃভূমিৰপৰা আমি চিৰদিনৰ বাবে বহিস্কৃত হলোঁ!

বুদ্ধ : তহঁতৰ অন্তৰৰ বেথা মই ঠিকেই বুজিছোঁ মুকুণ্ড। জীৱনৰ প্ৰায়
এসত্তৰ বছৰ মাতৃৰ যিখনি কোলাত কটালোঁ জীৱনৰ বিয়লি
বেলাত সেই কোলাৰপৰা বলেৰে আঁতৰ কৰি দিলে। পুৱা
গধূলি, দুপৰীয়া, জোনাকৰ নানা ৰূপত মাতৃভূমিৰ যিখনি
মুখ দেখিবলৈ পাইছিলোঁ তাক আৰু মই দেখিবলৈ নাপাওঁ।

(বুদ্ধৰ মাত খোকাথুকি হয়। কিন্তু কফ্টেৰে সংযত
হ'বলৈ চেষ্টা কৰে।)

কিন্তু বোপাই! আমাৰ জন্ম, পূৰ্বপুৰুষৰ জন্মস্থানতেই আমাৰ
দেশৰ সীমা আৱদ্ধ নহয়। আমাৰ দেশ অতি বিশাল। সেই
বিশালতাতকৈয়ো এটা আৰু ডাঙৰ বস্তু আছে!

নির্মলা : কি পিতা ?

বুদ্ধ : আমি কঢ়িয়াই আনিছোঁ। আমার দেশৰ গোবৰময়ী অতীত।
তাক আমি দি যাব লাগিব আমাৰ পিছৰ বংশধৰ সকলক।
এই পৰম্পৰা বক্ষা কৰিবৰ কাৰণেই তহঁত জীয়াই থাকিব
লাগিব বোপাইহঁত ! পৰম্পৰাগতভাৱে আমি সেই গোবৰৰ
উত্তৰাধিকাৰী হৈ আহিছোঁ।। আমি হিন্দুস্থানৰ সীমান্তৰ
প্ৰহৰী। আমাৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে হিন্দুস্থানৰ সীমান্ত বক্ষা কৰি
আহিছে। আমিও আজি সেই সীমান্ত বক্ষা কৰিব লাগে,
আমাৰ পিছত বংশানুক্ৰমে আমাৰ বংশধৰসকলে হিন্দুস্থানৰ
সীমান্ত বক্ষা কৰি থাকিব লাগিব আৰু এই মহান পুণ্যৰ
বাবেই তহঁত জীয়াই থকা দৰকাৰ।

নির্মলা : কিন্তু দেশৰ সেই সীমান্ত তো আমাৰপৰা বলেৰে কাঢ়ি
নিলে। তাৰ বক্ষাই বা আমি কেনেকৈ কৰিম পিতা ?

বুদ্ধ : (আৱেগেৰে) তোৰ এই কথাই মোৰ বুকুৰ পোৰণি দুগুণে
বঢ়াইছে আই ! সঁচা, আমি দেশৰ সীমান্ত বিনা বাধাই এৰি
আহিব লগীয়া হ'ল সঁচা। কিন্তু এই ত্যাগো দেশৰ কাৰণেই
কৰিব লগা হ'ল। দেশ বিভাজনৰ ফলত আমি ঘৰবাৰী
হেক্সালোঁ হয়, কিন্তু আমাৰ দেশ তো এতিয়াও আছে। এটা
অংশহে আমি বলিদান দিব লগা হ'ল।

বুকুণ্ড : (স্বগতঃ) দেশ, মাতৃভূমি, হিন্দুস্থান ! কিমান দিন ধৰি দেশৰ
স্বাধীনতাৰ সপোন দেখি আহিছিলোঁ ! আৰু যেতিয়া সেই
স্বাধীনতা পালোঁ তেতিয়া আমাৰপৰা সকলো কাঢ়ি নিলে—
ঘৰ-বাৰী ভাই বন্ধু সকলো।

বুদ্ধ : (আৰু উৎসাহেৰে) সঁচা বোপাই ! সদায় কৰি অহাৰ দৰে
আজিও দেশ বক্ষাৰ হেতু, মাতৃভূমিৰ স্বাধীনতাৰ বাবে আমি
সকলোতকৈ ডাঙৰ ত্যাগ স্বীকাৰ কৰি আহিছোঁ। নিজৰ
সৰ্বস্ব অৰ্পণ কৰিছোঁ দেশৰ কাৰণে আৰু যি বাকী আছে

সময় আহিলে তাকো পৰম্পৰাগতভাৱে অ.মাৰ বীৰ পূৰ্ব-
পুৰুষসকলৰ নিচিনাকৈ মাতৃভূমিৰ বাবে উচৰ্গা কৰি দিব
লাগিব।

নিৰ্মলা : সদায় কৰি অহাৰ দৰে কেনেকৈ হ'ব পিতা ! এনেকুৱা
দুৰ্যোগ তো আগতে কেতিয়াও অহা নাছিল।

বুদ্ধ : সঁচা আই ! ইমান জঘন্যভাৱে আজি যি ঘটিব ধৰিছে তেনেকুৱা
জঘন্য কাম আগতে কেতিয়াও হোৱা নাই। তথাপি আমাৰ
পূৰ্বপুৰুষ সকলেও দেশৰ এই সীমান্তৰ গ্ৰহণী হৈ থাকি দেশ
ৰক্ষা কৰোঁতে কম দুৰ্যোগৰ সন্মুখীন হোৱা নাছিল। আজিৰ
এই ঐতিহাসিক এক্সাৰ ৰাতি তহঁতৰ আগত নিজ পূৰ্বপুৰুষ
সকলৰ গুণানুকীৰ্তি কৰি মই অমৰ হম আই। (মাতৃ কঁপি
উঠে) ৰাতি এতিয়াও বহুত বাকী। মই আজ্ঞা দিছোঁ তহঁতে
মোক ইয়াতে এৰি থৈ ভাৰতবৰ্ষলৈ গুচি যা। কিন্তু যোৱাৰ
আগতে শেষ বাবৰ কাৰণে মোৰ মুখেদি নিজ পূৰ্বপুৰুষৰ
গুণানুকীৰ্তি শুনি যা। আৰু তাৰ পিছত হিন্দুস্থানলৈ গৈ তাৰ
মানুহক কৰি যে আমাৰ বুদ্ধ পিতাই এসত্তৰ বছৰ বয়সত মহান
আত্মত্যাগ কৰি যায় প্ৰাণৰ হিন্দুস্থানৰ কাৰণে।

এতিয়া শুন—

(বিৰতিৰ সঙ্গীত)

বুদ্ধ : [উৎসাহেৰে] উত্তৰ পশ্চিম কোণে থকা ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ
কেন্দ্ৰস্থল—মহেঞ্জদাৰো আৰু হৰপ্পা ; গান্ধাৰ আৰু কপিলা ;
পুৰুষপুৰ আৰু তক্ষশিলা !

[উপনিষদৰ যুগৰ ঋষিৰ মন্ত্ৰ গীত]

অসতো মা সদগময়,

তমসোমা জ্যোতিৰ্গময়,

মৃত্যোৰ্মা অমৃতংগময় !

শান্তি আৰু উন্নতিৰ এটা যুগ পাৰ হ'ল। ক্ৰমে

তক্ষশিলাত বৌদ্ধ ধৰ্ম আৰু সংস্কৃতি গঢ়ি উঠিল।

তক্ষশিলাৰ সৰু সৰু পাহাৰত গুপ্তৰি উঠিল—

বুদ্ধং শৰণং গচ্ছামি!

ধৰ্মং শৰণং গচ্ছামি!

ওম মণিপদ্মে হুমঃ!

বুদ্ধ : 2273 বছৰ পূৰ্বে চিকন্দাৰে আক্ৰমণ কৰে এই সীমান্ত। তক্ষশিলা আৰু পৌৰস ৰজাক ঘটুৱাই তেওঁ বিতস্তা পৰ্যন্ত পাইছিল গৈ যদিও সেইখিনি পাই তেওঁ বুজি উঠিল যে ভাৰতৰ এই সীমান্ত বিজয় তেওঁৰ কাৰণে এক চৰম পৰাজয়ৰ বাহিৰে আন একো নহয়।

(কিছু সময়ৰ বাবে বিৰতিৰ সঙ্গীত।)

আজিৰপৰা 2272 বছৰ আগৰ বিতস্তা নৈৰ পাৰৰ এটি ৰাতিপুৱা। চাৰিউপিনে কোলাহল। চিকন্দাৰৰ হেজাৰ হেজাৰ বিদ্ৰোহী সেনাই চিঞৰি চিঞৰি কব ধৰিছে—
“চিকন্দাৰ ধ্বংস হওক!” আমাক ঘৰলৈ যাবলৈ দিয়ঁ।
উভতি ব’লা, উভতি ব’লা!”

সেই সময়তে এজন বিদ্ৰোহী নেতাই তীব্ৰ কণ্ঠে কবলৈ ধৰে—“বীৰসকল, শান্ত হৈ মোৰ কথা শুনা। মই তোমা-
লোকৰ নেতা এন্দ্ৰিওক্সে কৈছোঁ।”

(কোলাহল শাম কাটে)

এন্দ্ৰিওক্স : বীৰ বন্ধু সকল। মন দি মোৰ কথা শুনা।

(এন্দ্ৰিওক্স অমৰ হওক, চিকন্দাৰৰ ধ্বংস হওক আদি ধ্বনি উঠে)

এন্দ্ৰিওক্স : মই তোমালোকক অনুৰোধ কৰিছোঁ। তোমালোকে চিকন্দাৰৰ ধ্বংস হওক ধ্বনি নুতুলিবা। যিয়েই নহওক লাগে তেওঁ আমাৰ ইউনানৰ গোৰৰ।

এজন সৈনিক : চিকন্দাৰ স্বাৰ্থ পৰ।

দ্বিতীয় সৈনিক : তেওঁ পশুৰ দৰে স্বার্থপৰ।

তৃতীয় সৈনিক : তেওঁ নিজৰ মহৎ আকাংখ্যা পূৰণৰ কাৰণে আমাক বলি দিবলৈ বিচাৰিছে।

প্ৰথম সৈনিক : বিদ্ৰোহীসকলক বল্লমৰ খোচত উৰাই দিব বুলি চিকন্দাৰে ভাবুকি দেখুৱাইছে।

এন্দ্ৰিওক্চ : ভাইহঁত! মন দি মোৰ কথা শুনা। চিকন্দাৰে যাতে তোমালোকৰ চুলি এডালো লৰাব নোৱাৰে সেই দায়িত্ব মোৰ। চিকন্দাৰে মোক কথা দিছে যে তেওঁ তোমালোকৰ কথা অকল ধ্যান দি শুনাই নহয় তোমালোকৰ ইচ্ছাও সম্পূৰ্ণ কৈ পূৰণ কৰিব।

সেয়ে ময়ো তোমালোকৰপৰা এটা আশ্বাস বিচাৰিছোঁ। মোৰ কথা মতে, মোৰ আমন্ত্ৰণত আমাৰ এই সভালৈ তেওঁ আহিব ধৰিছে। মোৰ অনুৰোধ, তোমালোকে যেন তোমালোকৰ অতিথি, ইউনানৰ বীৰ সেনাপতি চিকন্দাৰৰ সন্মান হানি নকৰা। ইউনানৰ গোঁৱৰ নিৰ্ভৰ কৰিছে ইয়াত। আমি ইউনানৰ বীৰ সৈনিক আৰু চিকন্দাৰ এতিয়াও আমাৰ সকলোৰে বীৰ নেতা। ভৱিষ্যতে তোমালোকে তেওঁক তোমালোকৰ নেতা কৰি বাখা নাৰাখা সেইটো পিছৰ কথা কিন্তু এই মুহূৰ্তত আমি তেওঁক বীৰৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰা উচিত।

এজন সৈনিক : সেনাপতি চিকন্দাৰে আমাৰ কথা শুনিবই লাগিব।

এন্দ্ৰিওক্চ : মই অলপ আগতেই কৈছোঁ যে সেই দায়িত্ব মই লৈছোঁ। সোৱা চোৱাঁ। সেনাপতি চিকন্দাৰ আহিব ধৰিছে। তোমালোকে শাস্ত হৈ তেওঁক স্বাগতম জনোৱা।

(ক্ষম্বেকলৈ নিস্তৰ্দ্ধতা বিৰাজ কৰে)

চিকন্দাৰ : দেখিছোঁ মোৰ সৈন্যসকল মোৰ প্ৰতি অসন্তুষ্ট হৈ পৰিছে।

ইয়াৰ কাৰণ কি ?

(ক্ষম্বেকলৈ নিমাত)

চিকন্দাৰ : এই মাত্ৰ মই চিকন্দাৰ ধ্বংস হওক বুলি ধ্বনি তোলা
শুনিছোঁ। এন্দ্ৰিওক্চ্ ! তুমি মনে মনে আছা কিয় ? তুমিয়েই
কোৱাঁ ইয়াৰ কাৰণ কি ?

এন্দ্ৰিওক্চ্ : সেইটো শুনি আপুনি ভাল নাপাব মহাৰাজ ! এই
মানুহবিলাকক যদি মই শাস্ত হৈ থাকিবলৈ নকলোঁহেঁতেন,
তেতিয়া.....

চিকন্দাৰ : (কথাৰ ওপৰতে কয়) তোমাৰ প্ৰতি মই প্ৰসন্ন এন্দ্ৰিওক্চ্ ।
এতিয়া কোৱাঁ, মোৰ বীৰ সৈনিকসকলে মোৰপৰা কি
বিচাৰিছে ?

এন্দ্ৰিওক্চ্ : তেওঁলোকে ঘৰলৈ উভতি যাব খোজে ।

চিকন্দাৰ : বীৰ সৈনিকসকল ! তোমালোকে চিকন্দাৰৰ অনুগামী হৈ
সমস্ত বিশ্বত ইউনান সাম্ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰিম বুলি ইউনানৰ
পৱিত্ৰভূমিত মূৰ দোঁৱাই প্ৰতিজ্ঞা কৰা নাছিলানে ? মনত
পেলোৱাচোন ছবছৰ আগৰ সেই দিনটো !

এন্দ্ৰিওক্চ্ : খুব ভালদৰেই মনত আছে মহাৰাজ ।

চিকন্দাৰ : মোৰ বীৰ সৈনিকসকল ! তোমালোকে এই গোৰৱময়ী
দেশখনলৈ নোচোৱা কিয় ! পৃথিৱীৰ আটাইতকৈ গোৰৱময়ী
এই ভাৰতবৰ্ষত মই ইউনান সাম্ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰিব খোজোঁ ।
দূৰদিগন্ত বিস্তাৰিত ইয়াৰ উৰ্বৰ সমতল ভূমিত, পানীৰে
উপচি পৰা ইয়াৰ নদ-নদীত, চিকমিকাই থকা বৰফেৰে আবৃত
পাহাৰৰ শিখৰত মই ইউনানৰ পতাকা উৰি থকা চাব খুজিছোঁ ।
কোৱাঁ, এই কামত তোমালোকে মোক সহায় কৰিবা ?

এন্দ্ৰিওক্চ্ : কেতিয়াও নোৱাৰোঁ মহাৰাজ ।

চিকন্দাৰ : তোমাৰ মুখত এনে কথা শোভা নাপায় বীৰ এন্দ্ৰিওক্চ্ ।

এন্দ্ৰিওক্চ্ : আপুনি আলাসত চাং পাতিছে মহাৰাজ !

চিকন্দাৰ : মই তোমাৰ অভিপ্ৰায় বুজা নাই ।

এন্দ্ৰিওক্চ্ : মোৰ অভিপ্ৰায় স্পষ্ট । আপুনি কেতিয়াও এই দেশ জয়

কৰিব নোৱাৰে মহাৰাজ ! এই দেশৰ দূৰদিগন্ত বিস্তাৰিত
উৰ্বৰ সমতল ভূমি; ভৰপূৰ নদ-নদী আৰু আকাশ-লঙ্ঘী পৰ্বত-
মালাৰ বৰ্ণনা আপুনি দিছে অৱশ্যে, কিন্তু এই ধুনীয়া দেশখনৰ
বাসিন্দা আৰ্য্যসকলৰ বৰ্ণনা দিবলৈ আপুনি পাহৰি গৈছে
মহাৰাজ ! যোৱা ওঠৰ মাহে আমি তেওঁলোকক ভালদৰেই
চিনি পাইছোঁ। অকল ইউনান কয়, সমস্ত বিশ্ব লগ লাগিও
ভাৰতবৰ্ষ জয় কৰিব নোৱাৰে সেনাপতি !

চিকন্দাৰ : পৃথিৱীয়ে যিটো কৰিব নোৱাৰে সেই কাম কৰিব পাৰে
ইউনানে, কৰিব পাৰে চিকন্দাৰে। অতি কমেও দুজন ভাৰতীয়
ৰজাক আমি এতিয়ালৈকে মুখামুখি ৰণত ঘটুৱাইছোঁ।

এল্দিওক্চ্ : পুৰুষ ৰজাৰ পৰাজয়কো আপুনি আপোনাৰ বিজয় বুলি
ভাবিছেনেকি মহাৰাজ ! সেই সৰু সৰু ৰজাসকলে সমস্ত
ইউনানী সেনাৰ প্ৰৱেশক বাধা দি ৰখাটো কম ডাঙৰ কথা
নহয় মহাৰাজ ! আমি এই দেশৰ বাসিন্দাসকলক খুব ভালদৰেই
বুজি পাইছোঁ। যি দেশৰ সৰু সৰু ৰজাসকলেই ইমান
শক্তি—

চিকন্দাৰ : (কথাৰ ওপৰতে কয়) এল্দিওক্চ্, তুমি কাপুৰুষ !

এল্দিওক্চ্ : মুখ চম্ভালি কথা কৰা চিকন্দাৰ !

(লগে লগে সকলোৱে চিঞৰি উঠে)

বুদ্ধ : আৰু তাৰ পিছত চিকন্দাৰৰ সৈন্যসকলে তেওঁক অৱজ্ঞা কৰি
পলাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। প্ৰয়োজ্যৰ এই গ্লানি সহ্য কৰিব
নোৱাৰিলে চিকন্দাৰে। সোনকালেই তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল।

(বিৰতিৰ সঙ্গীত)

507 চনত ইউৰোপ আৰু এছিয়াৰ দুই মহাদ্বীপ, কাকতি
ফৰিঙৰ দৰে জাক বান্ধি অহা হেজাৰ হেজাৰ লনৰ আক্ৰমণত
আতঙ্কিত হৈ উঠিল। লনবিলাকে কাবুলৰপৰা ভলগালৈকে
সকলো ফালে সিঁচৰিত হৈ পৰে আৰু গান্ধাৰৰ কুশান ৰজাক

বধ কৰি নদীৰ বানৰ দৰে আহি ভাৰতবৰ্ষ আক্ৰমণ কৰে।
বাহিলকৰপৰা শতদ্রুলৈকে সকলো ঠাই ছন বিলাকে অধিকাৰ
কৰে আৰু তাৰ পিছত পাঁচশ বাৰ চনত মদ্র আৰু পঞ্জাবৰ
সৈনিকসকলৰ সহায়ত সম্ৰাট স্কন্ধগুপ্তই তেওঁলোকক এই
দেশৰপৰা খেদি পঠিয়ায়।

ভাৰতবৰ্ষৰ বুৰঞ্জীত পাঁচশ বাৰ চনৰ প্ৰথম মাঘৰ এটি সোণালী
সন্ধ্যা ! অসংখ্য ছন সেনাক পৰাস্ত কৰি পাতলিপুত্ৰলৈ উভতি
আহিছে মগধ সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰিয়ভাজন যুৱৰাজ স্কন্ধগুপ্ত। ধূপ ধূনা,
পতাকা উত্তোলন, ধুনীয়া ধুনীয়া তোৰণ আৰু ফুলৰ মালাৰে
সম্পূৰ্ণ নগৰখন ন-কইনাৰ দৰে সজাই-পৰাই তোলা হৈছে।
সকলো ফালে এক মধুৰ গন্ধ।

ঠায়ে ঠায়ে মঙ্গল আৰতিৰ ধ্বনি।

(কিছু সময়ৰ কাৰণে মাঙ্গলিক গীত)

হঠাতে “বাট এৰা, বাট এৰা” বুলি ধ্বনি উঠে আৰু তাৰ
পিছত আকাশ নিনাদি এক ধ্বনি উঠে—

ভট্টাৰক পাদীয় যুৱৰাজ স্কন্ধগুপ্তৰ জয় হওক !

ছন বিজেতা মহাবলাধিকৃত স্কন্ধগুপ্তৰ জয় হওক !

তাৰ পিছত নগৰৰ জীয়াৰী-বোৱাৰীসকলে এটা গীত গাবলৈ
ধৰে। গীতৰ ভাব হ’ল—পাতলিপুত্ৰৰ বাসিন্দাসকল ! জানানে
এয়া কোন আহিছে ? কাক স্বাগত জনাবলৈ সন্মুখতাবে
তোমালোক বৈ আছা ? তোমালোক কাক দৰ্শনৰ বাবে সতৃপ্ত
নয়নে আছা বৈ ! আগি জানো। আজি আমাৰ প্ৰিয় সম্ৰাট
স্কন্ধগুপ্ত, ভাৰত বুৰঞ্জীত এক গোৰৱৰ অধ্যায় ৰচনা কৰিব
পৰা বিজয়ৰ অন্তত আমাৰ মাজলৈ উভতি আহিছে। পৃথিৱীৰ
কোনো দেশে গতিবোধ কৰিব নোৱাৰা ক্ৰুৰ আৰু দুৰ্দম ছন
সকলক তেওঁ পৰাস্ত কৰিছে। স্কন্ধগুপ্ত নোহোৱা হলে আজি
আৰ্য্যৱৰ্তৰ সংস্কৃতি আৰু বৈভৱ বৰ্ষৰ ছনৰ হাতত নাশ হৈ

পৰিলহেঁতেন। সেয়ে আঁহঁ পাতলিপুত্ৰৰ নাগৰিকসকল, আমাৰ এই মহান বীৰ জনাক আমি হিয়া উবুৰিয়াই স্বাগতম জনাওঁ। পাতলিপুত্ৰৰ ইতিহাসত আজিৰ দিনটো এটা গৌৰৱময়ী দিন! গীতৰ অন্তত “যুৱৰাজ ভট্টাৰকপাদীয়া স্কন্ধগুপ্তৰ জয়” ধ্বনি মুখৰিত হৈ উঠে। তাৰ পিছত হঠাতে নিস্তব্ধতা বিৰাজ কৰে। এই নীৰৱতাৰ অলপ পিছতে স্কন্ধগুপ্তই কবলৈ ধৰে—
“পাতলিপুত্ৰৰ নাগৰিকসকল! তোমালোকৰ এই ঐতিহাসিক স্বাগতমৰ বাবে মই তোমালোকলৈ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা আগবঢ়াইছোঁ। অলপ আগতে তোমালোকে যি গীত গালা সেই গীত শুনি জীৱনৰ এই মহান গৌৰৱৰ দিনতো মোৰ চকু চকুলোৰে উপচি পৰিছে।

তোমালোকে কৈছা—আজি স্কন্ধগুপ্ত নোহোৱা হ'লে আৰ্য্যৱৰ্ত্তৰ সংস্কৃতি আৰু বৈভৱ বৰ্ষৰ ছনসকলৰ হাতত নাশ হৈ পৰিলহেঁতেন! কিন্তু বন্ধুসকল, প্ৰকৃততে সি নহয়। ভাৰতবৰ্ষৰ এই গৌৰৱপূৰ্ণ বিজয়ৰ যশস্তাৰ প্ৰকৃত অধিকাৰীসকল আজি পাতলিপুত্ৰলৈ উভতি অহা নাই। তেওঁলোক চিৰদিনৰ বাবে কপিশা আৰু বাহ্লিকৰ কিনাৰত টোপনিত লাল কাল। তেওঁলোক পাতলিপুত্ৰৰ গুপ্ত সাম্ৰাজ্যৰ সৈনিক হয় সঁচা কিন্তু তেওঁলোকৰ নিচিনা সৈনিক পাতলিপুত্ৰত খুব কমেইহে জন্মলাভ কৰিছে। তেওঁলোক আছিল আমাৰ সীমান্তৰ প্ৰহৰী, আমাৰ সাম্ৰাজ্যৰ গৌৰৱৰ মুকুটস্বৰূপ কপিশা, মদ্ৰ আৰু পঞ্চনদৰ নাগৰিক। বন্ধুসকল, তেওঁলোকৰ ভিতৰৰ পাঁচ হেজাৰ বীৰে মহাবলান্ধিপতি অগ্নিগুপ্তৰ নেতৃত্বত কিদৰে প্ৰাণ দিলে তাক মই জানো। তেওঁলোকৰ ভিতৰৰ এজনো জীয়াই থকালৈকে এই বীৰসকলে লাখ লাখ ছন সৈনিকক কপিশাৰ এই গুৰুত্বপূৰ্ণ ঘাটত পাঁচদিন ধৰি অবৰোধ কৰি ৰাখিছিল। বন্ধুসকল!

সীমান্তৰ এই বীৰসকলক জুৰি মোৰ লগতে আপোনালোকেও
মূৰ দোঁৱাওক।”

(হেজাৰ হেজাৰ তৰোৱালৰ বনবাননিৰ শব্দ।)

(বিৰতিৰ সঙ্গীত)

বৃদ্ধ : যুগৰ পিছত যুগ গ’ল, ভাৰতবৰ্ষৰ আকাশ এক বিপদৰ ক’লা
ধোঁৱাৰে আচ্ছন্ন হৈ পৰিল। সেই ধোঁৱা পশ্চিম সীমান্তইদি
এই দেশ পালেহি। হুনসকলৰ পিছত কুশান আৰু তাৰ
পিছত পাঠান আৰু মোগলসকল! শ শ বছৰ পাৰ হ’ল
আৰু তাৰ অন্তত উনৈছ শ শতাব্দীৰ আৰম্ভণিত জাগি উঠিল
পঞ্জাব কেশৰী—

(দুটা মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণে বিৰতিৰ সঙ্গীত)

মহাৰাজ বণজিত সিংহ!

(ক্ষণেক বিৰতি)

বৃদ্ধ : একাৰ নিশা! সিন্ধু নৈৰ পশ্চিমে অটকত পাঠান সেনাৰ
ছাউনি। পাঠান সৈনিকসকলে পুঠো ভাষাত এটা তাৰানা
গাই গাই আনন্দত নাচিছে। কিছু সময়ৰ পিছত এটা ভীক্ষু
স্বৰ ভাহি আহে।

: ছিৰাগৱালী!

: অ’ হজুৰ হফিজুল্লা চাহাব!

: কিহৰ কাৰণে ইমান আনন্দ কৰা হৈছে—ছিৰাগৱালী?

: তাৰ মানে হজুৰ আপুনি এতিয়ালৈকে সেই শুভ সম্বাদ
পোৱা নাই।

: কি শুভ সম্বাদ?

: জোনাব, আমি বণজিত সিংহক পৰাজয় কৰিলোঁ।

: কেনেকৈ? বণজিত সিংহই তো নদীৰ পূব ফালে ছাউনি
পাতি আছে।

: তাতে কি হ'ল হজুৰ। আজি নহলেও কালিলৈ পৰাজয় বৰণ কৰি সিহঁত দৌৰ দিব লাগিব।

: এনেকৈ ভবাৰ অৰ্থ ?

: হজুৰ ! বণজিত সিংহৰ সৈন্যসকলে অটকত যি সেতু নিৰ্মাণ কৰিছিল তাক আমাৰ সৈন্যই আজি উৰুৱাই দিয়াই নহয়, লগতে সিহঁতৰ সকলো নাও ডুবাই দিছে।

: সেইটো তো ঠিকেই ছিৰাগৱালী ! কিন্তু ! বণজিত সিংহই আন কোনো উপায়েৰে নদী পাৰ হ'ব নোৱাৰিলেনে ?

: সেইটো অসম্ভৱ হজুৰ ! মানুহ কি, স্বয়ং দেবদূতেও অটকৰ দুই পাহাৰৰ মাজেদি বৈ যোৱা ভয়ানক সিন্ধু নৈ পাৰ হ'ব নোৱাৰে। তাৰ পানী ইমান দ ঘে এটাৰ ওপৰত এটাকৈ সাতোটা হাতী ডুব যাব তাত। সোঁত ইমান কোবাল যে সমুখত পৰিলেই উটুৱাই লৈ যোৱাৰ ভয়। ব্যৱহাৰৰ অনুপ-যোগী এই নদীখনেই হিন্দুস্থানৰ আটাইতকৈ শক্তিশালী বক্ষক।

: কিন্তু বণজিত সিংহক তুমি জানা ছিৰাগৱালী ? তেওঁ মানুহৰ ৰূপত এটা জিন। দেবদূতে কৰিব নোৱাৰা কামো বণজিত সিংহই কৰিব পাৰে।

ছিৰাগৱালী : (অলপ হাঁহি) কিন্তু অটকৰ এই নদী পাৰ হোৱাটো জিনৰ কাৰণেও সম্ভৱপৰ নহয়। জীৱিত অৱস্থাতেই হওক বা মৃত অৱস্থাতেই হওক, তেওঁ যদি এই 'নদী পাৰ হ'ব পাৰে মই মোৰ বোপাইৰ সৈতে তেওঁৰ গোলাম হৈ ৰ'ম। (হাঁহি)

(বিভেদক সঙ্গীত)

বৃদ্ধ : অটকৰ আনটো পাৰত বীৰ সৈনিকসকলৰ সৈতে মহাৰাজ বণজিত সিংহ।

(চুটা মুহূৰ্তৰ বাবে বিভেদক সঙ্গীত)

মহাবাজ বণজিত সিংহ : তেতিয়া হলে আটায়ে মিলি কি সিদ্ধান্তত
উপনীত হ'ল চৰদাৰ সিংহ ?

চৰদাৰ সিংহ : মহাবাজ ! সিদ্ধান্ত আপুনিহে কৰিব লাগিব। দলটোৰ
অনুবোধ হ'ল সম্ভৱ হ'লে পোন্ধৰ বিছ দিনৰ ভিতৰত নতুন
নাও তৈয়াৰ কৰি লোৱা যাওক, আৰু যদি সেইটো সম্ভৱ
নহয় তেতিয়াহ'লে এশ দুশ মাইল নামনিলৈ গৈ, য'ত সিদ্ধ
নদীৰ সোঁত সিমানে কোৱাল নহয় তাতে নদী পাৰ হোৱা
যাওক।

মহাবাজ বণজিত সিংহ : দলটোৰ দুয়োটা সিদ্ধান্তই ভুল চৰদাৰ সিংহ।
(চৰদাৰ সিংহ মনে মনে থাকে)

মহাবাজ বণজিত সিংহ : চোৱাঁ চৰদাৰ সিংহ ! বৰ্তমান সিদ্ধ নৈৰ
পাৰত শত্ৰুৰ সংখ্যা তেনেই কম আছে। সিহঁত নিশ্চিত হৈ
আছে যে এই সময়ত অটকত সিদ্ধ নৈৰ ইমান কোৱাল
সোঁত—কোনো মানুহেই পাৰ হ'ব নোৱাৰে। আমি যদি
এতিয়াই নদী পাৰ হ'ব পাৰোঁ তেন্তে আমাৰ বিজয় সুনিশ্চিত।
আমি নাও তৈয়াৰ কৰোঁতে পোন্ধৰ বিছ দিন কটাই দিলে
শত্ৰুৱে আনটো পাৰত সিহঁতৰ শক্তি বৃদ্ধি কৰাত সুবিধা পাব।
আনহাতে সিদ্ধ নদীৰ আন কোনো ঠাইত পাৰ হ'ব পৰাটো
এটা অৰ্থহীন কথা। দৰিয়াখানা বা তাৰ কাষৰ কোনো ঠাইৰ-
পৰা সিদ্ধ নৈ পাৰ হ'বলৈ হ'লে শ-শ নাৱৰ ব্যৱস্থা কৰিব
লাগিব। কাৰণ, তাত সিদ্ধ নদীৰ বহল প্ৰায় সাত মাইল।
আনহাতে তাৰপৰা পেশোৱাৰ পৰ্যন্ত পোৱাগৈও আমাৰ কাৰণে
অসম্ভৱ হৈ পৰিব।

চৰদাৰ সিংহ : তেন্তে মহাবাজৰ আজ্ঞা কি ?

বণজিত সিংহ : মই ভাবোঁ আমি ঘোঁৰাৰ পিঠিত উঠি নৈ পাৰ হ'ব
লাগিব।

চৰদাৰ সিংহ : (আচৰিত হৈ) ঘোঁৰাত উঠি !

ৰণজিত সিংহ : ওঁ ঘোঁৰাত উঠি, আৰু সেই কাম আজি বাতিৰ এই
নিৰ্জনতাৰ মাজতেই হ'ব লাগিব।

চৰদাৰ সিংহ : (বিমোৰত পৰি) আমাৰ কথা বাক বাদেই দিয়ক
মহাৰাজ, আমি অযোগ্য মানুহ, কিন্তু এই সময়ত আপোনাক
পন্থৰ প্ৰয়োজন।

ৰণজিত সিংহ : বীৰ ৰণজিত সিংহক হে পন্থৰ দৰকাৰ ভীক ৰণজিত
সিংহক নহয়।

চৰদাৰ সিংহ : আপোনাৰ যি আজ্ঞা।

ৰণজিত সিংহ : ই সাহসৰ কাম চৰদাৰ সিংহ ! ইয়াত আজ্ঞাৰ প্ৰশ্ন
নুঠে। এনে দুঃসাহসিক কাম আজ্ঞাৰ বলত নহয়, নিজৰ
আন্তৰিক প্ৰেৰণাৰ বলত হে সিদ্ধি হয়।

চৰদাৰ সিংহ : আপোনাৰ এই কৰ্মটোৰ অভিযানত পন্থৰ প্ৰতিজন
সৈনিকে তেওঁলোকৰ নিজৰ তেজ দি সহায় কৰিব। কিন্তু
মই আপোনাক হাতযোৰ কৰি মিনতি জনাওঁ আপুনি
আপোনাৰ এই বলমূলীয়া জীৱনটো বিপদৰ মাজলৈ ঠেলি
নিদিব। প্ৰথমে আমি সিদ্ধু নৈৰ এই কোবাল সোঁত পাৰ
হ'বলৈ চেষ্টা কৰিম আৰু যদি আমি সিপাৰ পাবগৈ পাৰোঁ
তেতিয়া আপুনি যিহঁকে ইচ্ছা তাকে কৰক।

ৰণজিত সিংহ : সেইটো অসম্ভৱ। তুমিতো মোৰ ল'ৰাকালৰ বন্ধু
চৰদাৰ সিংহ—ৰণজিত সিংহই জানো কেতিয়াবা তোমাক এনে
কামৰ কথা কৈছে, যিটো তেওঁ নিজে ক'ব নাই।

চৰদাৰ সিংহ : ক্ষমা কৰিব মহাৰাজ ! আপুনি নিশ্চয় জানে যে
আজিলৈকে অটকত সিদ্ধু নৈ পাৰ হোৱাটো অসম্ভৱ আৰু
অসাধ্য বুলি প্ৰমাণিত হৈ আহিছে। সিদ্ধু নৈৰ সোঁতে এই
ঠাইত এক বিৰাট প্ৰতিবন্ধকৰ সৃষ্টি কৰাৰ কাৰণেই এই
ঠাইৰ নাম অটক ৰখা হৈছে। তাক কোনো অৱস্থাতেই পাৰ
হ'ব পৰা নাযায়।

ৰণজিত সিংহ : (মিচকিয়া হাঁহিৰে) চোৱাঁ চৰদাৰ সিংহ ! অটক নামটো কিয় হ'ল তাৰ কাহিনী মইও জানো, কিন্তু কথা হ'ল, যাৰ মনৰ গপ্তী ঠেক সিয়েই প্ৰতিবন্ধকৰ মাজত থাকিব লগা হয়।

চৰদাৰ সিংহ : তথাপিও আপোনাৰ আদেশ আমাৰ কাৰণে বেদবাক্য।
ৰণজিত সিংহ : আৰু শুনা, আৰু অলপ সময়ৰ পিছতেই আমি সিদ্ধু নৈত ঘোঁৰাৰে সৈতে জঁপিয়াই পৰিব লাগিব। আৰু সকলোতকৈ আগতে সিদ্ধু নৈৰ সেই ধাৰাত ঘোঁৰাৰে সৈতে জঁপিয়াই পৰিম মই।

(“মহাৰাজ ৰণজিত সিংহৰ জয় হওক, সৎ শ্ৰী অকাল” আদি ধ্বনি উঠে।)

(দুই মুহূৰ্তৰ বাবে বিৰতিৰ সঙ্গীত।)

বুদ্ধ : আৰু দ্বিতীয় দিনা বাতিপুৱাৰ আগে আগে এই অগস্ত্যক সন্ত্ৰ কৰি বচা বচা সৈনিকৰ সৈতে মহাৰাজ ৰণজিত সিংহ সিদ্ধু নৈৰ সিপাৰ পালেগৈ। সঁচাকৈয়ে তেওঁৰেই প্ৰথমে নদীত জঁপিয়ায় আৰু তেওঁৰেই প্ৰথমে গৈ সিদ্ধু নৈৰ পশ্চিম পাৰত উপস্থিত হয়গৈ। বিজয়ৰ মুকুট তেওঁৰ মূৰত জিলিকি উঠিল।

(বিৰতিৰ সঙ্গীত)

(সঙ্গীতৰ বাতাবৰণৰ মাজতে এক গম্ভীৰ কণ্ঠস্বৰ)

মাজ বাতিৰ অন্ধকাৰ। এই অন্ধকাৰ বাতি তৰাৰ চিমিক-চামাক পোহৰত দুজন মানুহ বাবীৰ ফালে আহি আছে। তাৰে এজন যুৱক আৰু এগৰাকী যুৱতী। মৃতপ্ৰায় বাপেকৰ বেদবাক্যই এওঁলোক দুয়োকে পথ প্ৰদৰ্শন কৰিছে। এই বেদ বাক্য মানি লৈ তেওঁলোকে জীৱিত বাপেক আৰু ককায়েকৰ নিৰ্জীৱ দেহাটো হালি-জালি থকা শস্ত্ৰৰ পথাৰত এৰি থৈ আহিছে, যি পথাৰ আজি কিছুদিনৰ আগলৈকে

সেউজীয়া পঞ্জাবৰ এক অংশ স্বৰূপ আছিল, আৰু আজি পাকিস্তানৰ হাতত।

সিহঁতৰ সকলো হেৰাল। পিতা, ককায়েক, বংশ-পৰিয়াল, মিতৰ-কুটুম, ঘৰ-বাৰী, সম্পত্তি সকলো হেৰাই গ'ল। কিন্তু এক বিচিত্ৰ আশাই সিহঁতক হিন্দুস্থানলৈ টানি আনিছে। সিহঁতৰ কাণত বাজি আছে মাথোঁ ঋষিতুল্য পিতৃৰ সেই কণ্ঠস্বৰ। বৃদ্ধৰ সেই অত্যন্ত কণ্ঠস্বৰ—হিন্দুস্থানলৈ গৈ কবাগৈ যে আমাৰ বৃদ্ধ পিতাই 71 বছৰ বয়সত দেশৰ কাৰণে হাঁহি হাঁহি প্ৰাণ দিলে। হিন্দুস্থানলৈ গৈ কবা, হিন্দুস্থানলৈ গৈ কবা, আমি সীমান্তৰ ৰক্ষক। হিন্দুস্থানলৈ গৈ কবা :

লেখক পৰিচয়

উদয়শঙ্কৰ ভট্ট

ভট্ট দেৱৰ জন্ম উত্তৰ প্ৰদেশৰ বুলণ্ড চহৰত হয় যদিও তেওঁ পঞ্জাবৰ লাহোৰত থাকিহে অধিক সাহিত্য সাধনা কৰে। প্ৰথমে যদিও পূৰ্ণাঙ্গ নাটক লিখাৰ পিনে ধাউতি আছিল, পিছলৈ তেওঁ একাক্ষিকী লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু একাক্ষিকী লেখকসকলৰ মাজত তেওঁ অগ্ৰণী ৰূপে স্বীকৃতি পায়। নাটকৰ উপৰিও তেওঁ কবিতা আৰু উপন্যাস লিখে। চৰিত্ৰৰ মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণ কৰাত তেওঁ অতি নিপুণ। চৰিত্ৰ অনুযায়ী চৰিত্ৰৰ মুখত ভাষা প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ এক বিশেষত্ব আছে। চিন্তাশীল নাটক তেওঁৰ এক বিশেষ অৱদান। যদিও তেওঁৰ প্ৰায়বোৰ নাটকেই পৌৰাণিক আৰু বুৰঞ্জীমূলক তথ্যপি তাত আধুনিক যুগৰ সমস্যাৰ সঙ্কেত পোৱা যায়। 1866 চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত দিল্লীত তেওঁৰ মৃত্যু হয়।

এই সংকলনৰ “দহ হেজাৰ” নাটকত এক কৃপণ ব্যৱসায়ীৰ মনত টকাৰ প্ৰতি হোৱা প্ৰেম আৰু পুত্ৰ স্নেহৰ দ্বন্দ্ব অতি মনোৰঞ্জক ভাৱে ৰূপায়িত কৰিছে। তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য নাটসমূহ হ’ল ‘সমৰ বিজয়’, ‘দাহৰ’, ‘অম্বা’, ‘কমলা’, ‘বিশ্বমিত্ৰ’ আদি আৰু ‘আদিম যুগ’, ‘সমস্যাৰ অন্তত’, ‘পৰ্দাৰ আঁৰত’ আদি একাক্ষিকী সংগ্ৰহ।

ভুবনেশ্বৰ

হিন্দী সাহিত্যত ভুবনেশ্বৰ এজন প্ৰতিষ্ঠাবান লেখক। হিন্দী একাক্ষিকীত আধুনিকতাৰ প্ৰভাৱ পেলোৱাত এওঁৰ যথেষ্ট অৰিহণা

আছে। পাশ্চাত্য নাট্যকলাৰ অধ্যয়নো তেওঁৰ যথেষ্ট। সামাজিক তথ্য সম্বলিত তেওঁৰ একাঙ্কিকাবোৰত পাশ্চাত্য নাট্যকলাৰ প্ৰভাৱ বাককৈয়ে অনুভৱ কৰা যায়। ‘কাৰৱা’ (1985) তেওঁৰ ছখন উল্লেখযোগ্য একাঙ্কিকাৰ সংগ্ৰহ। শৈলীৰ ফালৰপৰা তেওঁৰ ওপৰত বাৰ্নাডিনৰ নাট্য তত্ত্বৰ বেছ প্ৰভাৱ পৰিছে। ‘ষ্ট্ৰাইক’ তেওঁৰ এখন বাস্তৱধৰ্মী (নেচাৰেলিষ্টিক) একাঙ্কিকা। যথার্থবাদী নাটকৰ ই এক অপূৰ্ব ৰূপ আৰু প্ৰকাৰ। পশ্চিমীয়া সভ্যতাৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত উচ্চ মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ ফোপোলা জীৱনৰ এক ৰঙীণ চিত্ৰ ইয়াত দাঙি ধৰা হৈছে।

ডাঃ ৰামকুমাৰ বৰ্মা

হিন্দী একাঙ্কিকাৰ ইতিহাসত এওঁ এজন শক্তিশালী একাঙ্কিকা লেখক আৰু কবলৈ গলে এই ক্ষেত্ৰত তেওঁ পথ প্ৰদৰ্শক। তেওঁৰ প্ৰথম একাঙ্কিকাখন হ’ল ‘বাদল কী মৃত্যু’ (1980)। সামাজিক আৰু ঐতিহাসিক চৰিত্ৰ সৃষ্টি কৰি সূত্ৰধাৰ আৰু সমবেদনাৰ আধাৰত লিখা অনেক মহৎ নাটকৰ এওঁ যশস্বী লেখক। তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য একাঙ্কিকাসমূহ ক্ৰমে—‘পৃথিৱাজ কী আখে’, ‘বেশ্মী টাই’, ‘চাকমিত্ৰা’, ‘বিভূতি’, ‘সপ্ত কিৰণ’, ‘ৰূপৰঙ’, ‘কৌমুদী মহোৎসৱ’, ‘বিমঝিম’ আৰু অলপতে প্ৰকাশ পোৱা ‘ময়ূৰ পঙ্খ’। এফালে যেনেকৈ তেওঁৰ সামাজিক একাঙ্কিকা ‘বেশ্মী টাই’ আৰু ‘বিমঝিম’ত সমাজৰ বিভিন্ন পৰ্যায়ৰ মানুহৰ মনস্তাত্ত্বিক দিশ পৰিস্ফুট হৈ পৰিছে আনফালে তেওঁৰ বুৰঞ্জীমূলক একাঙ্কিকা ‘চাকমিত্ৰা’ আৰু ‘কৌমুদী মহোৎসৱ’ত ফুটি উঠিছে ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ এক মহান উদাহৰণ আৰু অতীত দৰ্শন। ডাঃ বৰ্মাৰ একাঙ্কিকাসমূহে হিন্দী একাঙ্কিকাৰ জগতত এক গৌৰৱপূৰ্ণ স্থান লাভ কৰিছে।

ইয়াৰ ভাৱ আৰু শৈলীত মৌলিকতা আৰু তেওঁৰ নিজস্ব দৃষ্টিভঙ্গী

স্পৰ্ট হৈ পৰিছে। তেওঁৰ একাংকিকাসমূহ মধ্যত বৰ সফলতাৰে অভিনীত হ'ব ধৰিছে। এই নাট্যসমূহত আধুনিক ৰঙ্গমঞ্চৰ সকলোবোৰ শৈলীয়েই প্ৰতিভাত হৈ উঠিছে।

শ্ৰেষ্ঠ গোবিন্দ দাস

হিন্দী নাট্যকাৰসকলৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ গোবিন্দ দাসৰ নামটো এটি উল্লেখযোগ্য নাম। পূৰ্ণাঙ্গ নাটকৰ লগে লগে তেওঁ একাংকিকাও সফলতাৰে লিখিবলৈ লয়। 1936 চনৰপৰা বৰ্তমানলৈকে তেওঁৰ প্ৰায় এশখন একাংকিকা প্ৰকাশ পায়। 'সপ্তৰশ্মি', 'পঞ্চভূত', 'অৰ্ঘ্যদশ', একাদশী 'স্পৰ্দ্ধা' আদি তেওঁৰ কেইখনমান মুখ্য একাংকিকা। শ্ৰীশ্ৰেষ্ঠ সামাজিক আৰু ঐতিহাসিক এই দুয়োটা পটভূমিতে নাটক ৰচনা কৰে। গান্ধীজীৰ বিচাৰ ধাৰাই তেওঁৰ ওপৰত যথেষ্ট প্ৰভাৱ পেলায়।

পূৰ্ণাঙ্গ নাটকৰ সংখ্যাও তেওঁৰ যথেষ্ট। তেওঁৰ ঐতিহাসিক আৰু পৌৰাণিক নাট সমূহত প্ৰসঙ্গ আৰু চৰিত্ৰৰ মাজেৰে ৰাষ্ট্ৰীয় একতা, নৈতিকতা, আৰু মানৱতাৰ ভাৱ মুখৰিত হৈ পৰিছে। সামাজিক নাটকৰ ভিতৰত তেওঁৰ 'নাৰীজীৱন', 'বিবাহ সমস্যা', 'প্ৰেম', 'দাম্পত্যজীৱন' আদি উত্তম নাট ৰচনা।

কেৱল এটা চৰিত্ৰৰে নাটক লিখাতো হিন্দী সাহিত্যত এওঁৱেই সূত্ৰপাত কৰে। 'প্ৰলয়' আৰু 'সৃষ্টি', 'শাপ ঠাৱ ৰব', 'সচ্চা জীৱন' আদি এটি চৰিত্ৰ সম্বলিত এওঁৰ উল্লেখযোগ্য নাটক।

উপেন্দ্ৰনাথ অস্ক

এওঁৰ জন্ম হয় পঞ্জাবৰ জলন্ধৰত। তাতেই তেওঁ বি.এ., এল. এল. বি. পৰ্যন্ত শিক্ষা গ্ৰহণ কৰে। প্ৰথমতে তেওঁ যদিও উদ্বৃত্ত লিখিবলৈ লয়, পিছত তেওঁ হিন্দীত লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে হিন্দী লেখকসকলৰ মাজত এক মহত্বপূৰ্ণ স্থান

অধিকাৰ কৰে। এওঁ একেবাহে এজন কবি, গল্প লেখক, নাট্যকাৰ আৰু সফল ঔপন্যাসিক।

একাংকিকা ‘তোঁলিয়ে’ত তেওঁ আধুনিক শিক্ষাচাৰৰ কৃত্ৰিমতাক ফহিয়াই দেখুৱাইছে, যি কৃত্ৰিমতাত পৰি মধুৰে খোলাভাৱে হাঁহিব নোৱাৰা হ’ল, খুলি এযাৰ কথা ক’ব নোৱাৰে। আনকি তেওঁৰ এই স্বভাৱে তেওঁৰ স্বামী বসন্তৰ জীৱন বিষময় কৰি তুলিলে। পশ্চিমীয়া ৰীতি-নীতি, চাল-চলনৰ অন্ধ অনুকৰণ যে আমাৰ কাৰণে উপযোগী নহয় আৰু ই যে আমাৰ নৈসৰ্গিক প্ৰবৃত্তিৰ ওপৰত আঘাত কৰি জীৱন বিষময় কৰি তোলে, এই একাঙ্কিকাত সি স্পষ্ট হৈ পৰিছে। তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য নাটকসমূহ হ’ল—‘তুফান সে পহলে’, ‘আদি মাৰ্গ’, ‘কৈদ ওৰ উড়ান’, ‘ছঠা বেটা’, ‘চৰবাহে’, ‘দেৱতাওঁ কী ছায়া মে’, ‘স্বৰ্ণ কী বালক’, ‘জয় পৰাজয়’ আদি।

বিষ্ণু প্ৰভাকৰ

হিন্দী একাংকিকা লেখকসকলৰ মাজত বিষ্ণু প্ৰভাকৰ এজন প্ৰসিদ্ধ মনোবৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গিৰ লেখক। মানৱ মনৰ অন্তৰালৈ প্ৰৱেশ কৰি তাৰ সত্য উন্মোচন কৰি লিখা এওঁৰ নাটক হিন্দী সাহিত্যত প্ৰসিদ্ধ। ‘মা কা বেটা’, ‘ইন্সান’, আদি এওঁৰ একাঙ্কিকা সংগ্ৰহ। ‘টুটে পৰিবেশ’ এখন বাস্তৱধৰ্মী একাঙ্কিকা। ইয়াত তেওঁ আমাৰ সামাজিক পৰিবেশক সফলতাৰে বিশ্লেষণ কৰিছে। নাটকৰ মূল কাহিনীৰ লগত চৰিত্ৰসমূহৰ অঙ্কন যথোপযুক্ত।

জগদীশচন্দ্ৰ মাথুৰ

হিন্দী একাঙ্কিকা লেখকসকলৰ ভিতৰত এওঁ অগ্ৰতম। সামাজিক আৰু বুৰঞ্জীমূলক দুয়োবিধ একাঙ্কিকা নাটক লিখাতে এওঁ সুখ্যাতি অৰ্জন কৰে। সহজ বাস্তৱধৰ্মী একাঙ্কিকা লেখক হিচাপে তেওঁ বেছি পৰিচিত। তেওঁৰ একাঙ্কিকা সংগ্ৰহ হ’ল ‘ভোৰ কা তাৰা’ আৰু

‘অ’ মেৰে স্বপ্নে’। ‘ভোৰ কা তাৰা’ ভাব আৰু আদৰ্শৰ ভেটিত নিৰ্মিত। লেখকে ইয়াত মানৱ মনৰ উদাত্ত ভাবনা সমূহ অতি সহজ ভাৱে অঙ্কিত কৰিছে।

লক্ষ্মী নাৰায়ণ লাল

প্ৰথমপৰাই এখেত নাটকতকৈ বঙ্গমঞ্চৰ প্ৰতিহে বেছি আকৃষ্ট আছিল। প্ৰচলিত বা পৰম্পৰাগত বঙ্গমঞ্চ তেওঁৰ ভাল নালাগিলেও নাটকৰ সম্বন্ধে যে বঙ্গমঞ্চত, তাক তেওঁ ভালদৰে উপলব্ধি কৰিছিল। এফালে যেনেকৈ তেওঁ নাটকৰ বিষয়বস্তু হিচাপে সমসাময়িক সামাজিক সমস্যাৰ ওপৰত তেওঁ গুৰুত্ব দিছিল আনফালে তেনেকৈ প্ৰত্যেকখন একাঙ্কিকা মঞ্চত কেনেকৈ সফল হ’ব পাৰে, তাৰ প্ৰতিও অশেষ যত্ন কৰিছিল।

আধুনিক বঙ্গমঞ্চ সম্পৰ্কে এখেতৰ চিন্তা আৰু বিভিন্ন ধৰণেৰে বঙ্গমঞ্চৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত এখেতৰ নাম হিন্দী একাঙ্কিকা জগতত উল্লেখযোগ্য।

এখেতৰ একাঙ্কিকা সংগ্ৰহ হ’ল—‘তাজমহল কে আনু’, ‘পৰ্বত কে পীছে’, ‘নাটক বহুৰঙ্গী’ আৰু ‘নাটক বহুৰঙ্গী’। ‘কাফী হাউস মে ইণ্টেজাৰ’ এওঁৰ এখন নতুন ধৰণৰ একাঙ্কিকা আৰু মঞ্চৰ ফালৰপৰা ই এক শক্তিশালী উপস্থাপন। ‘দৰ্পণ’, ‘কলঙ্কী’, ‘মিফ্টাৰ অভিমন্ত্ৰ’ আৰু ‘কাৰফিউ’ এখেতৰ মঞ্চসফল প্ৰসিদ্ধ হিন্দী নাটক।

ধৰ্মবীৰ ভাৰতী

নতুন চাম কৃতী লেখকৰ ভিতৰত এখেতৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। এতিয়ালৈকে তেওঁ মুঠ আঠ-দহখন একাঙ্কিকা লিখিছে যদিও তেখেতৰ একাঙ্কিকাসমূহত তেখেতৰ এক নিজস্ব বৈশিষ্ট্য বিচাৰি পোৱা যায়। ভাৰতীৰ প্ৰথম একাঙ্কিকাতখন হ’ল ‘নদী প্যাসী থী’।

‘সৃষ্টি কা আখিৰী আদমী’ তেওঁৰ চন্দ্ৰ নাটক। মঞ্চকলা, নাট্যতত্ত্ব সকলো ফালৰপৰা এইখন নাটক সম্পূৰ্ণ। শব্দ, ধ্বনি আৰু কণ্ঠস্বৰৰ মাধ্যমেৰে এই নাটকত তেওঁ মানুহৰ এক আদৰ্শৰ কাহিনী দাঙি ধৰিছে।

ভাৰতীৰ প্ৰসিদ্ধ নাটক ‘অন্ধযুগ’ হিন্দী বঙ্গমঞ্চলৈ এক বিশেষ অৱদান।

চন্দ্ৰগুপ্ত বিজ্ঞানস্বৰ

1904 চনৰ ডিচেম্বৰত এওঁৰ জন্ম। শিক্ষা গ্ৰহণ কৰে গুৰুকুল বিশ্ববিদ্যালয়ত। বিজ্ঞা অধ্যয়ন আৰু নিজ কটি অনুযায়ী লিখাৰ প্ৰতি এওঁৰ ধাউতি প্ৰথমৰপৰাই আছিল। পিছলৈ সম্পাদনাৰ প্ৰতি এওঁৰ আগ্ৰহ প্ৰকট হৈ উঠে। তেওঁৰ সম্পাদনা আৰু পৰিচালনাত 1981 চনৰপৰা 1947 চনৰ ভিতৰত লাহোৰত প্ৰায় এশৰো অধিক বিশ্ব তথা ভাৰতীয় গ্ৰন্থৰ প্ৰকাশ পায়। সম্পাদক হিচাপে তেওঁৰ খ্যাতি আৰু অধিক বৃদ্ধি পায়। লাহোৰৰ ‘দৈনিক জন্মভূমি’, দিল্লীৰ ‘আজকল’, ‘বিশ্বদৰ্শন’ আৰু বোম্বাইৰ গল্প পত্ৰিকা ‘সাৰিকা’ৰ সম্পাদনা তেওঁৰেই কৰে।

কাহিনীকাৰ আৰু নাট্যকাৰ হিচাপেও তেওঁ প্ৰসিদ্ধ। ‘তিন দিন’, ‘ৰূপসী’, ‘পহলা অস্তি’ আৰু ‘গহৰে অন্ধৰে মে’ তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য গল্প। নাটকৰ ভিতৰত ‘বেৰা’, ‘দেৱ গুৰ মানৱ’, ‘গায় কী ৰাত’ বিশেষভাৱে আলোচ্য। ‘হিন্দুস্থান জা কৰ কহনা’ এখন তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য একাঙ্কিকা।

